OKTATÁSI HIVATAL

NAT 2020

Irodalom

tankönyv

8

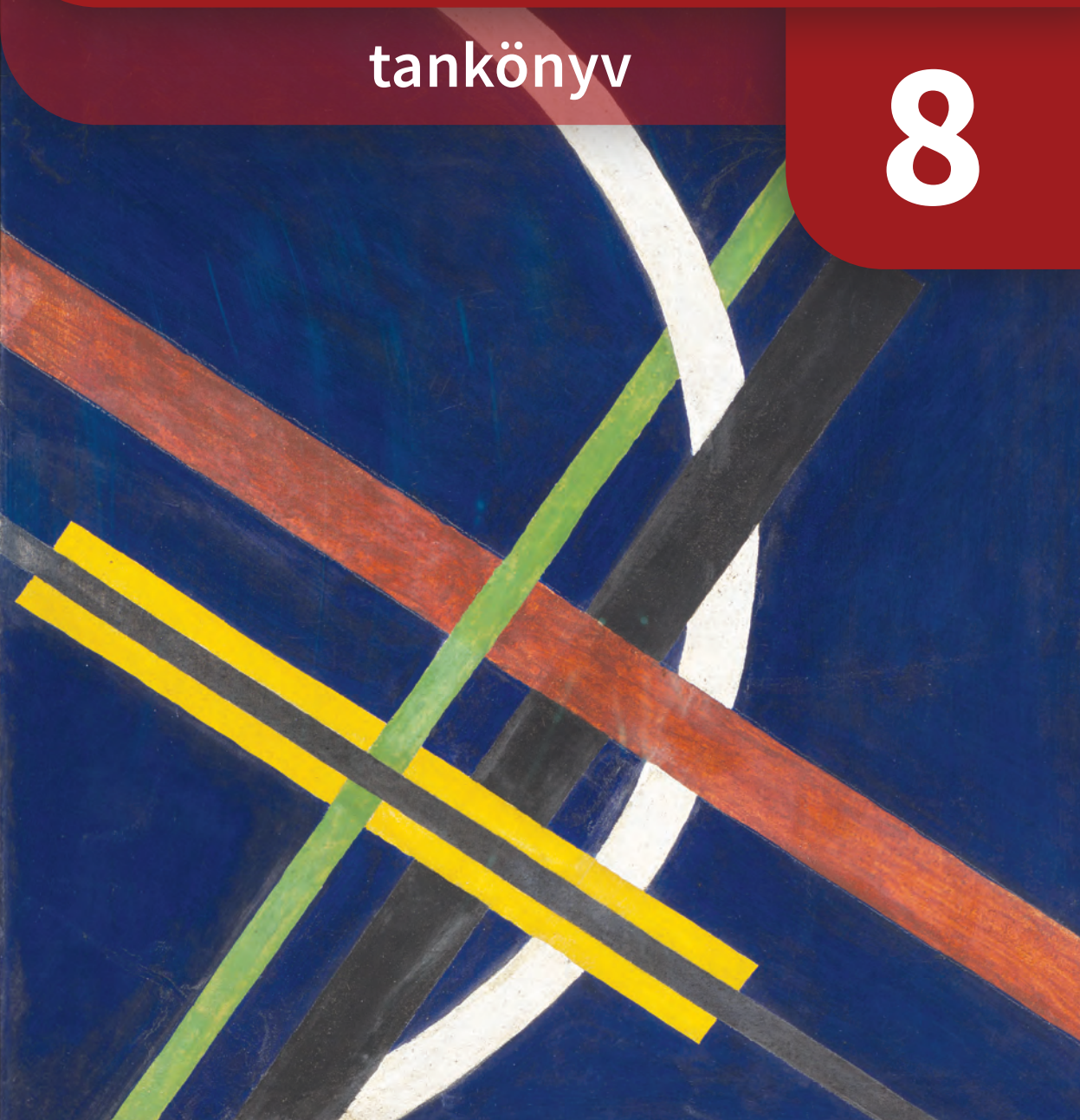

Irodalom

Tankönyv

8.

Oktatási Hivatal

A kiadvány 2022. 11. 28-tól 2027. 08. 31-ig tankönyvi engedélyt kapott
a TKV/2443-7/2022. számú határozattal.
A tankönyv megfelel a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló
110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet alapján készült, 2020. 01. 31. után kiadott, 5–8. évfolyam
magyar nyelv és irodalom tantárgy kerettantervének.

Tananyagfejlesztők: Miskolci Szilvia, dr. Tóth M. Zsombor
Kerettantervi szakértő és lektor: dr. Kiss Gabriella
Tankönyvi eljárásban részt vevő szakértő: Dr. Kakuszi Béla Péter
Fedélterv: Bánáti János, Téglásy György
Fedélfotó: Moholy-Nagy László: Architektúra I.
(Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest)

Szöveg (155–157. oldal): © Wass Albert, Czegei Wass Foundation Inc.
(székhely: P. O. Box 888, Havana, FL 32333, USA) engedélyének megfelelően

A kötet megjelenését a Belügyminisztérium támogatta.

BELÜGYMINISZTÉRIUM

© Oktatási Hivatal, 2022

ISBN 978-963-436-412-2

A könyvben felhasználtuk az Irodalom tankönyv 7. című művet,
raktári szám: FI-501020701/1
és az Irodalom tankönyv 8. című művet,
raktári szám: FI-501020801/1

Oktatási Hivatal
1055 Budapest, Szalay utca 10–14. • Telefon: (+36-1) 374-2100 • E-mail: tankonyv@oh.gov.hu
A kiadásért felel: Brassói Sándor elnök
Raktári szám: OH-MIR08TA
Tankönyvkiadási osztályvezető: Horváth Zoltán Ákos • Műszaki szerkesztő: Knausz Valéria
Grafikai szerkesztő: Téglásy György • Nyomdai előkészítés: Szabó László
Terjedelem: 7,15 (A/5) ív • Tömeg: 155,88 gramm • 1. kiadás, 2023

Előszó

Kedves Diákok!

A magyar irodalom nemcsak a Magyarországon élő írókat, költőket és műveiket, hanem a bárhol a világban magyar nyelven létrehozott alkotásokat jelenti. 8. évfolyamon a 20. század Kárpát-medencei irodalmával foglalkozunk. Megismerkedünk a 20. század első felének lírai és epikus alkotásaival, majd vizsgáljuk a század második felének műveit, kiterjesztve vizsgálódásunkat a dráma műnemére is. Külön fejezetet szentelünk annak, hogyan jelennek meg a 20. századi nagy történelmi tragédiák az irodalomban. Végül pedig helyet kap könyvünkben a szórakoztató irodalom is.

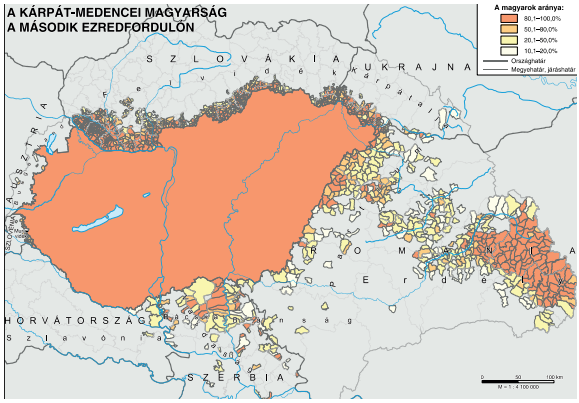

A Kárpát-medence magyarlakta területei

Őseinket felhozád
Kárpát szent bércére,
Általad nyert szép hazát
Bendegúznak vére.
S merre zúgnak habjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágozának.

Kölcsey Ferenc: *Himnusz* – részlet

A tankönyvi törzsanyagban **vastag kiemeléssel** szerepelnek mindazok a fogalmak és ismeretek, amelyeket már tanultatok, vagy amelyekkel idén ismerkedtek meg.

A kiegészítő anyagokat, érdekességeket sárga alászínezéssel jelöltük.

Kor, korstílus, stílusirányzat

A történelmi korszakok mellett a művészetekben is elkülönítünk különböző szakaszokat: korstílusokat és stílusirányzatokat.

– **Korstílusnak** tekintjük az egy-egy kor művészetének egészére vagy zömére általánosan jellemző stíluselemeket.
– A **stílusirányzat** a korstílusnál szűkebb fogalom. Egy vagy több művészeti ágra (tehát nem az összesre) terjed ki, melynek alkotóit elsősorban stílusjegyeik (stílusuk jellegzetes vonásai, jellemző eszközeik, ismertetőjegyeik) kötik össze.

Egy-egy korszak országonként más-más időintervallumban élt, és a különböző korstílusok és stílusirányzatok határvonalai nem élesek, hiszen gyakorta hosszabb-rövidebb ideig egymás mellett hatottak.

Az **antikvitás** (ókori kultúra és művészet) korának nevezzük azt a korszakot, amely Kr. e. 4-5 ezer évvel kezdődött, és a végét a Nyugatrómai Birodalom bukásához (476) kapcsolja a történelemtudomány. Az ókorban az ősök történetéből, a mítoszokból és a mesékből akkor lett irodalom, amikor megjelentek az első énekmondók, drámaírók, elbeszélők.

A történelmi **középkor** kezdetét a Nyugatrómai Birodalom bukásához (476), végét pedig Amerika felfedezéséhez (1492) kötik. A művészettörténeti középkor nem esik egybe a történelmi középkorral, hiszen a görög és latin keresztény kultúra már a 2-3. században létezett. Legjelentősebb stílusirányzatai: a **román stílus** és a **gótika.**

A középkor jellemzői Európában a latin nyelvű írásbeliség, az egyház kiemelt szerepe, a lovagi kultúra megjelenése. A műveltség alapjait a görög–római kultúrkör és a zsidó-keresztény vallási szövegek teremtették meg. Ebben a több mint ezer évet felölelő időszakban számos alkotás jött létre minden művészeti ágban. A középkor első felére a román, míg második felére a gótikus stílus volt jellemző mind az építészetben, mind a többi művészeti ágban.

A **reneszánsz** korstílus a 14-15. századtól a 17. századig terjedő időszakra tehető. A reneszánsznak két szellemi-kulturális irányzata alakult ki: a humanizmus és a reformáció. A **humanizmus** egész Európában ható tudós magatartás, szellemi irányzat, melyhez hozzátartozott a klasszikus műveltség iránti érdeklődés újjáéledése, és amelynek középpontjában az ember állt. A **reformáció** a katolikus egyház megújítására vállalkozó egyházi, vallási és szellemi mozgalom, amely sajátos kultúrát teremtett.

A reneszánsz (francia eredetű szó, jelentése: újjászületés) a 14. században indult hódító útjára Itáliából. A 15. századtól a reneszánsz kultúra már nemcsak a városokban, hanem a világi és egyházi fejedelmek udvaraiban is nagy jelentőségűvé vált. A reneszánsz kialakulása összekapcsolódott a humanizmus kulturális és oktatási mozgalmával. A humanisták feltámasztották az ókori görög és római kultúrát, létrejött a polihisztor embereszmény. Az ember újra fölfedezte önmagát, tehetségét és képességeit, s az ókori művészetekhez hasonlóan minden dolgok mértéke és végső célja ismét az ember lett. Az alkotó, a művész már fontosnak tartotta az egyén érzéseinek, nézeteinek, élményeinek kifejezését. A reneszánsz korszakában megjelenő vallási mozgalom, **a reformáció létrehozta a nemzeti nyelvű** (anyanyelvű) **irodalmat.**

A **barokk** kor a 16. század második felétől a 18. századig volt meghatározó Európában. A barokk kultúra megszületésének alapja az **ellenreformáció,** vagyis a **katolikus megújulás.** A barokk a középkorhoz hasonlóan a tapasztalaton túli világ, a vallásosság, a hit felé fordult, de követendőnek tekintette az antik műveltségeszményt is. A barokk művészet ma is része életünknek, hiszen falusi templomaink nagy része barokk stílusban épült, vagy azzá alakították át. A barokk művészet legfőbb jellemzője a monumentalitás, a meghökkentés, a gyönyörködtetés. A barokk költészet kedvelte a virtuóz rímtechnikát, a merész gondolattársításokat, az újszerű költői képek halmozását. A próza előszeretettel alkalmazta a bonyolult, ám mégis áttekinthető körmondatokat.

Hazánkban a 17–18. század történelmi és társadalmi eseményei életre hívtak egy olyan változatos költészetet, amely kéziratos énekeskönyvekben terjedt és maradt fenn. A szerzők általában névtelenek maradtak, így ezeket a darabokat népköltészeti alkotásként jegyezték fel, ezt nevezzük **kuruc költészetnek.**

A felvilágosodás korának korstílusa a klasszicizmus, amely közel két évszázadon át, 1630 és 1830 között hatott. A klasszicizmus kezdetben a barokkal párhuzamosan, vele együtt létezett. Az antik görög és római művészetet tekintette mintának, s céljának e műalkotások minél tökéletesebb utánzását tartotta.

Peter Paul Rubens (1577–1640): Phaeton bukása, 1605

A felvilágosodás korszaka Angliából indult az 1640-es években – az angol felvilágosult gondolkodók alapozták meg az

empirizmust, azt a felfogást, miszerint a megismerés csak a tapasztalaton keresztül lehetséges. Ezzel szemben megjelent egy másik gondolkodásmód is, a **racionalizmus,** amely szerint a megismerés forrása az ész, és fogalmaink a tapasztalat előtt és attól függetlenül is léteznek. A racionalizmus hívta életre a francia felvilágosodás korszakát az 1750-es években.

A **romantika** mozgalom és korstílus, amely a 19. század első felében a klasszicizmus ellenhatásaként a „hideg ész helyébe a forró szívet állította".

Nemzeti romantikáról beszélünk, mert nem egységes irányzat (nemzetenként eltérő módon s eltérő időben jelentkezett). A romantika mozgalom és stílusirányzat is.

A magyar történelemben 1830–1848-ig tartó időszakot **reformkornak** nevezzük, ez egyben a magyar romantika első korszaka is.

A romantika *az érző emberi lélek megszólaltatója: a hit és a nemzeti lét kérdése is foglalkoztatja. Az egyéni és közösségi szabadságvágy felszabadulást jelent: nemzetek, népek, országok ébrednek öntudatra. Sajátosságaik, egyéniségük, egyediségük felmutatásának vágya szegül szembe azzal a racionális szigorral, amely az embert csak biológiai lényként kezelné, a népet csak alattvalók megszámolható tömegeként mutatja fel. A romantika igazolja és bizonyítja az emberi lélek erejét, aminek lenyomata az ekkor született csodálatos műalkotásokban is fennmaradt.*

(Forrás: Mihályi Molnár László: *Korstílusok*)

A **realizmus** a 19. század második felében jelent meg. Ez már nem hatott minden művészeti ágban, ezért **a realizmust stílusirányzatnak nevezzük.** A „reál" – valódi, igaz – szóból származik a kifejezés. A realista művészek koruk társadalmi folyamatait, jelenségeit tényszerűen és kritikusan ábrázolták.

Munkácsy Mihály (1844–1900): Köpülő asszony, 1873

A klasszikus modernség (a 19. és 20. század) **további stílusirányzatai** megőrizték a klasszikus értékeket, de egyben modernizálták is azokat – más értelmezésben vagy más nézőpontból vizsgálták a különböző jelenségeket. A tanév során tanultok még például a szimbolizmusról, az impresszionizmusról és a naturalizmusról.

A következő művészettörténeti korszak a **modernista** irányzatok korszaka, ide tartozik például az avantgárd.

KÁRPÁT-MEDENCEI IRODALMUNK A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Líra a 20. század első felében

A líra (műnem)

A **líra** a görög eredetű *lyra* szóból származik, amely egy húros, pengetős hangszer neve.

A **lírai művekhez korábban szorosan hozzátartozott a zene és a dallam.** E művek legfőbb sajátossága, hogy **személyes hangvételűek, élményt, érzelmeket fejeznek ki.** Elsődleges témájuk **az egyén, az én világa,** a belső lelki világ.

A lírikus nem a világot jeleníti meg művében, hanem önmagát, amint találkozik a valóság dolgaival, s kifejezi mindazokat az érzelmeket és gondolatokat, amelyek e találkozás során benne keletkeztek.

Antonio Canova (1757–1822): Erató, a lírai költészet múzsája, 1816

A lírában nincs történet, de van egy beszélő, aki érzéseiről, kételyeiről vall. Ezt a beszélőt **lírai énnek vagy lírai alanynak** nevezzük. **Tehát a szerző és a versben megszólaló soha nem azonos.**

A líra kifejezésmódjára jellemző **a képszerűség, az érzékletesség, a többértelműség, a zeneiség.** Az alkotások terjedelme jellemzően rövid, így a mondanivaló sűrítve és tömörítve jelenik meg. Kötött formájukat adott szótagszám, rímhasználat vagy ritmikusság és erőteljes képiség jellemzi. A lírai műveket **a költői képszerűség eszközei** (megszemélyesítés, hasonlat, metafora, allegória, szimbólum), valamint az alakzatok (ismétlés, fokozás, túlzás, párhuzam, ellentét, kihagyás, költői kérdés, felkiáltás, megszólítás) **árnyaltabbá, érzékletesebbé teszik.**

A műnemeken belül megkülönböztetünk kisebb csoportokat, műfajokat. A lírai műfajok rendszerezése a 18. században történt meg, a romantika viszont tudatosan törekedett a merev műfaji határok oldására.

A líra legismertebb műfajai: **dal, óda, himnusz, elégia, epigramma.** Sok lírai alkotás a műfaji sajátosságok koronkénti változása miatt nem sorolható be.

A Nyugat

A 19. század végén, a 20. század elején a magyar irodalom szellemi és erkölcsi egysége felbomlott. A külön utakon haladó irányzatok közül két pólus emelkedett ki:

– a konzervatív (a latin *conserva,* megtart, megőriz szóból származó kifejezés, a hagyományos értékek megőrzését valló) nemzeti középosztályhoz szóló irodalom, amely elsősorban a nagy példányszámban kiadott *Új Idők* című folyóiratban jelent meg;

valamint

– a magyar irodalom nyugati szintre emelését célzó polgári liberális irodalom, amelynek fő megjelenési helye a *Nyugat* című folyóirat volt. Összefoglaló néven **nyugatos nemzedéknek** nevezzük e szellemi kör képviselőit.

Nagyváradon 1908-ban megjelent *A Holnap* című irodalmi antológia[1], amely nagy hatással volt a *Nyugat* című szépirodalmi és kritikai folyóirat indulására (Budapest, 1908–1941). A *Nyugat* Ignotus Hugó főszerkesztő, Fenyő Miksa és Osvát Ernő szerkesztők irányítása mellett jelent meg, de például a proletárdiktatúra bukása után Babits Mihály, Móricz Zsigmond és Gellért Oszkár intézték a szerkesztés ügyeit. Munkatársai voltak Ady Endre, Csáth Géza, Füst Milán, Heltai Jenő, Juhász Gyula, Kaffka Margit, Karinthy Frigyes, Kassák Lajos, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Tóth Árpád és még sokan mások.

I. ÉVFOLYAM 1908 JANUAR 1 1. SZÁM

NYUGAT

A "FIGYELŐ" UJ FOLYAMA

FŐSZERKESZTŐ: IGNOTUS

SZERKESZTŐK: FENYŐ MIKSA ÉS OSVÁT ERNŐ

Ignotus: Kelet népe. — *Elek Artur:* Arturo Graf. — *Jób Dániel:* Hajnali madarak (novella). — *Lengyel Géza:* Tárlatok és képraktárak. — *Ady Endre:* A magyar Pimodan. — *Szini Gyula:* A mese „alkonya". — *Révész Béla:* A völgyben (novella). — *Seász Zoltán:* Sully Prudhomme. — *Ady Endre, Kemény Simon, Ignotus:* Versek. — *Greiner Jenő:* A modern banküzletről.

Figyelő: Szini Gyula: Trilibi (Fenyő Miksa); Szabolcska Mihály: A magam ösvényén (Gellért Oszkár); Kosztolányi Dezső: Négy fal között (Frőhlichné Kaffka Margit); Arany János egy kiadatlan levele (Fenyő Miksa); Amatőrök. Téli kiállítás (Lengyel Géza). A Vigszinházról (Bródy Miksa); „A dada" (Ignotus) Éjszakai aesthetizálás (Csáth Géza). Gondolatok (Gellért Oszkár). A címlapon reprodukált érem Beck Ö. Fülöp műve.

ELŐFIZETÉSI ÁRA EGY ÉVRE 20 KORONA FÉLÉVRE 10 KORONA

EGYES SZÁM ÁRA 1 KORONA MEGJELENIK MINDEN HÓ 1-ÉN ÉS 15-ÉN

Kiadóhivatal: II., Tudor-utca 6.

A *Nyugat* elsősorban verseket, novellákat, irodalmi tanulmányokat és cikkeket közölt, amelyekben a nyugat-európai poétikai újításokat a magyar tradíciókkal egyesített. A folyóirat összetett szerzői gárdájának többsége polgári liberális gondolkodó volt.

1 antológia: gyűjtemény

Ady Endréről

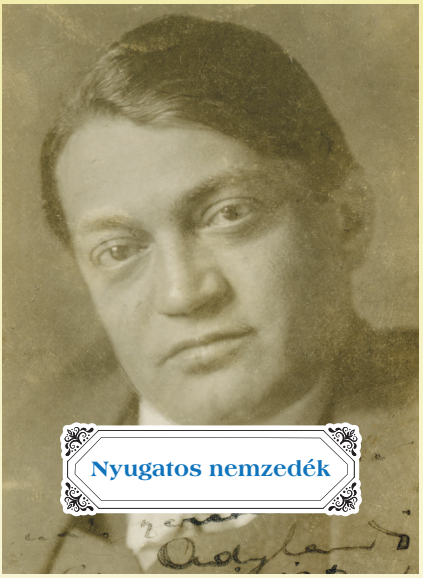

Ady Endre 1877-ben Érmindszenten (ma Romániában található, a szilágysági részen) született elszegényedett nemesi családban. Középiskoláit az erdélyi Nagykárolyban és Zilahon végezte. Jó tanuló volt, jeles eredménnyel érettségizett. Jogi egyetemi tanulmányait hamarosan abbahagyta, újságíró lett. Első kötete, a *Versek* 1899-ben jelent meg, a második 1903-ban *Még egyszer* címmel látott napvilágot. Első köteteinek publikálásakor a fiatal Ady Debrecenben, 1900-tól Nagyváradon dolgozott újságíróként. Itt ismerkedett meg Diósyné Brüll Adéllal, későbbi szerelmes verseinek múzsájával, akit költeményeiben Lédának nevezett. 1904-től kezdve többször meglátogatta Lédát Párizsban. A költő ekkor budapesti újságoknál dolgozott cikkíróként[2], tudósítóként. Míg az első két megjelent kötete visszhang nélkül maradt, addig az 1906-ban kiadott *Új versek* című verseskönyve egyszerre váltott ki irodalmi körökben hangos elismerést és heves ellenkezést. Az induló *Nyugat* és az *Új Idők* című folyóiratok gyakran közölték Ady írásait. Termékeny költő volt, 1914-ig évente jelentkezett egy-egy verseskönyvvel.

Lédával való kapcsolata idővel megromlott, 1912-ben végleg szakítottak. 1915-ben feleségül vette Boncza Bertát. A késői szerelem a Magyarországot érintő, súlyosan nyugtalanító események ellenére is biztonságot hozott az akkor már egyre többet betegeskedő Ady életébe. Az 1918-as őszirózsás forradalom hírére úgy döntött, Budapestre utazik, bár éppen spanyolnáthával küzdött. Végül többszöri tüdőgyulladás után a Liget szanatóriumba került. 1919 januárjában hunyt el.

Ebben a palotában működött Ady Endre kedvelt váradi kávéháza, az EMKE. Itt ismerte meg halhatatlan múzsáját, Lédát, és ugyanitt alakult 1908-ban a Holnap Irodalmi Társaság

2 cikkíró: a különböző nyomtatott médiumokban megjelenő rövidebb írásokat, közleményeket cikkeknek nevezzük

A szimbolizmus

A **szimbolizmus** a 19. század második fele és a századforduló egyik legfontosabb klasszikus modernista stílusirányzata. Először a költészetben alakult ki, s innen terjedt el más művészeti ágakban (például a festészetben, zenében) is. Az irányzat elnevezése a görög *szümbolon* (ismertetőjel) szóból ered.

A **szimbólum** olyan összetett szókép, amely egyben valamilyen gondolati tartalmat (eszme, érzés, elvont fogalom vagy egy egész gondolatsor) érzékletes képpel kifejező, ábrázoló jelkép is. A költészetben a szimbólumhoz soha nemcsak egy jelentés társítható, hanem lehetőségek sokasága.

Csontváry Kosztka Tivadar (1853–1919): Magányos cédrus, 1907

Különböző szimbólumokkal már eddigi tanulmányaitok során is találkoztatok, például a tavasz az újjászületés, míg a bárány lehet az ártatlanságnak is a szimbóluma.

A kezdetben egyszerű jelképi azonosítás azonban a szimbolista költészetben rejtett, nehezen megfejthető képi réteggé válik. A művekben a tapasztalati jelenségek mögötti, hétköznapi nyelven kifejezhetetlen jelentéstartalmak (hangulatok, lelki folyamatok) érzékletes, többnyire látomásszerű képsorban jelennek meg. A szimbolizmus az önmagukon túlmutató jelképek használatát jelenti, amelyek egy adott művön belül rendszert alkotnak.

Ady Endre költészete is a szimbolizmus stílusirányzatához köthető. Lírájában kiemelt szerephez jutnak a szimbólumok, a jelképek, és ezek többértelművé teszik költeményeit. Újításának egyik jelentős eleme a költőszerep előtérbe helyezése, felnagyítása. A költő itt kiválasztott, zseni, aki látnoki képességekkel rendelkezik (idegen szóval: vátesz). Lírájának másik lényeges eleme az erőteljes képszerűség. Legtöbb versében újító szókapcsolatokkal hoz létre látomásszerű képeket: *ember-sűrűs* – Párizs; *gigászi vadon* – Bakonyom *(Páris, az én Bakonyom)*.

Karinthy Frigyes így írt Ady Endréről: *…lírai költőnél nem a mű, hanem az ember fontos, aki szuggesztív erővel hat reánk. Mert nyilvánvaló* […] *hogy nem miértünk van az effajta költő, hanem mi vagyunk őérette:* […] *hogy csodálatos és önmagának oly titokzatos lelkét bevilágítsuk a dicsőség részegítő aranyával: hogy elébe tartsuk az ő hatásának ragyogó tükrét, amelyben riadtan és mámoros szívvel látja meg önönmagát.*

(Forrás: *Nyugat,* 1909, 10–11. szám)

Ady Endre: Góg és Magóg fia vagyok én…

Góg és Magóg fia vagyok én,
Hiába döngetek kaput, falat
S mégis megkérdem tőletek:
Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?

Verecke[3] híres útján jöttem én,
Fülembe még ősmagyar dal rivall,
Szabad-e Dévénynél betörnöm
Új időknek új dalaival?

Fülembe forró ólmot öntsetek,
Legyek az új, az énekes Vazul[4],
Ne halljam az élet új dalait,
Tiporjatok reám durván, gazul.

De addig sírva, kínban, mit se várva
Mégiscsak száll új szárnyakon a dal
S ha elátkozza százszor Pusztaszer[5],
Mégis győztes, mégis új és magyar.

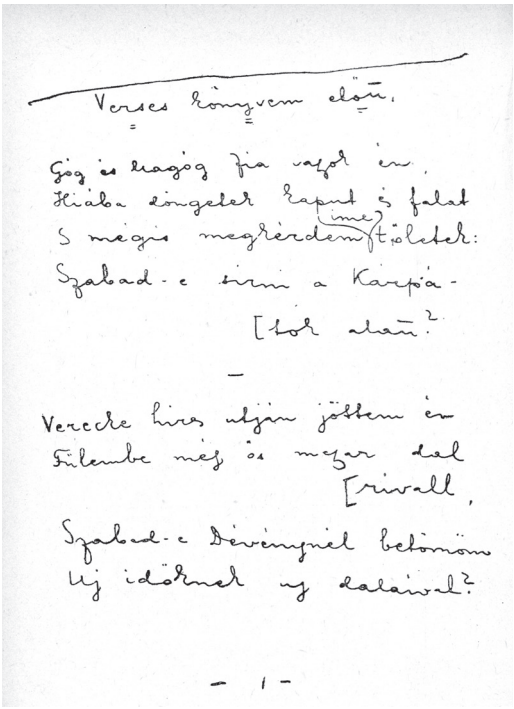
Verses könyvem elején.

Góg és Magóg fia vagyok én,
Hiába döngetek kaput és falat
S mégis megkérdem (mer) tőletek:
Szabad-e sírni a Kárpát-
[tok alatt?

Verecke híres útján jöttem én
Fülembe még ős magyar dal
[rivall,
Szabad-e Dévénynél betörnöm
Új időknek új dalaival?

– 1 –

A költemény az 1906-ban megjelent *Új versek* című kötet előhangja, **lírai ars poetica** és egyben **programadás** is. Az **ars poetica** (latin kifejezés, jelentése: költői mesterség, költészettan) olyan költeménytípus, amelyben a költő vall a költészethez fűződő viszonyáról, arról, amit a költészet, az irodalom feladatának gondol. Ady verse ugyanakkor nem általános művészi hitvallás, hanem kizárólag a beszélő személy, a lírai én feladatvállalására vonatkozik.

A vers a Párizsból hazatérő, új szemlélettel és élményekkel gazdagodott **Ady lírai vallomása, mintegy írói szándékainak összegzése, a hazához való ragaszkodásának összetett érzelmű kifejezése.**

3 Verecke: a Vereckei-szoroson keresztül jöttek be a honfoglaló magyarok

4 Vazul: Árpád-házi herceg, aki összeesküvést szított Szent István ellen. Büntetésül István megvakíttatta, és fülébe ólmot öntetett, fiait pedig száműzte.

5 Pusztaszer: Anonymus krónikája szerint 896-ban itt kötötte meg a hét honfoglaló vezér a vérszerződést, itt tartották meg az első törvénykező gyűlést, így tehát szimbolizálja magát a magyar országgyűlést is, amely a régit képviseli. Pusztaszer feltételezett helyén állították fel a millennium évében, 1896-ban az Árpád-emlékművet. Mivel a hazafiaskodó ellenzéki koalíció előszeretettel hivatkozott az ősmagyar múltra, Ady szemében Pusztaszer az elmaradottság jelképe lett.

A felütés a hagyományokat és az azokhoz való kötődést szimbolizálja, a lírai én Góg és Magóg leszármazottjának tekinti önmagát. Góg és Magóg a *Bibliában* szereplő, Istentől elhagyott pogány népek fejedelmei. Anonymus szerint Magógról nevezték el a magyar népet. *Bilek* című cikkében Ady a következőket írja: *Góg és Magóg népét érckapukkal zárták el, de Góg és Magóg népe legalább döngethette ezt az érckaput. A mi népünk ezt sem teheti.*

A lírai én a bibliai **pogányok utódaként sorsközösséget vállal** az érckapuk mögé zárt népével, kívülről döngeti a kaput – *vagyok én, jöttem én* –, hogy bebocsássák, **hogy elsírhassa népe sorsát.** Ezért kíván betörni nyugatról az *Új időknek új dalaival.* Értelmezhető ez a bezártság úgy is, hogy a lírai én saját korának magyarságát, illetve annak élethelyzetét mutatja meg. Megszólalásában fontos az *én-ti* különállás.

A második versszak jelképes tartalmát tovább bővíti a honfoglalásra utalással – *Verecke híres útján –,* a *Szabad-e Dévénynél betörnöm* sor pedig a régi, történelmi Magyarország nyugati kapujára utal, ahol a Duna magyar területre ér. Ezekkel egyrészt a keletről jött, **ősi magyarsággal való költői azonosulást, másrészt az új, nyugati eszmék vállalásának igényét jelzi.** Így válik egyértelművé, hogy Góg és Magóg népe az ércfalakkal körülzárt, pusztulásra ítélt, az élettől elrekesztett magyarsággal azonos.

A 3–4. versszak az első versegység ellentéteit fűzi tovább. A lírai én és a megszólítottak különállása fokozódik; ezt a távolságot ismét **szimbólumokká emelt történelmi hivatkozások** növelik: *Vazul, Pusztaszer.* Önmagát új, énekes *Vazulként* azonosítva fordul az őt eltiporni akaró *tihez,* akiket a jelképként használt Pusztaszerrel azonosít.

A 4. versszakban a *de* ellentétes kötőszó után háromszor hangzik fel a *mégis,* ez **mutatja a lázadó eltökéltséget,** amely nem engedi eltiporni, elhallgattatni magát.

A költemény legtöbbször használt kifejezése a kulcsszóvá vált ***új*** összesen hatszor fordul elő a versben. Jelentése mind a lírai én **beszédmódjára** és **költői szerepére,** mind **alkotásainak legjellemzőbb tulajdonságára utal.** Használata azonban nem jelenti a tradíciók megtagadását, jóval inkább **a magyar hagyományok, az irodalmi és történelmi múlt, valamint a Nyugat modernségének összekapcsolódási igényét.**

Kérdések, feladatok

1. Állításokkal igazoljátok, hogy a *Góg és Magóg fia vagyok én…* kezdetű költemény ars poetica!
2. Értelmezzétek a versben megjelenő ellentéteket!
3. Állapítsátok meg, milyen a vers rímelése!
4. Keressetek példát a versből szóképekre, és értelmezzétek azokat!
5. Készítsetek sematikus térképet, és jelöljétek rajta a szövegben található földrajzi helyeket, valamint a hozzájuk tartozó esetleges irányokat is!

Ady Endre: Őrizem a szemed

Már vénülő kezemmel
Fogom meg a kezedet,
Már vénülő szememmel
Őrizem a szemedet.

Világok pusztulásán
Ősi vad, kit rettenet
Űz, érkeztem meg hozzád
S várok riadtan veled.

Már vénülő kezemmel
Fogom meg a kezedet,
Már vénülő szememmel
Őrizem a szemedet.

Nem tudom, miért, meddig
Maradok meg még neked,
De a kezedet fogom
S őrizem a szemedet.

Ady és Csinszka 1915-ben, Székely Aladár felvétele

Az egyik legismertebb Csinszka-vers az *Őrizem a szemed* (1918). E lírai alkotás az öregedő férfi féltő szerelmi vallomása, a hitvesi líra verse. A **hazaérkezés motívuma** már önmagában tanúskodik erről: *érkeztem meg hozzád.* Ez nem csupán egy motívum a többi között, hanem a költemény egészét meghatározza. **Az egyik oldalon ott áll az idegen világ, a másikon ezzel szemben a társra lelt ember.** A társra találás vigaszáról, a háborúban is óvó társ és szerelem jelentőségéről szóló hitvesi költeményt az egyszerűség jellemzi. Egyszerű ritmikájával, rímelésével és ismétléseivel leginkább **a dal műfajára emlékeztet.**

A költemény **központi képei** a *szem* és a *kéz,* amelyek a lírai én és hitvese egymásba kapaszkodó összetartozására utalnak. Az egymást fogó kezek s az összefonódó tekintetek (egymást néző szemek) sok kultúrában a társra lelt sorsokat, szerelmespárokat szimbolizálják. Ezek a motívumok, képek tehát sugallják a védő, gondoskodó érzés kölcsönösségét, amely egyben az otthon lényege is:

– az idegenséggel szemben a biztonságérzet,

– az értelmetlen létezéssel szemben az értelemmel telített emberi létezés.

A lassú tempó, a nyugodt hangvétel békét sugároz, ám a házasságban ténylegesen megélt békességbe a **lírai én aggodalmai is beszűrődnek:** *vénülő, riadtan.* A későn jött szerelem idilljébe és biztonságába ugyanis az egyre közeledő elmúlás érzése furakodik be.

A költemény két része egymást keresztezve (ABAB) egymással „felesel”: az otthon, a meghittség érzését bemutató 1., 3. és az inkább ellenséges világot megjelenítő 2., 4. szakasz szembenállása jellemzi a verset.

Az egyén sorsa mindig összefügg a világ történéseivel, mivel pedig a világ bizonytalan, a biztosnak hitt dolgok is veszélybe kerülnek. Ám az ember helyt tud állni a bizonytalan világban, ha van mellette egy társ.

Az 1., 3. versszak a lírai én és hitvese életéből **kizárják a múltat, a külvilágot,** így kettejük összetartozása, szerelme a **jelenbe helyeződik.** A költemény zárlata ebből a védő, óvó biztonságból nyit a jövő felé. A lírai én kilátásainak és boldogságának bizonytalansága ellenére a megőrzés és megmaradás szándékával fordul a szeretett nő felé.

Rippl-Rónai József (1861–1927): Csinszka, 1915

A 2. és a 4. versszak csupa nyugtalanság. Az otthon meghittségén kívüli valóság riasztó idegenségét megjelenítő, apokaliptikus helyzetet jelenít meg: *Világok pusztulásán.* A világméretű katasztrófa élményét csak a hazaérkezés felvillanó motívuma enyhíti némileg, bár igazi biztonságot ez sem jelent: *S várok riadtan veled.* A záró versszak *miért, meddig* kérdéseire nincs válasz, hiszen **a világ és az egyén sorsa kiszámíthatatlan.** Nem a megnyugvás békéje, hanem **az emberség, a társ megóvásának szándéka adja a vers zárását.**

Kérdések, feladatok

1. Állapítsátok meg, milyen a vers rímelése!
2. Igazoljátok állításokkal, hogy a vers nyelvezete, ritmusa és rímelése között szoros kapcsolat áll fenn!
3. Idézzétek fel Petőfi Sándor *Szeptember végén* című művét, majd keressetek hasonlóságokat és eltéréseket a két „hitvesi vers” között!
4. Példákkal igazoljátok, hogy a vers műfaja elégikus dal!
5. Tanuld meg a költeményt könyv nélkül!
6. Nézz utána, melyik Ady versből van az idézet! Ki az az alábbi versben szereplő nő, aki fontos szerepet töltött be a költő életében?

Ez az utolsó nászunk nékünk:
Egymás husába beletépünk
S lehullunk az őszi avaron.

Ady Endre: Üzenet egykori iskolámba

Június volt s ujjongtunk, nincs tovább,
Most gyertek szabad mellű örömök
S pusztuljatok bilincses iskolák.

De elcsitult a jókedv-förgeteg
S helyére ült a döbbent némaság:
Köröttünk már az Élet csörtetett.

Óh, ifjui, szent megjózanodás,
Komoly, nagy fény, hős férfiú-szerep,
Emléketek ma is milyen csodás.

Hős harc az Élet és megélni szép,
Ha hozzáedzik tüzes szív-kohók
Ifjú vitézlők lengeteg szivét.

Ha élet zengi be az iskolát,
Az élet is derűs iskola lesz.
S szent frigyüket így folytatják tovább.

Én iskolám, köszönöm most neked,
Hogy az eljött élet-csaták között
Volt mindig hozzám víg üzeneted.

Tápláltad tovább bennem az erőt,
Szeretni az embert és küzdeni
S hűn állni meg Isten s ember előtt.

Június van s nagyon magam vagyok
S kisértenek élt éltem árnyai
S az elbocsátó iskolapadok.

S én, vén diák, szivem fölemelem
S így üdvözlöm a mindig újakat:
Föl, föl, fiúk, csak semmi félelem.

Bár zord a harc, megéri a világ,
Ha az ember az marad, ami volt:
Nemes, küzdő, szabadlelkű diák.

A *Ki látott engem?* 1914-ben megjelent kötetében olvasható az *Üzenet egykori iskolámba* című költemény.

Ady Endre 1892-től volt a zilahi Református Wesselényi Kollégium diákja, ahol 1896 júniusában jelesre érettségizett. Itt írta első verseit is. A nagykárolyi piarista gimnázium szigorú szerzetesi világa után egy szabadabb szellemi közegbe került, és örökre szívébe zárta szeretett iskoláját és tanárait.

Iskolájához és Erdélyhez való ragaszkodását nemcsak versekben, hanem cikkekben, önéletrajzi írásaiban is megvallotta. Erdélyi (zilahi) kötődéséről így ír 1903-ban megjelent *Itthon vagyok* című írásában:

Itthon vagyok […] *Az új palotát régi, tisztes kövek helyére rakták. Most a sötétségben nem látom. De láttam már napos fényben is. A Wesselényi-kollégium új palotája ez, s a sötétségen át szembenézek vele. Hol vannak a régi falak? Azokhoz a falakhoz jussom van. Azok a falak az én lelkem egyik része. A nagyobbik része. Hiában is akarnék szabadulni. Az én lelkemet itt formálták e cifra falak helyén. Aki vagyok, az négy zilahi esztendő által vagyok. És más nem lehetek. E négy esztendőnek minden perce determináló[6] perc volt. Minden perce végzetesen szabogatta ki utamat.*

6 determináló: meghatározott, eleve elrendelt

[…]

Mindig szép és mindenütt. Fetrengett a lelkem sokszor porban is, sárban is. De mindig új és új magasságai jöttek az életnek. Az élet szent, szép, hatalmas és értékes valami. A sárban is szép, a szűz havasi tetőn is. Mert mélység és magasság az élet.

Itthon vagyok…

El kell ezt mondanom a régi falak helye előtt, itt a sarkon, a ködös novemberi estében. Visszahoztam íme a lelkemet oda, honnan kaptam. Az első nagy stációt[7] *befutottam. Szentlélek lovagja voltam: becsületes újságíró.*

[…]

Azért hoztam haza a lelkem, hogy érintse szülő talaját. Mert ki akarok rohanni a legzúgóbb életbe. Párizsba készülök. Kevés babérral, pénztelenül. De szabad szemekkel, hittel és kedvvel. Megtermékenyülni.

[…]

Vissza fogok majd kerülni. Oh, nem félek, hogy összetörve. Az élet nem tör össze senkit. Mindenkinek annyit ad, amennyit el tud fogadni. Ha nekem majd kevesebbet fog adni, mint amennyit most remélek, az nem lesz igazságtalanság. Kevesebbhez volt jussom és erőm.

[…]

Itthon vagyok, hiszek s búcsúzkodom. Majd visszatérek újra, s beszámolok a helynek, mely lelkem formálta. Belemerednek a szemeim a ködös estébe. Miért, hogy olyan hitványok a homo sapiens érzékei. Itthon, ezen a helyen már kész a jövendőm. Hiszen itt készült el, itt determinálódott nagy részében az életem.

De áldom is a ködöt. Minden bölcs és törvényszerű az életben. A köd is…

A zilahi Református Wesselényi Kollégium

Kérdések, feladatok

1. Alkossatok szómagyarázatot az alábbi kifejezésekhez!

jókedv-förgeteg; szív-kohók; férfiú-szerep; élet-csaták

2. Páros munkában értelmezzétek a verset az alábbi kérdések figyelembevételével!

– Miért egy vén diák szerepében beszél a lírai én?
– Mit adott, milyen értékeket közvetített számára az iskola?
– Milyen erényekkel tudott boldogulni az életben a lírai én?
– Mit köszön meg egykori iskolájának?
– Miért fontos a fiatalok buzdítása?
– Miért érezzük, hogy a vers zárlata parainézisszerű?

7 stáció: állomás

Babits Mihályról

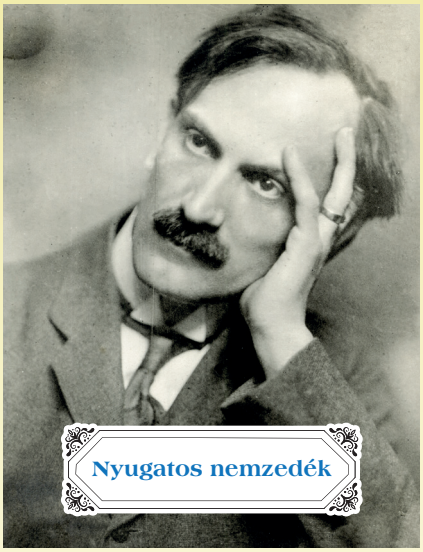

Babits Mihály 1883-ban született Szekszárdon, katolikus értelmiségi családban.

Az elemi iskolát Pesten és Pécsett végezte, majd a pécsi ciszterci gimnáziumban folytatta tanulmányait. A pesti egyetem magyar–francia szakára iratkozott be, végül magyar–latin szakos tanárként diplomázott. Egyetemi évei alatt ismerkedett meg Kosztolányi Dezsővel és Juhász Gyulával is.

Az egyetem utáni években Baján, Szegeden, majd 1908-tól Fogarason (ma Románia) tanított. Fogarason magányos életet élt, rengeteget olvasott, nyaranta itáliai és franciaországi utazásokat tett. 1911-től Budapesten tanított, és ekkortól a főváros szellemi életébe is bekapcsolódott.

A nagyváradi *A Holnap* antológiában jelentek meg először versei, majd a *Nyugat* is közölte műveit.

Az első világháborút határozottan ellenezte, békét sürgető verseiért támadásoknak volt kitéve.

1921-ben vette feleségül Tanner Ilonát, aki Török Sophie[8] álnéven jelentetett meg írásokat. 1924-ben Esztergomban vásárolt házat. Ettől kezdve itt töltötték a nyarakat.

A *Nyugat* állandó munkatársa, majd főmunkatársa lett. Babits Mihály korának szinte minden meghatározó irodalmi fórumában jelentős szerepet töltött be. A Vörösmarty Akadémia alelnöke, majd elnöke volt. A Petőfi Társaságnak is tagja volt kizárásáig. A Baumgarten Alapítvány kurátora volt, és az Akadémia tagjává is kinevezték.

1934-től tapasztalta betegsége első jeleit, gégerákkal kezelték, egy idő után hangját is elvesztette, a *Beszélgetőfüzetek* segítségével tudott „beszélni” a hozzá látogatókkal. 1941-ben hunyt el Budapesten.

Babits Mihályról már kortársai is azt gondolták, hogy Ady mellett a másik irodalmi vezér. De míg Ady költészete tudatosan ellenszegült a hagyományos formáknak, addig Babits formavilága alapvetően a klasszikus irodalmi hagyományokra épült.

8 Török Sophie: írói álnév, nem azonos Kazinczyné Török Sophie-val

Babits Mihály: Ádáz kutyám

Ádáz kutyám, itt heversz mellettem.
Amióta a gazdád én lettem,
ez a hely a legjobb hely tenéked:
nem érhet itt semmi baj se téged.
Rajtam csügg a szemed, hív imádás
együgyű szálán csügg, boldog ádáz.

Mert boldog ki jámborul heverhet
valami nagy, jó hatalom mellett.
S te jámbor vagy, bár olykor asszonykád
bosszújára megrablod a konyhát
s csirkét hajszolsz vadul a salátás
ágyakon át: jámbor, noha – Ádáz.

Elcsavarogsz néha messze innen,
el is tévedsz kóbor hegyeinkben;
avagy titkos kalandjaid vannak.
Ág tép, gonosz ebek rádrohannak,
zápor is lep, szőröd-bőröd átáz:
ázva, tépve jössz vissza, kis Ádáz.

Visszajössz, mert ugyan hova mennél?
Hol lehetne egyéb helyed ennél?
Szimatodból ezer láthatatlan
ösvény vezet téged mindenhonnan
hívebben, mint bennünket a látás:
minden ösvény *ide* vezet, Ádáz.

Tudod, hogy itt valaki hatalmas
gondol veled, büntet és irgalmaz,
gyötör olykor, simogat vagy játszik,
hol apádnak, hol kínzódnak látszik:
de te bízol benne. Bölcs belátás,
bízni abban, kit nem értünk, Ádáz.

Óh, bár ahogy te pihensz lábamnál,
bizalommal tudnék én is Annál
megpihenni, aki *velem* játszik,
hol apámnak, hol kínzómnak látszik,
égi gazda, bosszú, megbocsátás,
s úgy nem értem, mint te engem, Ádáz!

A Babits házaspár 1923-ban a Dunakanyarban nyaralt. Nagyon megszerették a tájat, ezért vásároltak egy házikót az esztergomi Előhegyen. Ettől kezdve minden nyarat ott töltöttek, ahol a kertjükben gyönyörködhettek a természet szépségében. Az *Ádáz kutyám* című vers is itt született.

Az 1924-ben megjelent vers címét is adó **Ádáz kutya** (sima szőrű foxterrier) valóban létezett, ő volt az esztergomi ház őrzője. Látszólag csak az ő **kalandjai** elevenednek meg a verssorokban. Ám a versben fokozatosan elénk tárul a lírai én és a kutya helyzetének párhuzama, hiszen ahogyan Ádáz keresi a gazdája mellett a biztonságot, a nyugalmat, a lírai én ugyanúgy **egy magasabb hatalomban bízva keresi a megnyugvást, a biztonságot.** A költemény tehát egyszerre szól a kutyáról és a lírai én belső vívódásairól.

Az első négy versszakban Ádáz kalandjai elevenednek meg előttünk, amikor éppen boldog, vadul vagy elcsavarog.

Babits Mihály könyvtárszobájában kutyájával

A szóhasználat már az 1–4. versszakban is utal a kutya és a lírai én párhuzamára: **elcsavargás – eltévelyedés; visszatérés – visszatalálás, hazatalálás; bizalom; tudás – nem tudás.** Ezek a gondolatok a lírai én legfontosabb kérdései is egyben.

A kutya kalandjai során olyan **természeti motívumok jelennek meg, amelyek szorosan kapcsolódnak az elmélkedő gondolatokhoz.**

Az utolsó két versszakban már egyre egyértelműbbé válik a kutya és az ember sorsának párhuzama. A vers az idilli életképből fokozatosan vált át az „égi gazdáról" való elmélkedésbe:

hol apámnak, hol kínzómnak látszik,
égi gazda, bosszú, megbocsátás.

Babits Mihály Emlékház, Esztergom

Ki is az, aki irányít, akit a lírai én „égi gazdaként" említ? A sorsunkat irányítani látszó, arctalan erőt általában **gondviselésnek nevezik, mögötte pedig Istent hihetjük,** aki csakugyan *büntet és irgalmaz,* akinek eszköze a bosszú, a megbocsátás. Az isteni büntetés, irgalom, bosszú és megbocsátás eddigi tanulmányaitok során már több irodalmi alkotás témája volt, gondoljatok például Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelmére* vagy Kölcsey Ferenc *Himnuszára.* Az *Ádáz kutyám* című versben azonban a lírai én nem tér ki ezek magyarázatára, de ezek felsorolásával támasztja alá egy felsőbb hatalom létezését.

Az utolsó versszakban rámutat arra is, hogy mindegy, a kutya égboltján vagy az emberén sejthető az „égi gazda", és ezáltal pedig valóban „mindenható" lesz.

Az eszmék és gondolatok magasságából a versszakok utolsó sora – mintegy refrénként – mindig visszairányítja a figyelmet a földre, az élőlényre.

Kérdések, feladatok

1. Következtessetek a vers műfajára, és indokoljátok választásotokat!
2. Olvassátok fel a versből azokat a sorokat, amelyek természeti motívumokat tartalmaznak! Kapcsoljátok a motívumokat a lírai én elmélkedő gondolataihoz!
3. Keressetek példát a versben alliterációra! Milyen szerepük van ezeknek a vers zeneiségében?
4. Véleményetek szerint miért emelte ki dőlt betűs írásmóddal a költő a versben az *ide* és a *velem* szavakat?
5. Szerintetek mit szimbolizál a kutya neve? Beszélő névnek mondhatjuk-e az *Ádáz* nevet? Válaszaitokat indokoljátok!

Az impresszionizmus

Az **impresszionizmus** (a latin *impressio* szóból ered, jelentése: benyomás) szintén a 19. század második felének irányzata, amely először a festészetben jelent meg. A festők a pillanatnyi benyomást akarták rögzíteni vásznaikon, azt a látványt, amely pillanatról pillanatra változhat. Ezért gyors ecsetvonásokkal dolgoztak, a színfoltok sajátos összhatására törekedtek. A festészet ezen módszere a zeneművészet mellett hatott a szépirodalomra is. Az irodalmi impresszionizmus is futó benyomásokat, lírai hangulatképeket, a leírásokban erőteljes atmoszférateremtő hatásokat kívánt közvetíteni. Ennek poétikai eszköze a vers világát uraló névszók (hangulatkeltő melléknevek, főnevek) használata; jellegzetes szóképei a metaforák és a szinesztéziák; jellegzetes műfajai pedig a dal és az elégia.

Claude Monet (1840–1926): Impresszió, a felkelő nap, 1872

Csók István (1865–1961): Festő és modellje, kb. 1935

Tóth Árpád: Körúti hajnal

Vak volt a hajnal, szennyes, szürke. Még
Üveges szemmel aludtak a boltok,
S lomhán söpörtek a vad kővidék
Felvert porában az álmos vicék,
Mint lassú dsinnek, rosszkedvű koboldok.
[…]

A Fénynek földi hang még nem felelt,
Csak a szinek víg pacsirtái zengtek:
Egy kirakatban lila dalra kelt
Egy nyakkendő; de aztán tompa, telt
Hangon a harangok is felmerengtek.
[…]

Kosztolányi Dezsőről

Kosztolányi Dezső 1885-ben a délvidéki Szabadkán (Bácska fővárosa, ma Szerbia) született.

A fiatal Kosztolányi Szabadkán végezte tanulmányait, és ott is fejezte volna be, ám mivel az önképzőkörbe járó költő egyik versét komolyan bírálta magyartanára, ő pedig szenvedélyesen reagált e kritikára, végül eltanácsolták az iskolából. A színjeles érettségit Szegeden, magántanulóként szerezte meg. Ezt követően a budapesti egyetem magyar és német szakára iratkozott be, ahol megismerkedett Babits Mihállyal, valamint Juhász Gyulával, és élethosszig tartó barátságot kötött Karinthy Frigyessel. Diplomát Adyhoz hasonlóan végül nem szerzett.

1906-ban állást vállalt több budapesti lapnál is. A *Nyugatban* és más folyóiratokban is rendszeresen publikált verseket, műfordításokat és kritikákat.

1913-ban feleségül vette Harmos Ilona színésznőt, aki Görög Ilona álnéven maga is írt. Két évvel később megszületett fiuk, Kosztolányi Ádám.

A Vörösmarty Akadémia tagja lett. A Tanácsköztársaságot fenntartással fogadta, majd diktatórikus eszközei miatt elutasította. A trianoni békeszerződés mélyen megrázta: *Jajveszékelő* címmel líraciklust írt, és ő szerkesztette az értelmiség nagyon széles körét összefogó *Vérző Magyarország* antológiát (lásd 58–62. oldal). Az 1920-as években a *Pesti Hírlapnál* vállalt jól fizető állást, miközben költőként és íróként is sikereket aratott. 1930-ban a Kisfaludy Társaság tagjának választották.

1933-ban jelentkeztek betegségének, az ínyráknak első tünetei. 1936-ban hunyt el.

Verseskötetei a kritika elismerően fogadta. Az 1910-ben megjelent *A szegény kisgyermek panaszai* című kötete emelte a 20. századi magyar irodalom legjelentősebb költői közé. Lírai munkássága mellett jelentőset alkotott a próza területén is.

Kosztolányi Dezső: Mostan színes tintákról álmodom

Mostan színes tintákról álmodom.

Legszebb a sárga. Sok-sok levelet
e tintával írnék egy kisleánynak,
egy kisleánynak, akit szeretek.
Krikszkrakszokat, japán betűket írnék,
s egy kacskaringós, kedves madarat.
És akarok még sok másszínű tintát,
bronzot, ezüstöt, zöldet, aranyat,
és kellene még sok száz és ezer,
és kellene még aztán millió:
tréfás-lila, bor-színű, néma-szürke,
szemérmetes, szerelmes, rikitó,
és kellene szomorú-viola
és téglabarna és kék is, de halvány,
akár a színes kapuablak árnya
augusztusi délkor a kapualján.
És akarok még égő-pirosat,
vérszínűt, mint a mérges alkonyat,
és akkor írnék, mindig-mindig írnék.
Kékkel húgomnak, anyámnak arannyal:
arany-imát írnék az én anyámnak,
arany-tüzet, arany-szót, mint a hajnal.
És el nem unnám, egyre-egyre írnék
egy vén toronyba, szünes-szüntelen.
Oly boldog lennék, Istenem, de boldog.

Kiszínezném vele az életem.

A *Mostan színes tintákról álmodom* Kosztolányi egyik legismertebb verse, amely 1910-ben keletkezett. *A szegény kisgyermek panaszai* című versfüzér (kötet) egyik darabja.

A kötetben az élet legszebb időszakának, a gyermekkornak a világa tér vissza a maga őszinteségével, naivságával és tisztaságával. A versek nem cím, hanem a kezdősor alapján azonosíthatók. A költő az egykori szabadkai kisgyerek szemével csodálkozik rá a világra, a gyermeki én nézőpontjából írja a verseket. Ez a költői téma és kötet tette Kosztolányit elismert költővé.

A most olvasott versben is ez a **gyanútlan, ártatlan gyermeki viselkedés és hang** jelenik meg. A lírai én felnőtt emberként képes újra gyermekként gondolkodni és nézni a világot, de azért jelen van a felnőtt nézőpont is.

A versnek nincs megszólítottja, a cím egy állapotot, eseményt jelöl meg – *álmodom* –, amely egy pillanatra vonatkozik, mégpedig a *Mostanra.* Az első és az utolsó sor elkülönül, önálló szakaszba kerül, ez is jelzi, hogy valami fontosat közöl e sorokban a lírai én. Az első sor rámutat, hogy **az egész vers fikciós** (képzeletbeli) **jellegű,** hiszen csak *álmodom,* ezt a jelleget tovább erősíti a feltételes módú *írnék* ige is.

A vers színek felsorolásából áll, a lírai én saját gyermeki énjét idézi meg, így nem magyaráz, és nem indokol semmit, csupáncsak kijelenti, hogy *Legszebb a sárga.* Abban a pillanatban (az álomban) úgy érzi, hogy a **legfontosabbnak tűnő, új világhoz vezető** szín a *sárga.* Ezt követően sietve – gyermeki türelmetlenséggel – sorolja, milyen színű tintákat szeretne (még). Szinte minden színt elénk tár a fekete és a fehér kivételével. **Egyre fokozódva szólal meg az írás vágya** – *mindig-mindig írnék* – az elragadtatott felkiáltásig: *Oly boldog lennék.* A színes tinták képzete az írás örömével kapcsolódik össze. **Az írásnak mint tevékenységnek fontos szerepe van, mert az írás köti össze a gyermek és a felnőtt lírai ént.** A gyermeki (levél)írás (rajzolás) – anyának, testvérnek, szerelemnek – összekapcsolódik a művészi alkotás motívumával. **A gyermek azt az esztétikai örömöt éli át írás (rajzolás) közben, amit a felnőtt költő az alkotás során.**

A gyermeki vágy nyugtalanságát, türelmetlenségét, ahogy szinte sóvárog a színes tinták után, az *akarok* ige, a túlzó számnevek *(sok száz és ezer, / és kellene még aztán millió)* érzékeltetik. Lendületesen keres, válogat, hogy milyen színeket szeretne, egy-egy jelzőt is hozzájuk rendel. Ha nem talál színnevet, akkor csak jelzőket sorol, amelyek emberi tulajdonságot is jelenthetnek: *szemérmetes*. **A színek** a lírai én (gyermek és költő) képzeletében önálló életet élnek, **sajátos jelentést hordoznak, az egyes színárnyalatok mind másfajta hangulatot, érzelmet fejeznek ki.**

A kisgyermek színes fantáziáját még érzékletesebbé teszik a szinesztéziák, amelyek különböző érzelmeket és hangulatokat sugallnak, például *néma-szürke, tréfás-lila.* **A szinesztézia: olyan szókép, amelyben két különböző érzékterületről származó érzet kapcsolódik össze.** E szóképek az impresszionista stílus kedvelt eszközei.

A tinta színeivel való játék vágya gyermeki ábrándozás és költői **ars poetica** is egyben. Az értelmező, az olvasó számára érzékelhető a szárnyaló gyermeki-költői képzelet és az alkotás öröme. A felnőtt férfi színesebb élet utáni vágya és reménye, hogy a költészet révén eléri ezt.

A vers hangulata ünnepélyes, de a csapongás, szertelenség, örömujjongás mellett komorság, szomorúság is érzékelhető a sorok között. Ez a derengő fájdalom szinte minden Kosztolányi-versben megjelenik. A lírai én ugyan nem mondja azt, hogy élete szürke, egyhangú, csak annyit: kiszínezné, érdekesebbé tenné. De ebből már érezhető, hogy nem elégedett az életével. **Sóvárog egy színesebb élet után.**

Kérdések, feladatok

1. Melyik színhez milyen érzelmet társít a lírai én?
2. Keressetek példát túlzásra, jelzőkre, szinesztéziára! Hogyan befolyásolják ezek a költői eszközök a vers hangulatát?
3. Vajon miért egy gyermekkel azonosul a lírai én? Miért jó ez, milyen többletet ad, milyen lehetőségek tárulnak így fel számára?
4. Hasonlítsd össze Ady Endre *Góg és Magóg fia vagyok én…* és Kosztolányi Dezső itt olvasott ars poeticáját!

Kosztolányi Dezső: Akarsz-e játszani?

A játszótársam, mondd, akarsz-e lenni,
akarsz-e mindig, mindig játszani,
akarsz-e együtt a sötétbe menni,
gyerekszívvel fontosnak látszani,
nagykomolyan az asztalfőre ülni,
borból-vízből mértékkel tölteni,
gyöngyöt dobálni, semminek örülni,
sóhajtva rossz ruhákat ölteni?
Akarsz-e játszani mindent, mi élet,
havas telet és hosszu-hosszu őszt,
lehet-e némán teát inni véled,
rubin-teát és sárga páragőzt?
Akarsz-e teljes, tiszta szívvel élni,
hallgatni hosszan, néha-néha félni,
hogy a körúton járkál a november,
az utcaseprő, szegény, beteg ember,
ki fütyürész az ablakunk alatt?
Akarsz játszani kígyót, madarat,
hosszú utazást, vonatot, hajót,
karácsonyt, álmot, mindenféle jót?
Akarsz játszani boldog szeretőt,
színlelni sírást, cifra temetőt?
Akarsz-e élni, élni mindörökkön,
játékban élni, mely valóra vált?
Virágok közt feküdni lenn a földön,
s akarsz, akarsz-e játszani halált?

Projektfeladat: Párokban dolgozva készítsetek leporellót, illusztráljátok saját készítésű rajzokkal vagy fotókkal a költeményt! A leporelló utolsó 2-3 oldalára pedig írjatok az alábbi szempontok felhasználásával egy versértelmezést! Hasonlítsátok össze alkotásaitokat!

- A cím jelentése
- A cím és a mű kapcsolata
- A lírai alkotás témája (gondolat, hangulat, érzés)
- A költői képszerűség kifejezőeszközei
- Motívumok (ismétlődő elemek, amelyek egy költő életművében vagy egy művön belül ismétlődnek)
- A *Mostan színes tintákról álmodom* és az *Akarsz-e játszani?* című versek hangulatának összehasonlítása

Juhász Gyuláról

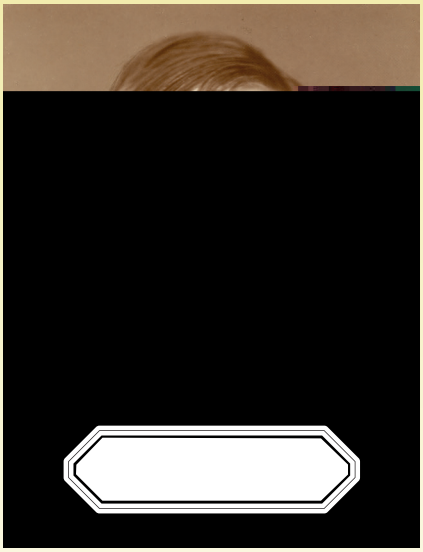

Juhász Gyula 1883-ban Szegeden született. Iskoláit szülővárosában és a váci piaristáknál végezte. Magyar–latin szakon tanult a pesti egyetemen, ahol a diákélet egyik vezéralakja volt. Vidéken tanított, de a tanárságot száműzetésként élte meg. Nagyváradi tanárévei alatt (1908–1911) viszont jól érezte magát. Bekapcsolódott a város szellemi életébe, részt vett *A Holnap* című antológia létrehozásában. Váradon ismerkedett meg nagy szerelmével, múzsájával, Sárvári Anna színésznővel is. Az Anna-szerelem élménye, a viszonzatlanság, elutasítás meghatározója költészetének is (Anna-versek).

1917-ben hazaköltözött szülővárosába, helyi lapoknál dolgozott, és bekapcsolódott a szegedi irodalmi élet szervezésébe. A kezdeti lelkesedés után hamar kiábrándult a háborúból, megrendítette a szenvedések, a háború okozta veszteségek élménye.

Az 1920-as évek legelején került kapcsolatba József Attilával, akit kezdettől fogva nagy költőnek tartott. Tragikus egybeesés, hogy mindketten önkezükkel vetettek véget életüknek: Juhász Gyula 1937 áprilisában, József Attila 1937 decemberében.

Így írt Karinthy Frigyes Juhász Gyuláról: *Most mégis megölte magát, ezúttal sikerült. Ott nem lehet tovább vitatkozni, a tények beszélnek. És mégis, a nagy költőn túl, a nagy színészhez merném hasonlítani, aki ott hal meg magaválasztotta szerepe utasítása szerint, a deszkán, vagy a kereszten.*

(Forrás: *Nyugat,* 1937, 5. szám)

Juhász Gyula: Milyen volt…

Milyen volt szőkesége, nem tudom már,
De azt tudom, hogy szőkék a mezők,
Ha dús kalásszal jő a sárguló nyár
S e szőkeségben újra érzem őt.

Milyen volt szeme kékje, nem tudom már,
De ha kinyílnak ősszel az egek,
A szeptemberi bágyadt búcsuzónál
Szeme színére visszarévedek.

Milyen volt hangja selyme, sem tudom már,
De tavaszodván, ha sóhajt a rét,
Úgy érzem, Anna meleg szava szól át
Egy tavaszból, mely messze, mint az ég.

A költemény 1912-ben Szakolcán született, nem sokkal a szerelmi csalódás után, a lírai én mégis úgy beszél kedveséről, mint a régmúltból felidézett emlékről, ezzel mintegy emlékké távolítja Anna alakját. Az emlék és az emlékezés folyamata fontos, a mélabús első sorok a megfakult emlékek képzetét keltik bennünk, mintha a lírai én sem emlékezne pontosan, ezért teszi fel önmagának is a tétova kérdést: *Milyen volt…* Annával lényegíti át a természetet, és dacosan tiltakozik, szembeszáll a felejtéssel: *De azt tudom…* Az emlékeket a természeti képek által keltett benyomások idézik fel, például Anna haját a szőke mezők és a sárguló nyár.

A vers szerkezete három egységre bontható, a strófák azonos felépítésűek, a szeretett nő képe mind a három szakaszban egy-egy természeti képpel fonódik össze: egy-egy természeti kép egy-egy tulajdonságot jelenít meg, és Anna emlékéhez kapcsol. Mind a három versszak ugyanazzal az ismétlődéssel indít: *Milyen volt…,* ezzel mintegy visszahozza az emléket, és vissza is utal rá. Az ilyen mondatot, mondatrészt vagy szóismétlést nevezzük anaforának. **Az anafora** (gör. *anaphora* – visszahozás) **egy gondolatalakzat; egy vagy több szó ismétlődése két vagy több egymást követő tagmondat, mondat, illetőleg verssor vagy versszak elején.**

Az emlékképek nem egy szeretett nő arcát, inkább egy szerelemistennő portréját vetítik elénk a nyár, az ősz, a tavasz színeivel, hangjaival. A tél hiánya mintha azt érzékeltetné, hogy Annához nem kapcsolódik az elmúlás, a befejezettség gondolata. A téli hideg a vers lágy, meleg, melankolikus hangulatát is megtörné. Mindettől függetlenül a költeményt mégis a szerelem elmúlásának fájó érzése szövi át.

A költemény zeneiségét az állandó ismétlések és variációk mellett a hangok, az alliterációk is erősítik: *bágyadt búcsúzónál; meleg szava szól; mely messze, mint…*

A reménytelen, viszonzatlan szerelem szépségéről **a népi énekek közvetlen hangján szól** az **elégikus hangvételű** költemény, amelyben **a hazai táj szeretete és a szerelem emléke szorosan összekapcsolódik.**

Kérdések, feladatok

1. Mi a vers témája?
2. Határozzátok meg a vershelyzetet!
3. Hogyan szólal meg a lírai én? Figyeljetek a versben használt igealakokra és a *már* időhatározó szóra! Milyen következtetés vonható le ebből?
4. A vers melyik része utal a végtelenségre, a térbeli távolságra?
5. Nevezd meg, és értelmezd az alábbi költői képet!

Úgy érzem, Anna meleg szava szól át / Egy tavaszból, mely messze, mint az ég.

6. Mi lehet az oka annak, hogy a felidézett évszakok sorából hiányzik a tél?
7. Mit sejtet az utolsó szakasz végén is visszatérő *Minek nevezzelek?* költői kérdés?
8. Hasonlítsátok össze a *Milyen volt…* és az alábbi, *Anna örök* című vers hangulatát! Fogalmazzatok meg legalább öt állítást!

Az évek jöttek, mentek, elmaradtál
Emlékeimből lassan, elfakult
Arcképed a szívemben, elmosódott
A vállaidnak íve, elsuhant
A hangod és én nem mentem utánad
Az élet egyre mélyebb erdejében.
Ma már nyugodtan ejtem a neved ki,
Ma már nem reszketek tekintetedre,
Ma már tudom, hogy egy voltál a sokból,
Hogy ifjúság bolondság, ó de mégis
Ne hidd szívem, hogy ez hiába volt
És hogy egészen elmúlt, ó ne hidd!
Mert benne élsz te minden félrecsúszott
Nyakkendőmben és elvétett szavamban
És minden eltévesztett köszönésben
És minden összetépett levelemben
És egész elhibázott életemben
Élsz és uralkodol örökkön, Amen.

Modernizmus – az avantgárd

Az **avantgárd** (a szó jelentése: *előőrs*) az új, minden eddigi hagyománytól tudatosan eltérni akaró művészeti irányzatok összefoglaló neve a 20. század első felében. A cél már nem a látvány valamilyen mértékű visszaadása, hanem a dolgok mögött rejlő gondolati tartalmak érzékeltetése. A régi értékek teljes lerombolása vagy átértelmezése, a művészi formanyelv radikális megújítása, a teljes emberi és művészi szabadság megvalósítása jellemzi.

Az avantgárd művészeti válasz a 20. századi ember megváltozott életére: új művészetet hozott létre, amely már nem a polgári eszméken nyugszik.

Mi változott…

– politikai, társadalmi feszültségek keletkeztek, amelyek majd az első világháborúhoz vezettek;
– megváltozott a polgári létforma (munkásmozgalom, külváros, proletár).

Az avantgárdot Kassák Lajos és lapjai, *A Tett* és a *Ma* hozták el az olvasók számára. *A Tett* című szépirodalmi és kritikai lap azzal a céllal született, hogy háttérbe szorítsa a nemzeti gondolatot, népszerűsítse a nemzetköziség eszmekörét, kiszélesítse az irodalom témakörét, elvesse a költészet megszokott formáit.

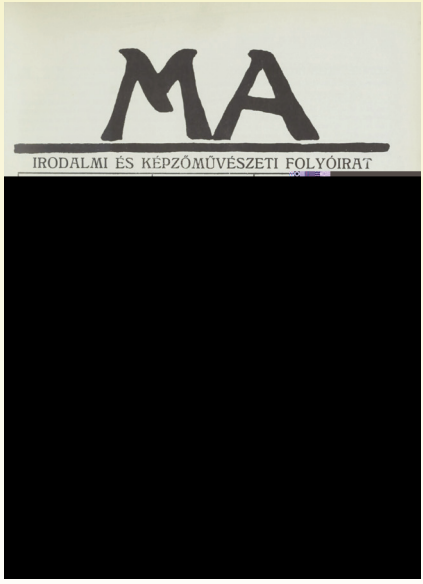

A két folyóiratnak nem volt túl nagy olvasóközönsége; inkább csak az írók figyelték érdeklődéssel a versek eddig szokatlan, a hagyományos normákat felrúgó kísérletező nyelvhasználatát, amely például Kassák Lajos *A ló meghal a madarak kirepülnek* című költeményének részletében is megfigyelhető.

madarak lenyelték a hangot
a fák azonban tovább énekelnek
ez már az öregség jele
de nem jelent semmit
én KASSÁK LAJOS vagyok
s fejünk fölött elröpül a nikkel szamovár.

József Attiláról

József Attila 1905. április 11-én született Budapesten. Születésnapja 1964 óta a magyar költészet napja.

A szegény családból származó költőt és két lánytestvérét 1908-tól édesanyjuk egyedül nevelte.

Első kötete, a *Szépség koldusa* 1922-ben jelent meg. A könyvhöz Juhász Gyula írt előszót, aki a *Nyugat* több szerzőjének is bemutatta a költőt.

1924-ben a szegedi egyetem magyar–francia szakos hallgatója lett, és kiadta *Nem én kiáltok* című verseskötetét. A következő évben publikált *Tiszta szívvel* című költeménye nevét országosan ismertté tette. A vers miatt az egyetem dékánja behívatta a költőt, és – felháborodását hivatalos állásfoglalásként feltüntetve – eltanácsolta őt a tanári pályáról, mire a megbántott költő el is hagyta az egyetemet. Ezt követően beiratkozott a bécsi egyetemre. Gyakran kereste fel a magyarok látogatta kávéházakat.

1928-ban beleszeretett a jómódú és igen művelt Vágó Mártába, több híres

József Attila: Rejtelmek

Rejtelmek ha zengenek,
őrt állok, mint mesékbe'.
Bebujtattál engemet
talpig nehéz hűségbe.

Szól a szellő, szól a víz,
elpirulsz, ha megérted.
Szól a szem és szól a szív,
folyamodnak teérted.

Én is írom énekem:
ha már szeretlek téged,
tedd könnyűvé énnekem
ezt a nehéz hűséget.

A *Rejtelmek* című költemény a *Flóra* című, öt versből álló ciklus második verse, **könnyed, dalszerű, játékos hangulatú** mű.

A cím valami titokzatosra, megfejtésre váróra, nehezen megismerhetőre, egyfajta titokra utal. József Attila e költeményben **a szeretet, a szerelem** (erósz) **titkát** mutatja meg, ezzel párhuzamosan pedig fokozatosan elénk tárja a *talpig nehéz hűség* rejtelmeit.

A vers központi motívuma a **hűség,** amely fontos érték, amit mindenáron **meg kell őrizni.** A **hűség nehéz,** olyan, mint egy súlyos öltözet, amelyet **állandóan viselni kell.** A *Bebujtattál engemet / talpig nehéz hűségbe* sorokkal a páncélzat képe is felidéződik, amely megóvja viselőjét az ellenségtől, ugyanúgy, ahogyan a hűség is egyfajta **biztonságot nyújt.** A *nehéz* szóval felvillan a „nehéz rabság" képe is mint öltözet, amellyel a szeretett kedvest és önmagát is felruházza a lírai én, vagyis önként választja ezt a béklyót[9].

A második versszak lágy dallamában *(szellő, víz, szív)* feloldódik az a feszültség, amelyet a *nehéz hűség* képe teremtett meg. Úgy tűnik, feloldhatatlan a titok, hiszen *szól a szellő, szól a víz,* de nem tudjuk meg, hogy mit is mondanak. A négyszer ismétlődő *szól* igével összeköti és közelíti *a szellőt, a vizet, a szemet és a szívet* – mind ugyanazt „mondják": *folyamodnak teérted.* **A természet** (*szellő* és a *víz*) **és az ember egyaránt a kedvesért folyamodnak.**

A harmadik szakaszban világossá válik, hogy **a titok kulcsa a két ember kapcsolatában, viszonyában rejlik.**

9 béklyó: bilincs, lánc, kötelék

A két embert nem akármilyen béklyó, hanem a szeretet köteléke köti össze: *ha már szeretlek téged.* **A másik szeretete teszi könnyűvé a hűség rabságra emlékeztető kötöttségét,** a helyzetben való kitartását. **A szeretet miatt** pedig a *nehéz hűség* mégsem nehéz, lehet könnyedén is viselni. A szeretet élménye, a másik melletti kitartás értelmet nyer, s szeretet és hűség valamilyen rejtélyes módon összefüggenek.

Az egész alkotást áthatja a feltételesség érzése, amelyet a szakaszokban ismétlődő *ha* szócska idéz elő. A *nehéz hűség* ismétlése mintegy keretbe foglalja és felerősíti a lírai én mondandóját.

Nem csupán a *Rejtelmek* ritmusa és zeneisége idézi fel a népdalokat, hanem a *súlyos páncél – vas – béklyó* is a népdalok világába röpít, ahol a szerelem gúzsba kötő, mégis édes béklyó.

Kérdések, feladatok

1. Értelmezzétek az alábbi részt: *őrt állok, mint mesékbe'!*
2. Milyen szókép a *nehéz hűség?*
3. Keressetek még példákat szóképekre a *Rejtelmek* című költeményben!
4. Állapítsátok meg, milyen verselésű a mű, és milyen a rímkészlete!
5. Keressétek meg az interneten a vers megzenésített változatát! Alkossatok véleményt arról, hogyan illeszkedik a zene a szöveghez!
6. Vonjatok párhuzamot a *Repülj, madár, repülj* című népdal és József Attila most olvasott verse között!

Repülj, madár, repülj,
Ménaságra[10] *repülj,*
Édes galambomnak
Gyenge vállára ülj.

Mondjad, én küldtelek,
Mondjad, hogy rab vagyok,
Idegen tömlöcben
Térdig vasban vagyok.

Rab vagy, rózsám, rab vagy,
Én meg beteg vagyok,
Mikor eljössz hozzám,
Akkor meggyógyulok.

Projektfeladat: Csoportmunkában gyűjtsetek megzenésített verseket a szerelem témakörében! Állítsatok össze részleteikből 10–15 perces egyedi lejátszási listát! A hangzóanyaghoz vegyetek fel általatok megírt narrációs szöveget is, amely segít a megértésben!

10 Ménaságra: Csíkménaságra – egy falu Székelyföldön

József Attila: Kertész leszek

Kertész leszek, fát nevelek,
kelő nappal én is kelek,
nem törődök semmi mással,
csak a beojtott[11] virággal.

Minden beojtott virágom
kedvesem lesz virágáron,
ha csalán lesz, azt se bánom,
igaz lesz majd a virágom.

Tejet iszok és pipázok,
jóhíremre jól vigyázok,
nem ér engem veszedelem,
magamat is elültetem.

Kell ez nagyon, igen nagyon,
napkeleten, napnyugaton –
ha már elpusztul a világ,
legyen a sírjára virág.

1925. április

A kert, kertészkedés motívuma sok jelentést hordozhat magában: A kert, amelyet kertészkedéssel kialakítunk, jelenthet **egy, a lírai én által teremtett és ellenőrzött világot, amely rendezett és harmonikus,** szemben a rendezetlen és diszharmonikus külső világgal; a kert lehet az elvonulás, az elmélkedés, a csendes szemlélődés helye, menedék, védelem testnek és léleknek, ezáltal **a megnyugvásra és az egyéni boldogság keresésére ad lehetőséget.**

József Attila költészetében a természet sokszor fontos és különös szerepet játszik. A *Kertész leszek* című vers központi motívuma a virág, amely egy értékektől megfosztott világban az élet szépségét és erejét mutatja, és amelynek az elpusztuló világ sírján lesz helye. A világ-virág rímpár tagjai egymással ellentétes tartalmakat jelenítenek meg. *…ha már elpusztul a világ, / legyen a sírjára virág.* A lírai én azért vágyik egy kitalált „édenkertbe”, mert az emberi világot fenyegetettnek, pusztulásra ítéltnek tartja. Az édenkertben nem kell törődni semmi mással (mert oda **nem hatol be a világ gondja).** A lírai én felhívja rá a figyelmet, hogy mennyire fontos szerepe van a költészetnek és a virágnak egyaránt, pedig mindkettő „csupán” gyönyörködtet. A lírai én a 2. versszakban a *kedvesem lesz virágáron* résszel a szerelem irányába is tekint. A versszak végén pedig a figyelmet az igazra irányítja, mint egy másik költeményében is teszi: *Az igazat mondd, ne csak a valódit…*[12] A kert középpontjába önmagát elültető én kapcsolja össze a jelentéssíkokat.

Kérdések, feladatok

1. Vizsgáljátok meg a vers rímelését és szóképeit!
2. Hozzatok érveket arra, hogy a költemény hasonlatosságot mutat a népdalokkal!
3. Mi kötheti ezt a verset a virágénekekhez?
4. Milyen látszat mögötti értékei lehetnek a csalánnak?

11 beojtott virág: oltott, oltással szaporított virág
12 József Attila: *Thomas Mann üdvözlése*

József Attila: Születésnapomra

Harminckét éves lettem én –
meglepetés e költemény
csecse
becse:

ajándék, mellyel meglepem
e kávéházi szegleten
magam
magam.

Harminckét évem elszelelt
s még havi kétszáz sose telt.
Az ám,
Hazám!

Lehettem volna oktató,
nem ily töltőtoll koptató
szegény
legény.

De nem lettem, mert Szegeden
eltanácsolt az egyetem
fura
ura.

Intelme gyorsan, nyersen ért
a „Nincsen apám" versemért,
a hont
kivont

szablyával óvta ellenem.
Ideidézi szellemem
hevét
s nevét:

„Ön, amig szóból értek én,
nem lesz tanár e féltekén" –
gagyog
s ragyog.

Ha örül Horger Antal úr,
hogy költőnk nem nyelvtant tanul,
sekély
e kéj –

Én egész népemet fogom
nem középiskolás fokon
taní-
tani!

1937. április 11.

József Attila *Születésnapomra* című verse a költő legismertebb és legnépszerűbb versei közé tartozik.

A cím és az első versszak együttesen időbe és térbe helyezi az alkotást, meghatározza a személyes életidőt és annak kezdetét. A születésnap mint évforduló-alkalom, amely okot szolgáltat az ajándékozásra, valamint az összegzésre, létértékelésre is. **Önironikus** ez az ajándékozás, hisz **önmagát lepi meg** *e kávéházi szegleten,* amely **a kultúra, a beszéd-beszélgetés tere,** ugyanakkor a *szeglet* szócska magában hordja az **alkotásra alkalmas intim hely** jelentését is.

A lírai én **összegez és visszatekint** sorsának alakulására, a lehetőségeire: *lettem én; lehettem volna.* Ezt követően szembesít a kudarccal: *De nem lettem.* Az okot is azonnal feltárja: *…mert Szegeden / eltanácsolt az egyetem / fura / ura.*

Itt kapcsolódik össze a *Tiszta szívvel* című sorsformáló verssel jelen alkotásunk. A költő szegedi egyetemistaként írta meg *Tiszta szívvel* című művét, amelynek megjelenése miatt az egyetem kiváló nyelvészprofesszora, Horger Antal eltanácsolta a tanári pályától – ezt idézi fel *Születésnapomra* című költeményében. A mű középpontjában az úgynevezett szegedi Horger-ügy áll, amely arra késztette a lírai ént, hogy játékos és ironikus formában egy új ars poeticát fogalmazzon meg.

Mint ahogyan mindannyian védjük személyiségünket, úgy a lírai én is védi azt, ezért keresi az okot, és vetíti ki azt Horger professzorra, holott a valóságban ő nem harcolt meg az igazáért, hanem a fiatal indulatnak megadva magát futott el a probléma elől és az egyetemről.

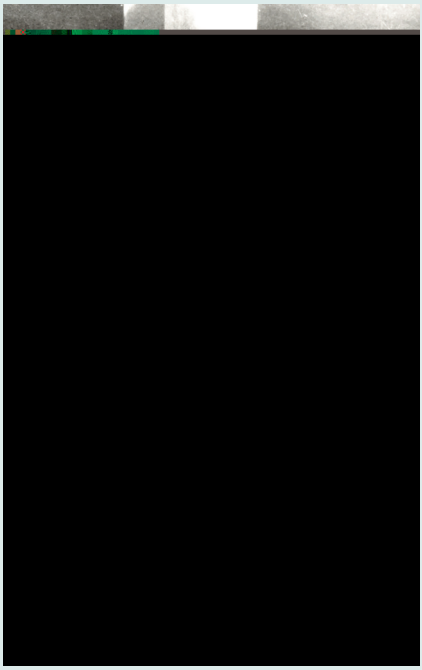

József Attila *Születésnapomra* című versében meghatározó a **lázadó hangvétel,** amelyet a nyelvi játék – *sekély / e kéj* – kissé humorosabbá tesz.

A lírai én a költemény záró szakaszában dacosan mond ellent a tanári ítéletnek, de már nem fenyegetőzik, hanem **azt ígéri,** hogy **egész népének tanítója lesz. E szakasz sorai József Attila ars poeticájaként is értelmezhetők.**

A költemény 1937. április 11-én íródott, József Attila ugyanezen év decemberében halt meg. Tehát ez volt az utolsó születésnapja, amelyet megünnepelt, és amelyen számot vetett életével.

Kérdések, feladatok

1. Értelmezzétek az olvasott mű címét!
2. Milyen életrajzi mozzanatok fedezhetők fel az olvasott versben?
3. Milyen reakciót váltanak ki ezek az életrajzi tapasztalatok a költőből? Milyen jövőkép sejlik fel a költeményben?
4. Olvassátok fel a verset ritmizálva, majd adjátok elő többféleképpen (például dacosan, humorosan, élőbeszédszerűen)!
5. Tanuld meg József Attila *Születésnapomra* című költeményét könyv nélkül!

Szabó Lőrinc: Tücsökzene

A *Tücsökzene* című versciklus 1945 és 1947 között keletkezett, később még néhány darabbal kiegészült. Szabó Lőrinc így vall keletkezésének körülményeiről:

Az ostrom és az úgynevezett igazoltatások után, a legszerencsétlenebb, legmegkínzottabb és legvisszafojtottabb helyzetben és lelkiállapotban, kimondhatatlan kétségbeesésben, egy késő nyári estén, a Volkmann utcai szobám nyitott ablakánál álltam, oltott villanylámpa a hátam megett, kint sűrű meleg nyári éjszaka, sok-sok fénypont a fekete égen és nagy égő hold. […] *Kint sok hangos tücsök szólt és a legélesebb ellentétet mutatta a külvilág kegyetlenül vidám és a magam kegyetlenül szomorú lelkiállapota közt. Sokáig az ablak előtt álltam és csodálkoztam a természet jókedvén és lassanként csodálni majd irigyelni kezdtem ezeket a kis fekete rovarokat. Az akkori jelen pillanatáról gyermekkori, majd diákkori és felnőttkori hazai és külföldi helyzetek rajzolódtak elém, a helyzetek középpontjában mindig én álltam és mindenütt körbemuzsikált ez az egyhangú, kitartó, boldog hangosság. Körülbelül egy óra múlva eljöttem az ablaktól, és villanyt gyújtva az írógépemhez ültem, és címszószerűen, tehát a legrövidebben összegezni próbáltam a sok-sok képet. A körvonalakat nem láttam tisztán, egyik kép áttűnt a másikon, és csakhamar észrevettem, hogy ha nem akarok az emlékezésnek valami zavaros tengerében teljesen elmerülni, akkor csoportosítani kell a jelenségeket, valahogy térképezni a sok évtizedes képeket, melyek bennem éltek. Ekkor negyvenöt esztendős voltam.*

(Szabó Lőrinc: *Vers és valóság I–II.*)

Ahogyan a kötet alcíme is utal rá – *Rajzok egy élet tájairól* –, egy önéletrajzi versciklust, egy **lírai önéletrajzot** tartunk a kezünkben.

A lírai én újra átéli az életét, számára fontos embereket és helyszíneket elevenít fel. A gyermekkor harmóniájától eljut a felnőtt lét küzdelmeihez, majd ismét megtalálja az elveszettnek hitt harmóniát. A *Tücsökzenét* a szerző életének helyszínei tagolják fejezetekre. A *Nyitány* és az *Utójáték* keretbe foglalja az életművet. Mind a 370 vers azonos műformájú: 18 soros, jórészt páros rímű strófa, amelyeknek van címe, és számmal is jelöltek.

A *I. Nyitány* (A férfi összegez) hét versből áll, amelyek a tücskökről szólnak. A lírai én hallgatja az ablaka alatt daloló rovarokat, és a dal hatására apránként felidéződnek benne életének képei. *II. Miskolc* (A gyermekkor bűvöletében), ahol ötéves koráig élt. Apja vasutas volt, és közel is laktak a vasúthoz – megjelennek apja és a vasút képei, a vonatkerék kattogó üteme.

A következő fejezet *III. Balassagyarmat* (Idillek az Ipoly körül), ahol három évet töltött a család, itt kezdi az iskolát is:

61
Elemi

Ekkortájt kezdődött az elemi.
A betűket már tudtam… Valami
börtön lesz ez is, itt nincs kegyelem…
„Kezeket karba!” Engedelmesen
ültem, vártam; s jó viseletemért
óra végén a néni megdicsért.
No, ez nem nehéz, gondoltam… S nagyon
csodálkoztam, később, a nyelvtanon:
azt tanítják, amit úgyis tudunk?
És a számtan, az a százszor megúnt
kétszerkettő! A földrajz, az, igen,
az új volt, tetszett, rettenetesen,
meg a térképek – hogy egy perc alatt
a messziről oly sokat mondanak…
Jó tanuló, nem lázongtam soha;
de csak akkor tetszett az iskola,
amikor semmi sem feszélyezett:
ha hagyták, hogy természetes legyek.

A gyermekkor fantáziavilága, meséi továbbra is jelentős szerepet játszanak, de a farkas és a sárkány mellett már valós fenyegetések is előbukkannak: például vonatbaleset, pénz.

Jellemző a műre, hogy egy-egy témát gyakran több, egymás utáni versben bont ki, **versbokrokat alkot,** például az Ipoly áradásáról szólnak a *71–73.* költemények.

A költő az emberi élet egyik legfogékonyabb szakaszában (8–18 év) élt Debrecenben – a fejezet címe: *IV. Debrecen* (Érlelő diákévek). Ez a művészi eszmélés korszaka, amikor nagy szerepet kapnak az olvasmányélmények, amelyek formálták a személyiségét. Olvasás közben az én kilép önmagából, és része lesz egy nagyobb egységnek: *nem tudom, / hol jártam… De. De! Kívül Magamon!*[14] A lírai én is érzi ennek a korszaknak a jelentőségét, ezért is nevezi Debrecent az *ígéret városának.*

14 Tücsökzene – 151 *Szofoklész*

74
Az ígéret városa

Debrecen izgatott. A nagyanyám
ott nevelte, szigorú, puritán
özvegy, a bátyámat. Baráth Teréz,
így hívták. Nagyon féltem tőle, és
félelmem átszállt a városra is…
Százezer ember! Az iskola is
szigorúbb lesz! Mondták, az ünnepelt
Kollégium nagy fiakat nevelt,
és én kicsinek éreztem magam.
Bújtam volna, de nem tudtam, hogyan.
S amellett vonzott a városi rang,
egy-egy szó is, hogy Rákóczi-harang,
Nagytemplom, Nagyerdő… Hallottam a
nagy tűzvészről, s hogy Bocskay valaha
…S Kossuth… valami nagy dolgot csinált:
de-tro-ni-zál-ta az élő királyt!
Hű! Ez a város csudákat igért!
Féltem, és izgultam Debrecenért.

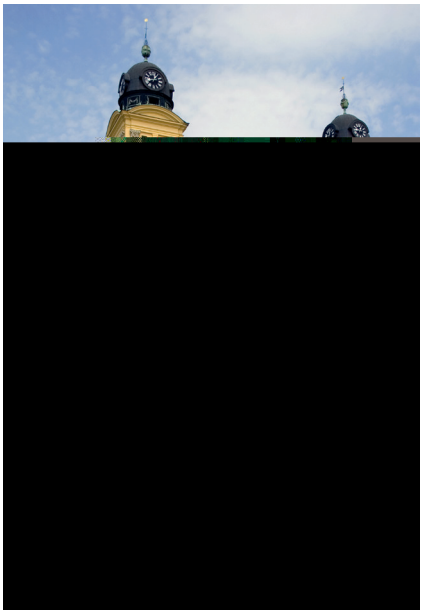

A debreceni Református Nagytemplom, előtérben a városcímerrel

75
Debrecenben

Cók-mókkal rakva, félve s boldogan,
vitt, nyolcéves fiút, első utam
Debrecen főutcáján.
[…]
S vágy s való között
egyszer csak átléptem a küszöböt:
egy bolt felett cégtáblát láttam és
rajta, hogy: „ÓRIÁS és ékszerész”,
arany betűket… Megnéztem megint:
Ó-R-I-Á-S?… Az!… Istenem!… Eszerint,
gyúltam ki, itt egy Óriás lakik,
s hirdeti, hogy mivel foglalkozik!

Kosztolányi Dezső így ír *Budapest, a kávéváros* című alkotásában a kávéházakról: *Eleget sopánkodunk azon, hogy nincs karakterünk. Ennek csak az lehet az oka, hogy szégyelljük a karakterünket. Miért is nem merjük hangsúlyozni a kávéházi voltunkat, a kávéházi kultúrát, a szegénységünk, az otthontalanságunk, a cifra nyomorúságunk jelképét, mikor csakugyan ez a legjellemzőbb sajátságunk? Bizony isten, nincs okunk pironkodni. Aki fintorgatja az orrát, hogy a kávéház plebejus hely, a jöttmentek kaszinója, annak azt mondom, hogy ma már kevés oly arisztokrata és úri kúria van, mint a kávéház, melynek tisztes, munkás, történelmi múltja van. Száz éve, hogy született a mai kávéház öregapja. Tiszteld, pesti ember, a kávéházat, vénebb és tiszteletteljesebb az, mint te magad. Neki volt öregapja. Neked, rongyos, talán öregapád se volt. Mi, akik kivagyunk a nagytőke áldásaiból, naponta megszerezhetjük a fény és a gazdagság illúzióját, mikor beülünk egy ízléstelen kávéházba és zsebünkben hetven fillérrel, keleti kényelemmel elterpeszkedünk egy asztal mellett, mely mögött sok százezer koronák állanak, szolgálatkész lakájok sürögnek, ívlámpák égnek és fűtőtestek donganak. Átjáróházunk a gazdagság, melynek perzsaszőnyegeit lyukas cipőkkel tapodjuk, de annyit vagyunk ebben az átjáróházban, hogy már szinte a miénk. A középkori király csemcsegő kéjjel ette volna meg azt a rothadt kis imbiszt, amit te ordítva küldesz vissza a pincérrel. Aztán a mi kávéházunk családias is. Beszéljek a borszesz kék lángjáról? Az otthon fehér függönyeiről? A mély díványról, a családi arcképesalbumról, az ősi fészekről? Nem, a kávéházról beszélek. Ami történik ezen a földön, itt történik. A kis asztalkáknál diákok készülnek a vizsgára, anatómiát, jogbölcseletet, irodalomtörténetet tanulnak.*

[…]

Az első kávéházi törzsvendég Petőfi Sándor volt. Azóta a magyar irodalom a kávésiparral együtt fejlődik, a forradalom a kávéházakban tör ki, csitul el, s egy jövendő történész feladata megállapítani, milyen hatással volt a versekre, az elbeszélésekre, a cikkekre a kávé, ki ivott koffeint és ki cikóriát[16]? Ha gyöngül az irodalom, akkor a feketekávé is gyöngül […]

Itt töltjük el az életünket. A nap minden órájában, minden világításában ismerjük, mint más az otthonát, reggel hétkor épp úgy, mint éjjeli félnégykor és félötkor, amikor a székeket az asztalokra rakják. Van hivatalnok-idő (reggel héttől nyolcig), ügyvéd-idő (reggel nyolctól fél tízig), orvos-idő (reggel fél tíztől fél tizenegyig), nyárspolgár-idő (fél-egytől délután háromig), családidő (délután négytől este hétig), szieszta-idő (este fél-nyolctól tizenegyig), lump-idő (este tizenegytől éjjel kettőig), művész-idő (éjjel kettőtől fél négyig) és ügynök-idő (mindig).

Egy barátom szürke házikabátot tart a kávéházban, de ott tartja a könyvtárát, az orvosságait és a pincér mindennap szó nélkül hozza a neurolinját[17], a könyvét, felnyitva azon a lapon, ahol tegnap abbahagyta. Ismerek kávéházat, amelyik fekete lobogót tűz ki, mikor meghal egy-egy vendége.

A kávéház a mi átriumunk.

(Forrás: Kosztolányi Dezső: *Budapest, a kávéváros*)

16 cikória: gyógynövény, egyes fajtájából kávépótlót készítenek

17 neurolin: idegcsillapító

Radnóti Miklósról

Radnóti Miklós 1909-ben Budapesten született zsidó családban. Anyját és ikertestvérét születésekor, apját tizenkét évesen veszítette el.

Tanulmányait szülővárosában folytatta, gyámja hatására kereskedelmi iskolában érettségizett. Külföldi tanulmányi kitérők után beiratkozott a szegedi egyetem magyar–francia szakára – zsidó származásúként nem járhatott Pesten egyetemre –, és itt szerzett később egyetemi diplomát.

Egyetemi évei előtt ismerkedett meg Gyarmati Fannival, akit később feleségül vett. A szegedi évek alatt kötött barátságot Sík Sándor paptanárral és költővel, akinek hatására később megkeresztelkedett.

Kötetei az 1930-as évektől kezdődően jelentek meg, verseit számtalan folyóirat publikálta, többek között a *Nyugat* is. A két világháború közötti magyar költészet jelentős alkotójává vált. Költészete mellett kiváló műfordító is volt, elsősorban franciáról való műfordításai gazdagították a magyar irodalmat.

Zsidó származása miatt először 1940-ben, majd 1942-ben munkaszolgálatra rendelték. Harmadik munkaszolgálatára 1944-ben került sor a szerbiai Bor város melletti Lager Heidenauban. Az embertelen körülmények között is folytatta az alkotást: a *Bori noteszként* számontartott füzetbe írta lágerverseit. Augusztus végén a munkaszolgálatosokat a bori munkatáborba vezényelték, majd a menekülő nácik erőltetett menetben Németország felé hajtották őket. Az ekkor írt versei hatalmas emberi-alkotói erőfeszítésének emlékei. A legyengült, járásképtelen foglyokat a katonák útközben kivégezték. Radnóti Miklós utolsó versét október 31-én írta. A végsőkig kimerült költőt november 4-én a Győr melletti Abdánál az őrzésével megbízott honvéd altiszt és társai agyonlőtték.

1946 nyarán azonosították maradványait, zsebében megtalálták a *Bori noteszt* és utolsó verseit. A notesz fennmaradása szimbolikus: az életút és az életmű, a költő és a költészet halálig tartó példátlan egységének a jelképe.

Radnóti Miklós: Nem tudhatom…

Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőhazám itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyerekkorom világa.
Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyönge ága
s remélem, testem is majd e földbe süpped el.
Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel
egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom,
tudom, hogy merre mennek, kik mennek az uton,
s tudom, hogy mit jelenthet egy nyári alkonyon
a házfalakról csorgó, vöröslő fájdalom.
Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály;
annak mit rejt e térkép? gyárat s vad laktanyát,
de nékem szöcskét, ökröt, tornyot, szelíd tanyát;
az gyárat lát a látcsőn és szántóföldeket,
míg én a dolgozót is, ki dolgáért remeg,
erdőt, füttyös gyümölcsöst, szöllőt és sírokat,
a sírok közt anyókát, ki halkan sírogat,
s mi föntről pusztítandó vasút, vagy gyárüzem,
az bakterház s a bakter előtte áll s üzen,
piros zászló kezében, körötte sok gyerek,
s a gyárak udvarában komondor hempereg;
és ott a park, a régi szerelmek lábnyoma,
a csókok íze számban hol méz, hol áfonya,
s az iskolába menvén, a járda peremén,
hogy ne feleljek aznap, egy kőre léptem én,
ím itt e kő, de föntről e kő se látható,
nincs műszer, mellyel mindez jól megmutatható.
Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép,
s tudjuk miben vétkeztünk, mikor, hol és mikép,
de élnek dolgozók itt, költők is bűntelen,
és csecsszopók, akikben megnő az értelem,
világít bennük, őrzik, sötét pincékbe bújva,
míg jelt nem ír hazánkra újból a béke ujja,
s fojtott szavunkra majdan friss szóval ők felelnek.

Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg.

1944. január 17.

1943 áprilisában Radnótit barátai közbenjárására leszerelték a második munkaszolgálatból. Az ezt követő egy év pályafutása egyik legtermékenyebb időszaka volt. Ekkor keletkezett a *Nem tudhatom…* kezdetű verse is. A költemény **közvetlenül szólaltatta meg a szülőhaza iránti érzéseket,** ez a közvetlen hang szinte kivételes Radnóti életművében.

A vers alapszerkezetét **két nézőpont** szembeállítása határozza meg. A lírai én közelítő, részletező látószögének ellentéte a bombázógép pilótájának távlati, célpontokat figyelő nézőpontja. A pilóta tájat, vidéket, térképet lát, a lírai én szülőföldet, hazát. Az első 10 sorban kizárólag a lírai én látószöge érvényesül. A helyzet a pilóta színrelépésével változik meg, amely **a fent és a lent, a személyes és a személytelen, a gyilkos és az áldozat ellentétpárjait, végső soron tehát a háborút és a békét helyezi a költemény középpontjába:** *lángoktól ölelt kis ország; a házfalakról csorgó, vöröslő fájdalom.* A lenti világ életteli, a repülőből nézve azonban a táj elveszíti otthonosságát. Térképként a tájnak nincs élete és nincs emlékezete, csupán az idegenség érzését adja. A lírai én épp arra tesz kísérletet, hogy a célpontokat élettel telítse, és az emlékek megszólaltatásával láthatóvá tegye a táj emberi oldalát.

Radnóti költeménye **a közös és a személyes múltat együttesen emeli ki.** A múlt a *messzeringó gyerekkort* jelenti, amely aztán egyre élesebben kerül szembe a jelennel.

A vers idézi például Vörösmarty Mihály *Szózatának* gondolatát: *Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyönge ága, / s remélem, testem is majd e földbe süpped el.* A *Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép* pedig elénk vetíti a nép bűneiért viselt isteni büntetést, amelynek előzményeit olvashattuk Kölcsey Ferenc *Himnuszában* és Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című művében. De a bűnösség ténye mellett az is fontos, hogy semmivel nem jobb vagy rosszabb a magyar nép, mint bármely másik nép.

A költemény lezárásában a lírai én az egész közösség nevében irányítja a figyelmet az elkövetett bűnökre: *Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép, / s tudjuk miben vétkeztünk, mikor, hol és mikép.* A többes szám **a nemzettel, a közösséggel való azonosulást** jelenti. Az elkülönült zárósor az egész haza nevében fejezi ki a jövőbe vetett hitet és reményt: *Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg.*

Kérdések, feladatok

1. Kinek a nézőpontjából látjuk a tájat a versben? Különítsd el a két nézőpontot! Mit lát az egyik, és mit vesz észre a másik? Melyik nézőpont a hangsúlyosabb?
2. Keressetek példát megszemélyesítésre, hasonlatra, halmozásra és részletezésre! Hogyan érzékeltetik ezek a költő személyes kötődését a hazájához?
3. Példákkal igazoljátok, hogy a vers több műfaj – óda, tájleíró költemény, ima – jellemzőit is hordozza!
4. Tanuld meg a költeményt könyv nélkül!

A kultúra nemzetmegtartó erő

Trianon után a magyar irodalom két pólusa – a *Nyugat* mint a polgári liberális eszméket képviselő folyóirat, és a nemzeti-konzervatív eszméket képviselő *Új Idők* – mellett 1921-ben megjelenik egy a harmadik irodalmi központ, amely határon kívül kell, hogy meghatározza önmagát, eszméje a **transzilvanizmus.** A transzilvanizmus gondolatát közvetítő erdélyi írók és költők az *Erdélyi Helikon* című folyóirat köré tömörültek. Az erdélyi magyar írók és költők szabad íróközössége **Helikoni közösség** néven vált ismertté. E közösség több olyan folyóiratot is indított, amely az anyanyelvű irodalomnak biztosított teret.

NYUGAT | ERDÉLYI HELIKON | ÚJ IDŐK

A transzilvanizmus az erdélyiség gondolata: Transzilvánia Erdély neve. A trianoni békeszerződés utáni Erdélyben a magyar szellemi élet megteremtését és intézményeinek kifejlesztését tűzte ki céljául.

A transzilvanizmus eszméje adott a helikoni lírának történelmi hivatástudatot: sajátos erdélyi művészetet hoztak létre, amelynek lényege, hogy a magyar irodalomba beépítették a román és szász művészeti hagyományokat is. Folyamatosan kapcsolatot tartottak a Kárpát-medencei magyar irodalommal, különösen az anyaországival. **A költészet célja elsősorban az anyanyelvi művelődés és a közösségi tudat őrzése lett,** és feladatát már nem az igazságtalan (trianoni) békeszerződés elleni küzdelemben, hanem a kulturális építőmunkában, a magyar nyelv, a magyar iskolai oktatás és a magyar egyházi közösségek védelmében látta. *Maga a helikoni líra úgy fejlődött és gazdagodott, ahogy a transzilván eszmék elnyerték végső alakjukat.*

(Forrás: *Reményik Sándor gondolatai* – a *Szózat* című folyóiratban)

A helikoni költészet fokozatos kialakulását a szülőföld, majd a történelmi múlt irányába fordulás élménye segítette. Az erdélyi magyar irodalom három fejlődési szakaszra osztható:

1. A költők, írók elsőként az erdélyi táj és költői sugallatait fedezték fel, ez hozta létre a természeti lírát, például Áprily Lajos és Reményik Sándor költeményeit.
2. Ezt a természeti ihletet követte az erdélyi történelem tanításainak vizsgálata és felmutatása, például Kós Károly művei.
3. Végül megjelent a jelen iránti érdeklődés, a nemzeti és társadalmi kérdéseket felvető írói felelősségtudat kinyilvánítása, ami szintén Reményik Sándor nevéhez is köthető.

Az Erdélyben megjelent folyóiratok

Az *Erdélyi Szemle* (Kolozsvár, 1915–1944) szépirodalmi és kritikai folyóirat volt S. Nagy László szerkesztésében. A bátor szellemű lap a nemzeti irányú irodalmi törekvéseket támogatta. Munkatársai között volt Reményik Sándor, szerzői közt pedig Áprily Lajos és Kós Károly.

A *Pásztortűz* (Kolozsvár, 1921–1944) az erdélyi irodalom legjelentősebb folyóiratának számított. Reményik Sándor – főszerkesztő és szerkesztőbizottsági tag – a lap egyik meghatározó személyisége volt. A lap mellett Áprily Lajos megindította a *Pásztortűz Könyvtár* sorozatát is. A folyóiratnak 1930-ra már fiókszerkesztőségei voltak Nagyenyeden, Marosvásárhelyen, Temesváron, Nagyváradon és Székelyudvarhelyen.

Az *Erdélyi Irodalmi Szemle* (Kolozsvár, 1924–1929) tudományos és kritikai folyóirat az erdélyi szellemi élet bemutatását tűzte ki célul. A Romániában megjelent szépirodalmi és tudományos munkákról írt kritikákat, s figyelemmel kísérte a Magyarországon kiadott szépirodalmi és tudományos könyveket is. A szigorú kritikai elvek miatt hamarosan ellehetetlenítették, de beleolvadt az ismét megjelenő *Erdélyi Múzeumba*.

Az *Erdélyi Helikon* (Kolozsvár, 1928–1944) szépirodalmi és kritikai havi folyóirat az *Erdélyi Szépmíves Céh* kiadásában, amelyet induláskor Áprily Lajos szerkesztett. Tartalmában és külsejével a *Nyugatra* emlékeztetett: olyan meghatározó szeretett volna lenni Erdélyben, mint az anyaországban a *Nyugat*.

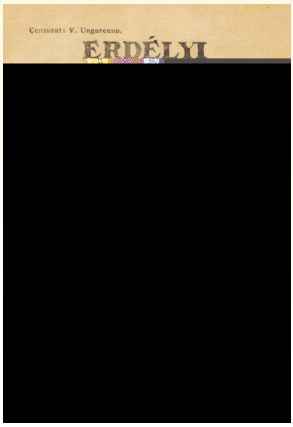

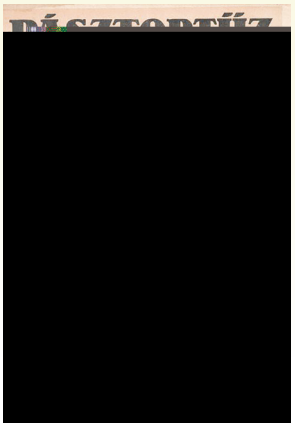

Dsida Jenőről

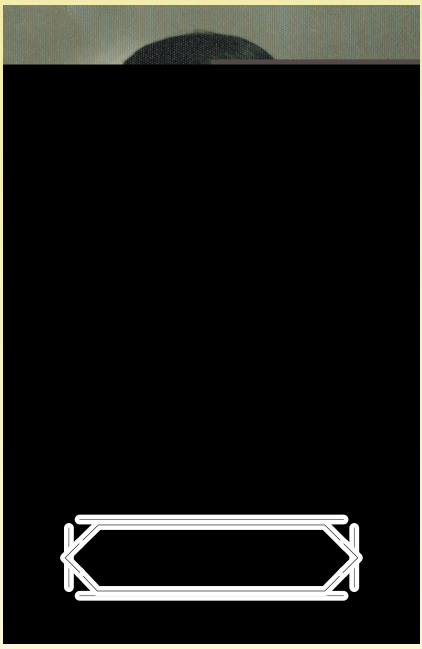

Dsida Jenő (eredeti neve: Binder Jenő Emil) erdélyi magyar költőnk 1907-ben született Szatmárnémetiben.

Dsida Jenő gyermekkorát beárnyékolta az első világháború, majd a román megszállás, valamint az a tény, hogy ifjúkorától kezdve szívbeteg volt, így maga is tudta, hogy nem adatik neki hosszú élet.

Benedek Elek fedezte fel, és indította el költői pályáján. Tizenhattól húszéves koráig a *Cimbora* című folyóiratban jelent meg a legtöbb verse.

A kolozsvári egyetem jogi karára iratkozott be, tanulmányait azonban nem fejezte be. 1927-től a *Pásztortűz* című irodalmi folyóirat szerkesztője, később az *Erdélyi Helikon* belső munkatársa volt, és számos egyéb folyóirat munkájában vett részt. A fiatal költő szerepet vállalt a nemzeti irodalom mozgalmaiban: tagja volt a Helikoni íróközösségnek és a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaságnak, emellett az erdélyi magyar könyvkiadó, az *Erdélyi Szépmíves Céh* lektoraként is tevékenykedett. A marosvécsi összejöveteleken, Kemény János báró kastélyában találkozott Áprily Lajossal, Reményik Sándorral, Kós Károllyal, Tamási Áronnal és Wass Alberttel is. (A tanév során foglalkozunk az említett írókkal, költőkkel.)

Költészetére erősen hatott a háború és a trianoni diktátum. Visszatérő témái a hazaszeretet, a mély katolikus vallásosság, a szerelem és a halálfélelem voltak. Verseinek többsége mégis vidám, rím- és ritmusjátékokkal, melankolikus életérzéssel a szépséget hirdeti. Ő maga így vall erről: *Hiszek a hitben, a bátorságban, az élet minden körülmények között megmaradó szépségében. Hiszek a mindenható mosolygásban.*

Dsida Jenő 1936-ban eljegyezte, 1937-ben pedig feleségül vette élete szerelmét, Imbery Melindát, de egy éve sem éltek együtt, amikor a túlhajszolt életmódot folytató, veleszületett szívbetegségben szenvedő Dsida egy súlyos megfázás következtében hónapokra a kolozsvári kórházba került, ahol végül 1938. június 7-én elhunyt. Sírja a Házsongárdi temetőben található e felirattal: *Megtettem mindent, amit megtehettem.*

Áprily Lajos: Március

A nap tüze, látod,
a fürge diákot
a hegyre kicsalta: a csúcsra kiállt.
Csengve, nevetve
kibuggyan a kedve
s egy ős evoét[19] a fénybe kiált.

Régi, kiszáradt
tó vize árad,
néma kutakban a víz kibuzog.
Zeng a picinyke
szénfejü cinke
víg dithyrambusa: dactilusok.

Selymit a barka
már kitakarta,
sárga virágját bontja a som.
Fut, fut az áram
a déli sugárban
s hökken a hó a hideg havason.

Barna patakja
napra kacagva
a lomha Marosba csengve siet.
Zeng a csatorna,
zeng a hegy orma,
s zeng – ugye zeng, ugye zeng a szived?

Áprily Lajos parajdi gyermekkorának természetélményei egész életére és költészetére nagy hatást gyakoroltak. Az 1944-ben keletkezett *Március* című verse tekinthető a parajdi korszak egyfajta összefoglalásának is, hiszen felidézi a gyermekkori, diákkori kirándulásokat, a parajdi diákéveket, amikor a költő a természetből töltekezett.

A vers első sora megszólítás, **az olvasót is közvetlenül bevonja a költeménybe,** invitálja egy tavaszi kirándulásra. Ahogyan a tavasz árad, úgy áradnak a verssorok is az olvasó felé, és ez az áradás mindenkit magával sodor: **közösségi élménnyé válik.**

19 evoé: az ujjongó örömet kifejező görög indulatszó

A költemény formájában is visszaadja a tavaszi hóolvadást, a vizek áradását, a kirándulók jókedvét: *kibuggyan a kedve.* A ritmust a hegyek forrása és a fürge diák szívverése adja, **ember és természet eggyé válik.**

Az *ős evoé* elénk idézi az ókoriak jókedvét is, az ünnepségeik zsongását, és ezt a képet erősíti, ahogyan megnevezi a vers építőelemét, a használt verslábat: a cinke daktilusokra zendít.

A tavasz csodálatos mámorát, zengő szépségét, az élet újjáéledését ünnepli a költemény, amelyben a természet és az ifjúság ujjongva kapcsolódik össze. Az 1. versszakban a *kibuggyan* kifejezés a diák kedvére és a patakra egyaránt vonatkozik, és ez **összefűzi az embert és a természetet.**

A verset át- meg átszövik az **alliterációk** *(s hökken a hó a hideg havason),* a tavaszi áradásban minden összecseng, a ritmus szinte önálló életet él, még a táncosokat is látjuk magunk előtt, a rímek pedig tovább fokozzák a sorok zeneiségét *(Barna patakja / napra kacagva).* A *fénybe kiált* szinesztéziában hang és ragyogás kapcsolódik egybe.

A színek szinte tapinthatók, és követik, fokozzák azt a lüktetést, amely az alkotást áthatja: a cinke *szénfejü,* a som virága *sárga,* a patak *barna.* A színek teszik egy zenélő festményhez hasonlatossá a *Március* című verset, Áprily expresszív[20] ecsetvonásokkal tárja elénk a kikelet világát.

Kérdések, feladatok

1. Mely fogalmak tükrözik a vershangulatot? Indokoljátok válaszaitokat!

visszafogottság, vidámság, kitörő életöröm,
energia, szépség, fiatalság, beletörődés

2. Fejtsétek ki, véleményetek szerint mi lehet az oka a diák vidámságának!
3. Mi kelti életre, mi tölti fel energiával az éledő természetet, a diákot? Emeljétek ki a versből a megfelelő sort!
4. Határozzátok meg, mik a zeneiség forrásai a versben! Nevezzétek meg őket, illetve értelmezzétek szerepüket!
5. Emeljétek ki azokat a verssorokat, amelyekben a lírai én az olvasót szólítja meg! Mi lehet a célja ezzel a megszólítással?
6. Nézzetek utána, melyik Áprily-versből származik az idézet!

Csudáltalak ezer szemmel, / ezerszemű szerelemmel.

Projektfeladat: A művészetben a tavaszt az újjászületéssel azonosítják. Gyűjtsetek tavaszábrázolást minél több művészeti ág alkotásaiból! Készítsetek PowerPoint-bemutatót az alkotások felhasználásával!

20 expresszív: kifejező

Reményik Sándorról

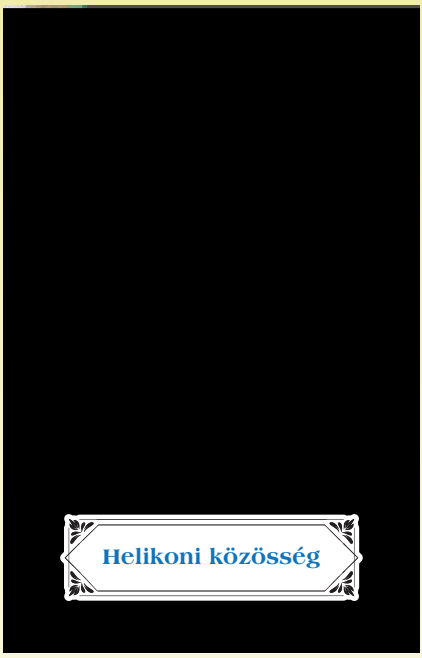

Reményik Sándor 1890. augusztus 30-án született Kolozsváron.

Az evangélikus elemi iskola után a kolozsvári Református Kollégium tanulója lett, ahol felette járt Áprily Lajos és Kós Károly.

Vakációit a felvidéki Dobsinán és a szülővárosa melletti Hója-erdőben töltötte, innen ered természetszeretete. Történelemszemléletét a Rákóczi Ferenc életéről, a francia forradalomról és az 1848-as szabadságharcról szóló történelmi olvasmányai formálták.

Felsőfokú tanulmányait a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem jogi fakultásán kezdte meg, szembetegsége miatt azonban utolsó szigorlatát már nem tette le.

Apjától örökölt vagyonának köszönhetően 1916-tól kizárólag az irodalomnak élt. Első költeményei az *Új Idők* című újságban jelentek meg. 1918-tól állandó munkatársa lett az *Erdélyi Szemlének*, és 1921-ben az ő szerkesztésében indult el az *Erdélyi Szemléből* átalakult irodalmi és művészeti folyóirat, a *Pásztortűz*.

Erdély Romániához csatolását mély megrendüléssel fogadta az alig 30 éves költő. Bár barátai és költőtársai nem sokkal Trianon után Magyarországra költöztek, ő sohasem hagyta el szeretett városát.

1928-tól az *Erdélyi Helikon* folyóirat munkatársa lett. A harmincas évek vége felé a fenyegetően felbukkanó fasizmus eszméit nem csupán nyíltan elítélte, de határozottan szembe is fordult azokkal, és világosan kifejezésre juttatta tiltakozását a faji megkülönböztetés minden formája ellen.

Reményik Sándor életét szorongások és súlyos betegségek kísérték, lelkének egyensúlyát szinte sohasem találta meg. Utolsó verseit kórházi szobákban írta. Ötvenegy éves korában, 1941. október 24-én halt meg Kolozsváron. A Házsongárdi temetőben nyugszik.

Az író az 1990-es évekig viszonylag ismeretlen volt Magyarországon, mert őt és költészetét 1945 után évtizedekre száműzték a magyar irodalomból.

Reményik Sándor: Templom és iskola

Ti nem akartok semmi rosszat,
Isten a tanútok reá.
De nincsen, aki köztetek
E szent harcot ne állaná.
Ehhez Isten mindannyitoknak
Vitathatatlan jogot ád:
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!

Ti megbecsültök minden rendet,
Melyen a béke alapul.
De ne halljátok soha többé
Isten igéjét magyarul?!
S gyermeketek az iskolában
Ne hallja szülője szavát?!
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!

E templom s iskola között
Futkostam én is egykoron,
S hűtöttem a templom falán
Kigyulladt gyermek-homlokom.
Azóta hányszor éltem át ott
Lelkem zsenge tavasz-korát!
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!

A koldusnak, a páriának,
A jöttmentnek is van joga
Istenéhez apái módján
És nyelvén fohászkodnia.
Csak nektek ajánlgatják templomul
Az útszélét s az égbolt sátorát?
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!

Kicsi fehér templomotokba
Most minden erők tömörülnek.
Kicsi fehér templom-padokba
A holtak is mellétek ülnek.
A nagyapáink, nagyanyáink,
Szemükbe biztatás vagy vád:
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!

1925

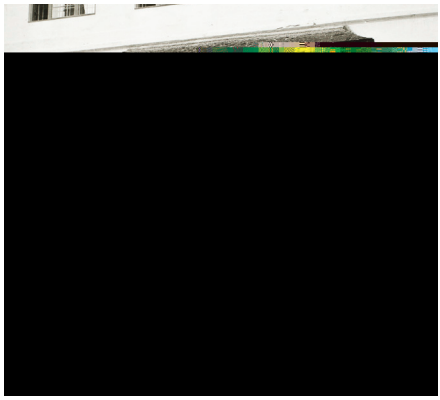

A kolozsvári Református Kollégium udvara 1940-ben

Reményik Sándor, akinek életét **kereszténysége és magyarsága** határozta meg, a *Templom és iskola* című versét 1925-ben írta. Az egy évvel korábban alkotott *Ha nem lesz többé iskolánk* című költeményében így ír: *És esküszünk / Mindenre, ami szent nekünk: / így, iskolátlanul / Egymásból olyan nemzedéket nevelünk, / Hogy mind az idők végezetéig / Megemlegettetünk.*

A költő e két verse egy nép – az erdélyi magyarság – élni akarásának szimbóluma. A **templom** és az **iskola** a **nemzeti kultúra megőrzésének** helyszínei és a **nemzeti fenn-**

maradás intézményei, amelyek lehet vé teszik az erdélyi magyarság fennmaradását. Egy nemzet különösen annak kisebbségi létbe szoruló része – megmaradásáért, identi tásának

Az antológiában nemcsak szépírók jelennek meg, hanem a korabeli magyar értelmiség meghatározó alakjainak írásai is. (Ugyanakkor jelen vannak a megelőző korok nagy gondolkodói, illetve a világirodalom képviselői is helyet kaptak.) A kötet kereteit szinte szétfeszíti a **nemzeti egység,** amelyet sugároz, a szépírók közül is minden irányzat képviselői egységesen lépnek fel:

– az irodalmi modernséget képviselő *Nyugat* szerzői, például Tóth Árpád, Krúdy Gyula, Babits Mihály;
– a nemzeti-konzervatív írók köre, például Gárdonyi Géza, Herczeg Ferenc, Tormay Cécile;
– a fiatal generáció tagjai, akiknek a háború alatt vagy után indult pályájuk, például Zilahy Lajos, Erdélyi József és Végvári álnéven Reményik Sándor.

A *Vérző Magyarországban* megjelenő írások egyrészt a veszteség igazságtalanságát szemléltetik, másrészt történelmi távlatban ismertetik Magyarország nagyságát, ezek együttesen pedig jól megjelenítik a korabeli közhangulatot.

Olvassatok részleteket a *Vérző Magyarország* antológiában megjelenő szerzők műveiből!

Az antológiában a térképek a területi változások megjelenítésével szavak nélkül érvelnek a területi elcsatolások ellen. Egy, *a történelmi Magyarországot ábrázoló térképen az elcsatolt területekre azoknak a történelmi személyiségeknek (politikusoknak, hadvezéreknek, tudósoknak, íróknak, művészeknek) a neve van írva, akik az adott országrészen születtek.*

A Vérző Magyarország antológiát tehát akár egy olyan térképként is olvashatjuk, mely a maga eszközeivel nemcsak hogy helyreállította az ország területi egységét, de demonstrálta a magyar nép történelmi nagyságát és hősi erényeit is, így az adott történelmi szituációban éppen a veszteség nagyságának és igazságtalanságának átérzésére ösztönzött, és ezáltal érintette meg olvasójának irredenta érzületét.

(Forrás: Szénási Zoltán: *Veszteség, nagyság, egység*)

Minden gyerek az Isten vetőmagja. Szétszórt, szertehullt maggal veti most Isten kis Magyarországot. Mint a pitypang, a vándortáska, a madársóska apró magját, elkapja a szél, messzemossa eső; úgy veri ide-oda a sors a magyar gyerekeket. Isten veti az országát. Elsodort falvak, kirabolt városok, felgyújtott tanyák alól vándorútra kelnek.

(Forrás: Miklós Jenő[24]: *Isten vetése*)

24 Miklós Jenő (1878–1934) író, költő, újságíró

Kinek szívében és emlékezetében ne élne az a kedves, kerekded földrajzi kép, amely a magyar birodalom területét adja vissza? Dévényből kiindulva a termékeny Morava folyó mentén, a kies Vág völgyével egy közösen húzódó hegységet követve érjük el az árvái és liptói havasokat. Majd a Tátra festői láncolata kapcsolódik az északi Kárpátok vonulatához. A Keleti Kárpátok formás bércei levezetnek a brassói, fogarasi és nagyszebeni magas hegységhez. Elérve Orsovánál a Duna folyót, annak festői szépségű szorosán felfelé haladva, a Száva, majd az Una medre képezi határunkat. A Karsztos terület Velebi' hegységével elérjük az Adria szigetes partját, amely Fiuméig húzódik. Majd a Karszt északi része, a tisztavizű Kulpa, az Uskok a zágrábi, varasdi hegység: a Mura folyó, a muravidéki Vas, Sopron vármegyei és a Lajta hegység éri el kiindulási pontjukat.

(Forrás: dr. Szontagh Tamás[25]: *Nem, Nem, Soha!* – részlet a könyvből)

Szomorúbb sorsot alig szánt nemzetnek a népek hatalmas Istene, mint most a magyarnak. Ezeréves küzdelmekké! tömött, keservekkel csordultig telt, csalódásokkal szinte a kimerülésig terhelt élet után most a lassú elsorvadás szégyenére ítélte a világ hatalmasainak balgatag tanácsa. Es e nehéz ítélet terhét rokontalanul, megértő szívek nélkül kénytelen hordozni. Igazainkat nincs aki megértse, ügyünket nincs aki felfogja, fájdalmunkat nincs aki enyhítse, sorsunkat nincs aki irányítsa.

(Forrás: dr. Raffay Sándor evangélikus püspök: *Új helyzet, új feladatok* – részlet a könyvből)

1928-ban megjelent egy jelentősen átdolgozott kiadása az antológiának, amelynek ezúttal is Kosztolányi volt a szerkesztője. A kötet tartalma sokban módosult, több szerző műve kimaradt, és sok új alkotás került be helyükre. Az új kiadás tartalmában megfigyelhetők a két kiadás közt eltelt 8 évben bekövetkező változások: az írások politikai iránya a területi egység visszaállítását célzó irredentizmus helyett már a diplomáciai megoldásokat kereső szellemiséget tükrözik.

25 Iglói Szontagh Tamás (1851–1936) bölcseleti doktor, királyi bányatanácsos, geológus, a Magyar Királyi Földtani Intézet igazgatója

Reményik Sándor: Mi a magyar?

Magyarok voltak Magyarország nélkül,
Magyarok vannak Magyarország nélkül,
Magyarok lesznek Magyarország nélkül.
Mert az országnál mélyebb a magyarság,
Mert test az ország és lélek a nép –
Keret az ország, s az ország-keretben
A magyarság a fejedelmi Kép…
Két évtizedig idegen keretben
A Kép, a lényeg alig változott,
Oltárképpé magasztosult talán,
Bár nyomta a keret, az átkozott.
A régi, rokon, ismerős keretben
Ne felejtsük: ez is csak foglalat –
Jobban hat a neki való keretben,
De mégis csak a Kép az, aki hat!
Csikoroghat az államgépezet,
Mert minden állam test és csikorog –
De Arany János dallama örök,
S Petőfin nem fognak ki divatok!
Vannak bolondjai a szerelemnek,
S őrültjei a honfi-láznak is –
De néha nagyon is hamar kisül,
Hogy mindez múló, balga és hamis.
Vannak korszakos szörnyű tévedések
És vad politikai divatok –
De néha egy-egy költő mondja el
Joggal: az állam mostan én vagyok.
Két évtizedes idegen keretben
Mi megláttuk az örök lényeget –
Országokat lehet szétdarabolni:
Nem lehet legyilkolni lelkeket!

Kolozsvár, 1941. május 15.

Reményik Sándor 1941 tavaszán írta a *Korszerűtlen versek* című versfüzér darabjait. A költő utolsó versei ezek, amelyek kórházi kezelése idején születtek.

Az összegző-visszatekintő, értéktartó és értékvesztő, 10 részből álló versfüzér magatartás és életstratégia felvonultatása, tapasztalatokból és élményekből kikristályosodott

életbölcsesség, melyben a költő a keresztény szellemiség égisze alatt a magyar és román nép közötti megbékélést, az együttműködés megvalósítását sürgette.

Önmagához, a világhoz és Erdélyhez fűződő kapcsolatának megéneklése vonul végig a sorokon, melyeket egy egész nemzedék közérzete hat át. E sorokat olvasva Kosztolányi Reményiket az „utolsó walesi énekesként" jellemzi, aki valóban, népe egész sorsát megénekli ebben a végső számvetésben, melyet minden részletében átitat a transzilván ideológia, hiszen az „erdélyi gondolatban" látta megvalósulni a hagyomány és korszerűség kettősében megteremthető életminőséget.

(Forrás: Csontos Márta: *Ellenpólusok Reményik Sándor versbeszédében*)

A versfüzér minden darabjára jellemző az ellentétek ütköztetése, ez a versszervező elem különösen tetten érhető a ciklus nyolcadik darabjában, a *Mi a magyar?* című versben.

A címben feltett kérdéssel kapcsolatban a lírai én egyértelműen foglal állást, s kijelöli **a haza és a nemzet időn és téren átívelő örök összefonódását.**

A vers az első három sorban megjelenő idősíkok (múlt-jelen-jövő – voltak, vannak, lesznek) és az ezeknek alapjául szolgáló tézis *(Mert az országnál mélyebb a magyarság, / Mert test az ország és lélek a nép)* összetett képekben megfogalmazott kifejtése. **A magyarság, a nemzet túlmutat az ország határain, annak fizikai keretein,** ahogyan a lélek is függetleníthető a testtől *(Keret az ország, s az ország-keretben, / A magyarság a fejedelmi Kép…).* A **keretbe foglalt kép** metaforája végigvonul a versen, az összetett költői kép jól szemlélteti a magyarság vérzivataros történelmi helyzetét. S bár országokat akár „szét is darabolhatnak" (megölhetik a testet), de nem lehet „legyilkolni a lelkeket" (nem ölhetik meg a nemzetet, a magyarokat, bármilyen keretek közé is sodorta őket az élet).

Ez a vers örök üzenete: egy nemzethez, ez esetben a magyar nemzethez való tartozásnak nem lehetnek fizikai (földrajzi, jogi) korlátai.

Kérdések, feladatok

1. Mit gondoltok, miért Arany János és Petőfi Sándor az a két költő, akiket Reményik név szerint is megidéz művében?

De Arany János dallama örök,
S Petőfin nem fognak ki divatok!

2. Keressetek ellentétpárokat a versben! Fogalmazzátok meg, mire utalnak!
3. Keressetek a nemzet és a haza összekapcsolódását kifejtő verseket!
4. Milyen szimbólumokat és/vagy motívumokat használ Reményik e művében?
5. Retorikai ismereteiteket felhasználva próbáljátok meg feltérképezni a vers érvrendszerét!

Részösszefoglalás

Nyugatos nemzedék

Ady Endre (1877–1919)
Babits Mihály (1883–1941)
Tóth Árpád (1886–1928)
Kosztolányi Dezső (1885–1936)
Juhász Gyula (1883–1937)
József Attila (1905–1937)
Szabó Lőrinc (1900–1957)
Radnóti Miklós (1909–1944)

Dsida Jenő (1907–1938)
Áprily Lajos (1887–1967)
Reményik Sándor (1890–1941)

Róluk a későbbiekben tanultok majd.

Kérdések, feladatok

1. Nevezzétek meg a felsorolt alkotók egy-egy költeményét!
2. Magyarázzátok meg, miért osztottuk két csoportba a költőket!
3. Kapcsoljatok egy-egy költőt az alábbi stílusirányzatokhoz! Választásaitokat indokoljátok!

Szimbolizmus

Impresszionizmus

Avantgárd

4. Röviden foglaljátok össze az alábbi irodalmi folyóiratok jelentőségét!

5. Miben nyilvánult meg leginkább a *Vérző Magyarország* című antológia jelentősége?

Epika a 20. század első felében

Az epika (műnem)

Az epikus művek történetet mondanak el, cselekményesek. Az epika az elbeszélő művek összességét magában foglaló műnem. Az elbeszélés során egy **történetet** ismerünk meg, **szereplőkkel** (jellemekkel) találkozunk. Mindezt legtöbbször az **elbeszélő** (narrátor) „meséli el" nekünk, olvasóknak.

Az epikus közlés alapformái, amelyek többségükben múlt idejűek:

– az elbeszélés (események előadása);
– a leírás (színhelyek, külső/belső tulajdonságok ábrázolása);
– a párbeszéd (dialóg) vagy magánbeszéd (monológ), a szereplők megnyilatkozásai.

Az epikus művek szerkezetében a legtöbb esetben döntő szerepet játszik a cselekmény (több cselekmény esetén: cselekményszálak, keretes szerkezet).

Az epikai **műfajokat** csoportosíthatjuk az elbeszélő személye szerint:

– narrátori elbeszélés (a történettől elkülönülő narrátor meséli el az eseményeket);
– szereplői elbeszélés (a történetet az egyik szereplő mondja el).

Terjedelmük szerint		
Nagyepika	**Közepes epika**	**Kisepika**
például regény	például kisregény, hosszú elbeszélés	például mese, monda, legenda, anekdota, novella

Elbeszélés: (közepes vagy kisepikai műfaj) általában egyetlen cselekménysorozatra épül, a novellánál ráérősebb, részletezőbb, többszöri helyzetváltoztatás van benne, viszonylag sok a szereplő (akiket részletesebben jellemez), több fordulat viszi előre a cselekményt.

Novella: (kisepikai műfaj) rendszerint egyetlen, rövidre fogott, érdekes eseményt mond el. Hősét csak egy-két vonással jellemzi a szerző, a történet középpontjában pedig egy fordulat (sorsfordulat) áll. A novellát egyenes vonalú szövegszerkezet jellemzi. (A 20. századtól a novella és az elbeszélés sokszor nem elkülöníthető.)

Regény: (nagyepikai műfaj) több szálon futó cselekménnyel, fő- és mellékszereplőkkel, amely hosszabb időszak eseményeit meséli el, és több helyszínen játszódik. Formája általában próza, de ismerünk verses regényeket is. Az epikus közlésformák (elbeszélés, leírás, párbeszéd) váltakozása jellemzi.

Az Új Idők című folyóirat

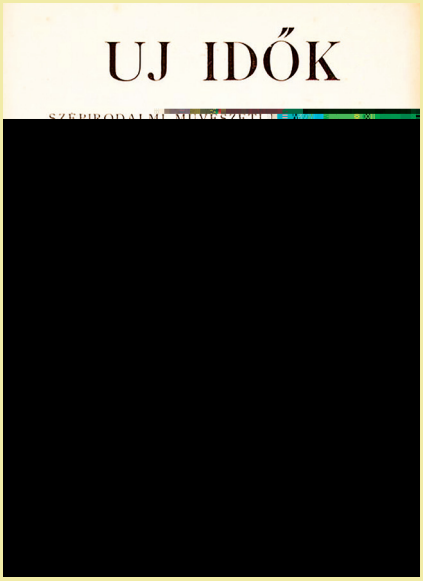

Az *Új Idők* Herczeg Ferenc nemzeti-konzervatív író 1894-ben Budapesten megjelenő népszerű hetilapja. Az 1930-as években több előfizetője volt, mint a többi szépirodalmi folyóiratnak együttvéve: példányszáma 30 000 körül mozgott. A társadalom minden rétege olvasta, minden magyar család szívesen járatta, mert szerkesztősége nagy érzékenységgel válogatta meg közleményeit: a kor ismert szerzőinek fotókkal, rajzokkal gazdagon illusztrált írásai, nőknek szóló ételreceptek, sőt még reklámok is helyet kaptak a folyóiratban. Itt publikált rendszeresen haláláig Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, e lap adott helyt sokak mellett Gárdonyi Géza, 1908-ig Ady Endre, Márai Sándor, Radnóti Miklós és mások írásainak is.

Herczeg Ferenc az *Új Idők* 1894. december 18-án megjelent számában így összegzi a folyóirat célkitűzéseit, amelyekhez 50 évig hű maradt:

Az Olvasóhoz.

A magyar családhoz fordulunk kérésünkkel, hogy adjon nekünk helyet asztalánál, ha felismerte bennünk bizalmas jó barátját. Szórakoztatni és gyönyörködtetni akarjuk önöket írással és képekkel, amelyekhez az anyagot első sorban abból a világból merítjük, amely önöket leginkább érdekli: a magyar társasélet világából. Nem az a mi célunk, hogy képes lapot indítsunk, amely tartalma és pompája tekintetében fölülmúlja a többit; egész igyekezetünk csak oda irányul, hogy az új időknek megfelelő lapot adjunk a magyar család kezébe. A magyar család is új időket él, amióta arra a feladatra vállalkozott, hogy magyar társas-életet szervezzen. Ezt a feladatát csak úgy teljesítheti, ha a régi időkből öröklött nemzeti tőkéjét, faji sajátosságait, hagyományait, hajlamait és tehetségeit teljesen beleilleszti az új idők modern keretébe és alapjává teszi a speciális magyar műveltségnek. Az igazi, az élő irodalom és művészet részint vezeti, részint követi ezt az átalakulást. Mi, mint újság, ezt az irodalmat és ezt a művészetet akarjuk ápolni és olvasóinkkal megismertetni, olyan formában, hogy ne jusson eszébe senkinek irigyelni azokat a külföldi irodalmakat, amelyek egy régi, megállapodott, és nekünk idegen világ életével foglalkoznak. Nem ígérünk sokat, de egy ígéretünket meg fogjuk tartani: az Új Idők, ha megnyerte az önök barátságát, sohasem fogja megsérteni a társas-élet legelső szabályát és nem fogja önöket untatni soha.

Herczeg Ferenc: Pro Libertate!

Herczeg Ferenc a Rákóczi-szabadságharc időszakát négy alkalommal is megörökítette egy-egy irodalmi alkotásában: 1900-ban színdarabot írt *Ocskay brigadéros* címmel, ezt követte 1906-ban a Rákóczi hamvainak hazaszállítása alkalmából írt egyfelvonásosa, illetve jelenete *A bújdosók* címmel, amelyben Rákóczi utolsó napját örökíti meg Rodostóban. A harmadik alkotás a **Rákóczi halálának 200. évfordulója kapcsán publikált *Pro Libertate!* című nagyregénye,** mely előbb az *Új Idők* hetilapban jelent meg folytatásokban 1935–36 között, majd még ebben az évben kétkötetes könyvként. A Vígszínház 1944-ben tűzte műsorára Herczeg *Aranyszárnyak* című színdarabját, melyben a történelmi téma Zrínyi Ilona és Thököly Imre szerelme és házassága, de a háttérben a súlyos nagyhatalmi csatározások sejlenek fel: a Habsburgok és a török, Kelet és Nyugat harca – közöttük a fennmaradásért küzdő magyarság. **A korabeli események fényében** Herczeg színdarabja **erősen „áthallásos" és „aktuális",** hiszen minden jel arra utal, hogy a második világháború idején a nagyhatalmak egymás közti harcának ismét a magyarság láthatja kárát.

[…]

Fénypont csillámlik a nagy sötétségben… Csillag, vagy pásztortűz? Inkább pásztortűz. Egy öreg nyárfa tövében ég, a Tisza partján.

A tűz mellett fekszik Kuruc Botka Péter, a fürtös subájába takarózva. Ő a gróf Károlyi Sándor uraság számadó gulyása. Nem alszik, hanem pipázva nézi az izzó zsarátnokot.[27] Ha felcsap a láng, akkor látni a régi sebforradást, amelyik a jobb vakszemétől az álláig húzódik. A vágást még Krems[28] alatt szerezte az öreg, amikor Béri Balogh Ádám huszárjaival járta Ausztriát.

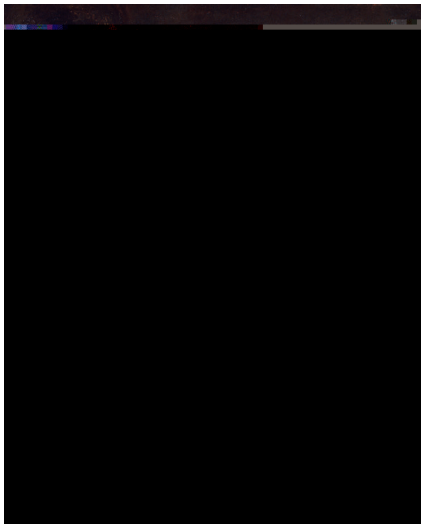

Mányoki Ádám (1673–1757): II. Rákóczi Ferenc, 1712

Szapora lódobogás közeledett. Botka fel se nézett; nem volt kíváncsi természete. Egy cifraszűrös legény ugrott le a nyeregből. Leszedte pejkójáról[29] a nyerget és szerszámot, tenyerével rácsapott a ló farára és békó[30] nélkül nekieresztette a buja fűtengernek.

27 zsarátnok: kialvóban lévő, csak belül izzó parázs
28 Krems: osztrák város
29 pejkó: vörösesbarna színű, fekete farkú és sörényű ló
30 békó ~ itt béklyó: lószerszámok

Betyárféle ember lehetett, balta volt a kezében, mordály[31] és hosszú török kés a tüszőjében.[32] Több ilyesféle járta a pusztákat, amióta megint kötéllel fogták a katonákat.

Valamit morgott, ami köszönés is lehetett, aztán maga is odaheveredett a tűz mellé. Később szó nélkül fapalackot nyújtott az öreg felé. Az nagyot húzott belőle és visszaadta, miközben ő is morgott valamit. A palackban volt az árenda[33] az éjjeli fekvőhelyért.

Jó ideig egyikük sem beszélt. Nem kedvelik a pusztán a fecsegő embert. Végül mégis megszólalt a cifraszűrös:

– Azt beszélik a nagykunok, hogy meghalt Rákóczi.

Az öreg mérgesen kapta fel a fejét.

– A nagykunságban rovásra hazudnak az emberek!

– Egy miklósi ember jött haza török rabságból, ő mondta.

– Nem ütötték szájon?

– Miért ütötték volna?

– Mert bolond ember, lóvá teszi a népet.

– Minden ember meghal egyszer, Rákóczi is ember.

– Ember, ember, csakhogy avatott ember! – szólt diadalmasan kuruc Botka.

A legény szerette volna tudni, hogy mi az az avatott ember, de nem szívesen mutatta ki tudatlanságát. Hosszú hallgatás után mégis megkérdezte, mi legyen az?

– Olyan ember – magyarázta az öreg kuruc –, hogy nem lehet meghalnia, amíg el nem végezte a dolgát, amire felavatták.

– És milyen dologra avatták Rákóczit?

– Hát azt mindenki tudja, hogy libertásra[34]! – morogta megvetően az öreg. De többet nem szólt.

Megint hallgattak egy verset,[35] aztán a legény:

– És ki avatta fel?

– Azt én nem mondom, mert nem tudom, te meg ne kérdezd.

A legény érezte, hogy csakugyan sokat kérdezett már. Csak egy fertály óra múlva[36] mondta Kuruc Botka Péter:

– Ha el is temetik, akkor sem tud meghalni. Nem hallani róla soká, de ha lángot vet a szabadság, mint a földbe ásott kincs, akkor ő megint eljön és kibontja a zászlót.

[…]

31 mordály: régi, nehéz pisztoly vagy olyan, régimódi puska, amelynek csöve elöl tölcsérszerűen kiszélesedik
32 tüsző: derékra köthető, széles bőröv
33 árenda: fizetség
34 libertásra: szabadságra
35 hallgattak egy verset: itt 'hallgatni egy darabig' értelemben
36 egy fertály óra múlva: negyedóra múlva

A *Pro Libertate!* a Rákóczi-szabadságharc korába vezet vissza, egy felemelő és tragikus történelmi kort tár elénk. Azt is mondhatnánk, hogy **II. Rákóczi Ferenc életregénye és korrajz is egyben** (történelmi regény). Herczeg Ferenc mozgalmas, **romantikus képet fest a kuruc korról,** bemutatja a szabadságharc főszereplőit, a bukásban szerepet játszó politikai erők tevékenységeit.

A regény olvasása közben mindenki azonosulni tud Herczeg Ferenc szavaival: *Minél többet foglalkoztam a fejedelemmel, annál nagyobbra nőtt előttem. Bár élete a balsikerek és kudarcok tragikus lánca volt, én az emberiség legnagyobb hősei társaságában látom. És bizonyos, hogy sem előtte, sem utána nem élt magyar ember, aki annyit áldozott volna nemzetéért, mint ő.*

(Forrás: *Herczeg Ferenc, az elbeszélő*)

A mű latin címe *(Pro Libertate!)* magyarul egy szó – Szabadságért –, amely rögtön egyfajta összegzése is II. Rákóczi Ferenc fejedelem életének, hiszen Rákóczi zászlajának felirata volt: *„Cum Deo pro Patria et Libertate!”*, azaz *„Istennel a hazáért és a szabadságért!”*

A *Pro Libertate!* 33 fő fejezetben foglalja össze a Rákóczi-szabadságharcot, benne a vezérlő fejedelem életét és száműzetését. Ezek a fő fejezetek további alfejezetekre oszlanak, amelyek egy-egy jelentősebb eseményt elevenítenek meg – hol az író dús fantáziájával kiegészítve, hol a történteket magyarázva.

Az első fejezetekben a fejedelem életének első éveivel, gyermekkorával ismerkedünk meg – jelentős szerepet kap édesanyja, Zrínyi Ilona és második férje, Thököly Imre kapcsolata, és ennek kihatása a fejedelem életére. (Thököly nem szereti mostohafiát, át is akarja adni a töröknek, túsznak, de az utolsó pillanatban meggondolja magát.) De nem csupán a fejedelem életének (magán és közéleti) állomásai tárulnak elénk, hanem az akkori társadalom képe is megrajzolható a regény fejezetei alapján.

A regényben Herczeg bepillantást enged a kor nagyhatalmi játékaiba is: a bécsi udvar azon mesterkedéseibe, hogy elválasszák Rákóczit családjától, hogy Bécsbe hozzák, az Erdélyi Fejedelemség trónjára pedig Habsburgot ültessenek. Rákóczit végül egy bécsi kolostorban iskoláztatják, szüleitől elválasztják. Ő azonban hamar rádöbben, hogy milyen játékot űznek vele, ellenkezik. Ahogy idősebb lesz, már maga keresi a kapcsolatot a Habsburgok ellenségével, a Napkirállyal (XIV. Lajos francia király). Levelét azonban elfogják, őt magát pedig börtönbe zárják. Fogságából megszökik, majd Lengyelországba menekül, ahol az előkelő körök kedvence lesz: egyesek még lengyel királyként is elfogadnák.

Itt keresi őt fel az elégedetlen magyar parasztok csapata, s bár Rákóczi eleinte nem akar a felkelők élére állni, a nemzet sorsa miatti elkeseredettségében végül a nép vezére lesz. Hosszú az út, amíg a kisgyermekből nagybirtokos, majd vezér válik, és élére áll a szegénylegényeknek, a szabadságharcnak. Kifejezetten érdekes és összetett, az antikvitásbeli görög mintákra emlékeztető módon ábrázolja Herczeg Ferenc Lipót császárt: ő a lelkiismeret-furdalástól gyötört zsarnok.

A feltáruló Rákóczi-életrajz (személyiség) mellett a szabadságharc főszereplőiről is képet kaphatunk a regényből. **Az író rámutat azokra a társadalmi-gazdasági folyamatokra és lélektani motivációkra, amelyek egy-egy embert a szabadságharc oldalára vagy az ellenfelek táborába sodortak.**

Herczeg elbeszélésmódjában a legnagyobb történelmi regények hagyományát követi: a főszereplő, Rákóczi Ferenc életrajzára fűzi fel a szabadságharc előzményeit, annak teljes lefolyását, a békekötést, majd az emigrációt[37] is. De Herczeg a regényben bemutatja a Habsburg uralkodókat és politikájukat is, a korabeli külpolitika szövevényes útjait, amelyek végzetes következményekkel jártak a magyar ügyekre.

II. Rákóczi Ferenc, a nagy fejedelem lépteit mintha őrangyalok vigyáznák születésétől fogva – de attól a perctől, hogy felvállalta a magyar nemzet szabadságának kiharcolását, mindenképpen erkölcsi fölénnyel kerül ki a regény cselekményéből.

Herczeg történelmi nagyregénye nem mentes az érzelmektől sem: **az utolsó fejezet lírai szépséggel mutatja be a fejedelem alakjának, szellemiségének tovább élését a magyar szívekben.**

A regény mindenképpen alkalmas arra, hogy történelmi tanulmányainkat kiegészítsük vele, *mert szívet-lelket melengető az a jól felfogott hazafiság, amit egy bánáti sváb családból származó, magyarrá lett író tud nekünk mondani Rákócziról, akinek alakja, önzetlensége, önfeláldozása nemzetéért soha el nem homályosul előttünk.*

(Forrás: Földesdy Gabriella: *A Rákóczi szabadságharc Herczeg Ferenc „Pro libertate!" című regényének tükrében*)

[…]

– Mi újság otthon? – kérdezte a vadász.

– Megvagyunk, Isten segedelmével. Volt már rosszabbul is.

– Szívja-e a véreteket a német?

– Ahol én vagyok otthon, ott nemigen látni németet. Lehet azonban, hogy Bécsben szívja a magyar vért, mert ahány nagyúr van, az most mind Bécsben billegeti magát.

– De vajon tartják-e az alkotmányt?

– Ha nem tartják, abban az országgyűlés a hibás.

– Együtt van az országgyűlés?

– Mikor elszeleltem hazulról, együtt volt Pozsony városában. Azt cselekedték, amit szoktak: beszéltek. No, hogy hazugságban ne maradjak: falvakat telepítettek.

– Telepítettek?

– Sok puszta ugar maradt a török után, azt most mind föl kell szántani. Mifelénk csatornát is ásnak, hogy lecsapolják a nagyrét vizét.

– Akkor nagyot fordult nálatok a világ – szólt elgondolkodva a vadász.

37 emigráció: főként politikai okokból történő kivándorlás; emigráns az, aki hazáját politikai okokból elhagyja, önkéntes száműzetésbe megy

– Nagyot – hagyta rá a legény.

– Neked mi a mesterséged? Alumnus voltam, és most, ha hazaérek, tanító szeretnék lenni.

– Tanítani szép mesterség. Jó életed is lehet, ha úri házhoz kerülsz.

– Csakhogy én parasztkölyköket akarok tanítani, künn a falvakban. Mert a földesuraknak most iskolát muszáj állítaniok.

– Kell-e majd a kis parasztnak a tudomány?

– Némelyiknek olyan jó feje van, akár püspök is lehetne belőle.

– A jó időkben volt már paraszt országbíró és hercegprímás is.

Ez volt valaha a fejedelem kedves terve: iskolákat a népnek! Most, íme, mások valósítják meg…

Sokáig hallgatott, de aztán mégis kimondta, ami a szívét nyomta:

– Hát Rákóczi fejedelem? Tudnak-e még róla?

– A nép sokat emlegeti, de csak olyankor, ha nincs nadrágos ember a közelben. Volt már a mi vidékünkön is vaklárma, hogy megjött a fejedelem! Ez is látta, az is – fehér lovon nyargalt a hegyekben… Micsoda ijedelem és futkosás lett egyszerre a vármegyén! Mert a nép fegyverkezett és gyülekezett az éjszakában, hogy gyerünk Rákóczi elé!

– Szeretnétek, ha hazajönne?

– A szegénység szeretné, mert az a szívével okoskodik, de én azt tartom, igen nagy baj lenne belőle. Sok magyar vér elfolyna, pedig annak nincs most itt az ideje.

– Nos, megnyugtathatod az otthonvalókat – szólt kesernyés mosollyal a vadász –, ebben az életben Rákóczi már nem fog magyar földre lépni.

Mindketten jó ideig hallgattak. Végül megint a fejedelem szólalt meg.

– Ifjú éveimben magam is harcoltam a Pro Libertate zászló alatt. De ha ma visszagondolok arra, ami történt, magam sem tudom, több haszna vagy kára volt-e a nemzetnek a mi harcainkból…

– Ez pedig egészen világos dolog – magyarázta buzgón a vándorlegény. – Rákóczi előtt nem volt nemzet a magyarság, csak afféle népocsú, mit ott felejtett a török. A német kutyába se vette a népünket. Se élete, se vagyona nem volt a magyarnak. De Rákóczi visszavívta a becsületünket. Ma megint emberszámba vesznek minket, mert a német még minden tagjában érzi a kuruc háborút. Tudja, hogy nem ajánlatos megütni a magyart, mert az, ha úgy fordul, keményen visszaüt. Ezt tudja a népünk is, azért „Rákóczi apánk” a fejedelem.

– Ha így van, ahogyan mondod, akkor talán mégsem élt hiába a rodostói száműzött.

– Isten bűnömül ne rója, de azt tartom: Krisztus után ő a mi megváltónk! Azért is örökké sajnálni fogom, hogy itt jártamban nem láthattam szemtől szembe őfelségét. Azt mondták: nem lehet, nagy úr ő ilyen kis csavargónak!

– Csakugyan nem láttad? – kérdezte mosolyogva a vadász.

– Nem én, de emléket azért viszek tőle.

– Emléket?

A vándor kivett a kebléből egy keszkendőt, azt ravaszul kibontotta: gyaluforgács volt benne. Alkalmasint a fejedelem asztalosműhelyéből.

– Az adta, aki megáldott, mert ő bejáratos a palotába!

A vadász a kezébe vette a forgácsot, és a legény nagy rémületére összemorzsolta és eldobta.

– Fenyőforgács? Puhafahulladék? Nem igazi Rákóczi-emlék! Adok én különbet.

– A tarisznyájából kivett egy kis ónpoharat.

– A fejedelemtől kaptam, és neked adom, jutalmul a hírekért, miket Magyarországból hoztál.

A legény arca egyszerre paprikavörös lett a boldog rémülettől.

– Ezt nekem adja kegyelmed? És a fejedelemé volt?

– Rajta a címere; maga véste bele. Azért vedd eszedbe, amit most mondok: ha iszol belőle, mindig a magyar szabadságra igyál!

A vándorlegény hirtelen előrehajolt és megcsókolta a vadász kezét. Aztán, mintha elszégyellte volna magát, zavart vigyorgással mondta:

– Életemben most csókoltam kezet férfiembernek. Pedig megfogadtam, senkinek, csak Rákóczinak fogok!

Még egyszer megnézte, aztán a tarisznyájába rejtette a poharat. Sietve elköszönt, talán attól félt, a vadász vissza találná venni. Az út fordulóján visszatekintett, és Rákóczira ragyogtatta erős fehér fogsorát:

– A magyar szabadságra! – mondta. És azzal végleg eltűnt.

Egy kóbor alumnus szava – mi az? Semmiség! És mégis, Rákóczi fejedelem lelke úgy megvilágosodott tőle, mint a tenger tükre, mikor süti a fölkelő hold.

Kérdések, feladatok

1. Ki volt II. Rákóczi Ferenc fejedelem hűséges íródeákja, kamarása? Idézzétek fel, mit tanultatok eddig róla!
2. A *Pro Libertate!* című regényből származó első idézett részben mivel indokolja az öreg kuruc a fejedelem halhatatlanságát?
3. Hasznosak voltak II. Rákóczi fejedelem küzdelmei a második részletben szereplő vándorlegény szerint? Milyen érvekkel támasztja alá álláspontját?
4. Tudtok említeni más írókat, költőket, akik a múltat, a történelmi eseményeket használják saját koruk (esetleg a jövő) bemutatásához? Említsetek műveket is!

Kós Károlyról

Kós Károly polihisztor[38] (építész, hírlapíró, szerkesztő, regényíró, politikus, néprajzkutató) 1883. december 16-án született Temesváron.

Diákévei alatt bebarangolta Kalotaszeget, és tanulmányúttal felérő túrákat tett Erdély különböző vidékeire, ezek nyomán alakította ki sajátos írói stílusát.

A világháborúk idején családjával visszavonultan élt a kalotaszegi Sztánán. 1918-ban kinevezték tanárnak a budapesti Iparművészeti Főiskolára, de nem fogadta el a kinevezést. Lemondó levelében többek közt ezt írta: *…hiszem, hogy Erdélyben nagyobb szükség lesz rám.*

Az első világháború utáni legnehezebb években a szellemi, politikai és kulturális élet fáradhatatlan szervezője volt. 1921 elején az erdélyi magyarsághoz intézett felhívást Kiáltó szó címmel: *Felébredtünk.* […] *Számba kell vennünk erőinket, szerveznünk kell a munkát, tudnunk kell a célt, amit el akarunk érni. Aki fél, aki gyáva, aki nem bízik, aki nem hisz, aki gyenge, az lépjen ki a sorból!* Ellentétben azokkal, akik a kisebbségi sors elől vagy kivándoroltak, vagy passzivitásba menekültek, Kós Károly a cselekvést, a munkát vállalta.

Az 1920-as években a *Keleti Újság* és a *Napkelet* képzőművészeti munkatársa lett. Az Erdélyi Szépmíves Céh és a Helikon-csoport alapítója volt, és ezzel egy időben az *Erdélyi Helikon* című folyóirat felelős szerkesztője is. Szakmai és irodalmi művei folyamatosan jelentek meg. *Varjú-nemzetség* című regényében az erdélyi fejedelemség kori Kalotaszeg múltját elevenítette meg, *Budai Nagy Antal* című drámájában az erdélyi huszita mozgalmaknak állított emléket.

A második világháború után részt vállalt az újjáépítésben. 1945-ben megválasztották a Romániai Magyar Képzőművészeti Szövetség elnökének is. Számos kitüntetésben és elismerésben részesült: Baumgarten-díj, Corvin-koszorú, és a 90. születésnapján romániai és magyarországi kormánykitüntetéseket kapott. Élete végéig alkotott.

Kolozsváron 1977-ben hatalmas tömeg kísérte utolsó útjára, a Házsongárdi temetőbe.

38 polihisztor: olyan tudós, aki többféle tudományágat kutat, és önmaga is kiemelkedő új felfedezésekkel, felismerésekkel gazdagítja az emberiség tudományos ismereteit

A varjúvári építész

Kós Károly Pesten mérnöknek tanult, hamarosan azonban átiratkozott az építészkarra, ahol műépítészként diplomázott 1907-ben. Ezt követően több építészeti irodánál dolgozott a szakma legismertebb képviselőivel. Erdélyi építészeti kutatóvándorlásainak eredménye *Erdély népének építőművészete* című műve. Ez idő tájt készültek első, az erdélyi népi építészet stílusjegyeit, a híres kalotaszegi motívumokat magukon viselő épülettervei: ekkor épült az óbudai református parókia, a zebegényi katolikus templom, valamivel később a *Varjúvár*[39], a kalotaszegi Sztánán épített nyaralója, mely sokáig Kós otthona is volt.

Nevéhez fűződik a budapesti állatkert jellegzetes főbejárata, de több épülete is, mint a madárház, az elefánt- és a zsiráfház.

Konstantinápoly építészetéhez, művészetéhez egy ösztöndíjprogramon keresztül került közelebb, de más építészeti stílus jegyei is felismerhetők a 20. század első évtizedeiben készült munkáin (pl. a városmajori iskola épületén, a Wekerle-telep bejáratán és főépületén, a sztánai görögkatolikus templomon, a kolozsvári kakasos templomon és műcsarnokon vagy a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumon, illetve a marosvásárhelyi Gázgyár épületén).

Az állatkerti madárház

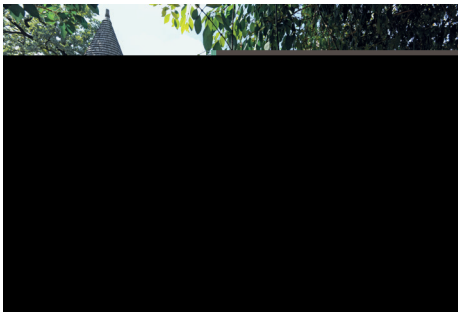

A sztánai Varjúvár

Kérdések, feladatok

1. Nézzetek utána, végezzetek kutatómunkát Kalotaszeggel, a kalotaszegi motívumokkal kapcsolatosan! Hasonlítsátok össze régiótok motívumaival!
2. Keressetek képeket Kós Károly által tervezett épületekről!
3. Soroljatok fel és jellemezzetek különböző építészeti stílusokat!

39 Varjúvár: Kós Károly háza Erdélyben, Kalotaszegen, Sztána faluban

Kós Károly: Az országépítő

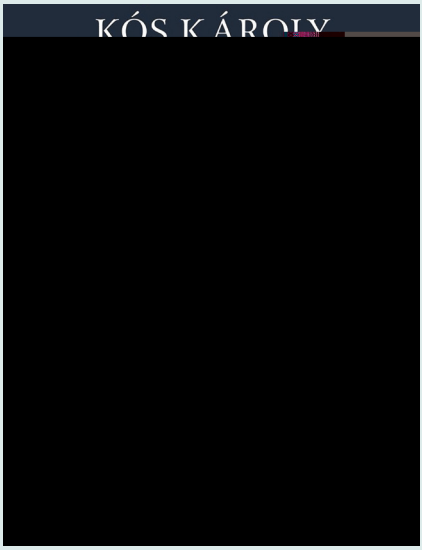

Kós Károly történelmünk fogódzójáról, a mindenkori politikai példaképről, államalapító királyunkról írta történelmi regényei közül talán a legismertebbet. Az 1934-ben, az *Erdélyi Szépmíves Céh* kiadásában megjelent mű első „koronás királyunk", **Szent István király életútját kíséri végig ifjúkorától kezdve egészen haláláig.** A mű középpontjában örök témánk áll, mely minden nemzedékben újra időszerű: **hogyan épít Nyugat-Európához csatlakozó országot Szent István által a keletről érkezett nép.**

A mű kezdetén a fejedelem, Géza, a mindenki által félt és tisztelt Nagyúr beteg; megtudhatjuk, hogy belefáradt az ország vezetésével járó küzdelmekbe. De ki teljesíti be a fejedelem s hű társa, felesége, Sarolt álmát? Ki lesz az „országépítő"? Lehetne a fejedelmi pár egyetlen fia, a huszonegy éves István, de kétséges, hogy az egymással hol szövetségre lépő, hol pedig marakodó törzsek és nemzetségfők elfogadják-e vezetőjüknek. Tekintélye nincs előttük, bizonyítja ezt többek között az ország irányítását magának követelő, öntelt Koppány lekicsinylő megjegyzése is, amely akkor hangzik el, amikor találkozik Istvánnal: *No, öcsém, te is nőhetsz egy araszt.*

Géza fejedelem azzal rakja le a kereszténység alapjait, hogy felismeri, a régi szokásokhoz ragaszkodó, hatalmuk elvesztésétől tartó pogány törzsek folyamatos lázongása miatt a fiatal magyar államnak erős külső szövetségesre van szüksége. A külföld támogatásához pedig a nyugati kereszténységet kell követnünk.

A **történelmi regény:** regénytípus, amely egy jelentős történelmi eseményt dolgoz fel. A kitalált szereplők és helyzetek mellett történelmi személyek és események is helyet kapnak a műben.

[…]

– Úgy akarom: ne halasztódjék. Mert sietni kell, Sarolt. Te tudod, hogy sietni kell, és én érzem, így, vagy úgy, de látni akarom a számadást. Sokat vártunk a termésre, aratni kell idejében, különben kipereg a mag. De nem tudom, Istvánban mi lakik… Nem tudom.

– Engedelmes, jó legény…

– Nagyon csendes természetű, és nem tud parancsolni. És vékony csontú. Növésben is elmaradt…

az ő markában lesz az ország kardja, akkor a másik keze a keresztet kell markolja. És mondd meg uradnak, hogy amíg nem kapom meg ezt a választ, addig Gizella nem lesz Gézafia István felesége. Szólottam, és számból Henrik úr szava beszélt, Nagyuram.

Vecelin úr megtöltötte a kancsóból ivócsészéjét és kiitta. Azután nézte az urat, és mindenki Géza urat nézte.

Az Úr pedig Radlára pillantott, és németül kérdezte:

– Olvastad a püspök úr levelét?

– Olvastam, Uram.

– Megértetted, amit Vecelin mondott nekem?

– Nagyjából, Uram. És szent püspököm ugyanazt írja Nagyasszonyunknak. Íme a levél, latinul van írva, azt nem értitek ti, de értelme az, amit Vecelin úr mondott, mert a császár parancsol Henrik úrnak. És amit a császár most parancsolt, az az Isten akarata.

– És mi az Isten akarata? – Géza szeme közé ránc futott.

– Hogy István legyen minden magyarok ura, és keze keményen tartsa a kardot és a keresztet ezen a földön, amely a magyaroké a mindenható és mindenttudó Úristen jóvoltából.

– És áldott apáink kardja és nyila és vitézsége által – dörmögte Géza úr.

De hirtelen elhallgatott és egymásra szorította ajkait. Szeme fiára siklott, és sokáig nézett egymással szembe apa és fia. Szó nélkül, némán. A Nagyasszony hol egyikre, hol másikra pillantott, és tudta, hogy azok most beszéd nélkül is beszélgetnek, és beszédjük sorsokat fordíthat jobbra, avagy balra, és jövendőt épít. A Nagyasszony kezét a szívére szorította; félt a Nagyasszony.

Azután Géza úr szeme elfordult a fiáról. Vele kibeszélte magát, és most feleségére nézett. Nézte Saroltot, akinek egykor szőke volt a haja, mint az arany, akit ott a messze erdőelvi[42] hegyek között folyóvizekből mosnák ki az emberek; Saroltot, aki magas és hajlékony volt, mint a nádszál, és legpompásabb virága egy pompás, nagyságos nemzetségnek. És aki huszonöt esztendeje hűségesen segít neki a tusakodásban, mellyel egy már szinte szertefoszlott nagyszerű álmot valósággá akar felépíteni. És tudja, hogy ebben a tusakodásban ő maga megrokkant immár, és Sarolt, az aranyhajú is megfáradt, lám. Sugár[43] még mindig és szépséges, de a fényes szeme fátyolos, és aranyos haja ezüstösre fakult. És íme, ma mégis hat mérföldet ült nyeregben, hőségben és nyári porban, hogy itt lehessen most, és rettegő szívvel hallja meg egyetlen fia jövendő sorsáról a döntő ítéletet. Haj, nagy idő volt ez a huszonöt esztendő, és voltak közben gyönyörűséges napok, igaz, de a nehéz és keserű napok bizonyosan többen voltak…

42 erdőelvi: erdélyi (Erdőelve = Erdély)

43 sugár: egyenes

S Géza úr erős szóval szólott, és akkor is nézte feleségét:
– A császár úr akarata az én akaratom is.
Ezüsthajú Sarolt szelíden elmosolyodott:
– Úgy legyen, Uram.
István felállott és azt mondta:
– Úgy legyen, édesapám.
És Radla, a barnacsuhás barát keresztet vetett:
– Ámen.
[…]

1. A részlet alapján Géza vagy Sarolt látja inkább István személyében az „országépítőt”?
2. Milyen érveket hoz fel Géza, illetve Sarolt álláspontjának alátámasztására?
3. Keressetek példákat a jellemzés eszközeire a fenti részletből!

A folytatásban a fejedelem országos körútra küldi fiát, hogy tapasztalatokat, ismereteket szerezzen. István kísérője az úton Radla apát, aki élő lelkiismeretként vigyázza az ifjú lépteit. Amikor anyai nagybátyja görög feleségével, Irénével kölcsönös szerelemre lobbannak egymás iránt, Radla figyelmezteti a szerelmes Istvánt a kilencedik parancsolatra és Istentől kapott küldetésére: *Vigyázz, István! Senki ember a parancsolatot meg nem szegheti. Te még úgysem, Gézafia, István! Vigyázz hát, István! Nagy dolgot cselekedhetsz magadnak és maradékaidnak, és nagy dolgot az Úr Jézus Krisztusnak, aki a kereszten halt meg, pedig az Istennek fia volt. Te arra vagy választva, hogy országot építs. A kicsi rózsa illata hamar elszáll, kinek kell az elhervadt rózsa? De örökkévaló hatalom a földön egy van: a keresztre feszített Krisztus szentegyháza. És annak éles kardja: a császár.*

4. Melyik antikvitásbeli (a trójai háborúhoz kapcsolódó) szerelmi történet elevenedik meg István és Iréne fellobbanó szerelmében?
5. Mit tudtok a Radla által említett „parancsolatról”?

Az István királyról szóló történetek szinte szimbolikus erővel bírnak. Első királyunk, aki a hagyományosból, régiből modern, keresztény országot épített. Alakjában az erőskezű uralkodót, a szent királyt és a hit bajnokát egyaránt felfedezheti az utókor.

A kard és a kereszt harca végigvonul Kós Károly művében: István a világ erőszakosságát és képmutatását látva válik halk szavú ifjúból erőteljes uralkodóvá, aki tisztában van azzal is, hogy az erős hit mellett szüksége van a kard erejére is, hiszen az ország egészében még közel sem a krisztusi hit uralkodik: sokkal inkább a vad, pogány szokások. Az állapotok anarchikusak, a különböző nemzetségek erővel szereznek érvényt akaratuknak, egymást gyil-

kolják a hatalomért. **A kard tehát a rendet megteremtő erő, a kereszt pedig Krisztus áldozatának és szeretetének, emellett az ember vad természete megszelídítésének jelképe is.**

Kós Károly az István ellenében fellépő pogány erők vezérének, Koppánynak alakját és céljait egyértelműen és világosan rajzolta meg regényében: gőgös, öntelt lázadóként ábrázolta, aki képtelen beletörődni előjogainak elvesztésébe, lelkét a gyűlölet és a bosszú vágya tölti be. Abból sem csinál titkot, hogy győzelme esetén milyen sorsot szán Istvánnak és (Krisztus) követőinek: *Istvánt csak német elejei segítik, és a keresztre feszített új Isten gyáva csuhásai hiába imádkoznak érte* […] *A csuhásokat bizony keresztre feszíttetem, a felhizlalt német urakat kitakaríttatom az országból* […], *és aki Vajkkal el nem futhat, bizony fejüket kopjavégre szúratom.*

6. Frissítsétek fel, amit történelemből tanultatok Koppánnyal kapcsolatban!
7. Nézzetek utána a *szeniorátus* és *primogenitúra* kifejezések jelentésének!

István király lett hát, s királyként a tettek embere, akit az a hit vezérel, hogy a rábízott ország építése Istentől kapott küldetése. A cél elérése érdekében erősnek kell lennie, mint az alapnak az építésnél. Az ellene munkálkodó erőkkel szemben nem érvelhet minden esetben szép szóval, s olykor a bizalma is meginog – még saját édesanyjában, Saroltban sem bízhat, aki a Gizella iránt érzett ellenszenve miatt az időközben fia ellenségévé vált testvérbátyja, Gyula oldalára áll.

[…]

A király belép a házba, s megáll; az asszony egyet lép feléje:

– Mit keres idegen férfiember asszonyok házában?

István még egyet lép előre. Páncél csillog rajta, oldalán hosszú, egyenes német kard, fején sisak. És akkor Pósa várnagy beszól az ajtón:

– A király – és behúzza az ajtót, s ő maga künn marad az ereszben.

– A király – mondja utána az asszony. Megsápad, s a korbács a földre esik.

István leveszi fejéről a sisakot:

– Én vagyok, édesanyám.

Sarolt áll; tágra nyílt szemmel nézi fiát. S a ház árnyékából ki a világosságra imbolyog nesztelenül a vajda felesége. Megáll Sarolt mellett egyenesen, néz Istvánra tág, fényes, csudálkozó szemmel, és szája suttogja:

– A király…

De Sarolt megrázza fejét:

– Az én fiam nem kergeti az ő édesanyját és atyjafiait, mint szökött rabokat, avagy zsiványokat.

– A király megbünteti engedetlen szolgáját.

– Az én fiam nem űzi ki fegyverrel és katonával hajlékából azt, akinek asztalánál szíves vendégül jóllakott, és fedele alatt békességben meghált.

– Minden jószágát veszíti a lázadó.

– S az én fiam nem keresi halálra azt, aki bajában megsegítette, és melléje állott hűséggel.

István érzi, hogy minden vére a szívére zuhog:

– Fejét üttetem a lázadónak…

Sarolt elfordul fiától, szeme a vajda feleségén. S halkan, egészen halkan mondja, s szava, mint ősz végi halálos kietlenségben hulló hideg, reménytelen eső:

– Nem az én fiam ez idegen ember…

Feje mellére hajlik, válla meggörnyed.

István két kézzel markolja kardja markolatát, és a hosszú, egyenes kard dobban a földön, és megzördül. És kemény és éles és rideg a szava:

– Nehéz szót mondottál, Anyám. S szóddal megütöttél. Te akartad, hogy fiad király legyen, és most, hogy király, s ura a magyari földnek, és parancsolója a nemzetségeknek, lám, megtagadtál engemet…

– Nem így akartam – suttogja Sarolt.

– …Temérdek nagy követ lódítottál meg, s hogy gurulni kezdett a kő, letiporta útjában, ami eléje került, s leütötte, aki szembe állott vele vakmerőn. De elsőnek engemet ütött meg, Anyám. Megütött engemet, és én azért nem tagadtalak meg Téged. De most a vajda állott a guruló kő elé, akit Te lódítottál meg, Anyám, s a kő keresztül fog rajta hengeredni, és én nem tehetek semmit sem. És Te sem tehetsz semmit, és senki ember nem tehet semmit…

…Mint nehéz bunkó, hullott minden szó Sarolt szívére. És minden szóra mélyebbre csuklott a feje, és a válla előbbre rokkant. Szót sem tudott szólani, és sírni sem tudott, csak reszketett, és vacogott a foga az iszonyú félelemtől.

De szólott a vajda felesége:

– Ha senki ember nem teheti, megállíthatja a követ a hatalmas, mindenható Úristen. S ha akarja, vissza is fordíthatja…

István az asszonyra nézett. Hosszasan nézte a szépséges fehér arcot, és a fekete, bársonyos, melegen csillogó szemeket, és azokban nem volt most félelem és nem volt harag sem. De a szó nyugodt volt és komoly, mint az imádság szava. S a királynak fájt a szíve, és a feje kicsit meghajolt:

– Igazat szóltál: megteheti a felséges Isten, aki minden királyok ura. Ő mindent megtehet, és minden úgy van jól, ahogy ő akarja…

Megfordult, és kiment a házból.

A palánk-udvar közepén nagy tüzet raktak a katonák, és a tűz körül letáboroztak. A várnagy őrkatonákat parancsolt a palánkfal tetejére, vigyázókat a palánk köré, és portyákat[44] ki a nagy útra, aki Kolozsvár felé viszen, és arra, aki Újvár felől idevezet, és arra is, aki az Aranyos mentén a havasba halad.

De a völgyben a köd csak sűrűsödött, ahogy az éccaka hajnal felé fordult, és az őrkatonák a palánkfalon semmit sem láthattak, s a portyák az utakon vakon botorkáltak. Hogy el ne tévedjenek, a palánkfalon időnként tülköltetett a várnagy.

A király nem tudott aludni. Hajnalig vergődött ágyán álmatlanul, akkor felöltözködött, és szállásáról kiment az udvarra. A nagy tűz összerokkant, csak itt-ott pislogott a hamu alól a parázs, s vékony, fehéres füstkígyó kanyargott belőle felfelé, és beléveszett a ködbe. A király keresztülment az udvaron; óvatosan lépegetett a szerteszéjjel heverésző alvó katonák között, s vigyázott, nehogy megtapossa őket. Felment a lajtorján a palánkfal tetejére.

Mindenfelé köd, ezüstösen csillogó ködpára, és nem látott semmit, mintha víz fenekén járna, és valahol messze, magasan és túl a hullámzó ködön kezdődne az élő világ. És a köd reáfeküdt a mellére és az agyára és a szívére, és fogta, mint fejére borított háló, és fojtogatta, mint nyakába vetett pányvahurok. Úgy érezte, hogy fogoly ő, és tehetetlen ebben a puszta palánkban itt, ennek az irgalmatlanul idegen, titokzatos és félelmes tartománynak a közepén. S vajon hol lehetnek Hermán úr páncélos zászlói és hol lehet vajon a vajda, aki az éccaka elfutott innen, és eltűnt a ködben, ösmeretlen hegyek között…

Azután napkelet felé az ezüstös köd aranyosan kezdett csillogni. S íme, szellő indult, s itt is, ott is meglebbent a pára. Hullámzott, rángatózott, megszakadt, összefolyt, ritkult és sűrűsödött. S egyszerre hideg lett, s a király megborzongott. Érkezett a hajnal.

Az udvaron ismét fellobbant a tűz, s a palánk megébredt. Lovakat vittek itatni legények le az Aranyosra, és a tűznél fütyörészve sütöttek, főztek. És daloltak meg kacagtak, meg rikkantottak és beszélgettek, meg káromkodtak a készülődő katonák. Jókedvük volt, mert aludtak, és kipihenték magukat.

Aztán erősödött a hajnali szellő, befújta a ködöt az erdős hegyek közé, és a reggeli fiatal nap végigsütött a síkon. István szeme látott már: napkeletre el a Marosig, napnyugatra a sötét havasokig és dél felé a nyílegyenes utat látta, aki Újvárról jön ide, és északra a hegyoldalra kanyarodó kolozsvári utat láthatta. Tüdejét nem fojtotta többet a szorító köd, és úgy érezte, tömlöcből szabadult. Mélyet, nagyot lélegzett a fűszeres, friss, tavaszhajnali levegőből, és szeme megvidámodva mosolygott a harmatos, fiatal világba.

S a világ visszakacagott reá.

[…]

44 portya: egy terület bejárása fegyveres csapattal ellenőrzés, felderítés vagy fosztogatás, zsákmányszerzés céljából

8. Jellemezzétek a szövegrész alapján Istvánt és Saroltot!

9. Elevenítsétek fel irodalmi és történelmi tanulmányaitokból, mit tudtok Gellért püspökről! Készítsetek páros munkában kiselőadásokat!

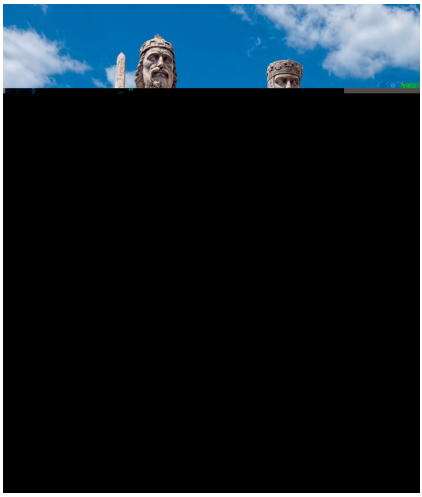

Szent István király és Boldog Gizella szobra, Veszprém

[…]

Hófehér volt István király haja, és ezüst színű a bajusza meg szakálla is. Az országot nem járta többet, és Fehérvárából alig mozdult ki. Lóra évek óta nem ült már, de fájós két lábával sokszor feküdt ágyban, s mind gyakrabban és hosszasabban, ahogy az esztendők múltak felette. Az emberek ritkán látták, és még az udvarbéliek is ritkán hallották hangját. S ha valamit parancsolni kellett, vagy rendelkezni, udvarispánjának szólott, és király szavával az parancsolt az országnak és rendelkezett.

Seregvezető hadnagyául velencés Péter urat tette, de nagy háborúja nem volt az országnak, mert a magyarok királyával mindenki békességben kívánt élni, és senki ellenség országgyepűjét átal nem lépte. S benn az országban is békesség volt és nyugodalom.

Egyetlenegyszer mondotta Péter úr a királynak:

– Erdőelve nem a király tartománya még, amíg a Gyulafiak ott vannak, s parancsolnak.

De a király elvágta Péter úr szavát.

– Békesség van ott, s azt senki fel nem boríthatja büntetlenül.

Minden esztendőben, Nagyasszony napján törvénynapot tartott a király, s ítélt akkor azok felett, akiket az ispánok királyi széke elé parancsoltak. Szorgalmasan és fáradást nem sajnálva vizsgálta meg a panaszokat, sokat értett és tudott kevés szóból is, és keményen, rideg igazságossággal ítélt, és nem volt kegyelem a vétkesnek, és irgalom nélkül sújtotta a bűnöst. S nem volt különbség előtte szegény és gazdag között, és kicsi meg nagy között, de megvédelmezte az özvegyeket és árvákat.

Nem járta az országot többet, és nem látták többet a tartományok és népek, de ő fogta, s szorosan fogta a féket, szorította a zabolát. Keményen tartotta a rendet, s nem hagyta azt borulni, de ha csak kicsit is bolygatta azt valaki, nem tűrte. Mindent megtudott, s mindent látott, és ökle azonnal lecsapott, s pontosan és kérlelhetetlenül oda, ahová kellett, és senki meg nem menekült és senki azt ki nem kerülhette. És senki meg nem mert mukkanni, és senki pisszenni nem merészelt király törvénye, s ország-rendje ellen.

Azután eljött az idő, hogy István király nem tudott ágyából kelni és lábára állani egy álló esztendeig. S akkor Gizella királyné Esztergomba utazott, és sokáig tanácskozott Anasztázius érsekkel, mire az érsek Fehérvárra jött király látására.

S hogy meglátta a királyt, azt mondotta a királynénak:

– Igazad van, Asszonyom. A király nem sokáig élhet, s én beszélek véle, mert pásztor nélkül elszéled a nyáj, de ha rossz a pásztor, elpusztul a nyáj.

Beszélt a királlyal titkosan, s egy hosszú délutánon keresztül, és senki abból nem tudott meg semmit, de sápadt volt az érsek, amikor a királynétól elbúcsúzott:

– Gyenge a király testében, Asszonyom, de erős lelkében, és jobb szolgája Krisztusnak, mint mi, s többet áldozott az Úrnak, mint mink mindannyian.

[…]

A Krisztus által hirdetett békesség és a szeretet parancsa, illetve az intrikákra, gyűlölködésre, erőszakra alapozó valóság között ellentét feszül, ez adja egyben a regény feszültségét is. **Kós Károly regényében államalapító királyunk szelíd ifjúból válik erőskezű, bölcs uralkodóvá,** aki hosszú távra tervezett, s évszázadokra előre gondolkozott népe, a magyarság sorsáról. Szent István megérti, hogy az új ország felépítése a régi világ mindenre elszánt, irgalmat nem ismerő képviselői miatt nem mehet végbe súlyos áldozatok nélkül – ez egyben az országépítő uralkodó tragédiája is.

István anyja által beoltott hivatás-érzésből, természetes ösztöneinek legyőzésével végzi el nagy művét. Hogy küldetését, a magyar állam megteremtését, a nemzet egyesítését végrehajthassa, azokat kell fegyverrel leigáznia, akikhez a szíve húz, azoknak az idegen lovagoknak a fegyvereivel, akikkel érzelmileg nincs közössége. Ezenkívül is még külön romantikus stigma borong homlokán: csírájában elfojtott, de mindvégig sajgó szerelme az erdélyi Gyula vezér görög eredetű felesége iránt. Ezzel az író István alakját beleregényesíti a középkori lovag általános típusába. Sőt ezt a romantikát a népmese stílusáig bővíti azzal a motívumával, hogy valahány győzelmet arat ellenfelein, Koppányon, Ajtonyon, Gyulán, annyiszor meghal egy-egy gyermeke. Ezzel az eredetileg emberiesített hős szimbolikussá válik: fel kell áldoznia minden emberi értékét, hogy teljesen az Eszme hordozójává lehessen. Végeredményben István nem is emberi módon cselekszik, hanem egy eszmének, egy hivatásnak a fegyvere csak, fegyver, amely kényszerűen lecsap ott, ahol a saját húsába is vág. Emberi boldogtalanságát műveli nagy országépítő hivatásának teljesítésével.

(Forrás: Schöpflin Aladár: *Az országépítő*)

Távlatokban gondolkozó, valódi államférfi, de magányos, tanácsot sem várhat, segítséget sem remélhet e Földön senkitől. Ahogyan életében, úgy halálos ágyán is Istenbe veti minden bizodalmát, hiszen hite szerint mindig is az Úr rendelése szerint cselekedett: mindent te parancsoltál, Uram, s én hiszek Neked […]. *Véres építést parancsoltál nekem,*

Tamási Áronról

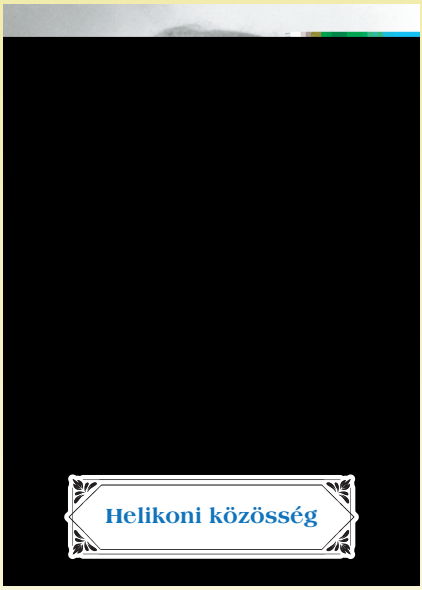

Tamási Áron 1897-ben született a székelyföldi Farkaslakán.

Iskoláit szülőfalujában kezdte el, majd a székelyudvarhelyi gimnáziumba iratkozott be. I. világháborús katonáskodása után tanulmányait Kolozsváron folytatta. Előbb a kolozsvári egyetem jogi karán diplomázott, majd kereskedelmi tanulmányokat folytatott. Az egyetemi évek után tisztviselőként dolgozott Kolozsváron.

1923–25 között Amerikában élt, ahol először alkalmi munkákból tartotta fenn magát, majd banktisztviselő lett. Ott talált rá írói világára: *Megmozdult benne a székely lélek egész folklorisztikus mélysége, a magával hozott és gyermekkorában befogadott hagyomány, a székely humor, kedély, észjárás, a szavak fűzésének s a mondatok építésének esztétikai kedve, legfőképpen pedig népének emberi tartása* – jellemzi Tamási munkásságát Féja Géza, a barát és az első monográfia írója.

Miután visszatért Romániába, többek között az *Ellenzék* című erdélyi magyar napilap munkatársaként dolgozott. 1926-ban az *Erdélyi Helikon* alapító tagja. 1933-tól a *Brassói Lapok Tiszta beszéd* című sorozatának írójaként az erdélyi kisebbségi állapotok bemutatására törekedett.

1944-ben áttelepült Magyarországra, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett. 1945–47 között az országgyűlés tiszteletbeli képviselője lett. A Nemzeti Parasztpárt képviseletében politikai szerepet is vállalt. 1949 és 1953 között az erdélyi magyarságért való bátor kiállása miatt nem jelenhettek meg írásai. A tiltás feloldása után már csak az irodalmi életben vállalt szerepet, később Kossuth-díjat kapott.

1966-ban hunyt el Budapesten, sírja szülőfalujában, Farkaslakán található.

Az erkölcsi magatartásnak a mi életünkben három ismertető jele van. Először: forduljunk egészen a nép felé, melynek sorsa, élete és küzdelme a mi egyetlen gazdánk. Másodszor: a szépirodalmi munkásságon kívül, próbáljuk a szellemi működés minden más eszközével is felmérni ennek a népnek a sorsát. Harmadszor: alkalmazzunk mindig szigorú erkölcsi mértéket: erkölcsit, ha cselekedetekről van szó, s az erkölcsi mellett a legnagyobb művészit, ha írásokkal állunk szemben.

(Forrás: A *Helikon* és az *Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája*)

táncoltak a fák, s a hegyek urazgatták ormányaikat, mint a képzelt elefántok. Barátságom jeléül én is kereken forogtam az égtájakat, aztán az üveget ráköszöntem a holdra, aki csonkán vérzett szegény a legelő fölött. S ki még zsugorodva sírtam az előbb, most nagy és hatalmas voltam itt, a világ tetején. Leverhettem volna tán a csillagokat az égről, vagy visszahozhattam volna akár a napot is, de én nem csináltam semmi felfordulást, hanem kezet fogtam a kedveskedő világgal, és visszamentem a házba. A lámpát eloltottam, nehogy a bujdosó embereket vagy a nyugtalan vadakat elijessze a fény; aztán visszafeküdtem a kutya mellé, s mint egy ringó bölcsőben, szépen elaludtam.
[…]

6. Mit jelképez a fonal, amely a borókabokorba beakadva elszakad?
7. Milyen jelképes jelentése van a sötétségnek Ábel akkori lelkiállapotában?
8. Keressétek ki a szövegből azokat az elemeket, amelyek a fordulatot jelzik, hogy a gyerek (Ábel) leküzdötte félelmét!
9. Értelmezzétek az alábbi részletet! Hogyan érzékeli Ábel a világot?

Körülnéztem, hogy mit csinál a nagy természet, de vígan érezte magát, mert a gyenge holdvilágon táncoltak a fák, s a hegyek urazgatták ormányaikat, mint a képzelt elefántok.

[…]
A fejemben olyan forgalom indult meg, amilyent addig nem tapasztaltam soha. S a gondolatok hamarosan úgy elsodortak, hogy már azt sem tudtam, hogy mi a valóság és mi a játék. Aztán egyszerre felültem, hogy szembe nézzek a világgal. Láttam a kutyát, a házat, az ölfákat, és körülöttem a rengeteg erdőt. Ilyen tisztán még nem is láttam egyszer sem. Ott voltam egyedül, a magam lábára eresztve, pásztornak fogadva. Csak most eszméltem rá valójában, hogy mi is történt velem. Apám kihozott ide, s én jöttem, pedig nem is akartam. Az igazgató felfogadott, pedig azt sem akartam. Semmit sem akartam, csak olyan voltam, mint a levél, amelyik leszakad a fáról, s egyik szél erre viszi, a másik szél arra viszi. A levelet viheti, de engemet immár többet nem, gondoltam magamban, s feltettem a kérdést:

– No Ábel, beléegyezel-e abba, amit apád csinált veled, s amit az igazgató csinált veled?

– Beléegyezem – válaszoltam.

– S hát a jövőre nézve mit határozol?

– A jövőre nézve azt határozom, hogy a magam fejétől akarok ember lenni.

Ez azt jelentette, hogy többet senkinek sem hagyom, hogy engemet térengessen, hanem a magam belátása és akarata szerint fogok cselekedni. S a célom nem lesz más, hanem először a kötelesség, aztán pedig az én gyarapodásom s a házam felvirágoztatása. De arról, hogy ezt a gyarapodást miképpen kéne elkezdeni és véghezvinni, arról most nem gondolkoztam, hanem azt a jövőre bíztam. Csak annyit szögeztem magam

elé, hogy amiképpen az állatnak a körmeivel és a fogával kell harcolnia, azonképpen az embernek az eszével.

Ennyi bölcsesség egy napra elég is, gondoltam, és bémentem a házba.

Kinéztem az ablakon, aztán leültem a rossz székre; majd pedig le s fel kezdettem járkálni a szobában, de a helyemet semmiképpen nem találtam. Valami erősen bántott, de még nem tudtam, hogy mi. Később elébújt a sérelem is a ködből, s ez nem volt más, hanem az, hogy apám rendezte bé nekem a szobát. Szokatlan haragra gerjesztett az a gondolat, hogy pásztornak lám jó vagyok, s jó arra is, hogy árva egyedül lakjam ebben a rengetegben, de arra már nem voltam jó, hagy a bérendezést is én vigyem végbez! Nyomban nekiálltam, s mindent lehajigáltam a falról, amit apám aggatott oda. A padból is kiraktam az eleséget, s egyáltalában mindent felforgattam, ahogy csak tudtam. Közben a mérgem mindegyre terjedt, mint a kiöntött folyó: úgy-annyira, hogy nem kívántam volna emberfélének, hogy most odakerüljön a kezem alá, mert könnyen halálfia lett volna. A kutya vackát is kidobáltam a ház elé, s nem irgalmaztam a macskának sem, aki éppen akkor talált jőni, a száját nagy pirosan nyalogatva.

[…]

10. Hasonlítsátok össze az első és a harmadik részletben megjelenő Ábel gondolkodását és viselkedését!

11. A harmadik idézett rész a feleszmélés, az öntudatra ébredés pillanatának nevezhető Ábel életében. Milyen életre szóló igazságokat fogalmaz meg önmaga számára?

12. Ábel mely gesztusa, cselekedete jelzi önállósodását? Indokoljátok válaszaitokat!

13. Keressetek példát a részletekből humorra, iróniára!

Negyedik fejezet

[…]

Szűk és szomorú állapotban volt Bolha. Zörgött valósággal. S ahogy ott néztem őt, örömet és bánatot vegyítve, az első találkozásunk jutott eszembe, és áldottam a kedvező sorsot, hogy éppen akkor küldötte vissza nekem, amikor ismét új életet akartam kezdeni.

– No Bolha! – mondtam neki. – Most megyünk, s megugatjuk megint a világot!

Aztán magamhoz vettem a kulccsal együtt a zárat, amit a csendőrök az ajtóról leszakasztottak volt; s Bolhával és a főbaráttal együtt visszaültem a szánkóra.

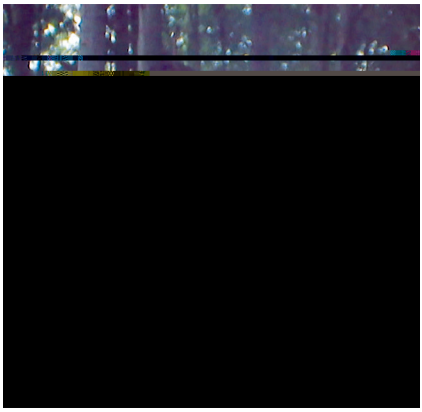

Jelenet az Ábel a rengetegben című filmből

A trianoni döbbenet gyümölcse az erdélyi irodalom számos csodálatos regénye, mint például az *Ábel a rengetegben* is.

Az a tizenöt éves fiú, aki felmond a szeredai bankigazgatónak, már nem ugyanaz a legény, mint aki akarata ellenére felment a hegyre. Megtapasztalta a világot, jobban megismerte önmagát, különböző emberekkel találkozott, noha ő el sem mozdult a Hargitáról. Gyermekfejjel ment fel a hegyre, s felnőttként távozott onnan, ezért Tamási regényének kulcsfontosságú motívuma **a beavatás.**

A mű epikai alkotás, műfaja regény, mégpedig **fejlődésregény** (nevelődési regény), a **pikareszk** típusába soroljuk. Fejlődésregény, mert a főszereplő bejár egy utat, amely nem más, mint a felnőtté válás folyamata. Ennek a belső utazásnak **beavatás jellege van.** Pikareszk, mert kalandregény, amely az alacsony sorból származó, rokonszenves főhős változatos kalandjait mutatja be. Szerkezetére jellemző az epizodikusság, a főhős kalandokon megy át, erőteljes a szórakoztató jellege.

16. Igazoljátok állításokkal, hogy az alábbi meghatározás vonatkozik és igaz Tamási *Ábel a rengetegben* című regényére!

Népies regény *a regénynek az az altípusa, amelynek elbeszélője többnyire népi figura, témája a magyar falu, illetve vidék életéből származik, nyelve az adott tájegység népnyelvét ötvözi az irodalmi nyelvvel.*

17. Emeld ki a metaforákat a lenti regényrészletből! Értelmezd őket!

Mint a patyolat lélek, mely egyedül uralkodik a kerekség fölött, olyan volt most ez az ország. A vidám mezőből tündöklő ravatal lett, és márvány templom a mókás rengetegből. A fák, melyeken uralkodásom elején még leveles és fészkes élet honolt, mint óriási gyertyák, úgy állottak most; s lecsüngő ágaik is olyanok voltak, mintha lobogás közben csepegtek volna a tetőről.
Havazás nem volt. Csak egy-egy kölyökszél csintalankodott végig a mezőn, és rázta meg, a játék haragjával, a fák fehér szakállát. Különben a nyugalom feküdt, végignyúlva az országos ágyon, csend-lábaival valahol Udvarhely megyében, szikrázó fejével pedig a csíki párnán.

18. Értelmezzétek a regényrészletekben megjelenő erdő szimbolikáját a Jankovics Marcell-idézet felhasználásával!

Jankovics Marcell a következőképpen határozza meg az erdő motívumát:
Erdő: a lélek […] *jelképe. A beavatásra, az ismeretlen veszélyre utal. A sötét vagy elvarázsolt erdőbe való belépés határ-szimbólum: a lélek megmerítkezése az ismeretlen veszélyeiben. Az erdő sokszor a halál birodalma, a természet titkait rejti. Spirituális világ, amelyen áthatolva az ember megtalálja a jelentést.*

19. Nézzétek meg a regényből készült 1993-as filmet!

A regény a filmvásznon

Az *Ábel a rengetegben* eredetileg a Brassói Lapok oldalain, részletekben közölt regény, amely könyvként 1932-ben jelent meg. Két folytatása is készült, *Ábel az országban* és *Ábel Amerikában* címmel.

Az *Ábel a rengetegben* a Miért születünk erre a világra? kérdéssel zárul, amelyre a trilógia harmadik kötete, az *Ábel Amerikában* adja meg a választ: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne."

A művet a rendszerváltás után, 1993-ban megfilmesítették. A rendező Mihályfy Sándor, a forgatókönyvet pedig a költő, Kányádi Sándor írta. A filmforgatás eredeti helyszíneken, román-magyar koprodukcióban valósult meg.

Projektfeladat: Gyűjtsetek képeket, irodalmi alkotásokat „Ábel rengetegéről"! Készítsetek a gyűjtött anyagok felhasználásával leporellót! Rendezzetek „könyvbemutatót" az alkotásaitokból!

Székelyföld és a régi, zárt faluközösség írója

Tamási Áron személyiségében a Székelyföld és a régi, zárt faluközösség íróját látták – s méltatták elismerésre – már a kortársak, Babits Mihály, Németh László, József Attila, Illyés Gyula is.

Történetei szóljanak bár különböző dolgokról, mind a szülőföldről indulnak, vagy oda kanyarodnak vissza. Majdnem minden írása emlékezés és emlékeztetés – más és más formában, de a személyes vallomás elhitető erejével.

Farkaslaka és a „székek" szellemi élete, erkölcsisége, megélhetési gondja a mérce, az összehasonlítási alap, az emberség megőrzendő példája.

[…]

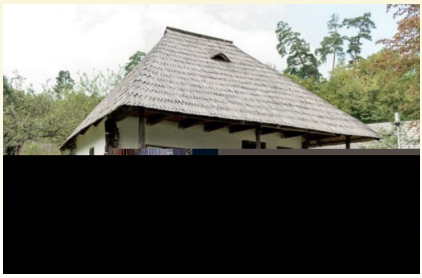

Részint költői erényei, humora révén, részint külhoni ismeretei (magyarországi utazásain és amerikai kalandozásán szerzett tapasztalatai) segítségével tágította ki látóhatárát. Így tudott kapcsolatot teremteni nem csupán Erdély, de más tájak, más földrészek lakóival is, szellemi őrséget vállalni a háború éveiben.

Az Ábel-regények fő indítéka az otthonteremtő igyekezet, de Ábel otthon-érzete nem boldogító állapot vagy játékos önfeledtség csupán. Az éles eszű erdőpásztor, majd alkalmi munkákból élő vándorlegény groteszk helyzeteiben és „leckéztető" tréfáiban, vidám kacagásaiban és szomorú tűnődéseiben voltaképp a szegénység fájdalma sejlik föl. Az író azért viszi fel hősét a Hargitára, hogy

a társadalom korlátai közül kiemelje. Ábelt ott fent senki és semmi nem akadályozza vélt igazságai kimondásában, mert a Hargitán nincsenek előírt társadalmi formák. Erdőőri megbízatásának megszűntével, hányattatásai során azonban rákényszerül arra, hogy alaposan szétnézzen a „megvetett" világban.

A székely góbé[48] *tréfálkozó, csipkelődő természete, talpraesett s naiv bölcsessége Tamási írásainak csak egyik, nem is a legfontosabb eleme. Jellemzőbb vonása az, hogy a jobbágyparaszti ősök, hajdani határőr vitézek, erdei munkások, falusi iparosok beláthatatlan seregét vonultatva szótlanságukat oldja föl, élni akarásukat oltogatja másokba.* […]

Hősei már nem elégszenek meg örökölt sorsukkal: többre vágyakoznak s jutnak. Ábel ugyan nem vágyik a Hargitára: őt a szegénység tereli föl oda; de ha már ott van, minden tudását összeszedi, hogy a kísérteties-nehéz próbáknak megfeleljen.

(Forrás: Z. Szalai Sándor: *A sors és a történelem üzenete*)

Tamási Áron: Bölcső és Bagoly

Ajánlás

Ez a *Bölcső és Bagoly* című könyv első része egy regényes életrajzi műnek. Ezért látszik kívánatosnak, hogy ezzel az ajánlással szóljak az olvasókhoz, kiknek a tábora néhány esztendő alatt örvendetesen megnőtt.

Életrajzom regénye három ilyen könyvre fog rúgni, úgy tervezem. Ezt az első részt még 1949-ben írtam. Emberi utam kezdetét beszélem el benne. Amint olvasni lehet, ez az út egy falusi székely házból indult el; s majd később a magyar és a tágabb emberi világba vezet. Ezen a hosszú úton az én életem is, mint minden más jó szándékú ember élete, tele volt küzdelemmel, javító gonddal és tápláló reménnyel.

Ezeket szeretném hát igaz, szép és hasznos módon elmondani.

Ahogy említém, ez a *Bölcső és Bagoly* könyve a gyermeki kor eléggé zárt világát beszéli el. Ha az olvasó úgy érezné néha, hogy ezt a zárt székely világot jobban át kellett volna tollammal törnöm, akkor csupán türelmet kérek tőle. Vagyis gondoljon arra, hogy az elbeszélt élet fejlődése folyamán, nevezetesen a következő két részben, az ő kívánsága és az én szándékom találkozni fog.

Így aztán, remélem, bennem olyan írót fog megismerni, vagy még jobban megismerni, aki mindenen okulva tanít és az élethez holtig gyűjti a kedvet.

Tamási Áron

48 góbé: csavaros eszű (székely) ember

[…]

A kicsi ujjasomat fel sem vettem, hanem még fát tettem a tűzre, s azután lassan kimentem a házból. Csak egy kerítés választott el Pali bácsiéktól minket, de azon a deszkakerítésen, a mi házunk utca felőli bütüjénél[49], egy hágdosó[50] is volt, hogy könnyebben tudjunk egymáshoz átaljárni. A hajnali sötétben én is arra mentem, és átléptem a hágcsón. Amikor a túlsó udvaron voltam, már észrevettem, hogy világosság szűrődik ki az istállóból, ahol ők a jó lovakat tartották. Egy pillanatig gondolkoztam, hogy odamenjek-e, vagy pedig egyenesen a házba tartsak. Aztán mégis az istálló ajtaja felé mentem, mert az jutott eszembe, hogy hátha Péter bátyám van ott; s ha pedig nem ő, akkor is megnézhetem a lovakat. Ahogy odaértem az ajtóba, hát Domokos bátyám rendezkedik a lovak között, vagyis Berta nénémnek az ura.

Köszöntem neki, mire Domokos bácsi, ki harmincéves lehetett akkor, elnevette magát, és azt kérdezte:

– Hát ilyen jókor felkeltél, legény!?

– Fel én! – feleltem büszkén.

Néhány percig néztem őt és a két lovat, melyek a lámpafényben párát fújtak néha; de akkor azt mondtam, hogy egy kicsit bémegyek a házba. Domokos bácsi gondolhatta is, hogy ujjas nélkül esetleg fázódom valamicskét, s így szó nélkül tudtul vette, amit mondtam.

[…]

Úgy néztem körül mindjárt, hogy jól van hát, itt vagyok, de most mit csináljak. S akkor megpillantottam egy pisztolyt, mely Péter bátyám fölött feküdt, az ablak talpán. Arrafelé húzódtam, majd az alvó nagylegény teste fölött kinyúlva, elvettem az ablak talpáról a pisztolyt. Szép, kétcsövű pisztoly volt, kicsiben olyan éppen, mint a kétcsövű vadászpuska.

[…]

Forgattam a kezemben, s kíváncsi izgalommal néztem a kétcsövű pisztolyt. Mind a két csöve meg volt töltve. Vajon miért nem lőtte ki Péter bátyám, azt gondoltam. Talán akarta volna, csak nem volt kapszulája, vagyis kicsike kupakja. Vagy esetleg hiába cseszegette, mert rossz volt a kapszula, s nem gyújtotta bé.

– No hát, ilyen legényt! – gondoltam.

Csendesen, nehogy észrevegyék, odacsúsztam a padon Péter bátyámhoz, és az ujjasa zsebében kotorászni kezdtem. Valami papiros akadt a kezembe, s éreztem, hogy abban a papirosban, mely össze volt csombolygatva[51], van valami. Amikor a lámpa alatt széthajtogattam a papírt, néhány kupakocska aranylott elő. Egyet kivettem közölök, s megnézegettem. Olyan izgalom fogott el, hogy belül a fülemben bizseregni

49 bütü: sarok, itt a ház sarkánál jelentésben

50 hágdosó: átjáró (átlépő) rés a sövény- vagy deszkakerítésben

51 csombolygat: hajtogat

éreztem valamit. Tudtam, hogy tilos, amit csinálok, mert ha látná valaki, egyet jót húzna reám. De valami nagyobb volt bennem, mint a tilalom. Talán már nem is a kíváncsiság, hanem a veszélyes különösség; vagy az talán, hogy hatalmat vegyek a kétcsövű pisztoly fölött, mely nagy tudománnyal van megszerkesztve, és teli van lefojtott tűzzel.

Felhúztam a jobbik cső kakasát, és a csöpp nyelecskére ráhúztam a kupakot. Ott sárgállott rajta, és a kakas fel volt húzva. Gondoltam, csak meg kéne egy kicsit rántanom alul a ravaszt, s mindjárt óriásit szólna. De azt nem tenném meg semmiért, itt a szobában, esetleg messze künn a kertben. De ha jól megfognám két ujjal a kakast, s a másik kezemmel akkor huzintanám meg a ravaszt: hát igen, akkor nem tudna ráugrani a kupakra, mert én a két ujjammal fognám a kakast, s csak lassan, kíméletesen ereszteném reá.

Akkor nem sülne el a pisztoly.

De valami kétség támadt bennem abban a pillanatban. Nem bíztam eléggé magamban. Hátha kiszalasztom a két ujjam közül a kakast! S talán a pisztolyban sem bíztam. Levettem hát a sárgálló kupakot, és visszatettem a többi közé. S ahogy visszatettem, még egy pillanatra ránéztem a pisztolyra, melyet a jobb kezemben tartottam valahogy, de hogy miképpen, arra sohasem tudtam visszaemlékezni. Csak a bizonyosság és a tudás érzésére emlékszem. Arra, hogy kupak nélkül nem sülhet el a puska.

Tehát meghúzhatom most már bátran a ravaszt.

S mozdult is a jobbik mutatóujjam a ravaszon, de a kis kattanás helyett abban a pillanatban nagyot robbanva elszólt a puska. A bal kezemet különös forróság öntötte el rögtön, ugyanakkor a lámpa a megriadt légben egy lobbanással kialudt, a kicsi fiú az ágyban ijedten sírni kezdett, és Berta néném a sötétben valamit kiáltott, s mintha maga alá kaparta volna a gyermeket.

De én akkor már az ajtóban voltam. Úgy menekültem, némára ijedve; s éreztem valahogy tompán s egy kicsit távolról, hogy a bal kezem nedvesen forró, és zsibong benne minden. Domokos bácsi futva jött a ház felé, ott találkoztunk össze az udvaron, majdnem még a ház előtt. Reám kiáltott, hogy mit csináltam, de meg sem állt, hanem rohant bé a házba. Nem álltam meg én sem, mert haza akartam jutni minél gyorsabban. Áthágtam a hágcsón[52], a kerítésen keresztül.

Éppen pirkadott.

Ahogy beléptem otthon az ajtón, anyám rám tekintett, s abban a percben a fejéhez kapott, és az arca elszörnyedt. Valami fojtott, kínlódó és sírásforma hangot adott. Akkor láttam meg én is a bal kezemet, mely vérben és roncsolva lógott. Megborzadtam, hányinger jött rám, majd sírni kezdtem. Ahol álltam, teli csorgott vérrel a padló.

52 áthág a hátsón: felmászik a létrán

– Hallgass, apád felébred! – mondta anyám.

Ha még jobban is meg tudtam ijedni, akkor csakugyan megijedtem attól, hogy apám fel talál ébredni. Engem a nagy baj mellé meg is verne talán, hogy mit követtem el; s anyám is dörgedelmet kapna, hogy miképpen engedhetett el sötét hajnalon hazulról.

Összeszorítottam hát a fogaimat.

De már ott volt a mosdótál egy magos széken, anyám vizet töltött belé, s a véres bal kezemet a vízbe tettük, hogy abban megvontassuk. Amíg ott álltam a mosdótál mellett, Annát felköltötte, és mindjárt szalasztotta is Mózsi bácsihoz, aki az anyám testvére volt. Az istenre kéri, azt üzente anyám, jöjjön a szánnal vagy a szekérrel, mert a legénykét a kórházba kell vinni. Mondjad, hogy a hüvelykujját ellőtte a bal kezén.

Ahogy Anna kifutott az ajtón, én is kiemeltem a kezemet a vízből, amely nem is víz volt már, hanem mint a vér, olyan piros. Akkor láttam először és tisztán, hogy a felső ízület fölött hüvelykem már csakugyan nem volt, s róla a bőr alább is hiányzott. A tenyerem pedig három vagy négy helyen is bé volt hasadva.

Ebből kéz többet nem lesz – gondoltam magamban.

De már úgy gondoltam, mintha nem is az én kezemről volna szó; mintha az eszem s amit léleknek neveznek, nem lett volna annyira egyben együtt, mint azelőtt. A fájdalom is zsibbadásba takarta magát, s életemben először teljes egyedülvalóságban néztem az ablakra, melyen mindjobban kezdett bejönni a fény, hogy legyőzze a lámpavilágot. Amikor apámra tekintettem, kinek az arcán már küzdött a kétféle fény, ő is olyan messze és rejtelemben feküdt, mintha csak álmomban látnám.

Anyám eloltotta a lámpát.

Aztán kivette a bal kezemet a vízből, és hagyta, hogy visszacsorogjon róla a víz. Utána elővett a padból egy nagy szőttes törölközőt, és abba belécsavarta a kezemet. Úgy leültetett a kicsi kályha mellé, és az ölembe kispárnát tett, hogy azon nyugtassam a kezemet.

Nemsokára megérkezett Mózsi bácsi, két rossz lóval és egy szánnal, melynek a derekában szénából volt az ülés. Anyám feketébe öltözött, csak a fejkendőjében voltak nagy és eluralkodó ezüstcsíkok, mintha nem is fej, hanem nagy ezüstdió lett volna a feje. Még egy hárászkendőbe[53] belébugyolálta a kezemet, majd Mózsi bácsi feltett engem a szánra, anyám a fejemet az ölébe húzta, és megindultunk a város felé.

Már délfelé járhatott az idő, amikor a Vármegyei Közkórház elé megérkezett a két ló. Ismét levettek a szánról, de a lábamon mentem bé a kórházi épületbe. S amíg mentem a hosszú udvaron, lankadt gondolattal azt mondogattam magamban;

– Nem hittem volna, hogy így látom meg a várost…

53 hárászkendő: vastag, meleg gyapjúkendő

Bent a folyosón negyedórát ha várakoztunk, s már jött az igazgatóorvos, akit Imre Domokosnak hívtak. Szépen a vállamra tette a kezét, s úgy vitt bé egy erősen orvosságszagú nagy terembe. Ott odaállott egy kicsike asztal mellé, amelyen mindenféle csillogó szerszámok voltak, üvegek és vatta. Lebontotta a kezemről a csombolyagot, megtekergette a fejét, s kétszer is mondta:

– Hüm, hm…

Én is láttam, bár nem is akartam odanézni.

Az igazgatóorvos mellett egy öregebb doktor is állt, aki az igazgatóorvosnak a keze alá készített mindent. Akkor az igazgató vattával jól megmosta a sebeket, melyek úgy kezdettek égni, mintha ezer darázs egyszerre szúrt volna beléjök. Aztán nekikezdett, hogy a hasadásokat a tenyeremen összevarja. Az úgy fájt, hogy már nem bírtam, hanem sírva fakadtam. Abban a percben azonban furcsa dolog történt, mert az öregebbik másik orvos, nyilván fenyítésből, a fájdalom mellé meg is ütött. Ránéztem, hogy ez miképpen lehetséges; majd a könnyek közül a ruházatomra esett a tekintetem.

Talán, mert szegény falusi fiú vagyok?!

Ezt a gondolatomat ecet és maró méreg vette körül, s abban megült. Összeszorítottam a számat, s a szememből a könny, mintha tűzön lett volna, elpárolgott.

Többet nem sírtam.

A kezemet békötötték. Anyám és az ápolónő levetkőztettek, s lefektettek a kórházi ágyra. Csak az anyám két melengető szemét láttam már, s halványan az én kedves falusi ruhámat, melyet anyám az ölében szorongatott.

Elaludtam. Csak másnap reggel ébredtem fel. Magam mellett, a kicsi fehér szekrény tetején két kiflit találtam és egy zsemlét. Anyám hozta volt nekem, még a tegnap. Azzal búcsúzott tőlem, amikor aludtam.

Kiflit és zsemlét akkor ettem először életemben.

Tíz hétig maradtam a kórházban. Amikor onnét anyám és apám hazavitt, a bal kezemről hiányzott a hüvelykujj, de egyébként semmi baja nem volt a kezemnek. Olyan kitűnően tudtam fogni véle, hogy még jobban dolgoztam, mint azelőtt. Még sarlóval aratni is tudtam, pedig a markot bal kézzel kell hajtani[54], vagyis azzal kell a sarló fölött egybefogni a búzát.

Anyámnak mégis olyan gondolata támadt, hogy apám írjon egy levelet Áron bácsinak Gyulafehérvárra. S abban a levélben írja meg, hogy a legénykének igen jó esze van, ellenben a bal kezéről az egyik ujja hiányzik. Ennélfogva a mezei munkában hátrányt szenved, de tanulni kedve volna. Nem kéne-e tehát egyet próbálni véle a gimnáziumban.

Atyám megírta a levelet, és elküldte.

54 markot hajt: aratás folyamán a kaszást követve, a gabonát sarlóval az ölébe szedi, majd a földre teszi, végül kévébe (egy csomóba) köti

Nyirő József: Uz Bence

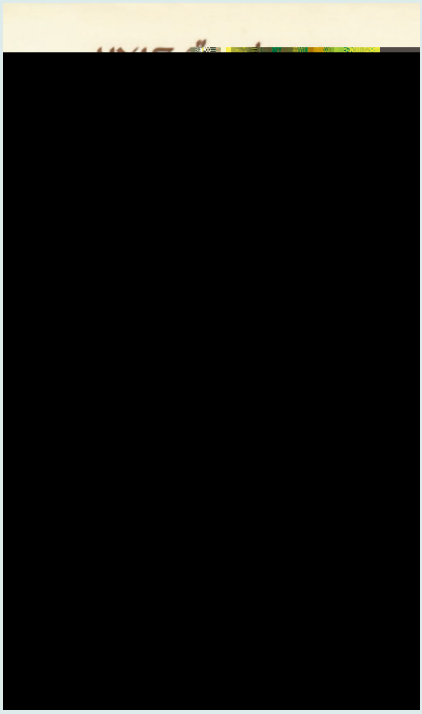

Az erdélyi irodalom legmélyebb barázdáit – székely ekével – ő szántotta. […] *Nyelvezete maga a zengő, magyar népköltészet… Csupa tradíció és csupa modernség. Ér is meg óceán is. Székely falu és világhorizont…* – írta a pályakezdő Nyirő Józsefről a *Jézusfaragó ember* című novelláskötetének méltatásában 1924-ben Áprily Lajos.

Nyirő regénye valójában egy történetfüzér a havasok világából költészettel, érzelemmel és humorral.

Sok a hasonlóság Tamási Áron Ábel alakjával, hiszen az *Uz Bence* is leginkább egyetlen figurára kihegyezett történet, lazán kapcsolódó epizódok sora, egy újabb szívmelengető „havasi történetfüzér". Mindkettőre jellemző **az élőbeszédszerű előadásmód,** amelyet egyedivé tesznek **a humoros nyelvi játékok, a prózanyelvet színesítő székely tájnyelvre jellemző szavak és kifejezések.**

A két világháború közötti erdélyi próza két mestere külön-külön is megteremti az „örök székely" alakját: Tamási Áron Ábel (Ábel-trilógia), Nyirő József pedig Uz Bence alakjában (*Uz Bence* című regény) tölti be ezt a szerepet.

Első fejezet

A tüdőcsúcshurutom miatt havasi levegőt rendelt a doktor. Ekkor ismerkedtem meg Uz Bencével, aki akkor még utász[55] volt. Hozzáköltözködtem a havasra, az erdei szállások népe közé. Sokan laknak a havasokon, pásztornépek s más szegény emberek. Fát vágnak, és gondozzák a más jószágát. Kemény, veszedelmes élet ez idefenn, de megszokták. A gyermekek már itt is születtek a rengetegben. Erősek, szívósak az erdei emberek, kik nem félnek a vértől, haláltól. Istenről csak derengő sejtelmük van, és úgy nézik a világot, mint a farkasok, melyek éjszakánként ott nyugtalankodnak a szomszédos fák között. Fegyverük a kés és fejsze, a fog és a köröm. Homályos, babonás mesék, nevetlen titkok szorítják agyaikat, különös dalokat morognak, és van köztük, ki beszélni tud az állatokkal. Juhtej- és tűzszagúak, foguk fehér, csattogó,

55 utász: az előre nyomuló vagy visszavonuló hadsereg előtt az utak egyengetésével, hidak felállításával megbízott katona

arcuk piros, rovással írnak és számolnak. Tekintetükben benne van az egek mélysége és a pokol ijedt félelme. A templomba ritkán ereszkednek le, és a misén elkáprázva hallgatnak. Isten azonban ismeri és szereti őket. Különösen vén Üdő Mártont tartja számon, ki jó embere neki. Ő szokott különben idefenn Istennek szolgálni „jeles" napokon, vagy ha betegség, halál, erős idő, rontások és egyéb veszedelmek szorongatják őket. Előveszi ilyenkor a még nálánál is vénebb könyvet, amiben benne van minden bölcsesség.

Uz Bencét becsüli, mert „hivatalbéli" ember, pedig Bence nem érdemli meg ezt a nagy tisztességet. Fuzsitos[56], mókás, bolond, jókedvű ember, aki úgy hazudik, mintha könyvből olvasná, és csak a bolondságon jár az esze. Megtréfálja még az angyalokat is.

[…]

1. Milyen ember lehet Uz Bence a fenti részlet alapján?

A regény fejezetei önmagukban is megálló epizódok Uz Bence mulatságos vagy megindító, de mindenképpen különös kalandjaiból, melyek során a címszereplő kényszerül vizsgázni emberségből, helytállásból, kitartásból, becsületből – magához való, góbés észjárásának köszönhetően rendszerint kitűnőre. Uz Bence az emberpróbáló körülményekkel leleménnyel vagy szívósággal dacoló, már-már népmesei ihletésű figura, aki szelídített medvéjével, rókáival, őzeivel barangol a csíki havasokban. Ahogyan Mikszáth Kálmán számára a Felvidék, a Palócföld, úgy a csíki havasok Nyirő számára nem egyszerűen egy helyszín, a történet díszlete. A regény helyszínéül szolgáló tájegység ember és természet összetartozásának kifejezője, az irodalmi hagyományokban nem ritka vándortéma: a romlott társadalomból kivonuló ember vágyott, idilli boldogságának jelképe.

Bence alakjában az író a székely nép erényeit és elenyésző gyöngeségeit testesíti meg, s ahogyan a népmesei hősöké, úgy az ő ábrázolása is túlzó. Ilyen ember a valóságban aligha létezik, de Nyirő József nem is tökéletes jellemrajz megírására törekedett, hanem egy népcsoport, a kisebbségi sorsot elviselni kényszerülő székely nép számára vágyott-követendő karakter bemutatására. A regény középpontjában tehát – ahogyan Nyirőnek csaknem minden epikai alkotásában – a székely nép sorsát megtestesítő hős áll. Uz Bence, a havasi pásztor alakja azok közé az erdélyi irodalmi hősök közé tartozik, amelynek sorát Tamási Áron Ábele nyitja meg.

Ahogy Ábel, úgy **Bence jelleme is a kötekedően humoros hangvételű, folyton csipkelődő, egymást ugrató felek párbeszédeiből rajzolódik ki.** A humor némiképp eltér a Tamási-trilógiában megszokottól, de Nyirőnél sem csupán a szórakoztatás, hanem sokkal inkább a nehézségekkel, megpróbáltatásokkal való szembenállás, a komor valóság elviselésének eszköze is.

56 fuzsitos: hóbortos, bolondos

Második fejezet

[…]

A medve volt az ő igazi szenvedélye. Esténként hihetetlen meséket hazudott össze a vele való dolgairól, hogy fiatalabb legény korában bocskorszíjjal kötözte meg, s úgy hozta be a faluba.

[…]

Négy-öt medvét is „tudott" a környéken, de igyekezett elijeszteni a vadászokat, pedig mindenik medvét szeretett volna lőni.

Este olyan borzalmas történeteket és eshetőségeket mondott, hogy vagy végképp megijedt a vadász és reggelre rettentő főfájást szimulálva mondta: „Hagyjuk máskorra!" –, vagy áldotta a bátorságot, ha kissé sápadtan is. Ha nem ijedett meg, akkor jött a „gagyapróba", mely a történeteknél is rémítőbb instrukciókkal kezdődött.

– Ezt a disznóölő kést szúrja a csizmaszárába – nyújtott át egy félöles nyársat – s ha a lövés után a medve nem esik el… mert sohasem szokott elesni… igyenesen vágja bele a két első lába között a szívibe… Azzal ne törődjék, hogy a fél arcát vagy a vállát lehúzza a körmivel, csak vágja bele a temerdektüzit[57], mert ha nem, abba' minutában vége van!

– Robbanógolyós fegyverem van – hebegett a vadász, kevéssé elváltozva színében.

– Az mind lehet! – Három sem elég abból egy valamirevaló medvének… Csak szorítsa a kést… Azzal nem kell törődni, hogy egy-két font[58] hús lejön az emberről.

A vadászok ilyenkor igen komolyak és szótalanok szoktak lenni. Van olyan is, akinek már ennyitől is fájni szokott a hasa.

Ha még mindig nem tágított a vadász, szelíden, de különös, sajnálkozó nézések közt megkérdezte:

– Gyermekei vannak-e a naccságos úrnak?

A vadász rendesen meglepődött.

– Miért kérdi?

– Szegények! – sóhajtott ilyenkor szomorúan Uz Bence.

Vannak azonban kutya konok emberek, kik még erre sem tágítanak.

Az ilyent aztán „állásba" állította, és elvégezte az utolsó ecsetvonásokat is a lelkén.

– Tartson ki a naccságos úr! Ne féljen!… Úgyis csak egyszer halunk meg!… azt a nagy kősziklát látja-e? No, abban aluszik!… Én most megyek, felkötöm, s igyenesen erre rohan… Máshejt útja nincs… Csak arra ügyeljen, hogy el ne üsse, ha erre rohan, mert akkor lepedőben viszik haza!… Én kezdöm a hajtást!

Mindjárt el is tűnt a még sötét erdőben, de nem ment tovább ötven lépésnél. Ott nekiállott egy nagy bükkfának, döngetni kezdte a fejszefokkal, és olyan szörnyű ordítást, kiáltozást vitt végbe, mintha húsz ember egyszerre megbolondult volna. Közben figyelmeztetéseket küldött a vadásznak.

57 temerdektüzit: töméntelen dühét
58 font: angol súlymérték

– Vigyázz!… Itt van!… Megvan!… – Most kihajtom!…

A szerencsétlen vadász hátán felborzolódott a szőr attól, ami ezután következett. Uz Bence a medve képiben elkezdett először dörmögni, szuszogni, bömbölni, pökdösni, ember képiben jajgatni, bokrot zúzni, hörögni, mint a megszúrt disznó, majd egy hatalmas szikladarabot alája dugott fejszenyéllel megbillentett, s az irtózatos csörtetéssel lezuhant a szakadékba… A vadász homályosan látta is a guruló fekete tömeget, és magában hálát adott az Istennek, hogy arra tört ki a medve; de Bence ráordított:

– Elibe! Elibe! Ne ereszd!… Ne hadd!… Kerüljön eleibe!… Lőjön reá!… Lőjön már!…

Néhány mérges dörmögést közben belevegyített az emberi szóba, s maga is nagy dérrel-durral utánarohant a medvének s jót kacagott, mikor a vadász ijedtében belelőtt valami fekete csutakba.

A zaj távolodott. Végre megszűnt. Fáradtan, mérgesen, csapzottan, bokorágtól véresen került vissza végre Uz Bence. Mindjárt a vadászra támadt, ki közben megnyugodott, és visszanyerte természetes színét.

– Miért nem lőtt rá?… Igyenöst a markába csúszik az ülepin a nagyáldottnagy medve, s ő nem lő reá!… Az ötszáz lejt[59] kivette a zsebemből… Hij, azt a mindenit!…

Csak akkor nyugszik meg, mikor a „fájdalomdíjat" a vadász nagylelkűen beígéri. A baj azonban ezután következik. A vadász – látva, hogy első alkalommal nem ette meg a medve – rendesen vérszemet kap, és most ő áll az erdő felé.

– Holnap törik-szakad, megkerítjük a medvét.

– Annak már bottal ütheti a nyomát! – kesereg Uz Bence.

A vadász azonban nem tágít. Beígér valami kecsegtető összeget, amit biztosan megkap Uz Bence, ha rálőhet a medvére, akár elesik a medve, akár nem. Bence ettől megpuhul. A jó konyakot se sajnálja az úri vadász.

– Még egyet tudok! – szokta szelíden mondani Bence.

Tud is. Ő ne tudna?… Az igazi medvét azonban a maga számára szokta tartogatni… Esze ágában sincs, hogy meglövesse, de az ilyen jó bolondnak mégis alkalmat kell adni, hogy legalább reá lőjön. Most módszert változtat. Elkezdi dicsérni a vadászt.

– Méges kemény ember a naccságos úr! A firhangját ennek a világnak, sok embörrel volt má dolgom, de ilyennel, mint a naccságos úr, sohase…

Jólesik a vadásznak az efféle beszéd. Hogyne esnék jól… Maga is elhiszi, hogy ő a legbátrabb, legkeményebb ember Romániában, s olyan nyugodtan alszik az izgalmak után, mint az édesanyja ölében.

59 lej: román pénznem

Azalatt természetesen Uz Bence titokban „megigazítja” a vadász veszedelmes töltényeit. A golyókat kiszedi, de csak kettőből. Tisztában van vele, hogy két hiábavaló lövés után vagy menekülés lesz a vége a vadászatnak, vagy nem lesz már mivel lőni. A medve mindenképpen épen marad.

[…]

2. Mit jelenthet a szerző Bencéről szóló, a részletben is olvasható állítása: *A medve volt az ő igazi szenvedélye*?

3. Keressetek példákat a részletből arra, hogyan próbálja „buzdítani”, „lelkesíteni” a vadászokat Uz Bence!

Uz Bence alakja sokszínű – a regényben olvasható kalandok hol megnevettetik, hol megindítják az olvasót, Bencét hol a keblünkre ölelnénk, hol elképedve figyeljük szélhámosságba hajló ügyeskedéseit. Jól példázza ez utóbbit a mű hatodik fejezetében olvasható epizód a bárányokról.

Hatodik fejezet

[…]

Olyan ára semminek sincs, mint a tejes báránynak januártól húsvétig, s azon is túl, míg a fűre nem mennek a juhok. A fűtől ízt vált a bárány húsa. Különösen a húsvéti szent ünnepekre szökik fel az ára, mert a kalendáriumban nincs olyan ünnep, amelyikre annyi ártatlan állatot legyilkolnának, mint a húsvét. Nincs az az istenhátamegetti falu, ahol ezen a napon ne omlanék az ártatlan bárányok vére, pedig ez az állatka éppen Krisztus urunkat példázza, ki elveszi a világ bűneit. A világ bűnei a tömeges báránygyilkosságoktól még szaporodnak, de Bence szerint furfangos nagy esze volt annak, aki ezt a bárány-szokást kitalálta, mert a szegény emberen semmi sem segít jobban, mint az a száz-kétszáz lej, amit húsvétkor megadnak egy jóforma bárányért. Sokmillió báránynak kell örök álomra hunynia szemeit a húsvéti bárány vétel miatt. Egyetlen papról beszélnek erre felénk, aki megborzadt a báránymészárlástól, és kijelentette, hogy ő többet bárányhúst meg nem szentel. A székelyek kérték szépen, hogy velük ezt a csúfságot ne tegye meg, de a pap hajthatatlan maradt. Erre megmérgelődtek, s küldöttségbe mentek a püspökhöz, hogy a papot tegye el a faluból. A püspök csak mosolygott, mert a papot is szerette, magában igazat is adott neki, de a hívőket se akarta megsérteni. Tréfára fogta tehát a dolgot, s hogy a kecske is jóllakjék, s a káposzta is megmaradjon, ezt a tanácsot adta az atyafiaknak:

– Én a papot el nem teszem, de ti menjetek haza, s ha nem fogad szót a pap, *a fején felül s a talpán alól* verjétek meg, ahogy tudjátok.

Tiszta lehetetlennek látszott a püspök úr előtt, hogy valami bántódása lehessen a papnak, ha a fején felül s a talpán alól ütik. Húsvétra azonban ispotályba[60] került a szegény pap, mert a székelyek előbb a fejére állították, s csak azután verték meg a fején felül s a talpán alól.

Uz Bencének még a lelke is örvendett, mikor elmondotta nekem az esetet, mert a húsvéti bárányárakon ő keresett a legjobban. Senki a juhhoz úgy nem értett, mint ő. A titka a dolognak abban van, hogy a juhokat – törik-szakad – le kell bárányoztatni[61] legkésőbb december végire, hogy minél hamarabb „újság" legyen. A bolond urak városon arannyal mérik fel az ilyen friss, harmatos bárányhúst. Bence még a természetét is ki tudta játszani a szegény, boldogtalan juhnak. Akkor vetett neki bárányt, mikor ő akarta. A titkát senkinek el nem árulta, de az ő keze alatt a juhok már december elejire ellettek, pedig a szájuk fagyott be a nagy hidegtől. Én is csak annyit tudtam az egészről, hogy valami különös füvet étetett velük ősszel, ami ellenállhatatlan családalapításra kényszerítette a juhokat. Bence pedig csak kacagott, és várta az eredményt, ami sohasem maradt el. Az is igaz, hogy úgy gondozta őket, mintha saját gyermekei lettek volna.

Eleinte egész nyájakat bíztak a kezére, s a gazdák nagy pénzeket kerestek a tudományán, de később megjött az ő esze is, és önállósította magát.

[…]

Az *Uz Bence* sok szempontból más, mint egy „hagyományos" regény: sejtelmes, mulattató történetfüzér, melynek **alakjai inkább típusok, mint kidolgozott szereplők, hangvétele néhol mesés, néhol költői,** s az anekdotikus történetvezetés érdekes, lélekemelő hatással bír. A mű hátterében pedig ott vannak a csíki havasok, a valóságos, egyszervolt Erdély: a nagyon szegény, de nagyon szép vidék.

Huszonharmadik fejezet

[…]

Lassan beállott az ősz.

Uz Bencének újra feljött a napja, mert megindultak a vadászatok. El volt foglalva minden perce, pedig csak sétált a szép, színes őszi erdőben, és hiába unszolták a vadászok, kínálták szép pénzekkel is, egyszerűen elutasította őket.

– Megfogadtam, hogy többet állathoz nem nyúlok.

A fene ette meg az urakat, mert már a szarvasbőgés ideje is elérkezett. Az első szép üszők a holdfényes tisztásokon felbukkantak, de Bence nélkül nem mentek semmire a vadászok.

60 ispotály: idegenek, zarándokok, betegek, szegények és rászorulók gondozására a vendég iránti szeretet címén fenntartott intézmény

61 le kell bárányoztatni: meg kell születni a kisbárányoknak

A keményen felcsattanó bikabőgés azonban őt sem hagyta nyugodni. Éjszakánként meg kellett lesnie, úgy, mint régen. Fatörzsek árnyékában, bokrok alatt lopakodott előre görnyedten, mintha az éjszakát cipelte volna a hátán. A hatalmas fák közé itt-ott behullott a hold ezüstje, a föld izgató, savanyú, furcsa szagot lehelt, ami még jobban megvadította. Sokszor négykézlábra ereszkedve haladt tova, és az őszi esőzések után a földre nyomott ujjai között felbugyborékolt a hideg víz. Jólesett forró tenyerének, mert már alig bírta cipelni a régi szeretőjéről álmodó, éhes szívét.

Valahol az erdő mélyében már csattogni kezdettek a szarvasbikák homlokai és szarvai kemény bőgések közben. Vad fújással küzdöttek a bikák, míg oldalukat elönti a sötét vér vagy reszkető térdükből kifogy az erő, a sárga szőrt kiveri az izzadtság, és valamelyikük meggyalázva el nem menekül, vagy holtan ott nem marad, szépen elnyújtva agancsos fejét a harmatos füvön.

Messzi elűzte őket, hogy a kísértéstől szabaduljon.

Mégis az állatok miatt érte a szerencsétlenség. Az őzek miatt, akiket a világon legjobban szeretett.

Reggel volt.

Az őszi köd, mint szép fehér kígyó úszott a patak fölött. Később lassan felszállott, és eltűnt a felhők között. A madarak még fészkükben ültek, mert korán volt, a medvénk még fának vetett háttal horkolt, s két őzünk csendesen, harmattól fénylő hátacskával állott a tisztáson, a róka gondosan betakargatta fiait, Bence a másik oldalára fordult, s a malacok álmát aludta. A reggeli álmot hívják malacok álmának. Békében pihent minden az ég szent boltozata alatt. Az éj bújában elfogyott, itt volt a reggel.

Ekkor történt a szerencsétlenség.

Három oroz[62] farkas rátört az őzekre. Falevelek közé takart pokoli pofával lesték a kedvező pillanatot, s átugorva a bokrok tetején, lenyomták a kisebbiket. Alig volt ideje az ártatlannak felsikoltani. Mielőtt azonban elragadhatták volna, Bence ott termett, és ő is megragadta az őzet. Puszta kézzel küzdött az ártatlan tetemért, mert már nem volt ideje fegyvert ragadni. Egyfelől a farkasok tépték a szegény kis állatot, másik felől Bence igyekezett kihúzni a szájukból. Ököllel verte a vérengző vadakat, az ő vére is ömlött a farkasok harapása nyomán, de nem érezte. Ingét, gatyáját letépték róla, mellén, tomporán, egész testén sebek tátongtak, de kétségbeesetten védte az őz holttetemét, mintha saját gyermeke volna. Mire a medve segítségére rohanhatott volna, kitépték a keze közül a hullát, és pillanatok alatt eltűntek vele.

Bence lerogyott, és sírni kezdett.

Sírt az őzike halála felett, pedig Uz Bence olyan paraszt volt, hogy félrefordította a szarvait, mikor az ajtón bejött.

[…]

4. Hogyan változik az olvasó véleménye Uz Bencéről az események előrehaladtával?

62 oroz: jogtalanul elvesz

Nyirő művei a filmvásznon

Nyirő művei több ízben is a filmvásznon jelentek meg. Az *Uz Bence* című regényből 1938-ban forgattak filmet Jávor Pállal a főszerepben.

1941-ben pedig az író elbeszélése alapján készült el a Szőts István által rendezett *Emberek a havason*. Több évtizednek kellett eltelnie, mire Nyirő-elbeszélésből újra készült játékfilm: Gyimesben, Csíkszeredában és Hargitafürdőn forgatják a legújabb adaptációt, a 30 percesre tervezett *Szemfedőt,* amely egy Nyirő-művekből ihletődött háromrészes kisfilmsorozat első része lesz. A második rész, a 25 perces *Most már jöhetsz…* elkészült már, be is mutatták 2020-ban. Ez az író karácsonyi novellái közül az egyik legismertebb, a *Most már jöhetsz, Jézuska* című történet két főszereplős feldolgozása, melyet a Gyimesekben forgattak. A trilógia záródarabja még a tervezés folyamatában van.

Jelenetek az 1938-as filmváltozatból, rendező: Csepreghy Jenő

Karinthy Frigyesről

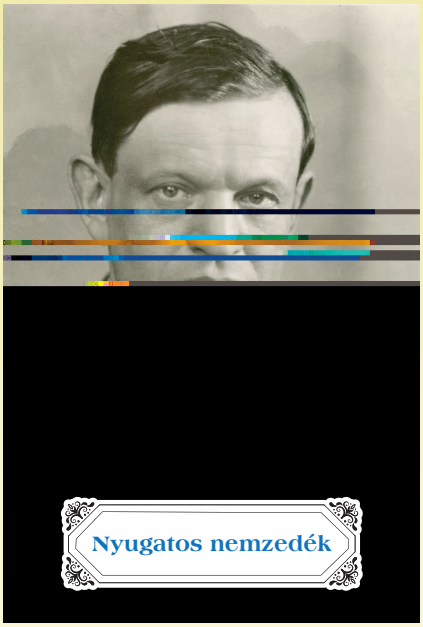

Karinthy Frigyes 1887-ben született Budapesten zsidó származású családban. Iskoláit is itt végezte. Az érettségi után a műszaki egyetemre járt, emellett bölcsészetet is hallgatott. Az egyetemen ismerkedett meg többek között Kosztolányi Dezsővel, akihez életének későbbi részében szoros barátság kötötte. Karinthy meglehetősen korán, már gimnáziumi évei alatt írni kezdett, és az 1900-as évek közepétől újságíróként is dolgozott. A hírnevet és az elismertséget az 1912-ben megjelent *Így írtok ti* című paródiakötete hozta meg számára.

Kezdetektől a *Nyugat* írói köréhez tartozott. Paródiái mellett számos regény szerzője, amelyekben gyakorta megjelenik a természettudományok iránti érdeklődése. Kétszer nősült, mind a két házasságából egy fia született, mind a két fiú író lett.

1936-ban az írón az agydaganat tünetei jelentkeztek, sikeres műtéten esett át: ennek állít szépirodalmi emléket 1937-ben megjelent *Utazás a koponyám körül* című regényében. 1938-ban épp második verseskötetének sajtó alá rendezésén dolgozott Siófokon, amikor agyvérzésben meghalt.

Jellegzetes humanista volt: hitt az emberben, hitt a tudományban, hitt a kultúrában, elkeserítette az embertelenség, harcolt a gonoszság ellen. Mindmáig ő a legtöbbet olvasott magyar írók egyike. Születésnapját (június 25-ét) a magyar humor napjaként ünnepeljük, ekkor ítélik oda az arra érdemeseknek a humor műfajának terén nyújtott kimagasló teljesítményért a Karinthy-gyűrűt, amely 1975 óta a legjelentősebb szakmai elismerés a humoristák között.

Így írtok ti – az irodalmi paródia

E korszakban egyre nagyobb szerepet kapott az irodalmi paródia, amely jellegzetes vonások komikus eltúlzásán alapszik. Az irodalmi paródia többnyire egy-egy költő, író stílusának vagy egyik művének komikus utánzata, átirata. Karinthy Frigyes *Így írtok ti* című kötetében minden jelentős kortársáról írt, mégpedig remekül, nagyszerű humorral. E paródiák egyúttal Karinthy portréját, egyéniségét is megrajzolják.

Karinthy Frigyes: Tanár úr kérem

Karinthy 1916-ban megjelent *Tanár úr kérem* című kötete lazán egymáshoz kapcsolódó humoreszkekből áll. **A humoreszk rövid terjedelmű kisepikai műfaj, amely humoros, könnyed hangvételű, és egy helyzetet vagy személyt mutat be tömören.** A 19–20. század fordulójának hangulatát felelevenítő kötet szövegeit a helyszín (iskola) és a szereplők (diákok, tanár) kapcsolják össze. Emellett az írásokat a hasonló elbeszélői nézőpont és ábrázolásmód, valamint humoros hangvétel is összefűzi. Egységes a szövegek stílusa is, amelyet elsősorban a diákság sajátos nyelvhasználata határoz meg. A kötet elbeszélései közül néhánynak a címe szállóigévé vált: a *Lógok a szeren* és a *Magyarázom a bizonyítványomat.*

Új téma, régi érték egy humorista tollából

Karinthy új könyve a kitűnő humorista új témáival régi nagy értékeit hozza.
[…]

Karinthy humora a kacagás nyomán megdöbbenést, filozofikus borzongást idéz fel, mint Dickens humora a meghatódást. Új könyve is ilyen kísérteties hatású. Nemcsak ő, aki a könyv finom és mély előszava szerint hirtelen visszavarázslódik a középiskola padjai közé, – mi is, az olvasók, egyszerre a diák-múlt furcsa világába jutunk, tanárok és osztálytársak külön életű kozmoszába, drukkok, csínyek, kamasz-tűnődések, vágyak és gyötrelmek elfeledett tartományába s a könyv elolvasása után döbbent és káprázó szemmel emeljük fel a boszorkányos lapokról fejünket, mint az ezeregyéji kalifa, aki míg egy pillanatra bemerítette homlokát az elvarázsolt víztükörbe, éveket élt át, csodákkal, örömmel és gonddal teljeseket.

Sokat, nagyon sokat és jóízűen kacaghatunk Karinthy új tréfáin is. Megelevenül a diák-kori keserves felkelés félálmú iskolába készülődése, a felelések komikus furcsaságai, a kedves és örök jódiák és rosszdiák típusok, a rossz bizonyítvány fontoskodó és elszánt kimagyarázása, a mulatságos fizikai kísérletezések felsülései, a jeles és szekundás dolgozatok hallatlan bájú bombasztjai […]

Újra és újra olvassuk a kedves és mókázó sorokat s egyszerre érezzük, hogy itt többről van szó, mint nevetésről s egy új szenzációs sikerű humoreszk-gyűjteményről, életünkről, a drága és visszahozhatatlan ifjúságról van szó s bűvös doboz ez a könyv, melyet ha a fáradtság és elmélázás csöndes óráiban fölnyitunk, fanyar és édes gyantájú illat árad belőle, a fenyőfás és napsütötte domboldal illata, ahova a matúrára készülődés régi, arany délutánjain heveredtünk le.

(Forrás: Tóth Árpád: *Karinthy Frigyes: Tanár úr kérem*)

Karinthy Frigyes: Röhög az egész osztály

Az ördög bújt az osztályba. Reggel, mikor bejöttünk, új szemétládát találtunk. Szép, nagy szemétláda, politúros[63]. Azonnal kiderült, hogy egész kényelmesen el lehet férni benne.

A szemetet természetesen kiszedjük belőle, és szépen eltrancsírozzuk[64] a tetején. Ehhez művészi ösztön kell. Körös-körül egyenlő távolságban kenyérbelek jönnek: közepére, mint valami dísztárgy, egy nagy darab szalonnahéj. Mindenki rendez valamit: régi vasakat, tollszárakat viszünk a szemétkiállításra, amit belépődíj mellett mutogat a Deckner.

A második tíz percben váratlanul kitör a cédularagasztás. Először Kelemen hátán jelenik meg egy rövid jelentés, mely tudtul adja, hogy az illető önmagát „szamár"-nak minősíti, s ezt minden külön értesítés helyett állandóan reklamírozni óhajtja. Kelemennek aztán bizalmasan megsúgja valaki, hogy elhatároztuk, hogy cédulát ragasztunk Roboz hátára, Kelemen röhög magában, és csakhamar

ban, és Auerrel most kezet akar fogni a kormány képviselője. A szabadkézi-tanár hívatja, mert egy gazdag mecénás meglátta az ő *Stilizált levélalak* című szépiarajzát[65], és harmincezer koronáért meg akarja venni a városligeti Feszty-körkép helyére, amit most elárvereztek. Húszezerért is odaadom, gondolja még hirtelen Auer, amint lihegve felérnek a negyedik emeletre. Ott egyszerre a hírvivő, aki eddig egy szót se szólt, elereszti Auer karját, és szép lassan megindul lefelé. Auer csudálkozva utánafordul, a lépcső alján már ott áll az egész osztály és röhög. Auer egy percig áll, marhák, mondja, aztán dühösen indul, szégyenszemre lefelé, két perc múlva már ő röhög legjobban, mikor Robozzal csinálják végig ugyanazt.

Közben Wlach a táblára lerajzolta Kökörcsin tanár urat, alsónadrágban, de különben cilinderrel a fején, amint II. Józsefnek jelentést tesz az Osztály magaviseletéről. II. József az orrát piszkálja, és egy üveg Zacherlint nyújt át Kökörcsinnek, aki köszöni alássan, és jót húz az üvegből.

Zajcsek ordít, hogy őt nem hagyják tanulni, végre fogja magát, beül az új szemétládába, magára húzza a fedelet, és orrhangon énekel. Wlach jelt ad, egyszerre mindenki elhallgat és feláll. Zajcsek rémülten dugja ki fejét, azt hiszi, a tanár jött be. Vad röhögés. Zajcsek megvetően kiköp a ládából, és undorral magára húzza a fedelet.

Hanem most tényleg belép Kökörcsin. Halálos csend: egyszerre mindnyájunknak eszébe jut Zajcsek, aki a szemétládában ül. De Zajcsek másodszor már nem hagyja becsapni magát, nem mozdul.

És most rettenetes óra következik. Az egész osztály egyetlen, hullámzó rekeszizom, amit képtelen erőfeszítéssel szorít le a halálos röhögés. A fojtott röhögés forróláza lüktet a vérvörös arcokon, és a halántékok kidagadnak. Mindenki a pad fölé hajol. A csönd, melynek fenekén egy esetleges kipukkadás borzasztó réme vonaglik, ingerlően zúg a fülünkben. És vannak elszánt, vakmerő gazemberek az utolsó padokban, akik még feszítik a kritikus hangulatot. A kis Löbl lebújt a padok alá, négykézláb mászkál kényelmesen, körös-körül mászta az osztályt, és egyenként megfogta a lábunkat. A szemétláda gyanúsan mozog. Kökörcsin emelt hangon fejtegeti II. József érdemeit; hátulról meglöknek, egy hang súg rekedten a fülembe „vigyázz, jön a pad alatt Löbl, már a negyedik pad alatt van!" Mindenki felhúzza a lábát a padra: a szájunk reszket a röhögéstől, kétségbeesetten próbálok figyelni, hogy másra tereljem a fantáziámat. Kökörcsin lelkesen magyarázza, milyen szép dolog volt II. Józseftől, hogy egy tollvonással visszavonta összes rendeleteit. Az anyja második Jóska!! – mondja Eglmayer az utolsó percben hihetetlenül mély gyomorhangon. Auer élesen felszisszen: – Löbl most ért odáig, és belecsípett. Nézd, mondja valaki mellettem, Kökörcsin egyik lába rövidebb, mint a másik.

A szemem majd kiugrik. Most… most vége… még egy pillanat… robban… Ebben a percben a tanár a következő viccet csinálja:

65 szépia: a tintahal váladékából nyert sötétbarna festék

– Auer… mit mozgolódik maga, mint egy sajtkukac?

Soha még bohózatírónak olyan hatása nem volt közönségére. Mint gátját áttépő áradat: harsan fel a röhögés. Percekig röhögünk, felszabadulva, hörögve. A tanár csodálkozva néz, és elnézően mosolyog – magában megállapítja, hogy milyen frappáns és ellenállhatatlan humora van neki.

A *Röhög az egész osztály* talán a legismertebb darabja a *Tanár úr kérem* című kötetnek. A címben szereplő *röhög* szó – amely ugyanebben az alakban többször is előfordul az elbeszélésben – a diáknyelv része.

A röhögés egész óra alatt érik – *ördög bújt az osztályba* –, kitörni azonban csak akkor tud, amikor a tanár valami vicceset szól, ezzel megteremtve a lehetőséget a felszabadult jókedv kibuggyanására.

A műben egyszerre van jelen a felnőttek és a diákok világa. A felnőttek világát képviselő tanár (Kökörcsin) nagy tekintéllyel rendelkezik, ám a diákok a maguk módján megkérdőjelezik a tekintélyt: karikatúrát rajzolnak Kökörcsin tanár úrról. **A tanár úr a kedvenc témáját fejtegeti, de szerepel inkább, és nem tanít. Nem is figyel igazán a gyerekekre, így azok sem őrá, hiszen Zajcsek miatt – aki még mindig a kukában csücsül – már majdnem kibuggyan belőlük a nevetés.**

A műben szereplő, másokon fölényesen nevető diákok is nevetségessé válnak, például Kelemen, aki Roboz céduláján vigyorog, és Roboz, aki pedig Kelemenén, holott mindkettejüknek ugyanaz a szöveg van a hátukra ragasztva.

A történet egy kerek egész, lezárt eseményt tár elénk. Nyelvezetében, szófordulataiban olyan életteli és friss, hogy nem érezhető az a több mint száz év, ami eltelt keletkezése és napjaink között.

Bár Karinthy *Tanár úr kérem* című kötete lazán egymáshoz kapcsolódó humoreszkekből áll, sok szempontból az **iskolaregény** műfajával rokon, amely kiválóan **alkalmas a társadalom bemutatására,** hiszen az iskola mintegy kicsinyített mása annak. A tanár- és diáktípusok kiválóan tükrözik a felnőttek világának magatartástípusait. A **fejlődés- (nevelődési) regénnyel** rokon műfaj a 19. és 20. század fordulóján vált népszerűvé, majd a 20. században terjedt el. Híresebb iskolaregények: Robert Musil: *Törless iskolaévei* (1906), Kosztolányi Dezső: *Aranysárkány* (1925), Ottlik Géza: *Iskola a határon* (1959).

Film- és színházi adaptáció

Karinthy művét, a *Röhög az egész osztályt* Mamcserov Frigyes rendező filmesítette meg. A film 1956. október 5-én, a forradalom előestéjén került mozikba. Az eltelt évtizedekben számos színház feldolgozta a művet.

Karinthy Frigyes: A jó tanuló felel

Karinthy Frigyes: A rossz tanuló felel

Nem, mára nem lehetett számítani, igazán. Hiszen számított rá, persze hogy számított, sőt múlt éjjel álmodott is ilyesfélét: de álmában magyarból hívták ki, igaz, hogy úgy volt, mintha a magyart is a Frőhlich tanítaná. Álmában elintézte az egész kérdést, a párhuzamos vonalakról felelt, egyfelesre.

Mikor kimondják a nevét, nem hisz a füleinek, körülnéz: hátha csoda történik, hátha csak agyrém, nyomasztó lidércnyomás volt, hogy ez az ő neve, és most felébred ebből az álomból. Aztán egy csomó füzetet felkap a padról. Míg végigmegy a kis utcán, a padsorok közt, ezt gondolja: „Ápluszbészerámínuszbé egyenlő ánégyzetmínuszbénégyzet." Ezt fogja kérdezni. Biztosan ezt fogja kérdezni. „Ha nem ezt kérdezi, átmegyek különbözeti vizsgával a polgáriba, és katonai pályára lépek."

Közben megbotlik, és elejti a füzeteket. Míg a földön szedeget, háta mögött felzúg az obligát nevetés, amit ezúttal senki se tilt be: a rossz tanuló törvényen kívül áll, rajta lehet nevetni.

A tanár leül, és maga elé teszi a noteszt. Ránéz. A rossz tanuló görcsösen mondogatja magában: „ápluszbészer…" veszi a krétát. A tanár ránéz.

– Készült? – mondja a tanár.

– Készültem.

Ó igen, hogyne készült volna. A halálraítélt is elkészül: felveszi az utolsó kenetet, és lenyíratja a haját.

– Hát akkor írja.

A rossz tanuló a tábla felé fordul.

– bénégyzetmínuszpluszmínusznégyzetgyökbémínusznégyácészerkétá.

És a rossz tanuló engedelmesen írni kezdi és mondja utána a számokat. Írja, írja, mint Ágnes asszony, tudja, miről van szó, látja a tételt „éppen úgy, mint akkor éjjel", mikor elaludt mellette, és fogalma se volt róla, mit jelent az egész. Igen, ez az, homályosan sejti, valami másodfokú egyenlet – de hogy mi lesz ebből.

Szép lassan és kaligrafikusan ír. A négyesnek a szárát vastagítja – a vonalból, ami törtet jelent, gondosan letörül egy darabot, ehhez külön elmegy az ablakig a spongyáért. Időt nyer ezzel. Hátha csöngetnek addig. Vagy valami lesz. Úgyse sokáig szerepel ő itten a dobogón. Ezt még felírja, az egyenlőségjelet is szép lassan felrakja – igen, ezt még úgy csinálja, mint más, felsőbb lények, mint egy jó tanuló. Felírja még „á2". A katonaiskolában nagyon korán kell felkelni, villan át az agyán, hirtelen. De aztán hadnagy lesz az ember. Esetleg kimegy Fiumébe.

Közben szép lassan ír – még mindig nem írta le. Hozzá nem értő ember, aki ezt a jelenetet figyeli, azt hiszi, valami jó tanuló felel. De a szakértő tudja már, mit jelent az, mikor valaki ilyen határtalan gonddal rajzolja a kettes farkincáját. Halálos csend körös-körül. A tanár nem mozdul. Most beszélni kell.

– A másodfokú egyenlet… – kezdi értelmesen és összehúzott szemmel, és mélységes figyelemmel nézi a táblát.

– A másodfokú egyenlet… – ismétli olyan ember modorában, aki nem azért ismétli a szót, mintha nem tudná, mit akar mondani, hanem inkább azért, mert rengeteg mondanivalója közül a leghelyesebbet, a legfrappánsabbat, a legtökéletesebbet válogatja és mérlegeli.

De a tanár, ó, a tanár már tudja, mit jelent ez.

– Készült? – mondja keményen és szárazon.

– Tanár úr kérem, én készültem.

Ezt bezzeg villámgyorsan mondja: véres dac, lázadó kétségbeesés remeg a hangjában.

Tanár (széles gesztussal): – Hát akkor halljuk.

A rossz tanuló nagy lélegzetet vesz.

– A másodfokú egyenlet az elsőfokú egyenletből származik oly módon, hogy az egész egyenletet megszorozzuk…

És most beszél. Valamit beszél. A második mondatnál arra számított, hogy félbeszakítják – lopva néz a tanár felé. De az mozdulatlan arccal néz, se azt nem mondja, hogy jó, se azt, hogy rossz. Nem szól. Pedig a rossz tanuló nagyon jól tudja, hogy nem lehet az jó, amit ő beszél. Hát akkor miért nem szól a tanár? Ez rettenetes. A hangja reszketni kezd. Egyszerre látja, hogy a tanár felemeli a noteszt. Erre elsápad, és szédítő gyorsasággal kezdi:

– A másodfokú egyenlet úgy származik az elsőből, hogy végig… Tanár úr kérem, én készültem.

– Polgár Ernő – mondja hangosan a tanár.

Mi ez?

Már egy másikat hívtak ki? Ővele végeztek? Mi ez? Álmodik?

– A másodfokú egyenlet… – kezdi újra, fenyegetően.

Polgár Ernő fürgén kijön, és a tábla másik végén már veszi a másik krétát.

– A másodfokú… Tanár úr kérem, én készültem.

Senki sem felel. És most ott áll, egyedül a tömegben, mint egy szigeten. De még nem megy helyre. Neki nem mondták, hogy menjen helyre – odvas és züllött, kitaszított szívvel áll ott –, neki nem mondták, nem mondták. Ő még felel. Most végigmenjen, újra, a padsorok közt? Nem, inkább áll, hülyén: keze dadogva babrál a táblán, a félbemaradt egyenlet roncsai közt, mint a lezuhant pilóta, a motor megpattant hengerei fölött. A másik fiú közben már felel is. Valami párhuzamos vonalakról beszél – ez is olyan idegen és furcsa… mint minden… amivel itt évek óta foglalkoznak körülötte… foglalkoznak vidáman és ruganyosan és hangosan… és amiből ő soha nem fogott fel semmit… néhány mondatot jegyzett meg eddig, s azokon úszott…

[…]

A jó tanuló felel és *A rossz tanuló felel* című humoreszkeket a minden diák által jól ismert feleltetés kényelmetlen helyzete teszi összehasonlíthatóvá. Ez határozza meg az írás szerkezetét is: a tanár kiválasztja a felelőt, aki ezután kivonul a táblához, válaszol a feltett kérdésre, végül visszamegy a helyére. A cselekmény bemutatásának hangvételéből az elbeszélő nézőpontjára következtethetünk.

A jó tanuló felel című humoreszk a jó tanulót állítja a középpontba. Steinmann eleve mindent tud, éppen ezért nyugodt, már-már flegma. A szöveg távolságtartóan, kívülről írja le őt, mintha az elbeszélő egy lenne az osztályba járó többi diák közül. Megfigyelhetjük ezt a felelő kiválasztásakor is: nem Steinmannt látjuk, hanem a többieket, akik különféle módon próbálják elkerülni az elkerülhetetlent. Míg *A jó tanuló felel* című írásban a táblánál való felelés leírása kevésbé részletes, addig *A rossz tanuló felel* című szövegben ez a jelentősebb rész. Nem véletlenül, hiszen a rossz tanuló számára ez a feleltetés legkellemetlenebb része: a tanár ismétlődő kérdései, a kínos hallgatás elviselhetetlenné teszik a helyzetet. Az elbeszélő ezt azzal is fokozza, hogy a rossz tanuló nem megy/mehet a helyére, tehát az írás a táblánál álldogálás kellemetlen szituációjával végződik. A fiú gondolatainak megidézése mellett a bemutatás módja is fontos, így az olvasó sokkal inkább az ő szempontjával tud azonosulni. A két írás kapcsán arra is felfigyelhetünk, hogy az iskolai siker vagy kudarc miként határozhatja meg az embereket.

Ezekben a karcolatokban megfigyelhető, hogy az elbeszélő és az elbeszélt tárgy viszonya többértelmű. Az elbeszélő egyes szám első személyben szólal meg, mégsem szereplője a történéseknek, hanem szemlélője, ő **szemtanú elbeszélő.** Személyes kapcsolata van a szereplőkkel, ironikusan viszonyul hozzájuk, mintha belelátna a tudatukba. Minden, ami az osztályban lejátszódik, az elbeszélő tudatán szűrődik át.

Kérdések, feladatok

1. Hasonlítsátok össze az olvasott történeteket!
   a) Vessétek össze a jó és a rossz tanuló feleletét! Figyeljétek meg, hogyan mennek a táblához, hogyan viselkednek ott, és hogyan térnek vissza a padjukhoz!
   b) Hogyan viszonyul az osztály és a tanár a címszereplőkhöz, illetve a feleléshez?
   c) Mit érzékeltetnek az elbeszélő hasonlatai (pl. udvarlás, hajótörött, pilóta)?

2. Mit tudtok elmondani az elbeszélő megszólalásmódjáról? A humoros vagy az ironikus szó jellemzi leginkább? Állításaitokat példákkal támasszátok alá!

3. Bizonyítsátok, hogy mind a két mű humoreszk!

A realizmus

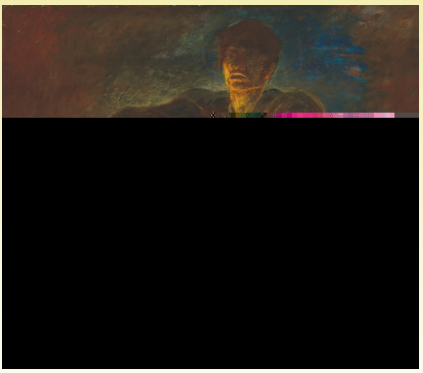

Mednyánszky László (1852–1919): Ágról szakadt, 1900 körül

A **realizmus** stílusirányzata a 19. század második felében jelenik meg. A „reál”, ’valódi, valóságos, igaz’ szóból származik a kifejezés.

Lényegesebb eltérés mutatkozik a romantika és a realizmus időkezelése között. A romantikus írók kedvelt témája a múlt, a történelem, annak nagy korszakai és alakjai. A realista író érdeklődésének középpontjában saját kora, azaz a közelmúlt és a jelen áll. Az alkotó és a befogadó ugyanannak a világnak, valóságnak a részesei, mint a műalkotások alakjai, szereplői. A realista művekben a cselekmény és az események általában a reális időben zajlanak.

A realista művészek koruk társadalmi folyamatait, jelenségeit tényszerűen és kritikusan ábrázolják.

A naturalizmus

Mészöly Géza (1844–1887): Tanya (Alföld), 1879

A **naturalizmus** irányzatának elnevezése a latin natura (természet) szóból ered. (Fontos megjegyezni, hogy a magyar naturalizmus azonban nem a természetből indul ki elsősorban.) A köznapi jelenségek aprólékos ábrázolásának, a rideg tények puszta közlésének művészete. A realizmus valóságábrázolásával elégedetlen alkotók alakították ki. Ezek az alkotások a társadalom legmélyebb rétegeinek életét tárják fel, az ösztönök nyers világát tükrözik. A naturalista mű az érzékletekre épít, direkt hatások kiváltására irányul.

Míg a régi költő csöppet sem titkolta, hogy verset ír, sőt ezt gyakran magában a versben is büszkén hangoztatta, a naturalista lírikusnak egyik főtörekvése olyan természetes pozitúrába helyezkedni, mintha esze ágában sem volna verset írni, mintha csak őszintén beszélgetne valamiről. A naturalista színjátszás egyik találmánya volt, hogy a színész a természetesség kedvéért hátat fordított a közönségnek. Kassák Lajos versei is gyakran fordulnak háttal a néző felé.

(Forrás: Komlós Aladár: *A líra fordulóján*)

Móricz Zsigmondról

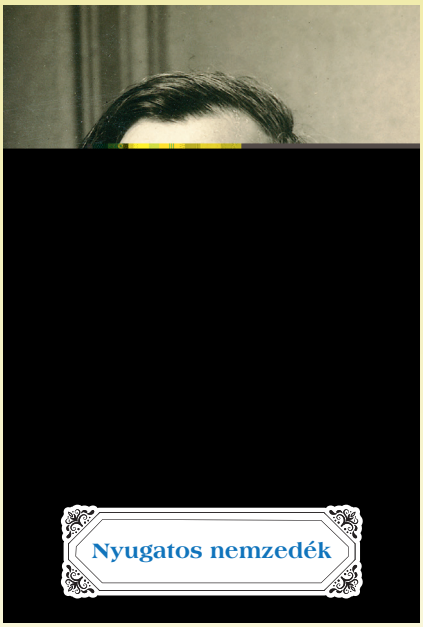

Móricz Zsigmond 1879-ben Tiszacsécsén született paraszti családban. Az elemi iskola elkezdése után előbb a Debreceni Református Kollégiumba került, majd hamarosan Sárospatakon folytatta tanulmányait. Végül Kisújszálláson szerezte meg az érettségit. A gimnázium elvégzése után hallgatott teológiát, jogot, és bölcsészeti tanulmányokat is folytatott. A pesti bölcsészkaron ismerkedett meg többek között Babits Mihállyal, Kosztolányi Dezsővel és Juhász Gyulával. Egyetemi tanulmányait nem fejezte be. Még debreceni tartózkodása idején újságíróként kezdett dolgozni, később tanított, de hivatalban is vállalt állást. 1903–1906 között öt alkalommal vett részt népköltési gyűjtőúton Szatmár vármegyében; meséket, dalokat gyűjtött, a közben szerzett társadalmi tapasztalatok nagy hatással voltak írói fejlődésére.

1908-ban megjelent *Erdő-mező világa* című állatmese-gyűjteménye és *Hét krajcár* című novellája a *Nyugatban,* amely meghozta számára az elismerést.

Az első világháború alatt haditudósítóként is tevékenykedett. Üdvözölte a polgári demokratikus forradalmat. 1918. december 1-jétől a megalakuló Vörösmarty Akadémia alelnöke, 1919 januárjában a Kisfaludy Társaság tagja lett.

1929. december és 1933. február között Babitscsal közösen szerkesztette a *Nyugatot;* Móriczé volt a prózarovat. 1936-ban megismerkedett Littkei Erzsébettel (Csibe), több írásának modelljével.

1937-ben Leányfalura költözött. 1940-ben *Magvető* címmel magyar irodalmi antológiát adott ki, a 30-as évek végétől pedig a *Kelet Népe* főszerkesztőjeként dolgozott.

1942-ben hunyt el Budapesten.

Móricz Zsigmond és Csibe

Móricz Zsigmond: Hét krajcár

Jól rendelték azt az istenek, hogy a szegény ember is tudjon kacagni.

Nemcsak sírás-rívás hallik a putriban, hanem szívből jövő kacagás is elég. Sőt az is igaz, hogy a szegény ember sokszor nevet, mikor inkább volna oka sírni.

Jól ismerem ezt a világot. A Soósoknak az a generációja, amelyből az apám való, megpróbálta az ínségnek legsúlyosabb állapotát is. Abban az időben napszámos volt az apám egy gépműhelyben. Ő sem dicsekedik ezzel az idővel, más sem. Pedig igaz.

És az is igaz, hogy soha már én a jövendő életemben nem kacagok annyit, mint gyermekségem e pár esztendejében.

Hogy is kacagnék, mikor nincsen már piros arcú, vidám anyám, aki olyan édesdeden tudott nevetni, hogy a könny csorgott a végén a szeméből s köhögés fogta el, hogy majdnem megfojtotta…

És még ő sem kacagott úgy soha, mint mikor egy délutánt azzal töltöttünk, hogy hét krajcárt kerestünk ketten. Kerestünk és találtunk is. Hármat a gépfiókban, egyet az almáriumban…[66] a többi nehezebben került elő.

Az első három krajcárt még maga meglelte az anyám. Azt hitte, többet is talál a gépfiában, mert pénzért szokott varrni s amit fizettek, mindig odarakta. Nekem a gépfia[67] kifogyhatatlan kincses bánya volt, amelybe csak bele kell nyúlni s mindjárt van terülj asztalkám.

El is bámultam nagyon, mikor az édesanyám kutat, kutat benne, tűt, gyűszűt, ollót, szalagdarabokat, zsinórt, gombot, mindent szétkotor s egyszerre csak azt mondja nagy bámulva:

– Elbújtak.

– Micsodák?

– A pénzecskék – szólt felkacagva az anyám.

Kihúzta a fiókot:

– Gyere csak kis fiam, azér is keressük meg a gonoszakat. Huncut, huncut krajcárkák.

Leguggolt a földre s olyanformán tette le a fiókot, mintha attól félt volna, hogy kirepülnek, úgy is borította le egyszerre, mint mikor kalappal lepkét fog az ember.

Nem lehetett azon nem kacagni.

– Itt vannak, benne vannak – nevetgélt s nem sietett felemelni –, ha csak egy is van, itt kell neki lenni.

Leguggoltam a földre, úgy lestem, nem búvik-é ki valahol egy fényes pénzecske? Nem mozgott ott semmi. Tulajdonképp nem is nagyon hittük, hogy van benne valami.

Összenéztünk és nevettünk a gyerekes tréfán.

66 almárium: fiókos, polcos (alacsony) szekrény

67 gépfia: a varrógéphez tartozó asztalka fiókja

Hozzányúltam a fenekével felfordult fiókhoz.

– Pszt! – ijesztett rám az anyám – csendesen, még kiszökik. Te még nem tudod, milyen fürge állat a krajcár. Az nagyon sebesen szalad, csak úgy gurul. De még hogy gurul…

Jobbra-balra dőltünk. Sokat tapasztaltuk már, hogy igen könnyen gurul a krajcár.

Mikor felocsúdtunk, én megint kinyújtottam a kezem, hogy felbillentsem a fiókot.

– Jaj! – kiáltott rám újra az anyám s én megijedtem, úgy kaptam vissza az ujjom, mintha a sparherthez[68] ért volna.

– Vigyázz te kis tékozló. Hogy sietne már kiadni az útját. Addig a miénk, míg itt van alatta. Csak hadd legyen ott még egy kis ideig. Mer látod mosni akarok, ahhoz szappan kell, szappanra legkevesebb hét krajcár kell, kevesebbér nem adnak, nekem már van három, még kell négy, az itt van ebbe a kis házikóba; itt lakik, de nem szereti, ha háborgatják; mert ha megharagszik, úgy elmegy, hogy sose látjuk többet. Hát vigyázz, mer a pénz nagyon kényes, csinhar3 (tam. K2gy elm Tw ha meg)22e8hot

Már csak három kell. Osztán ha ezt a négyet megkerestük egy óra alatt, azt a hármat is megleljük uzsonnáig. Még akkor is moshatok egy rendet estig. Gyere csak szaporán, hátha a többi fiókba is lesz egy-egy.

Hiszen ha minden fiókba lett vóna. Akkor sok lett vóna. Mert az öreg almáriom fiatalabb korában olyan helyen szolgált, ahol sok duggatni való[70] lehetett. De nálunk nem sok terhe volt az árvának, nem hiába volt olyan göthös, szúette, foghíjas.

Az anyám minden új fióknak tartott egy kis prédikációt.

– Ez gazdag fiók – vót. Ennek sose vót semmije. E meg mindig hitelbül élt. No te rossz, nyavalyás kódus, hát neked sincs egy krajcárod. Ó ennek nem is lesz, mert ez a mi szegénységünket őrzi. No neked ne is legyen, ha most az egyszer kérek tőled, most se adsz. Ennek van a legtöbb, ni! – kiáltotta kacagva, mikor kirántotta a legalsó fiókot, amelynek egy csepp feneke se volt.

A nyakamba is akasztotta, aztán leültünk nevettünkben a földre.

– Megáll csak – szólt hirtelen –, mindjárt lesz nekünk pénzünk. Az apád ruhájába lelek.

A falba szegek voltak verve, azon lógtak a ruhák. S csudák csudája, a hogy a legelső zsebbe belenyúlt az anyám, rögtön a kezébe akadt egy krajcár.

A szemének alig akart hinni.

– Megvan – kiáltotta, – itt van! Mennyi is van már? Meg se győzzük olvasni. Egy – kettő, – három, – négy, – öt!… Öt! Már csak kettő kell. Mi az, két krajcár, semmi. A hon öt van, ott akad még kettő.

Nagy buzgósággal kutatta végig az összes zsebeket, de sajnos, hiába. Nem lelt egyet sem. A legjobb tréfa sem csalt ki sehonnan még két krajcárt.

Már nagy vörös rózsák égtek az anyám arcán az izgatottságtól, s a munkától. Nem volt szabad dolgoznia, mert mindjárt beteg lett tőle. Persze ez kivételes munka, a pénzkereséstől nem lehet eltiltani senkit.

Eljött az ozsonnaidő is, el is múlt. Mindjárt este lesz. Az apámnak holnapra ing kell és nem lehet mosni. A puszta kútvíz nem viszi ki belőle azt az olajos szennyet.

És akkor a homlokára csap az anyám:

– Ó, ó, én, én szamár! Hát a magam zsebét nem néztem meg. De bizony, ha már eszembe jut, megnézem.

És megnézte. És tessék, ott is lelt egy krajcárt. A hatodikat.

Lázasak lettünk. Most már csak egy kell még.

– Mutasd csak a te zsebedet is. Hátha abba is van.

Az én zsebem! Nojsz azokat megmutathattam. Azokban nem volt semmi.

Bealkonyodott és mi ott voltunk a hiányos hat krajcárunkkal, mintha egy se lett volna. A zsidónál nem volt hitel, a szomszédok épp olyan szegények, mint mi, s csak nem kérünk egy krajcárt!

70 duggatni való: rejtegetnivaló

Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig

Móricz Zsigmond *Légy jó mindhalálig* című regénye 1920-ban jelent meg. A történet 1892-ben játszódik, néhány hónap alatt, szeptember végétől decemberig. A regény a Debreceni Református Kollégiumba kalauzolja olvasóját, ahol megismerkedünk a diákok életével.

A tizenkét nagy fejezetből álló regény főhőse az ártatlan és jóindulatú Nyilas Misi másodikos gimnazista kisdiák (a mai iskolarendszerben ez hatodik osztály), aki szegény sorsú családból származik, és ezért munkát vállalva hamar megtapasztalja a felnőttek hazugságokkal és ármánykodásokkal teli világát.

Az egyes szám harmadik személyű elbeszélő Misi nézőpontját követve mutatja be az eseményeket: a kisdiák kollégiumi életét meséli el. A mindentudó elbeszélő azonban nem csak kívülről láttatja az eseményeket, az elbeszélés során Nyilas Misi gondolatait, lelki vívódásait, félelmeit is megismerjük. A fiú fokozatosan szembesül a felnőtté válás kihívásaival, az őt körülvevő emberek gyakran hazug és álságos magatartásával. A regény szövegére a közvetlen elbeszélésmód jellemző.

A *Légy jó mindhalálig* **fejlődésregény** (nevelődési regény), amelyben a főhős személyiségének alakulását, változásait, megpróbáltatásait követhetjük nyomon. A történet főhősei diákok, emiatt sokan ifjúsági regénynek tekintik, ám az író nem annak szánta. Nyilas Misi sorsában saját kétségeit, vívódásait is megfogalmazta.

Első fejezet

amelyben egy kis diák elveszíti a kalapját, s emiatt késő télig hajadon fővel jár szegényke esőben, hóban, míg csak a közömbös világ is észre nem veszi a rendellenes állapotot

A kollégium nagy, komor, négyszögű épület. Voltaképpen csak az első része komor, a Nagytemplom felöli ősi épület, a hátulsó három szakasz, amely mögé van építve, úgyhogy az egész egy négyszögű udvart zár be, inkább sivár. De a kisdiáknak elöl-hátul, mindenfelől rendkívül imponál s még bent a coetusban[72] is állandóan valami templomi félelmet érez, amint behallatszik, hogy kopognak a kemény kis cipősar-

72 coetus: (ejtsd: cőtus) gyülekezet, társaság; a Debreceni Református Kollégium diákjainak társasága; kollégiumi szoba

kak a sivatag folyosókon s hogy zúg be a százezernyi veréb csiripelése az udvaron álló ménkőmagas jegenyeakácok lombja közül.

A kisdiák e percben a szoba közepén álló nagy asztal legutolsó, legszélső fiókját kihúzva, abban kotorász. Ennek a fióknak az első oldala zöldre van festve, mint maga az asztal. De az asztal felsőlapja már erősen meg van kopva, a fiók azonban még mindig friss zöld s ez igen tetszik a kisdiáknak, csak azt sajnálja, hogy a fiók régi birtokosai a kulccsal már ezt is össze-vissza karmolászták.

A fiókba szép rendetlenséggel volt belegyömöszölve egy rakás iskolai könyv és füzet. A kisdiák a Pirchala latin nyelvtanért nyúlt bele, mert mennie kell a füvészkertbe, latint tanulni és pedig a gerundiumok[73] s gerundivumok[74] titkos fejezetét, azonban sietve odapillant a másik, kicsit nagyobb diákra, aki osztálytársa s Böszörményinek hijják s szintén ott van a coetusban, a szobafőnök legszigorúbb tilalma dacára végigheverve az ágyán. Böszörményi úgy látszik, a menyezeten piszmogó pókot figyeli s jobb lábát egyenletesen lógatja le az ágyról, szóval a kisdiák lopva nehány percet mer szentelni kincsei zsugori szemléletének. Volt ott a fiókban tudniillik egy Csokonai Vitéz Mihályról szóló könyv, amelyet harminc krajcárért vett az antikváriusnál[75], akinek a kirakatában töltötte az egész múlt évet ez a könyv s ő akkor még nem lévén bentlakos, ahányszor iskolába jött, mindig odapillantott a kirakatba, hogy megvan-e még ez a könyv. Ez ugyan kissé túlzás, hogy az egész múlt évben, mert csak úgy májusban fedezte fel, vagyis az év végén már, de hisz nem csoda, mert még eleinte olyan kis ügyetlen fiú volt ő, hogy még gyerekszámba is alig ment. De az első gimnázium végén már meglehetősen megemberesedett s akkor már észrevette az antikvárium kirakatát s benne a Csokonait.

De csak a nyáron jutott odahaza a vakációban odáig, hogy arra gondolt, hogy meg kellett volna venni.

No, erre a gondolatra aztán el volt rontva a nyara, mindennap eszébe jutott a könyv, hogy vajon ott van-e még a kirakatban, vagy már megvette valaki! Még az úton is eszébe jutott, mikor jött Debrecen felé a vonaton s kinézett az alföldi sík mezőkre, hogy vajon istenem megvan-e még a Csokonai?

Még be sem iratkozott, csak éppen hogy elhelyezkedett a kollégium második emeletén a 19. számú coetusban, ahol a legutolsó ágyat kapta, azt, amelyik külön áll az ajtó mellett,

Jelenet a Légy jó mindhalálig című filmből (1960, rendező: Ranódy László, szereplő: Tóth László)

73 gerundium: főnévi igenév a latin nyelvtanban, az új latinban határozói igenév

74 gerundivum: melléknévi igenév a latin nyelvtanban

75 antikvárius: régi és használt könyveket, nyomtatványokat vásároló és árusító kereskedő

mert hét ágy lévén a szobában, három-három egymással szemben volt a főfalon, a hetedik pedig keresztben az ajtó kisebb falán; szóval azt az ágyat, amelyet minden diák megvetett, ő azonban ennek az ágynak különösen s rendkívül örült, mert úgy tűnt fel neki, hogy ez az ágy olyan mint egy önálló vár, nagyon szerette, hogy nincs a többiek közé bedugva, hanem neki magának egészen külön fészke van. Szóval az első délután már leszaladt Harmathy boltja elé, benézett a kirakatba, hát uramfia, ott volt a Csokonai. Szép rózsaszínű fedele egy kicsit megfakult a délutáni naptól és sok por telepedett rá, de a fő, hogy megvolt s ott volt.

Szerette volna megvenni, de nem merte, még nem érezte magát elég erősnek hozzá, hogy a szüleitől kapott pénzt ilyen fölösleges valamibe ölje bele.

[…]

Kérdések, feladatok

1. Melyik évben játszódik a történet? Miből derül ez ki?
2. Mutassátok be Misit és környezetét! Milyen viszony van közöttük? Hogyan érzékelteti ezt a fejezet bevezetője/tartalmi összefoglalója?
3. Idézetekkel bizonyítsátok a következő megállapításokat!

   Misi régebben bejáró tanuló volt.
   Csokonai Debrecenben született.
   Misi fiókjának tartalmát részletesen megismerjük.

4. Keressetek példát az olvasott részletben arra, hogy a narrátor
   a) váltogatja a jelen és a múlt idejű elbeszélést,
   b) időben visszatekintő (retrospektív) elbeszélésmódot alkalmaz,
   c) mindentudó,
   d) Misi nézőpontjával azonosul!

Második fejezet

amelyben a kisdiák pakkot[76] kap hazulról, s egyszerre nevezetes ember lesz, megszokja, hogy a szemek ránézzenek, aztán nagy veszélybe kerül, és az ösztön vakmerően ügyessé teszi; végre pompás kondíciót [77] kap, s pénzt keres

Harmadik fejezet

amelyben a kisdiák szorgalmasan dolgozik, tanul, jelesekre felelget, és két barátra tesz szert

Negyedik fejezet

mely az előbbinek folytatása, de valami más történik benne, mint amit vártunk, mert az élet olyan, hogy mindig másképp történik minden, mint ahogy elgondolta előre az ember

76 pakk: csomag
77 kondíció: itt: alkalmazás, állás, különösen házitanítói állást jelentett

A szíve hangosan dobog, az osztály nyüzsögve, sziszegve nézi őket: mind nevet, mindenki tudja, hova mennek, s helyeslik, és erre ő egy kicsit hősnek érzi magát, mint Zrínyi Miklós Szigetvárában a kirohanáskor.

A folyosó üres, a folyosó óriási hosszú és kongó. Középen el kell menni a Petőfi-szobor előtt, a díszlépcsőnél, egy pillantást fölvet az óriási, gyönyörű szoborra, amely magasra tartja a bronzkarját, és benne egy tekercs papír. Akkor el kell menni az igazgatói iroda előtt. Itt igen fél, mert ha kilépne véletlenül egy tanár vagy a vén baka és ráordít: elájulna menten.

Sikerült elsiklani; átfutottak a sarokig, ahol az I/A volt, ahogy kiértek a négyszögletű épület derékszögben továbbnyúló folyosójára, megrettentek, mert az I/A előtt is leskelődött egy gyerek. Egyformán megijedtek egymástól, mint két kis bárány, ha a bokrok közt találkoznak.

De Orczy nagyon bátor volt s továbbfutott. Nyilas egyre rémültebben utána. Az I/B és I/A után volt egy kapu, a mézeskalácsos felé. Ott kifutottak, akkor Nyilas visszanézett, s látta, hogy egy kövér, szúrós bajszú tanár komolyan megy az udvaron végig, ez a tanár az V. osztály főnöke volt, ettől igen félt, mert görcsös bottal járt. Szerencsére nem nézett ide.

Az utcán kicsit megnyugodott, a Nagytemplom felé fordultak, s a téglajárdán gyorsan mentek, ő már olyan fejvesztett volt, hogy semmire se gondolt, ha Gyéres tanár úr szembejött volna, egyszerűen beleszalad fővel úgy, hogy felökleli, de Orczy nagyszerű volt, vidám és tréfás, nevetett és körülnézett: olyan volt, mintha nem is tilos úton járnának, hanem éppen Gyéres tanár úr által kiküldve.

Az emlékkert vaspálcás kerítése mellett megállottak.

– Látod?

– Nem.

– Nem látod?

– Mit?

– Le van eresztve.

– Mi?

– A függöny.

Hiába erőltette a szemét, nem látta. A túlsó oldalon volt az emeletes ház, annak valamelyik ablakját kellett volna látni, de ő nem tudta, hol lakik Gyéres tanár úr, ő eddig nem törődött azzal, ő nem is gondolta, hogy: lakik!

– Gyerünk be a kertbe.

Mindjárt előreszaladt, persze a kollégium felől mentek be a kertbe, a bokrok mögül lestek a tanár ablakára. Most már jól látta Misi a leeresztett függönyt, mert csak azon az egy ablakon volt lehúzva a feszes vászonfüggöny, a bejárattól jobbra, első ablak a földszinten.

– Megvárjuk?

– Meg… Míg felhúzza, akkor kezd mosdani, akkor kölnivízzel, akkor a bajuszát kiköti, akkor felöltözik, akkor siet iskolába.

Misi dideregve a gyönyörűségtől, egyik lábáról a másikra billegett, sose képzelt volna el ilyen rendkívüli kalandot. Folyton nevetett, és a kezét kikapta meg visszadugta a zsebébe. Ekkora messze eljönni az osztályból! Még elképzelni is ilyen óriás dolgot!

– Te Nyilas, tudod, mi a híres Debrecenbe? – kérdezte Orczy.

– Nem.

– Az a bokor, ni!

– Mi?

– Az a bokor e, ott! Nem látod? Ott, annak a kis háznak az ablakába. Azt még Rákóczi ültette, itt vót a múltkor nálunk Lőrincz bácsi, ő mondta, hogy Jókai azt kérdezte tőle, megvan-e még a líciom[79], hogy Debrecen ki ne pusztítsa azt a líciomot, mint a Simonyi-gátat, tudod.

De ő nem tudott erről semmit.

– Mi az a Simonyi-gát?

– Hát a Nagyerdő felé, a Péterfia végén a villasor, még Simonyi óbester[80] ültetett ott egy gyönyörű fasort, óriási fákat, valami háromszáz fát, tudod, és tavaly mind kivágták; mikor Jókai bácsinak mondták, sírt: azt mondta, nem jön többet Debrecenbe, mert itt több szép nincs, csak a Simonyi-gát vót, még 48-ba is. Meg ez a líciom, mer ez még régibb, ez már kétszáz, sőt háromszáz esztendős, még az első Rákóczi, a legislegelső ültette, tudod, osztán belenőtt az ablakba, no, gyere, nézzük meg, még nem húzta fel a függönyt.

Kiszaladt az utcára, és Misi utána, ámuldozó, csodálkozó szívvel.

Egészen átmentek a túlsó oldalra, egy alacsony, zöldes ház volt ott, az ablaka egész a földbe volt süppedve, minden ablakon nagy, vastag vasrács kívülről rátéve, és az egyik ablak rácsába belenőtt egy gyerekderékvastag, gircsesgörcsös fa, de nem fa-

79 líciom: a líciumfa egy fává nőtt ördögcérnabokor a Debreceni Református Nagytemplom szomszédságában, amely jelentős egyháztörténeti emlék és botanikai ritkaság. A fán látható táblán ez a felirat olvasható: „Ennek a fává nőtt iszalagnak a neve Lycium, magyarul »Ördögcérna« vagy »Semfűsemfa«. Ebben a növésben természeti ritkaság. A debreceni hagyomány szerint a reformáció lánglelkű apostola, Bálint pap vitázott egy Ambrosius nevű katolikus pappal. A vita hevében Ambrosius letört egy líciumgallyat, és kacagva leszúrta a földbe, mondván: »Akkor lesz ebből a vallásból valami, amikor ez fává nő.« És csakugyan fa lett belőle. A református vallás is Debrecenben lett a legvirágzóbb."

80 Simonyi óbester: Simonyi József (1777–1882) gyermekfejjel huszárnak állt, bámulatos vitézségével tiszti kinevezést, báróságot és ezredesi rangot szerzett

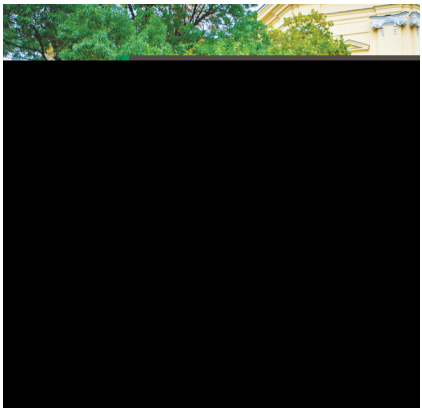

Líciumfa

– A levelet, no.

– A levelet?! Csak szerdán megyek oda!

– Hinnye, gyalázom az íleted!… csak szerdán?

– Igen.

János úr gondolkozni látszott.

– No jó, ha szerdán, szerdán. De azt megmondom neked, hogy őnéki mondd meg ezt: nagyon kéretem a kisasszonyt, hogy írással ne fáradjon, hanem izenje meg veled, hogy vagy azt a szót, hogy szívesen, vagy azt a szót, hogy sehogyse! Érted?

– Igen.

– Vagy: *szívesen,* vagy: *sehogyse!* El ne felejtsd!

– Igen.

– Te, az isten teremtsen belőled bőgős cigánt! ha valamit elrontasz, olyan levelet írok Géza bátyádnak, hogy inkább rúgnál csillagot, érted-e!…

Misi nem szólt, lehúzta a szemöldökét s hallgatott.

– No, nesze, kapsz egy hatost[82] – s a bugyellárisát[83] kereste.

– Nem kell! Köszönöm szépen, nem kérek – tette hozzá Misi, s elhúzódott.

János úr ránézett s fölnevetett.

– Ni, de nagy úr az úr, ugyan fel tudna-e váltani egy grajcárt? – Aztán legyintett. – No, ne beszéljünk sokat; ha öregapánk meg nem halt vóna, most is élne; hát csak végezz szépen, nem bánod meg.

Azzal eltette a tárcáját, kezet nyújtott a kisfiúnak, és egy szekérre mutatott:

– Kápsálnak.[84]

Avval szokott helyes lépéseivel továbbment.

Ebben a fejezetben több korábbi cselekménynyszál is összeér. Nyilas Misi késlekedve ugyan, de kézbesíti Török János szerelmes levelét, majd kiderülnek a kihúzott lutriszámok is. A fejezet jelenetei tovább árnyalják a szereplők jellemét. A kisdiák több konfliktusba keveredik, hiszen egyre világosabbá válik, miként használják ki a felnőttek a naiv gyereket. Példa erre Török János viselkedése, aki tréfásan bár, de megfenyegeti a levéllel megbízott Misit.

A fejezet jellegzetes iskolai jelenettel indul: a diákok zajongva várják a késlekedő tanárt. Nyilas Misit Orczy ráveszi, hogy menjen vele meglesni az órára későn érkező Gyéres tanár urat. Az iskolai szabályokat tiszteletben tartó Nyilas Misi először nem akar menni, ugyanakkor nem szeretne gyávának tűnni osztálytársai előtt. Az osztályközösség saját szabályai és az iskola rendje között kell választania. Ő mindkettőnek szeretne megfelelni. Ha az iskola szabályait akarja betartani, akkor osztálytársai előtt mutatkozik gyávának, viszont ha enged a többiek és Orczy nyomásának, a tanári büntetést kockáztatja.

82 hatos: pénzérme
83 bugyelláris: erszény, pénztárca
84 kápsál: adományt gyűjt

A büntetés természetesen nem marad el. Gyéres tanár úr fordítási feladatnak álcázva mindkét diákot figyelmezteti a szabályok megszegésére és ezek következményeire. Míg Misinek az *az is tolvaj, aki az emberek bizalmát meglopja,* addig Orczynak az *a törvény határait áthágni senkinek sem szabad* mondatot kell latinra fordítania.

Kérdések, feladatok

1. Értelmezzétek a fejezet elején szereplő néhány soros bevezetőt, tartalmi összefoglalót!
2. „Nyilas ijedten, habozva mozdul is, nem is.” Mi járhat Misi fejében? Fejezzétek be Misi elképzelt mondatait:
   a) Ha megyek…
   b) Ha viszont nem megyek…
3. Keressetek két olyan hasonlatot, amelyek Misi lelkiállapotát (gyávaság, bátorság) szemléltetik!
4. Mit tudunk meg Gyéres tanár úrról és János úrról? Hogyan viszonyulnak ők a szabályokhoz?
5. Keressetek példát a szövegben a nyelvjárási beszédmód jellegzetességeire!
6. A kiemelt részekből rekonstruáljátok a történetet!

Hetedik fejezet

amelyben csodálatos, hogy a szenvedő ember körül is minden természetes és vidám; szinte nem érdemes élni, ha az élet ilyen kevéssé vesz részt a szív fájdalmában

Nyolcadik fejezet

amelyben kitűnik, hogy Misi olyan gyerek, aki nem szereti, ha vele foglalkoznak, kivált mikor valami kellemetlenség áll a háta mögött: hagyják békén; jó ilyenkor haza és nagy gondokra gondolni, jó elfelejteni a nagy mellett a kis bajt

Kilencedik fejezet

amelyben isten tudja csak, mi fog történni; a kisdiák örül, hogy szombat van ez után a nehéz hét után; úgy érzi, ma be fog valami fejeződni: hét végére kell, hogy a bajoknak is vége legyen

Tizedik fejezet

amelyben szomorú és nehéz vasárnapra virrad a kisdiák, zúgó fejjel néz a jövőbe, s valami ismeretlen erő hajtja olyan utakra, amerre különben soha el nem indult volna

Tizenegyedik fejezet

amelyben a kisdiák átmegy a felnőttek minden gyötrelmén, gyermekül ismeri meg a kenyérkereső emberek földi szenvedéseit

Tizenkettedik fejezet

amelyben kiviláglik, hogy a kis Misi egész életében minden munkáját ugyanolyan csodálatos és rendkívüli zűrzavarok és kétségbeejtő válságok között vitte végbe, mint első kis versének költését

7. Kapcsoljátok a képeket a történet egy-egy szálához!

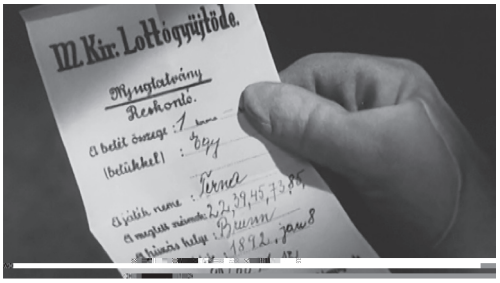

Regény, színház, film

Móricz Zsigmond 1924-ben vetette papírra legkedvesebb regényét, a *Pillangót,* amely valójában mese az igaz szerelemről. Míg Shakespeare *Romeo és Júliájában* fennkölt sorokkal ír a végzetes szerelemről, addig Móricz bebizonyítja, hogy mindezt a magyar tanyavilág egyszerű tájnyelvén is el lehet regélni.

A regényből 1970-ben Esztergályos Károly forgatott tévéfilmet, majd 2012-ben Vitézy László nagyfilmet készített Darabos Jóska és Hitves Zsuzsika szerelmi történetéből. Számos színház is műsorára tűzi hosszú ideje.

Jelenet az 1970-es Pillangó című filmből (1970, főszereplők: Kozák András és Venczel Vera)

2. Melyik stílusirányzathoz kapcsolhatóak az alábbi festmények? Próbáljátok megnevezni az alkotót vagy a kép címét emlékezetből!

Líra a 20. század második felében

Nagy Lászlóról

1925. július 17-én született a Veszprém vármegyei Felsőiszkázon. Iskoláit Pápán végezte, 1945-ben érettségizett a Református Kollégium kereskedelmi középiskolájában.

1943-tól rendszeresen verselt, mégis inkább képzőművésznek készült. Az Iparművészeti, majd egy évre rá a Képzőművészeti Főiskolára nyert felvételt.

A népi kollégiumi mozgalom és a baloldali eszmék rajongója, csak később kezd egyre erősebben kiábrándulni és elfordulni a „létező szocializmus" világától, s lesz „versben bujdosó haramia".

1948 nyarán dönt úgy, hogy költő lesz, a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–szociológia–filozófia, majd orosz szakos hallgatója. 1949-ben jelent meg első kötete, a *Tünj el fájás*. Ösztöndíjjal Bulgáriába utazott, hogy műfordításokat készítsen.

1952-ben házasságot kötött Szécsi Margit költővel. Ekkortól a *Kisdobos* gyermekújság munkatársa. 1959-től haláláig az *Élet és Irodalom* képszerkesztője, majd főmunkatársa volt. 1957-ben látott napvilágot első gyűjteményes kötete (*Deres majális*), aztán hosszú ideig nem jelent meg újabb könyve. Az 1965-ös *Himnusz minden időben* azonban a magára találás állomása az életműben.

Nagy László magát mindig is küldetéses költőnek vallotta. Szelíd forradalmár, akinek életében egyszerre van jelen az újítás és a hagyományokhoz való hűség. Lírájára jelentős hatással volt a népi kultúra. A népi hiedelemvilág, a népdalkincs, a természet és az ember közvetlen, harmonikus kapcsolata mind megjelenik műveiben. Költeményeit legalább 18 nyelvre fordították le, több mint tíz idegen nyelven jelent meg kötete. Kossuth- és háromszoros József Attila-díjas költő, műfordító, grafikus.

1978. január 30-án hirtelen érte a halál, a Farkasréti temetőben nyugszik.

A Digitális Irodalmi Akadémia 1999-ben posztumusz tagjává választotta.

Nagy László: Ki viszi át a Szerelmet

Létem ha végleg lemerűlt,
ki imád tücsök-hegedűt?
Lángot ki lehel deres ágra?
Ki feszül föl a szivárványra?
Lágy hantú mezővé a szikla-
csípőket ki öleli sírva?
Ki becéz falban megeredt
hajakat, verőereket?
S dúlt hiteknek kicsoda állít
káromkodásból katedrálist?
Létem ha végleg lemerűlt,
ki rettenti a keselyűt!
S ki viszi át fogában tartva
a Szerelmet a túlsó partra!

(1957)

Az 1957-ben íródott *Ki viszi át a Szerelmet* című vers hátterét a reménytelennek látszó költői helyzet adta, mégsem egyetlen élményből indul ki, hanem Nagy László világnézete, elvei, érzelmei összegződnek benne a lírai én megszólalásán keresztül.

A vers műfaja **dal,** amelyben szigorú formaalkotó elvek érvényesülnek.

A címben szereplő **Szerelem szimbólum,** amelyet a nagy kezdőbetűs írásforma monumentálissá (hatalmassá) tesz, egyben homályba is burkol. Ebbe az egyetlen szóba – Szerelem – mindent belesűrít a lírai én, amit értéknek tart: az élet forrása, érzés, az emberi lélek, emberség, maga a költészet. A vers egy fájdalmas kérdés, felkiáltás, amelyből érezzük, hogy veszélybe került mindaz, amit a szerelem szimbolizál.

A költemény nyolc mondatból áll, közülük hat kérdő, kettő pedig felkiáltó mondat. A vers első fele kérdésekből épül fel, majd a második felében elhangzó két felkiáltás válaszol ezekre.

Az első gondolat *(Létem ha végleg lemerűlt)* az elmúlást (a biológiai és költői lét elmúlását) vetíti elénk. Ebben a gondolatban a lírai én a végleg szóval azonnal megteremti a vers egészén átvonuló drámaiságot. A második sorban – amely egyben a vers első kérdése is *(ki imád tücsök-hegedűt?)* – megmutatja a természet szépségét, amely a legparányibb élőlényben is jelen van.

A második kérdés: *Lángot ki lehel deres ágra?* Vagyis megpróbálja-e valaki a lehetetlent vállalni? Vállalja, hogy a reménytelen, dermedt téli tájból a költészet hatalmával, az emberi hit, a tisztaság, a lelkesedés lángjával rügyet fakaszt, és tavaszt idéz.

A *Ki feszül föl a szivárványra?* kérdés a küzdelmet a keresztény vallás legmegrázóbb képével teszi szemléletessé: a fájdalom keresztjén felfeszülve a krisztusi szenvedést is vállalnia kell annak, aki osztozni akar egy költő sorsában.

Az első három kérdésnél a fokozatosság figyelhető meg, a képek egyre erőteljesebbek, a legparányibbtól (tücsök) az univerzumig (szivárvány) jut. Innen lassul a vers tempója, a kérdések már kétsorosak lesznek, és a figyelmet fentről ismét a lentre irányítja (visszatér a földre): *Lágy hantú mezővé a szikla- / csípőket ki öleli sírva?*

A kérdésen belüli ellentétben a *lágy* az élet forrása, megújuló természet, folytonosság, termékenység, a *szikla-csípőket* pedig az állandóság, mozdíthatatlanság, terméketlenség szimbóluma.

A következő sorok már a lírai én mélyebb érzelmeit villantják fel. A *S dúlt hiteknek kicsoda állít / káromkodásból katedrálist?* két sora kapcsolódik a harmadik kérdéshez, hiszen e kérdés is a hit felé irányítja figyelmünket. Míg az eddigi kérdésekben a negatív valahogy mindig valami pozitívba hajlik át, addig itt már nincs is negatívum, elérkezik **a vers fordulópontja.** A közös kín gyötrelme készteti a lírai ént káromkodásra, amellyel hirdeti, hogy **a jóért való küzdelmet nem szabad feladni.**

A vers kérdéseivel a lírai én aggodalmát fejezi ki: ha nem képes a felsorolt cselekvésekre, nem tudható, ki fogja ezeket megtenni helyette. A cselekvésekhez kapcsolódó költői képek a népmesék világát idézik. Az egymás után következő feladatok egyre nehezebbek, így ezeket a **fokozás** alakzata is összekapcsolja.

A következőkben a kérdések már felkiáltásokká válnak. Már a költemény első sorába drámaiságot visz a *végleg* szó, itt a tetőponton való megismétlése tovább fokozza azt.

A *Létem ha végleg lemerült, / ki rettenti a keselyűt!* kiáltás a veszedelemre figyelmeztet, a feszültséget áthatja az indulat és a keserűség.

A vers lezárásában elhangzó két felkiáltás válaszol a feltett kérdésekre. Nagy László verse **a költő szerepvállalását állítja a középpontba.** A költő feladata bármi áron megőrizni az emberi értékeket. Így válik a költemény **ars poeticává,** amint ezt már József Attila *Születésnapomra* című versében is megfigyelhettétek.

Kérdések, feladatok

1. Értelmezzétek a versbeli ellentéteket! Mi ezekkel a költő célja?
2. Melyik két költő egy-egy művét idézi fel a tücsök-hegedű?
3. Mely bibliai események képe vetül elétek a *feszül föl a szivárványra* képpel?
4. Melyik balladára utal a *falban megeredt / hajakat, verőereket* kifejezés?
5. Mi adja a vers lüktetését?
6. Milyen kapcsolat figyelhető meg a vers hangulata és a szavak hangrendje között?

Weöres Sándorról

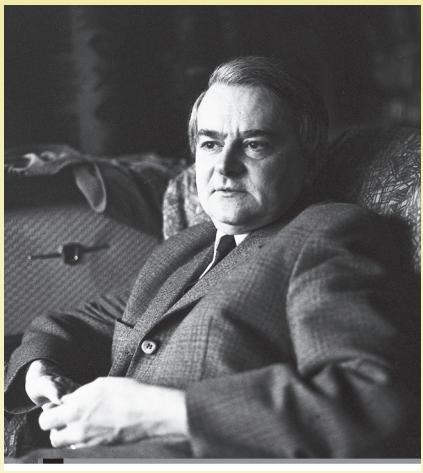

1913-ban született Szombathelyen. Középfokú iskoláit szülővárosában, majd Győrött és Sopronban végezte, egyetemi tanulmányokat Pécsett folytatott. Az előbb jogot, majd filozófiát és esztétikát hallgató Weöres az egyetem elvégzése után könyvtárosként helyezkedett el. Budapesten az Országos Széchényi Könyvtár, majd a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárosa volt.

Verseit korán közölni kezdték az irodalmi lapok, a harmincas években a *Nyugat* több költeményét is megjelentette. Első kötete 1934-ben jelent meg, amelyet számos újabb követett.

Formavirtuóz költészete a 20. századi magyar líra kiemelkedő alkotójává tette. Munkásságának jelentős részét képezik műfordításai. A számos nyelven tudó költő rengeteget fordított, többek között angol, francia, német, orosz és olasz nyelvű alkotásokat ültetett át magyarra. 1989-ben hunyt el Budapesten.

A nagy szerelem

Weöres Sándornak több meghatározó kapcsolata kezdődött levelezéssel, így a nagy szerelem is. 1946-ban a 33 éves Sándor elismert: számos kötet szerzője, könyvtáros, Babits, Kosztolányi barátja, az 1941-ig fennálló legendás lap, a Nyugat összesen 64 versét közölte. Mégis ő az, aki rajongó sorokat ír Károlyi Amyhoz, akinek verseit kézhez kapta. „Vigyázzon a tehetségére […] *legyen masszív, mint egy aranyból készült papnő!" Végül egy temetőben randevúznak először, ahol reggelig maradnak bent, hisz rájuk zárják az ajtót. 1947-ben házasodnak össze, amit a szakma és a barátok kétkedve fogadnak, de egy biztos: a sokszor szigorú kezű asszony óvó társa lesz a költőnek, Lator László szerint: „ha nem jön Amy, Weöres Sándor az árokparton halt volna meg harmincvalahány éves korában". Negyvenkét évnyi házasságuk alatt elismerések, utazások (Rómától Kínán át Görögországig, Londonig) és sokszor nehézségek, tiltás (az '50-es években) és pénztelenség is otthonos náluk. Károlyi Amy – aki haláláig Sándornak szólította a férjét, aki az irodalmi életben mindenkinek Sanyika volt – halálos ágyáig kíséri szeretett párját.*

(Forrás: *5 dolog, amit érdemes tudni Weöres Sándor és Károlyi Amy szerelméről*)

Weöres Sándor: A társ

Keverd a szíved
napsugár közé,
készíts bel le
lángvirágot,
s aki a földön
mellén viseli
és hevét kibírja,
a párod.

Weöres Sándor és felesége,
Károlyi Amy, 1984 körül

Weöres Sándor A társ cím verse egyetlen mondat. Mindössze egyetlen mondat, és mégis mennyi mindent elmond a szeretet-szerelem érzésér l. Az egy mondatba tással egy olyan, els sorban a lírai alkotásokra jellemz eljárást alkalmaz, amelyben a tárgyat – jelen esetben egy érzelmet – jelzésszer en ragad meg.

Ki is a társ? A társ mindenki számára más és más, egy olyan személy, aki együttm köd félként viselkedik egy közös cél megvalósítása érdekében; aki hozzájárul e közös cél – kapcsolat – sikeréhez. A társ mindig egyenrangú, minden tekintetben egyenl érték a másik személlyel. Kibírja – elviseli – minden rigolyáját.

A lírai én a költészet hatalmát használva fogalmazza újra a keresztény házassági szertartás szavait: Hozzá h leszek, vele megelégszem, vele szentül élek, vele t rök, vele szenvedek, és t sem egészségében, sem betegségében, sem boldog, sem boldogtalan állapotában, holtomig vagy holtáig, hitetlenül el nem hagyom, hanem teljes életemben h séges gondvisel je (segít társa) leszek.

A versben megjelenik egy szókép, a metonímia is. A metonímia (a görög névcsere, átnevezés jelentés szóból ered) olyan szókép, amely két fogalom közötti térbeli, id beli, anyagbeli érintkezésen vagy rész-egész, ok-okozati kapcsolaton alapuló viszony esetén a két fogalom közt asszociáció lép fel, az egyik fogalom a kifejez nek (képnek) – a nevét átvisszük a másiknak – a kifejezend nek jelölésére.

A társ cím versben a rész-egész metonímia bukkan fel, amikor a napsugár és szív részekb l egész lesz a lángvirágban. A lángvirág jelképezi az egyesült szíveket és egyesült lelkeket, ugyanakkor szimbolizálja a kapcsolat nagyságát is, hiszen egy életen át mellén viseli (szíve a mellében).

Kérdések, feladatok

1. Gyűjtsetek szinonimákat a társ szóhoz!
2. A vers az előbeszédhez közelít. Mi ennek a szerepe?
3. Ki a megszólított? Mi a szerepe a megszólításnak?
4. Hogyan kötődnek össze a versben megjelenő képek? Szóban készítsetek ezzel kapcsolatosan asszociációs térképet!

Metonímia

A metonímia fajtái a térbeli, időbeli, anyagbeli, ok-okozati és rész-egész viszony felcserélésére épülnek.

Térbeli, helyi metonímia, amikor a hely nevét használjuk a benne lévők helyett. Például:
Tisztelt Ház;
Siess már, az egész busz rád vár;
Alszik a város; Beszéli az egész falu.

Időbeli metonímiáról beszélünk, ha az idő nevével jelöljük az akkor élőket, az akkori eseményeket.
Például:
A 20. század nagyot alkotott;
Századunk felfedezései;
A tegnapok embere.

Anyagbeli metonímia esetében az anyag nevével jelöljük a belőle készült eszközt. Például:
nincs egy vasa (pénze) se;
vasra verték;
vastagon fog a tolla.

Ok-okozati metonímiáról beszélünk, amikor az ok (az előzmény) nevével jelöljük az okozatot (a következményt).
Például:
Jó tollú író;
Lecsapott az isten haragja (villám).

Rész-egész: az egészet a résszel helyettesítjük.
Például:
Toldi a lábát partra tette;
de annyi itt a rossz nyelv.

Kányádi Sándorról

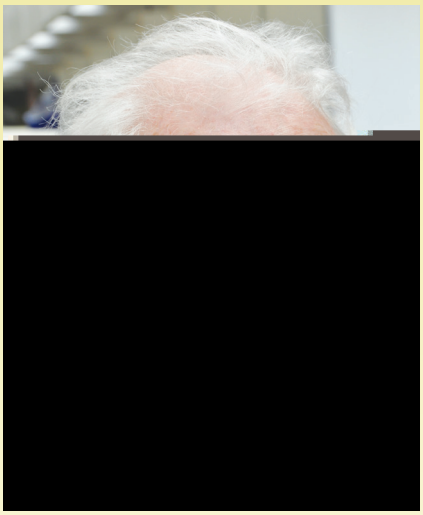

Erdélyben, Hargita megyében, Nagygalambfalván született székely földműves családban 1929. május 10-én. Szülőfalujában és Székelyudvarhelyen tanult, fém- és villamosipari középiskolát végzett.

Első versét 1950-ben a bukaresti *Ifjúmunkás* című lapban közölték, majd a kolozsvári *Utunkban* is megjelent. Ettől az évtől Kolozsváron élt, ahol a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola hallgatója, majd a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Karán tanult, ahol magyar irodalom szakos tanári diplomát szerzett.

1955-ben jelent meg első verseskötete, a *Virágzik a cseresznyefa*. 1960-tól nyugdíjazásáig, 1990-ig a kolozsvári *Napsugár* című gyermeklap szerkesztője volt. Tevékenyen részt vállalt az irodalmi életben, iskolák, könyvtárak, művelődési házak állandó vendége volt Romániában, majd Magyarországon és a környező államok magyarlakta településein.

Kányádi Sándor célul tűzte ki, hogy Benedek Elek meséi által átörökítse a mesék szeretetét: elindította a *Benedek Elek mesekút-mozgalmat*.

Kányádi így vall magáról, költészetéről:

Úgy fogalmaztam meg a magam ars poeticáját, hogy a jó vers úgy készül, mint a jó tojásrántotta. A legszükségesebből, tojásból, sóból és valami zsiradékból, a mi vidékünkön szalonnából. De mondják, hogy hagyma, gomba… – nem kérem, az már szürrealizmus! Tehát a legszükségesebb szavakból kell állnia a versnek – ez volt az én törekvésem a hatvanas évektől kezdődően. Valahogy úgy, hogy azért ne legyen szürke a szöveg. Ez mennyire sikerült, mennyire nem, nem tudom. Amit a tájékozottságomból begyűjthettem, használtam, de lehetséges, hogy félre is értettem egy csomó dolgot. Lehet, hogy hegynek véltem azt, ami csak felhő volt. Az egyik francia író, amikor még nem tudott jól angolul, hegynek látta angol kollégáját, de amikor jobban megtanulta a nyelvet, látta, hogy felhő. Igyekeztem tanulni, látni és lepárolni, s valahogy úgy megírni a mi gondjainkat, hogy az én sokat olvasott négy elemis édesapám is megértse belőle a neki való részt, és ugyanakkor a műveltebb olvasónak is meglegyen az az elégtétele, hogy talán irodalmat olvasott. Ez volt az én tudatos törekvésem.

(Forrás: Irodalmi kitekintő: *Kányádi Sándor*)

Kányádi Sándor: Két nyárfa

Én sem volnék, ha nem volnál,
ha te hozzám nem hajolnál,
te sem volnál, ha nem volnék,
ha én hozzád nem hajolnék.

Osztódom én, osztódol te.
Só vagy az én kenyeremben,
mosoly vagy a bajuszomon,
könny vagyok a két szemedben.

Köt a véred, köt a vérem:
szeretőm vagy és testvérem.
Köt a vérem, köt a véred:
szeretőd vagyok s testvéred.

Szellőm vagy, ki megsimogatsz,
viharom, ki szerteszaggatsz,
szellőd vagyok, ki simogat,
viharod, ki szétszaggatlak.

Ha nem volnék, te sem volnál,
én sem volnék, ha nem volnál.
Vagyunk ketten két szép nyárfa,
s búvunk egymás árnyékába.

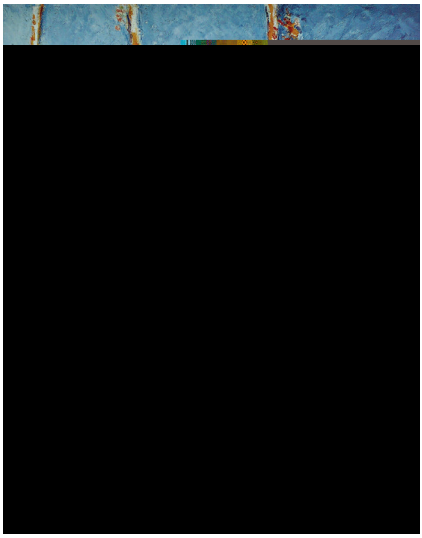

Claude Monet (1840–1926): Nyárfák, 1891

Kányádi Sándor természet- és valóságközeli, természetes észjárású lírikus, akinek „ritmusából, lélegzetvételéhez igazodó szólamtagolásából, talán ujja begyéből is természetesség árad”.[1] Nemcsak tematikája, de motívumrendszere, verseiben használt szóképei és alakzatai is kötődnek a természethez – leginkább hazájának, Erdélynek tájaihoz.

Ezek közül is kiemelhetjük a költőre kifejezetten jellemző visszatérő motívumokat, mint a *folyó, tenger, óceán, nap, hold, csillag, harmat, harang, csengő, erdő, fa, nyárfa, ág, ló, farkas, bárány.* Ezek Kányádi világképének építésében is kulcsfontosságúak – idővel az egész létet kifejező komplex költői képeket alkot velük verseiben. Az életmű leggyakrabban előforduló motívuma a *fa,* pontosabban a költő egyik legkedvesebbike: a nyárfa *(Nyárfa, Két nyárfa, Látomás, Két nyárfa közt, a dombtetőn…, Kicsi behajló nyárfa),* amely leginkább az elbizonytalanodás, az egyedüllét, ritkábban az összetartozás jelképeként szerepel verseiben. *A Két nyárfa* című versében ez utóbbiról van szó.

1 Forrás: Székely János: *Természetes költő*

A vers a költő szerelmi tárgyú versei közé tartozik: a kölcsönösségen alapuló szerelemről szól, melyben feloldódik a magány, és az odaadás révén megszűnik az elkülönültség. A fiatal szerelmesek gyakran érzik úgy, hogy szinte megáll körülöttük az idő, minden csak róluk, egymás iránti érzéseikről szól – ez jelenik meg Kányádi versében, amely az egymásnak teremtettség lírai mítosza.

A *Két nyárfa* című versben egy harmonikus természeti kép (a két sudár, szélben hajladozó nyárfa) válik a **tiszta szerelem allegóriájává.** Kányádi a szóképeket és az alakzatokat tudatosan, mégis játékosan használja, párhuzamosságokat épít velük és fokoz is egyben.

Az első és az ötödik versszakok egyfajta keretet adnak a versnek: a feltételes mód a lét bizonytalanságára utal *(Én sem volnék, ha nem volnál, / ha te hozzám nem hajolnál* […] *Ha nem volnék, te sem volnál, / én sem volnék, ha nem volnál),* a vers utolsó két sora mégis megnyugtató bizonyosságot sugall: *Vagyunk ketten két szép nyárfa, / s búvunk egymás árnyékába.*

A második versszakban az önzetlenség és a szeretet jelenik meg az „osztódás" folyamatában, de a feltétel nélküli, teljes odaadás további természetes metaforákban bukkan fel: *Só vagy az én kenyeremben, / mosoly vagy a bajuszomon, / könny vagyok a két szemedben.*

A párhuzamos szerkesztési elv uralja a harmadik versszakot, melyben a költő a szerelmi köteléket a vérrel köti össze, melyet sokak a „legbecsesebb életnedvnek" tartanak. *(Köt a véred, köt a vérem: / szeretőm vagy és testvérem. / Köt a vérem, köt a véred: / szeretőd vagyok s testvéred.)* A vér a szenvedély, a szerelem és az életszentség ősi szimbóluma, de utal a keresztényi áldozatmítoszra is, ezzel némiképp vallásos vonatkozást adva a költeménynek.

A negyedik versszak felépítése is hasonló, az odaadó, de egyben önpusztító szerelemábrázolást idézi: a nyugodtabb, csendesen simogató szellő és a vad, szétszaggató vihar kerül egymással szembe a strófában.

A *Két nyárfa* ötödik versszaka a népdalok szabályos felépítésére emlékeztetve foglalja keretbe a nyárfa-allegóriát, s ahogyan a népdalok üzenete is általánosítható, úgy Kányádi versének mondanivalója is egyetemes: az egymáshoz halhatatlanul ragaszkodó szerelmesek érzéseik révén megélhetik a teljességet.

A költeményt a dal műfajának altípusába, a népies dalok közé sorolhatjuk. **Népies dal:** a lírai én többnyire népi alak szerepében szólal meg és/vagy a népdalköltészet képi világát tárja elénk.

Kérdések, feladatok

1. Milyen metaforákkal lehetne még kifejezni a versben megfogalmazott érzéseket? Keressetek néhányat!
2. Milyen népdalokat ismertek, melyek hasonlóan közelítenek a szerelemhez?
3. Mivel magyarázzátok a versben felbukkanó ellentétpárok „felcserélhetőségét” (pl. *Ha nem volnék, te sem volnál, / én sem volnék, ha nem volnál*)?
4. Tanuljátok meg a verset!

Kányádi Sándor: Nyergestető

A néhai jó öreg Gaál Mózesre,
gyermekkorom regélőjére is emlékezve

Csíkországban, hol az erdők
zöldebbek talán, mint máshol,
ahol ezüst hangú rigók
énekelnek a nagy fákon,
s hol a fenyők olyan mélyen
kapaszkodnak a vén földbe,
kitépni vihar sem tudja
másképpen, csak kettétörve,
van ott a sok nagy hegy között
egy szelíden, szépen hajló,
mint egy nyereg, kit viselne
mesebeli óriás ló.
Úgy is hívják: Nyergestető;
egyik kengyelvasa: Kászon,
a másik meg, az innenső,
itt csillogna Csíkkozmáson.
[…]
Évszázados az az erdő,
áll azóta rendületlen,
szabadságharcosok vére
lüktet lenn a gyökerekben,
mert temető ez az erdő,
és kopjafa minden szál fa,
itt esett el Gál Sándornak
száznál is több katonája.

Véres harc volt, a patak is
vértől áradt azon reggel.
Támadt a cár és a császár
hatalmas nagy hadsereggel.
De a védők nem rettentek
alig voltak, ha kétszázan –,
álltak, mint a fenyők, a harc
rettentő vad viharában.
Végül csellel, árulással
délre körülvették őket,
meg nem adta magát székely,
mint a szálfák, kettétörtek.
Elámult az ellenség is
ekkora bátorság láttán,
zászlót hajtva temette el
a hősöket a hegy hátán.
Úgy haltak meg a székelyek,
mind egy szálig, olyan bátran,
mint az a görög háromszáz
Termopüle szorosában.
Nem tud róluk a nagyvilág,
hőstettükről nem beszélnek,
hírük nem őrzi legenda,
dicsőítő harci ének,
csak a sírjukon nőtt fenyők,
fönn a tetőn, a nyeregben,
s azért zöldell az az erdő
egész Csíkban a legszebben

Kányádi Sándor: Öreg iskola ünnepére

bennünk is vásnak a lépcsők
bennünk is öregednek-
újulnak a falak

halálunkig halljuk a csengőt
nyelvünk magányos
márvány-tenger partján
milliom rodostóban
zágont

dúlások
üszkös falak
karantén
könyvtelenné árvított
bibliotékák

isten- s embercsapása
mi minden volt
s mi jöhet még

ünnep előtt
ünnep után
addig vagyunk-leszünk
amíg a lépcsők bennünk is
vásnak-vénülnek
s újulnak a falak amíg
halljuk a csengőt
s benne a tengert
és minden rodostóban
zágont

A legtöbben kötődünk életünk fontos eseményeihez, helyszíneihez, időszakaihoz. Emlékek ezek – jók és rosszak egyaránt. Nem kivétel ez alól az iskolához, tanuláshoz kötődő emlékek sora sem, amelyek között bizonyosan felbukkannak az iskolatársakkal közös élmények, az iskolai élet hétköznapjai vagy akár az ünnepi események is.

A különböző megemlékezések, ünnepi alkalmak a hagyományokkal, a tradícióval való szembesülés, az idővel és értékekkel való számvetés lehetőségei is.

Kányádi Sándor az *Öreg iskola ünnepére* című, jellegét tekintve **idő- és értékszembesítő versében** az értékek fogyatkozását mutatja ki: az értéktelített múlt kerül szembe az értékvesztett jelennel. A vers hitvallás is, hiszen Kányádi nemcsak egykori alma materéhez, de az anyanyelvi közösséghez és a közös kulturális emlékezethez való erős kötődésének is hangot ad benne.

A vers címével Ady Endrét *(Üzenet egykori iskolámba)*, motívumaival Mikes Kelement *(Törökországi levelek)* idézi, alapvetése pedig a tapasztalat, hogy a nyelvi és kulturális önvédelem végvárait évszázadok óta a kis falusi iskolák jelentik. Ezek egyike Kányádi szülőfalujának, Nagygalambfalvának kis iskolája, ahonnan a költő identitását s magyarságtudatát is számítja: *mi magyarként éltük meg az egész életünket visszamenőleg, és mindig is a magyar nemzet részének éreztük magunkat.*

(Forrás: *A magyar költészet Ruhr-vidéke*)

A vers szerkesztettsége, tördelése az emlékek töredékes jellegét idézi. Megformáltságában, elsősorban a T/1 személyű szerkezeteiben *(bennünk; nyelvünk; vagyunk-leszünk)* Kányádi az egyedi felől közelítve teszi egyetemessé, s emeli a közösség szintjére a mondanivalót: a mindenhol, minden körülmények közötti hűség, a helytállás kötelességét.

A költemény fontos motívuma a *lépcső,* mely a fel- és előrehaladást szimbolizálhatja, illetve a csengő, amely Kányádi e versében is az értékóvás szimbólumaként jelenik meg. Rodostó és Zágon többszöri szerepeltetése Mikes Kelemen egyik góbés-székelyes mondását is eszünkbe juttathatja: *…úgy szeretem már Rodostót, hogy el nem felejthetem Zágont* (*Törökországi levelek – 37. levél,* Rodostó, 28. maji 1720.).

A változásban őrzött állandóság, a halálos veszedelmekből átmenekített életremény, a folytonos alkalmazkodáskényszerben az eszmények csengőszavára és Mikes példájára figyelő önazonosság, az értéktanúsító helytállás ethoszában célt és értelmet tételező magatartás kollektív érvénnyel szólal meg az Öreg iskola ünnepére vallomásos soraiban:

…ünnep előtt / ünnep után / addig vagyunk-leszünk / amíg a lépcsők bennünk is / vásnak-vénülnek / s újulnak a falak amíg / halljuk a csengőt / s benne a tengert / és minden rodostóban / zágont.

(Forrás: Ködöböcz Gábor: *Erdélyi élmény – erdélyi gondolat*)

Kérdések, feladatok

1. Mire utal Kányádi a versben a *milliom rodostóban / zágont,* illetve a *minden rodostóban / zágont* részekkel?
2. Milyen idő- és értékszembesítő versekkel találkoztatok korábbi tanulmányaitok során? Melyiknek a hatását érezhetjük esetleg Kányádi versében?
3. Milyen példákat hoz Kányádi versében a pusztulásra, illetve a megmaradásra?
4. Tanuljátok meg a verset!

Wass Albertről

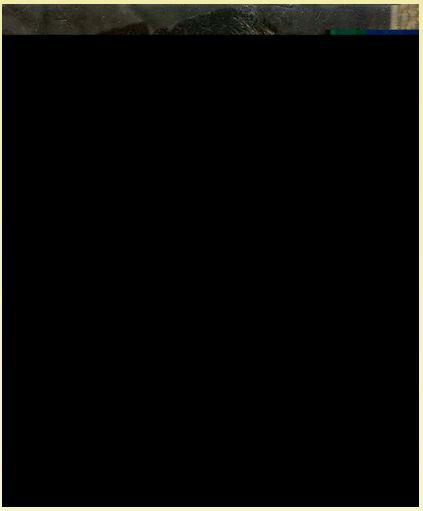

Wass Albert (szentegyedi és czegei gróf) született Válaszút, Magyarország, Kolozs vármegye, 1908. január 8.; meghalt Astor (Florida, USA), 1998. február 17. Erdélyi magyar író és költő, szerkesztő, irodalmi szervező.

A kolozsvári Református Gimnázium diákja volt, majd Magyarországon gazdasági akadémiát végzett. Később Németországban és Franciaországban tanult erdő- és kertmérnöki szakon, ezt követően a család erdélyi, mezőségi birtokán gazdálkodott.

Első regénye 1934-ben jelent meg *Farkasverem* címmel, 1940-ben Baumgarten-díjat kapott érte.

1940-ben a trianoni generáció talpra állásáról írt regényt *Csaba* címmel, ugyanebben az évben tagjai közé választotta az Erdélyi Irodalmi Társaság és a Kisfaludy Társaság, majd 1944-ben a Magyar Tudományos Akadémia is. 1944 végén az ellene kiadott román, majd szovjet parancs ismeretében politikai üldözöttként hazája elhagyására kényszerült, ahová soha nem térhetett vissza.

Emigrációjának első állomása Németország volt, az itt töltött időszaknak az egyik legismertebb alkotása az *Adjátok vissza a hegyeimet!* című regénye (1948), amelyben a kétszeresen is világháborút vesztett magyarság fájdalmaira, továbbá a békeszerződésekbe foglalt igazságtalanságokra hívta fel a figyelmet.

1951-ben vándorolt ki az Amerikai Egyesült Államokba, ahol Floridában megalapította az *Amerikai Magyar Szépmíves Céhet* és a magyarság általános problémáit felvállaló *Hungarian Quarterly* című negyedéves folyóiratot, melyet a magyar emigráció legjelentősebb fórumai közé sorolhatunk.

1944 után, a kényszerű emigráció nehéz időszakában tért vissza a lírához: az ez idő tájt született verseiben a hazátlanná vált magyar bujdosók keservei kerültek a középpontba.

Wass Albert egy keresztény hitű és gondolkodású, hazájától megfosztott ember lett, erről vall a *Hontalanság hitvallása* című versében is.

Hontalan vagyok,
Mert vallom, hogy a gondolat szabad,
Mert hazám ott van a Kárpátok alatt
És népem a magyar.

Hontalan vagyok,
Mert hirdetem, hogy testvér minden ember,
S hogy egymásra kell, leljen végre egyszer
Mindenki, aki jót akar.

Hontalan vagyok,
Mert hiszek jóban, igazban, szépben.
Minden vallásban és minden népben
És Istenben, kié a diadal.

Hontalan vagyok,
De vallom rendületlenül, hogy Ő az út s az élet,
És maradok ez úton, míg csak élek
Töretlen hittel ember és magyar.

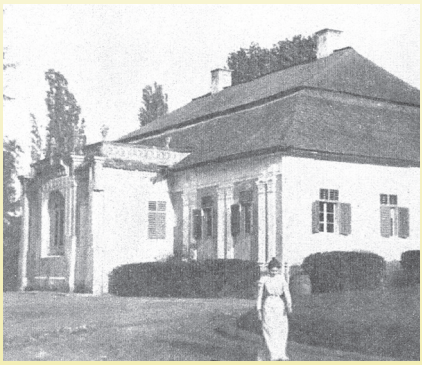

Wass Albert szülőháza

A személyét és műveit borító köd mértékét jellemzi, hogy egyik legismertebb költeménye – Üzenet haza – szerzőségét hónapokon át nyomozta a Magyar Rádió: a köztudatban Mécs László műveként szerepelt…[2]

Wass Albert elsősorban Erdély írója volt és maradt. *Erdély a legyőzhetetlen erő* – írta egy halála előtti vallomásában. Önmagát pedig így látta: *Az életem mindig is nyitott könyv volt. Az most is, és az lesz a jövőben is. Nincs rejtegetnivalóm, és nem kell elnézést kérnem egyetlen tettemért sem. Íróként, a Nemzetközi PEN Club tagjaként azt teszem, amit ennek a nagy szervezetnek a jelmondata hirdet: egy összekuszált világ emberiségének lelkiismerete vagyok.*

(Forrás: Kráter – *Wass Albert bemutatása*)

2 Forrás: Balázs Ildikó: *Wass Albert erdélyi korszaka 1923–1944*

Wass Albert: Üzenet haza

Üzenem az otthoni hegyeknek:
a csillagok járása változó.
És törvényei vannak a szeleknek,
esőnek, hónak, fellegeknek
és nincsen ború, örökkévaló.
A víz szalad, a kő marad,
a kő marad.

Üzenem a földnek: csak teremjen,
ha sáska rágja is le a vetést.
Ha vakond túrja is a gyökeret.
A világ fölött őrködik a Rend.
S nem vész magja a nemes gabonának,
de híre sem lesz egykor a csalánnak:
az idő lemarja a gyomokat.
A víz szalad, a kő marad,
a kő marad.

Üzenem az erdőnek: ne féljen,
ha csattog is a baltások hada.
Mert erősebb a baltánál a fa
s a vérző csonkból virradó tavaszra
új erdő sarjad győzedelmesen.
S még mindig lesznek fák, mikor a rozsda
a gyilkos vasat rég felfalta már
s a sújtó kéz is szent jóvátétellel
hasznos anyaggá vált a föld alatt…
A víz szalad, a kő marad,
a kő marad.

Üzenem a háznak, mely fölnevelt:
ha egyenlővé teszik is a földdel,
nemzedékek őrváltásain
jönnek majd újra boldog építők
és kiássák a fundamentumot
s az erkölcs ősi, hófehér kövére
emelnek falat, tetőt, templomot.

Jön ezer új Kőműves Kelemen,
ki nem hamuval és nem embervérrel
köti meg a békesség falát,
de szenteltvízzel és búzakenyérrel
és épít régi kőből új hazát.
Üzenem a háznak, mely fölnevelt:
a fundamentom Istentől való
és Istentől való az akarat,
mely újra építi a falakat.
A víz szalad, de a kő marad,
a kő marad.

És üzenem a volt barátaimnak,
kik megtagadják ma a nevemet:
ha fordul egyet újra a kerék,
én akkor is a barátjok leszek
és nem lesz bosszú, gyűlölet, harag.
Kezet nyújtunk egymásnak és megyünk
és leszünk Egy Cél és Egy Akarat:
a víz szalad, de a kő marad,
a kő marad.

És üzenem mindenkinek,
testvérnek, rokonnak, idegennek,
gonosznak, jónak, hűségesnek és alávalónak,
annak, akit a fájás űz és annak,
kinek kezéhez vércseppek tapadnak:
vigyázzatok és imádkozzatok!
Valahol fönt a magos ég alatt
mozdulnak már lassan a csillagok
s a víz szalad és csak a kő marad,
a kő marad.

Maradnak az igazak és a jók.
A tiszták és a békességesek.
Erdők, hegyek, tanok és emberek.
Jól gondolja meg, ki mit cselekszik!
Likasszák már az égben fönt a rostát
s a csillagok tengelyét olajozzák
szorgalmas angyalok.
És lészen csillagfordulás megint
és miként hirdeti a Biblia:
megméretik az embernek fia
s ki mint vetett, azonképpen arat.
Mert elfut a víz és csak a kő marad,
de a kő marad.

(Bajorerdő, 1948)

Wass Albert fenti versével az Erdélyben maradottaknak üzent emigrációja kezdetén, szavai korunk erdélyi történései kapcsán is erős üzenetet hordoznak. A költemény az emigráns irodalom szép példája. **Emigráns irodalomnak** tekintjük a hazájukat politikai okokból elhagyó írók és költők által létrehozott alkotásokat.

Wass Albertnek nemcsak az otthona veszett el 1945-ben, de sok millió honfitársához hasonlóan megváltozott a hazájához való viszonya is. A bujdosás a közösségtől való elválasztottság kifejezője, de egyben személyiséget formáló tényező is: embert és jellemet is próbáló kihívás. Ahogyan Wass más hasonló művében, úgy e versében is felsejlik a remény arra, hogy az otthontól való kényszerű elszakítottság egyszer megszűnik majd, *Mert elfut a víz és csak a kő marad, / de a kő marad.* (Ugyanebben az évben írja meg kulcsregényét *Elvész a nyom* címmel, melyben a vers fő gondolatát, a minden körülmények közepette s mindenekkel szemben való megmaradás szándékát és szükségességét fejti ki regényterjedelemnyi példázatban.)

A versszakok végén ismétlődő refrén eredetije egy román közmondás: *Apa trece, pietrele rămân (A víz elfolyik, a kövek maradnak).* Wass Albert ennek visszatérő ismétlésével a közmondást – annak eredeti jelentését némiképp megváltoztatva – emeli a helytállás szimbólumává, melyben a kő jelenti a megmaradást.

A víz szalad, a kő marad, / a kő marad – olvasható az első három versszakban, majd a következő két versszakban már változik a refrén, a víz és a kő ellentétét nyomatékosítja a de kötőszó: *A víz szalad, de a kő marad, / a kő marad.* Művében Wass egy zenei darab refrénjéhez hasonlóan variálja tovább a visszatérő sorokat, így a hatodik szakasz valójában a zárást előkészítő befejezés, melyben már csak a kő marad, ez az egyetlen, ami állandó: *A víz szalad és csak a kő marad, / a kő marad.* Majd az utolsó szakaszban már így hangzik: *Mert elfut a víz és csak a kő marad, / de a kő marad.*

A *de* ellentétes kötőszóval nyomatékosítja a kő funkcióját: a megmaradás szimbólumát.

Az *Üzenet haza* című vers a bibliai *Prédikátor könyvében* megjelenő tanulságot fejti ki, miszerint a földi lét során minden mulandó és hiábavaló. Wass Albert e versében a versszakokban részletesen kifejtett mulandóságot, hiábavalóságot ellenpontozza a refrénként megszólaló, sztoikus (rendíthetetlen erkölcsű és nyugalmú), egyben makacs biztatással.

A vers felépítése induktív jellegű, vagyis **a költő az egyedi esetektől, példáktól** (a versben ezek az üzenet „megszólítottjai", címzettjei) **halad az általánosabb, az egyetemesebb felé.** Az első versszakban a hegyeknek, a másodikban a földeknek, a harmadikban pedig az erdőknek üzen. Ezt követi a ház – mely az eddig természetes otthont kiegészítve az ember által alkotott haza, otthon jelentésben áll –, majd a (volt) barátok, kik megtagadják még nevét… Már ebben az ötödik versszakban is felsejlik a keresztényi megbocsátás eszménye, **de az utolsó két versszakban ölt az üzenet egyetemes, egyben vallásos jelleget** – megidézve ebben is Kölcseyt: megjelenik az utalás a legfőbb hatalomra, a végső ítéletre.

És lészen csillagfordulás megint
és miként hirdeti a Biblia:
megméretik az embernek fia
s ki mint vetett, azonképpen arat.

A költemény hét versszaka is utalás a keresztényi teljességre: a *Bibliában* a hetes a leginkább szimbolikus jelentésű szám, amely a teljességet (7 lélek), az egészet jelképezi. Esküdni héberül annyit jelent, mint *magát meghétszerezni* – Wass versében az üzenet *(A víz szalad, a kő marad)* hétszer hangzik el, meghétszerezve a megmaradásba vetett reményt s a szándékot. **Ez az esküvés teszi a magyarság két világháborút követő szétszórattatásában Wass Albert versét egyfajta 20. századi szózattá, melynek üzenete máig érvényes.**

Kérdések, feladatok

1. Milyen jelentésben, jelentéskörben bukkannak fel a versben az alábbi szavak: *víz, kő, csillag, ház?*
2. A teremtés és a rombolás motívumai is megjelennek Wass Albert versében. Keressetek példákat ezekre!
3. Hogyan kötődnek össze a versben megjelenő képek? Készítsetek szóban ezzel kapcsolatosan asszociációs térképet!
4. Keressetek kapcsolatot (hasonlóságokat és különbségeket) Vörösmarty Mihály *Szózata* és Wass Albert verse között!
5. Vonjatok párhuzamot a vers és az alábbi Wass Albert-idézet között!

   Ne mondjátok, hogy keressek magamnak máshol helyet a világban, mert nincsen ennek a világnak helye, ami az enyém volna azon az egyen kívül. Ne mondjátok, hogy befogadtok ebbe vagy abba az országba, mert nincsen nekem azokban az országokban semmi keresnivalóm. Ne mondjátok, hogy lelek magamnak hegyet a Kordillerrákban, vagy a Sierra Nevadán: mert a más hegyei azok, nem az enyimek. Az én számomra nincs szépségük és nincs békességük azoknak a hegyeknek. Adjátok vissza az én hegyeimet!

6. Tanuljátok meg a vers utolsó 3 versszakát!

Mit jelent a székelyek két jelképe, a félhold és a csillag?

Erdély címere 1756-tól hivatalos, de e két jelkép – a félhold és a csillag – jóval korábbi ennél. Ezek olyan jelképek, melyeket az idők folyamán egy közösség kiválasztott magának, megtartott, és hivatalossá váltak. Ezeket a jelképeket a harcmezőn használták. Amikor megjelent egy-egy székely osztag, általában egy zászló mögött sorakoztak fel, amin ez a félhold és a csillag szerepelt.

Ezek a jelképek nemcsak Székelyföld zászlaján jelennek meg, hanem például a székelykapuknak is állandó motívumai.

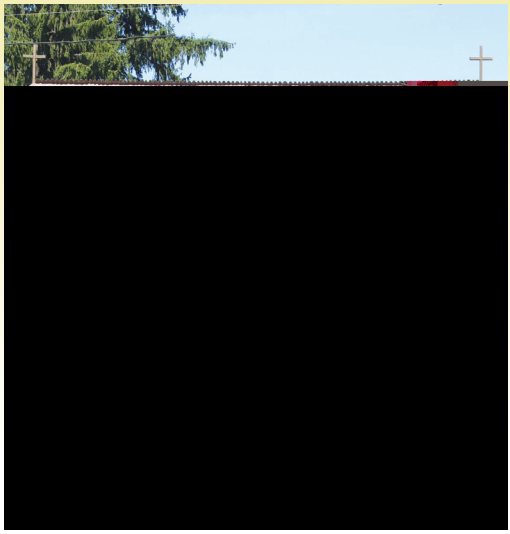

A székely megmaradás jelképe, a székelykapu Zabolán, a csillag és a hold szimbólumokkal

Epika a 20. század második felében

Sütő Andrásról

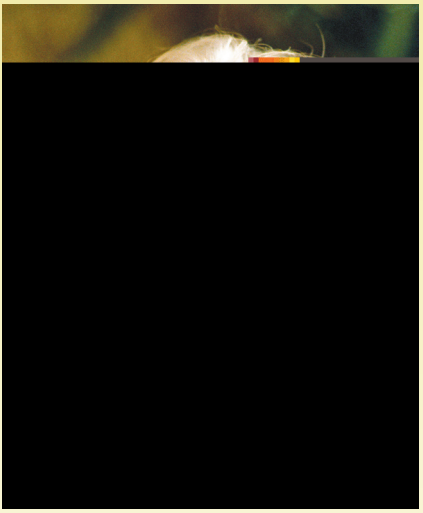

1927. június 17-én született Romániában, a mezőségi Pusztakamaráson. 1940 őszétől Nagyenyeden, majd 1945-től Kolozsváron tanult. Majd tanulmányait megszakítva lapszerkesztést vállalt: 1949-től a *Falvak Népe* című hetilap főszerkesztője. 1951-ben – a szerkesztőség áthelyezésével – Bukarestbe költözött. 1954-ben az *Igaz Szó* című irodalmi havilap munkatársaként Marosvásárhelyre költözött. Pályafutásának és életművének meghatározó elemei a kisebbségi létforma és a 20. század történelmének kelet-európai kényszerpályája.

Első írásait 1948-tól közölte a kolozsvári *Utunk* című folyóirat. 1950-ben jelent meg (Hajdú Zoltánnal közösen írt) első drámája, a *Mezítlábas menyasszony*. Első novelláskötete az *Emberek indulnak,* elbeszéléseinek, karcolatainak második gyűjteménye az *Egy pakli dohány*. *Félrejáró Salamon* című elbeszélése alapján film is készült, de 1956-ban, annak bukaresti bemutatója után betiltották. 1959-től az *Új Élet* főszerkesztője 1989 júniusában történő lemondásáig. A dráma műnemében is maradandót alkotott: az ötvenes-hatvanas évek fordulóján született színjátékokat követte a *Pompás Gedeon,* majd az *Egy lócsiszár virágvasárnapja,* a *Csillag a máglyán,* a *Káin és Ábel, A szuzai menyegző.*

Az erdélyi magyarság egyenjogúsági érdekeinek jobb védelme reményében a hetvenes-nyolcvanas években országos képviseleti testületek tagjaként állt ki szóban és írásban a teljes anyanyelvi oktatás, a nyelvhasználati jogok mellett, de külföldön is közölte tiltakozó írásait a nemzetiségi jogfosztások ellen. Elszigetelésének folyamatában új műveinek előadását megtiltják, könyveinek megjelenését 1980-tól a cenzúra Romániában nem engedélyezi. Ezután minden munkáját Magyarországon jelentette meg.

Hosszú betegség után, 2006. szeptember 30-án Budapesten hunyt el. Marosvásárhelyen temették el, koporsójára pusztakamarási és sikaszói földet is szórtak.

Sütő András: Anyám könnyű álmot ígér

Irodalmunkban egészen Móricz Zsigmond munkáinak megjelenéséig a magyar falu, de a kisebb települések, kisvárosok is leginkább a lelki megnyugvás, békesség színhelyeként szolgáltak. Móricz novelláiban és regényeiben szembemegy a régi beidegződésekkel és az idealizálással, leszámol a hamis idillel: megmutatta e helyek bűneit, az urakat és parasztokat egyaránt sötét oldalukról jellemezte. Sütő András kezdetben ezt a móriczi örökséget és az erdélyi magyar nyelv képi gazdagságát társította novelláiban, majd műveiben megjelennek komolyabb társadalmi és erkölcsi kérdések is, mint a személyiség és a hatalom, az egyén és a közösség, a haza és a nemzet viszonyának kérdései.

Írói pályafutásának egyik fontos állomása 1970-ben az *Anyám könnyű álmot ígér* című naplóregényének[3] a megjelenése. A mű anekdotákból, „mininovellákból", leírásokból, portrékból, drámai jelenetekből és monológokból, esszészerű elmélkedésekből, életképekből, történelmi (kor)dokumentumokból és visszaemlékezésekből áll össze, egyben áttekintést ad a romániai magyar parasztság történetéről a tragikum és a humor eszközeivel.

A regény jelentősége, hogy a szélesebb magyarországi közvélemény figyelmét ismét a nemzetiségi magyar irodalom és a nemzetiségi lét felé irányította.

A szerző műfaji meghatározása szerint csak „naplójegyzetekként" hivatkozott művében **egy erdélyi falu lakóinak múltja, jelene, mindennapi élete bontakozik ki** az olvasó előtt – benne az író gyermekkora, szüleinek, testvéreinek sok tanulságot rejtő, küzdelmes sorsa. Sütő művével a több évszázados erdélyi emlékirodalom[4] hagyományát folytatja, de a közösségek szépirodalmi igényű bemutatásával rokonságot mutat Illyés Gyula *Puszták népe,* illetve Tamási Áron *Szülőföldem* című művével is. Sütő és Tamási említett művében azonos a hazautazás mozzanata, de megegyezik a családi kör is az elbeszélés alaphelyzeteként.

3 naplóregény: a 18. században kialakult regénytípus, amely egy képzeletbeli napló formájában mondja el az eseményeket és a „naplóíró" érzéseit, gondolatait

4 emlékirodalom (memoár): dokumentarista jellegű prózai műfajok összessége, amelyek a leírt események szemtanúinak, emlékíróinak tanúságán alapulnak. Az emlékiratok nem csupán a múlt eseményeit rögzítik, de magukban hordozzák a szerző személyiségének lenyomatát is.

Biztató

Egy napon így szólt anyám:

– Írhatnál rólunk is valami könyvet.

– Nocsak! – néztem a szavai után, majd tréfára fogván a dolgot, azt kérdeztem boltos módra: milyen könyv legyen az, vidám-e vagy szomorúságos?

– Igaz legyen – mondta.

Láthattam tehát, hogy kérdésemmel az irányt elhibáztam. Anyám nem egyezkedésre gondolt, hanem – a kézmozdulatáról is ítélve – a fájdalomra a halántéka táján. Egy láthatatlan, szorító abroncsra, amely álmából is gyakorta felriasztja. Ilyenkor arra gondol, hogy mindannyiunk háta mögött felgyűlt az idő; szép csendesen ereszkedünk alá, mint a harangóra súlya. Mind közelebb a földhöz, azután kopp! – megérkeztünk, s nincs kéz, amely az órát még egyszer fölhúzná. De lenne bár egy könyvecske, ó, nem vigasztalónak, hanem tanúskodásképpen egyről és másról, ami megesett velünk.

– Ez nekem is gondom – adtam meg magam.

– Hallgass arra a gondra, s az álmod könnyebb lesz!

A könnyű álmot anyám naphaladáskor az udvaron ígérte meg a cöveklábú asztalnál, amely nyári napokon piros paradicsommal, frissen hámozott uborkával, mezőségi sajttal vár haza engem; ősszel is vár, s olyankor, ha sírós az idő, a tornác fájáról nézem, és igyekszem tanulni valamit tőle. Fűzfalábaival makacsul a földbe kapaszkodik, esőben, jégverésben tisztul, s télen is vár, hóval borítottan, akár egy fehér koporsó.

Az ígéretre felkaptam a fejem, mintha tündéri szót hallanék. De a szó, mit a mesékben az égi magasság szokott küldeni, alantról hangzott, majdnem a föld porából, a mályva, porcsfű és törpebürök szintjéről, ahol anyám rongypokrócon ülve Jóska öcsém ingét foltozgatta. Ölbe emelhető kicsinységében most még soványabbnak láttam őt, kis, pihenő szaladgálásnak a felmelegedett földön. A keszkenő alól kibugyogyanó hajtincsében megszámlálhatatlanok már a fehér szálak; mint a sokat mosott vászon, a szeme is világosodik. Barna volt, úgy emlékszem, a gesztenye korai változatából.

– Nézz körül az udvaron, azután a faluban, s szólj rólunk.

[…]

Az író szülőfalujáról, Pusztakamarásról ír, művét átjárja a közösség megtartó erejébe vetett hit. A kicsiny falu évszázados hagyományok által szabályozott élete is képes lehet a meg-

az anyanyelv diribdarabjai közé, ahol minden, amiből a legkisebb költőnek is föl kellene ruházkodnia: csupa maradvány, foltnak való, szalagvég, elhullajtott kacat. Téli estéken Arany Toldija tartott ébren, azzal a döbbenettel, mint mikor a szilvafáról a hátamra esve, szavamat vesztettem. Nem ismerjük a nyelvünket! – kezdett sajogni bennem a felismerés, végét vetvén az iskolai dolgozatírás boldogságának. A világ teremtésének bibliai homálya vett körül és a bizonytalanság: a vásár végére születtem-e vagy az elejére? A fölszedett sátrak, indulásra kész társzekerek, a lacikonyha körül lerágott és elhajított csontok, a lebontott körhinta látványa – hunyt pilláim alatt a színes hintók, sörényes, kék faparipák káprázatával – minden cseresznyevásárkor elszomorított. Ez a korai emlékem nyirkos érzésként szivárgott az erőfeszítéseim közé, hogy valamiképpen fölfogjam helyzetünk való értelmét; hogy miért gyakoribb a puszta dúdolás, a sejej, sajaj, mint a szöveges ének; miért kellene mezei rokonaimat utánozva a kutyát kucsának, a macskát matykának ejtenem… Mert némaság, az nem volt. Mint valamely nagy csata után, veszteségek és hőstettek számbavételeként szólt a mese. Ha ugyan mesélés volt az: a kényszerű sietség a történet csattanója felé, csupaszon sántáló mondatok buktatói között; a helyzetek, fordulatok, lélekállapotok szószegény elnagyolása; a képzelet mögött kullogó kifejezőkészség elesettsége; a feltáratlan maradt természet, névtelen virágaival és egyetlen esőjével, amely – későbbi megfigyeléseim szerint – sohasem szemerkélt, nem zengett, zuhogott, nem dobolt, nem paskolt, semmilyen más változatában meg nem jelent, mindig csak esett.

Mikor elkezdtünk beszélni: mintha gereblyével fésülködtünk volna.

Újra meg újra visszatértem a Toldihoz. Nyelvünk erdőzúgását hallgattam benne. Miután végigborzongtam a réti farkasokat, és Bence hűségében apámra ismertem, miután karizmaimat a Miklóséival összemértem, azzal kötött le tizedszer is, ami a kielégített kalandvágy helyén egyre növekvő hiányérzetemet enyhítette: beszélni tanított. A lehetetlen sajogó kísértéseit éreztem: fölszippantani szavanként az egészet, utolsó jelzőjét is eltárolni az üres kamarákban. Az uradalmi gyümölcsösbe szabadulva kapott így el a vad mohóság, a tatárkodás fosztogató ösztöne: leszaggatni, ing alá rejteni, kabátujjba, nadrágszárba dugdosni, ágastól tördelni mindent, amit lehet, hazarohanni vele, föl a padlás sötét zugába, zabálni gyomorrontásig, fogvásásig, állkapocs-zsibbadásig.

Kedvemre bódoroghattam a kertben, amelyről eladdig nem volt tudomásom. A friss szerzemény: szavaim birtokában, többletem miatt a magánynak is enyhe szorongásával, reggelenként úgy ébredtem, mint egy álruhás királyfi, akinek titkos küldetése van: megváltani a senyvedő nyelvet újabb vásári pofonok árán is; kimenekíteni a „csuk”-ot a romlás boszorkányvarázslatából, nagy népünnepségen visszaadni „u” hangzójára a vesszőt és az elorozott „ty” betűt, amely szinte csúfolkodásképpen került a macska hátára. „Felesleg” – mondja nagybátyám fölösleges helyett; szavai összevissza röpködnek, mint a vak madarak. Hogy látásukat visszahozzam, lapot in-

dítottam. Arany János modorában írott verseimet irkalapokra sokszorosítva, a cinterem környékén ághegyre tűzve, bokor alá rejtve kezdtem terjeszteni. Másnapra mindig eltűnt a csalétek. Valószínűleg a papírhiány miatt. „Valaki röpcédula szórja" – mondta egy idő után a sánta segédjegyző. S mivel a szomszédunkban lakott, velem fordíttatta le az ugyancsak féllábú hexametereket.

A versek nagyon szépek, mondta. Nincs bennük politika, nem veszélyesek. Arról tudósítanak, hogy valaki megbolondult.

4. Az erdélyi magyarok nyelvhasználatát hűen bemutató életszerű, a csak az erre a tájegységre jellemző szófordulatokban gazdag párbeszédek olvasása közepette úgy érezhetjük, mi is részt veszünk ezekben a beszélgetésekben. Keressetek a fenti, *Jön az erdő* című fejezetből példákat az erdélyi nyelvhasználatra!

5. A regény szereplői szeretik a dolgokat néven nevezni, logikusan gondolkodnak és őszintén beszélnek. A regény *Epilógusában* Sütő azt írja, hogy *az írás és az igazság édestestvérek, gyakran mégis külön utakon tévelyegnek. A kimondott szó s az érvényesített igazság között húzódik az ösvény, amelyen az író babért nem szerezhet.* Próbáljátok saját szavaitokkal értelmezni az idézetet!

A mű egyik szervező eleme a család: az elbeszélő népes családjának tagjai a regény központi szereplői, akik az elbeszélő szülei köré csoportosulnak. A fiatalos, szelíd, mindenről és mindenkiről mindent tudó édesanya és a hozzá képest fáradtabb, megtörtebb, mégis folyton jó kedélyű édesapa alakja köré.

Igazi eleven, színes családi portrét látunk: mindenféle rokonok, barátok, falubéliek, magyarok, románok és cigányok is helyet kapnak Sütő naplójegyzeteiben. Olyan közösség ez, amelynek tagjai, bár sokfélék és sokfajták, egymást tisztelik, s szeretik. Az egymás iránt érzett felelősség kovácsolja őket eggyé, és ez teszi lehetővé túlélésüket, fenn- és megmaradásukat. Ez a kapocs ad nekik erőt ahhoz, hogy továbbadják azt, ami értékes, tiszta, ami szép, ami jó. Emberségüket, örökségüket.

A regényben **két idősíkot, a jelent és a múltat egyszerre láttatja az író:** a múlt élményeit emlékeinkben hordozzuk jelenünkben is. A regény keretéül az a fél év szolgál, melynek során az elbeszélő felkeresi rokonait, ismerőseit, vagy épp szüleivel beszélget a múltról, saját történelmükről.

A múlt megidézésére a tárgyak, helyek szolgálnak a regényben. A kérdésre, hogy milyen szerepe lehet ezeknek abban, hogy megidézzük a múltat vagy valamely személyt e tárgyak érintésével, e helyek meglátogatásával, a regény egyik legszebb fejezete, a *Világítunk* című ad választ.

Eső és csizmagond

[…]

– Sírtunk-e sokat, mikor kicsik voltunk?

Megütődik anyám a kérdésen. Pedig épp arról jut eszembe, hogy a konyhaszék mellett guggolva, ceruzám hegyével, mint egy kápolnát, a lábát kerülgetem. Valami visszhangzik még a fülemben a csindarattából, amivel – minden veszélyérzet nélkül – bevonultunk az anyakönyvi nyilvántartásba. (Az egyházíba református magyarnak, a községházíba fából vaskarikának: a kezembe került okmány szerint a jegyző ugyanis úgy fogta föl a jövetelünket: az újszülött nemzetisége: református ortodox. Másolati iktatószám: 3/IV/4/1949.)

– Azt a jövetelt, fiam, a rettenetes bőgést nem lehet szóval kifejezni. Miről jutott eszedbe?

– Említette volt, hogy a lábával is ringatott bennünket.

Mint valami csínytevést, úgy magyarázza anyám a hajdani altató módszerét:

– Akkor, hogy egyik a másik után jöttetek világra, s melyik a karomban, melyik az ágyban, asztal alatt visibálta a hascsikarásait, meggyűlt a bajom veletek. Száz kezemnek kellett volna lenni. A lábamra azután került sor, hogy összeomlottam a virrasztásban. A bölcső spárgáját a nagylábujjamra kötöttem, az ágyon végigdőltem, és szenderegve hintáztattalak, ha sírtál. Csalás volt ez, de bocsánatos; nem vetted észre. Istenem, be rég volt!

Egyikünk se bánná, ha a dologra még egyszer sor kerülhetne.

6. A családi anekdoták, a kedves s a keserédes emlékek egyaránt fontos szerepet kapnak Sütő regényében. Értelmezzétek a részlet utolsó sorát: *Egyikünk se bánná, ha a dologra még egyszer sor kerülhetne!*

A regény *A csitári hegyek alatt* című fejezetében Éva kisasszony érkezésével egy rövid időre szinte kitárul a világ a pusztakamarási fiatalok számára: megízlelhetik minden magyar örökségének, a magyar zenekincsnek a csodáit. **Az epizód** a Kodály Zoltán és Bartók Béla nevéhez köthető **népdalkutatásnak állít emléket** – a székely humorral átitatott csattanó a fejezet végén *(Bartóknak, valamint Kodálynak is az volt egyetlen látogatása Pusztakamaráson. Máig sem ismerik őket. Hét gyereket kérdeztem meg, s nyolcan rázták a fejüket: nem tudják, kik lehettek ezek az emberek. Bartalis urat ismerik; volt egy favágó gépe.)* meseszerűvé változtatja a vendégtanító, a „királylány” pusztakamarási napjait.

Az *A csitári hegyek alatt* új stílusú, alkalmazkodó ritmusú magyar népdal. Kodály Zoltán gyűjtötte 1914-ben, Alsócsitárban (község a mai Szlovákiában, a Nyitrai járásban).
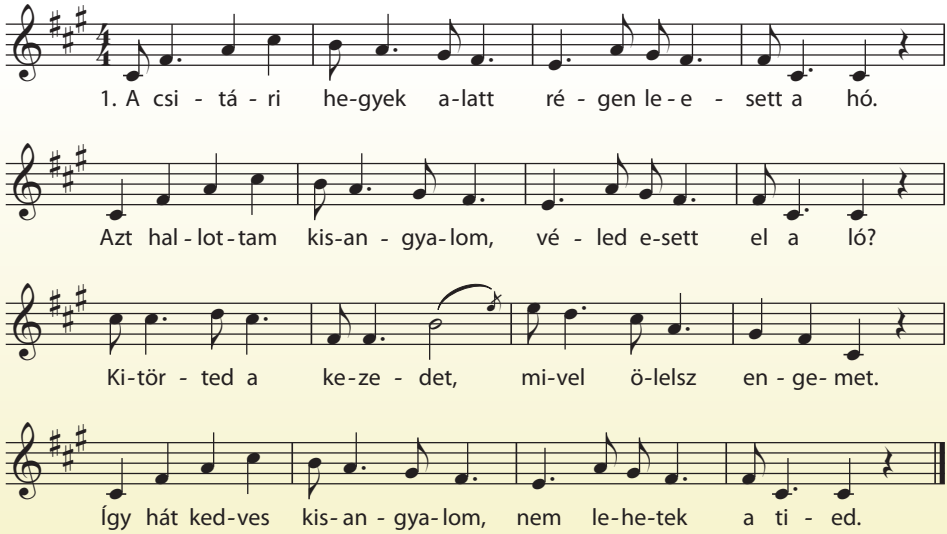
2. Amott látok az ég alatt egy madarat repülni.
De szeretnék a rózsámnak egy levelet küldeni.
Repülj, madár, ha lehet, vidd el ezt a levelet!
Mondd meg az én galambomnak, ne sirasson engemet.

3. Arra alá van egy erdő, jaj de nagyon messze van,
kerek erdő közepében két rozmaringbokor van.
Egyik hajlik a vállamra, másik a babáméra,
így hát kedves kis angyalom, tiéd leszek valaha.

A csitári hegyek alatt

Azon a nyáron egy királylány is segítségemre jött. Éva kisasszonynak szólítottuk. A vasárnapi iskolai mozgalom keretében népdalokra tanított bennünket. Egy hétre rá, hogy megjelent, már zengett a falu, mint egy óriási hangszer. Vadonatúj hangon, összeölelkezve, valamennyi utcán végigkérkedve fújtuk, hogy a csitári hegyek alatt régen leesett a hó. Hol vannak a csitári hegyek? Senki sem tudta. Nem is volt fontos. Napközben csapatostól leptük el a fenyvest; a pázsitra hasalva, állunkat és figyelmünket felpockolva hallgattuk Éva kisasszony tanításait: találós kérdést, balladát, Bartók és Kodály gyermekdalait. Azután fenyőfák tetején gyakoroltuk magunk.

Röpködtünk valósággal, mint egy megrészegült rigósereg. Gyönyörködtünk a lelkünkre szabott új ruházatban, ízleltük az átváltozások váratlan lehetőségét, miszerint „ha meghalok, szellő légyen belőlem". Mikor nyár végén elment, a királylány, felfedte magát: László Dezsőnének hívták. Más esztendőben nem jött vissza és azután sem. Bartóknak, valamint Kodálynak is az volt egyetlen látogatása Pusztakamaráson. Máig sem ismerik őket. Hét gyereket kérdeztem meg, s nyolcan rázták a fejüket: nem tudják, kik lehettek ezek az emberek. Bartalis urat ismerik; volt egy favágó gépe. Éva kisasszony dalai azért – ha csak részben is – megmaradtak, mint az évelő növények.

Sütő András regényében megelevenedik **a székely nép humorba hajló világszemlélete,** ész- és szójárása, beszédmodora. A fájdalmakkal, megpróbáltatásokkal teli valóságot feledtető humor nyelvi gazdagsága különösen értékes részét képezi a műnek. Az író derűs szójátékaival *(Ne féljen apám! – …Ó, nem félek – … – Csak éppen ijedezek* vagy *– Féltek a bikától? – Nem félünk. Szaladunk.)* az élőszót hűen idéző, tréfás párbeszédekkel *(– Ahhoz képest, hogy öreg trotty vagy már, elég fürgén nyargalsz még mindig reménytelen dolgok után… – Miféle reménytelenségről beszélsz, te asszony? – Hát megfogtál egyet is belőlük? – Harminchétben nem befogtam kettőt is egyszerre?)* igyekszik ellenpontozni a regény komoly, súlyos mondanivalóját: a kisebbségi létbe kényszerített magyarság mindennapos küzdelmeit. A műben a humor szinte minden válfaját felvonultatja Sütő: találhatunk példát helyzetkomikumra, tréfás elmarasztalásra, de akár maró gúnyra is. **A humor a regényben egyfajta védekezés az élet gondjaival, kihívásaival, próbatételeivel szemben.**

A csillagokat biztatjuk, hogy ragyogjanak, szépen ragyogjanak. Ragyogjanak és utat mutassanak, mert a házunkat és kedvesünket keressük! Keressük, de nem találjuk. (*Csillagok, csillagok* népdalra utalás.) *Rámás csizmát szeretnék viselni…*

Sütő művében számos tömör, **szellemes, általában egyetlen mondatból álló erkölcsi vagy bölcseleti tételt kifejtő mondást, vagy más néven aforizmát** találunk. Ezek általában valamiféle titkolt igazságra mutatnak rá frappáns, szellemes módon, úgy, hogy ez a mögöttes tartalom akár néhány szóból is világossá válhasson. Általános érvényű igazságok ezek találó megfogalmazásban, ezért könnyen megjegyezhetők. Példák a műből:

„A történelem, bármennyire is a tömegek műve, egy-egy kiemelkedő személyiség karján sétál be az emlékezet házába." *(Hétköznapok a keresztfán);* „A nyugalomhoz az kell: tudja az ember, hányadán áll a világgal." *(Szemirámisz függőkertjei);* „Mindenki annyit ér, ahányan elmennek a temetésére." *(Halál! Hol a te fullánkod?);* „Addig élünk, amíg módunkban áll visszafelé tekinteni." *(Epilógus)*

Örkény Istvánról

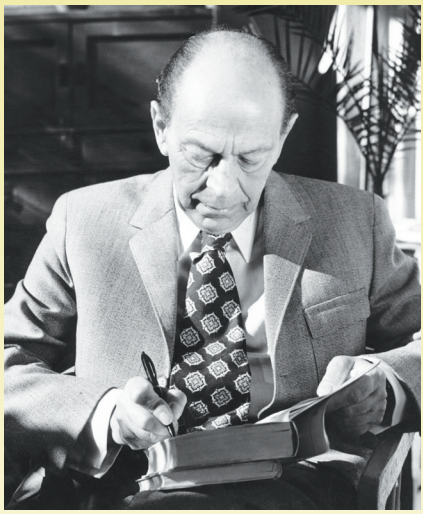

1912. április 5-én született Budapesten, jómódú nagypolgári családban. A Piarista Gimnáziumban végzett. Édesapja határozott kérésére két diplomát is szerzett, gyógyszerészit és vegyészmérnökit.

Első novelláját József Attila fogadta be a *Szép Szó* folyóiratba, 1937-ben.

Bejárta Nyugat-Európát, a második világháború kitörése Párizsban érte. Az utolsó vonattal érkezett haza. Ennek költőien emlékezetes írása a *Párizs isten hozzád* című egyperces novellája.

1941-ben magánkiadásban adta ki első groteszkre hangolt novelláskötetét, a *Tengertáncot*. Személyesen, ő maga gyűjtötte az előfizetőket.

1942-ben zsidó származása miatt munkaszolgálatra hívták be: előbb a frontra került a második magyar hadsereg halálmenetébe, majd szovjet hadifogságba. A háború után bekapcsolódott a nagy lendülettel induló irodalmi életbe. Lelkesen támogatta és hitte az épülő szocializmust.

Az 1956-os forradalomban nem vett részt tevőlegesen, de ő írta a ma is gyakran idézett mondatot, a *Szabad Kossuth Rádió* Parlamentből sugárzott, október 30-ai köszöntőjét: *Hazudtak éjjel, hazudtak nappal, hazudtak minden hullámhosszon*.

A forradalom leverése után sehol nem közölhették írásait. Csak 1962-ben jelenhetett meg újra egy novellája, majd gyors egymásutánban két elbeszéléskötete. 1968-ban látott napvilágot az *Egyperces novellák* első kiadása, amellyel új műfajt teremtett.

Egyperceseivel és két drámájával (*Tóték,* 1967, *Macskajáték,* 1971) nemzetközi hírnévre tett szert. A *Tóték* párizsi előadása 1970-ben megkapta a *Fekete Humor Nagydíját*.

Novelláiból, regényeiből, egyperceseiből filmek, tévéjátékok sora született. Irodalmi hatását, jelentőségét bizonyítja számtalan róla és műveiről született írás.

A Kossuth- és kétszeres József Attila-díjas író, drámaíró, műfordító 1979. június 24-én halt meg. Végakarata ezekkel a sorokkal zárul:

Most, amikor e sorokat írom, nemcsak vér szerinti rokonaimra, hanem barátaimra és ismerőseimre is szeretettel és hálával gondolok. Nincs bennem indulat vagy harag senki iránt; több jót kaptam az emberektől, mint amennyit adni tudtam. Sorsomat befejezettnek érzem. Kérem, ne maradjon utánam gyász. Isten veletek, kedveseim.

Örkény István: Egyperces novellák

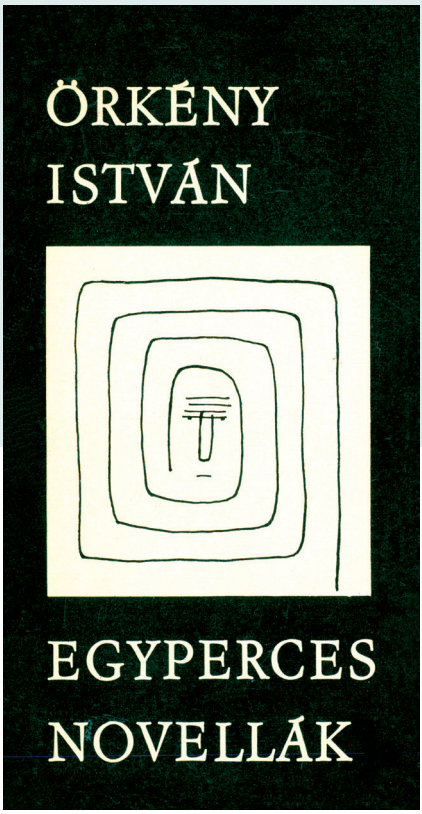

Az Egyperces novellák első kiadásának borítója, 1968

Az **egypercesnek** (vagy egyperces novellának) nevezett **kisepikai alkotások rövid írások,** amelyeket – mint Örkény maga írja – *elolvashatunk addig, amíg a lágy tojás megfő, amíg a hívott szám (ha foglaltat jelez) jelentkezik.* Örkény egypercesei egyetlen helyzetet mutatnak be, de nem adnak magyarázatot, lezárást az elmesélt eseményhez – ezt az olvasóra bízzák.

Az egyperces novellák nagy sikert arattak az olvasók körében, napjainkban is Örkény István legnépszerűbb művei.

HASZNÁLATI UTASÍTÁS

A mellékelt novellák rövidségük ellenére is teljes értékű írások. Előnyük, hogy az ember időt spórol velük; mert nem igényelnek hosszú hetekre-hónapokra terjedő figyelmet. Amíg a lágy tojás megfő, amíg a hívott szám (ha foglaltat jelez) jelentkezik, olvassunk el egy Egyperces Novellát.

Rossz közérzet, zaklatott idegállapot nem akadály. Olvashatjuk őket ülve és állva, szélben és esőben vagy túlzsúfolt autóbuszon közlekedve. A legtöbbje járkálás közben is élvezhető!

Fontos, hogy a címekre ügyeljünk. A szerző rövidségre törekedett, nem adhatott hát semmitmondó föliratokat. Mielőtt villamosra szállnánk, megnézzük, milyen jelzésű a kocsi. E novelláknak éppily fontos tartozékuk a címe.

Ez persze nem azt jelenti, hogy elég csupán a föliratokat olvasgatni. Előbb a cím, aztán a szöveg: ez az egyetlen helyes használati mód.

Figyelem!

Aki valamit nem ért, olvassa el újra a kérdéses írást. Ha így sem érti, akkor a novellában a hiba.

Nincsenek buta emberek, csak rossz Egypercesek!

1. Idézzétek fel, amit a novellákról tanultatok! Megfelel-e a novella kritériumainak az olvasott egyperces? Válaszaitokat érvekkel támasszátok alá!
2. Fogalmazzátok meg saját szavaitokkal, mi a fenti egypercesben a humor forrása!

HOGYLÉTEMRŐL

– Jó napot.
– Jó napot.
– Hogy van?
– Köszönöm, jól.
– És az egészsége hogy szolgál?
– Nincs okom panaszra.
– De minek húzza azt a kötelet maga után?
– Kötelet? – kérdeztem hátrapillantva. – Azok a beleim.

A *Hogylétemről* leleplezi mindennapi kapcsolataink, beszélgetéseink üresség̀ét, hogy rutinkérdésekre rutinválaszokat adunk, hogy a helyesnek vélt viselkedésünk, megszokott beszédfordulataink csupán a valóságos érzelmeinket és gondolatainkat leplezik. A *Hogy van?* kérdésre többnyire akkor is azt válaszoljuk, hogy *Köszönöm, jól!,* ha valójában nagyon is vacakul vagyunk. A novella ezt a hazugságot figurázza ki, leplezi le a túlzás eszközével.

Az egypercesekben felfedezhetjük a **groteszk** látásmódot, amikor össze nem illő elemek társulnak egymáshoz, amelyek nevetséges, bizarr hatást keltenek. A groteszk látásmódra jellemző, hogy minden másképp történik, mint a valóságban.

A groteszk összetett ábrázolásmód: a félelmetes, torz és fenséges vonások ötvöződése a kedves, néha kicsinyes, komikus elemekkel, a rémület és nevetés együttes hatását váltva ki. Lényege az ellentétes esztétikai minőségek együttes jelenléte.

3. Helytállónak érzitek-e a groteszk fogalmát a *Hogylétemről* című egypercessel kapcsolatosan? Ha igen, miért?
4. A váratlan fordulat átértékeli a korábbi beszélgetést. Hogyan? Milyennek látod a kezdetben ártalmatlannak tűnő beszélgetést?
5. Gyűjtsetek üres, tartalmatlan, gyakran hallható mondatokat, kérdéseket, amelyek nem tükröznek igazi érdeklődést, nem szólnak arról, ami a szó szerinti tartalmuk!

ARRÓL, HOGY MI A GROTESZK

Szíveskedjék terpeszállásba állni, mélyen előrehajolni, s ebben a pozitúrában maradva, a két lába közt hátratekinteni: Köszönöm.

Most nézzünk körül, adjunk számot a látottakról.

Íme, a világ fejtetőre állt. Férfilábak kalimpálnak a levegőben, visszacsúsznak a nadrágszárak, s a lányok, ó, ezek a lányok, hogy kapkodnak a szoknyájuk után!

Ott az autó: négy kereke a levegőben, mintha egy kutya a hasát akarná megvakargatni. Egy krizantém: keljfeljancsi, vékony szára az égbe mered, ahogy a fején egyensúlyozza magát. Egy gyorsvonat, amint füstcsóváján tovarobog.

A Belvárosi Plébániatemplom a két tornyán levő két kereszten levő két villámhárító hegyével érinti csak a földet. És amott egy tábla a kocsma ablakában:

¡ɹǝʇ ɔsodlod uǝssıɹℲ

Bent egy dülöngélő vendég – fejjel alófelé – elhozza sörét a söntésből. A sorrend: lent a hab, rajta a sör, fent a pohár talpa. Egy csöpp nem sok, de annyi se csordul ki.

Tél van? Hát persze! Hiszen felfelé szállingóznak a hópelyhek, és az égbolt jégtükrén lóbálózva iringálnak a korcsolyázó párok. Nem könnyű sport!

Keressünk most már vidámabb látványt! Ímhol egy temetés! Fölhulló hópelyhek közt, fölcsöpögő könnyek fátyolán át végignézhetjük, amint a sírások két vastag kötélen fölbocsátják a koporsót. A munkatársak, ismerősök, közeli s távoli rokonok, továbbá az özvegy meg a három árva göröngyöt ragadnak, s elkezdik a koporsót hajigálni. Jusson eszünkbe az a szívettépő hang, amikor a sírgödörbe ledobált rögök megdobbannak és szétomlanak! Az özvegy sír, jajonganak az árvák… Milyen más érzés fölfelé hajigálni! A koporsót eltalálni mennyivel nehezebb! Először is jó göröngyökre van szükség, mert a porhanyósabbja félúton szétesik. Van hát kapkodás, lótás-futás, taszigálódás a kemény rögökért. És hiába a jó göröngy; a rosszul célzott rög visszahull, és ha eltalál valakit – pláne, ha egy gazdag, előkelő rokont –, kezdődik a vihorászás, a káröröm egészséges kuncogása. De ha minden stimmel – kemény a rög, pontos a célzás, s telibe találja a deszkakoporsót –, megtapsolják a dobót, derűs lélekkel térnek haza, és sokáig emlegetik a nagy telitalálatot, a kedves halottat és ezt a mókás, pompásan sikerült szertartást, melyben nyoma sem volt a képmutatásnak, a tettetett gyásznak, a hazudott részvétnyilvánításnak.

Kérem, szíveskedjenek kiegyenesedni! Amint látják: a világ talpra állt, önök pedig emelt fővel, keserű könnyekkel sirathatják kedves halottaikat.

6. Egyeztessétek össze a groteszk fogalmát azzal, amit Örkény István írt a groteszkről!

7. Milyen szókép *a világ talpra állt?*

Örkény **alkotói módszere a sűrítés** volt: a részletező leírások, árnyalt jellemzések helyett az ábrázolt történet, helyzet, embertípus lényegének tömör, jelzésszerű megragadására törekedett. Ennek következménye **az elbeszélő visszaszorulása és az olvasó szerepének felértékelődése,** hiszen aktív, alkotó közreműködése nélkül több szöveg értelmezhetetlen marad. Örkény módszerét jól példázza a *Leltár* című egyperces, melynek puszta szósorából az olvasónak kell történetet alkotnia, így befogadóból maga is (társ)alkotóvá válik.

LELTÁR

Dombos táj (zivatar után)
3 gomolyfelhő
1 halastó
1 gátőrház
1 férfi (az ablakon kihajolva)
1 kiáltás
1 jegenyesor
1 sáros út
Kerékpárnyom (a sárban)
1 női kerékpár
1 kiáltás (az előbbinél hangosabb)
1 pár szandál
1 szoknya (a szélben lobogva, a csomagtartót csapkodva)
1 milflőrmintás blúz
1 darab amalgámtömés (fogban)
1 asszony (fiatal)
1 kiáltás (még hangosabb)
Új kerékpárnyomok
1 becsukódó ablak
Csönd

Örkény István, amikor megalkotta az egyperces novellákat, számos kisepikai műfajt és rövid szövegtípust, valamint azok jellemzőit felhasználta, mint például az anekdotát, a fabulát vagy a balladát. Az egyperces novellák **jellegzetes témái az újságműfajok,** erre példa az alábbi novella.

8. Készítsetek hasonló leltárt egy általatok választott témában! 5–8 fős csoportokban dolgozzatok, mindenki csak két dolgot tehet a leltárba!

HÍREK ÉS ÁLHÍREK

Szenvedélyes hírlapolvasó vagyok. Reggelente örömmel veszem kézbe a friss újságot, és átolvasom elejétől végig.

Minek szól ez az érdeklődés? Mindannak, ami tegnap óta történt, az öt világrész eseményeinek. Minthogy ezt a kívánságot százmilliók osztják, kialakult egy mindent behálózó hírszolgálati szervezet.

Kábelek, riporterek, képtávírók, telsztárok, szerkesztőségek, nyomdák ontják az érdekesnél érdekesebb híreket. Mindez óriási összegeket emészt föl. A minap rájöttem, hogy erre semmi szükség.

Hogyan született meg bennem ez a felismerés?

Egy hónapot töltöttem külföldön. Hamarosan hiányozni kezdett a reggeli újságolvasás. A második hét végén kezembe akadt egy régi pesti újság, melybe a villanyplatnit csomagoltuk. Kicsomagoltam, elolvastam. Olvasás közben azon kaptam magam, hogy a régi hírek ugyanolyan érdekesek, mint a frissek.

Ez a tapasztalat elgondolkoztatott. Ha a régi híranyag semmivel sem unalmasabb, mint az új, akkor talán az sem fontos, hogy amit elolvasok, megtörtént-e, vagy sem. Lehetséges, hogy kíváncsiságom beéri álhírekkel is.

Próbát tettem. A próba sikerült. Az alábbiakban ismertetek néhány érdekes hírt, amelyet néhány óra leforgása alatt, minden különös fáradság nélkül, az ujjamból szoptam. Remélem, hogy ezek a meg nem történt események olvasóim kíváncsiságát is kielégítik. Ez igen nagy jelentőségű esemény lenne.

AZ ÖT VILÁGRÉSZ ESEMÉNYEI
BICIKLIZNI TANUL A PÁPA

A katolikus egyház feje, orvosi tanácsra, minden reggel körbekerékpározza a Szent Péter-székesegyház előtti hatalmas térséget. Útjára, orvosán kívül, csak hat svájci testőr kíséri el, akik erre az alkalomra a nehézkes sisak helyett fehér bukósisakot viselnek. Róma népe és a számos utas és zarándok térden állva nézi végig a szentatya reggeli testgyakorlását.

[…]

9. Beszélgessetek arról, hogy ki és mennyire jártas a mai hírek világában! Milyen típusú híreket olvastok el vagy néztek meg elsősorban? Mennyire tartjátok fontosnak az információk valóságtartalmát? Mi a véleményetek a mai hírműsorokról, internetes hírekről? Valóban hírértékkel bírnak? Válaszaitokat indokoljátok!

10. Nézzétek meg a 2006-ban Esztergályos Károly rendezésében készült *Örkény-lexikon* című színes, magyar tévéfilmet!

Dráma a 20. század második felében

A dráma (műnem) történeti áttekintése

A görög dráma

A dráma mint műnem fénykora a Kr. e. 5. századra tehető. Ekkor erősödött meg a demokrácia a görög városállamokban. Kialakult egy új életforma (antik polgárosodás), és a kultúra is virágzásnak indult. Ekkor kezdték el mind szélesebb körben az ünnepeket is megtartani, amelyek például Dionüszosz, a szőlőművelés, a bor és mámor istenét dicsőítő alkalmakhoz kapcsolódtak. Az ünnepség fénypontjaként drámaversenyeket rendeztek. A színház a görög szellemi élet egyik lényeges központja lett.

A görög színházban kezdetben nagyon fontos volt a kar (kórus) szerepe, amely idővel folyamatosan csökkent, amikor kiemeltek először kettő, majd több színészt a karból. Így egyre hangsúlyosabbá váltak a darabokban a párbeszédes részek, ezáltal pedig már bonyolultabb cselekmények eljátszására is lehetőség nyílott.

A félkör alakú szabadtéri színházakat domboldalba építették. A közel 20–30 ezer ember befogadására alkalmas tér közepén helyezkedett el a kicsi, ám jól látható színpad, ahol nem voltak díszletek. A színpad mellett helyezkedett el az orkhésztra, azaz tánctér, ahol a 12–15 fős kar (kórus) kapott helyet.

A színészek csak férfiak lehettek, akik el tudták változtatni hangjukat, el tudták játszani a női szerepeket. Magasított sarukat viseltek, és eleinte saját ruháikban játszottak, majd megjelentek a színpadi ruhák, amelyek többletjelentést hordoztak. Például a ruha színe jelezte a boldogságot vagy a boldogtalanságot; a boldogok élénk színűt, míg a boldogtalanok sárgát, zöldet vagy kéket hordtak, a szenvedők pedig feketében jelentek meg.

A szereplők kőmaszkokat viseltek, amelyek alapján a nézők megállapíthatták, hogy női vagy férfi szereplő, rabszolga vagy idősebb férfi van-e a színpadon. Ugyanakkor a maszkokkal érzelmeket is kifejeztek.

A középkori dráma

A dráma a középkorban szinte csak a szöveg párbeszédes előadását jelentette. Nincs valódi játék, nincs dramaturgia, és nem létezett a mai értelemben vett színház intézménye sem. Az egyházi irodalomban a dráma teljes mértékben a tanítás, a nevelés, a példa és elrettentés célját szolgálta. Az egyházi dráma előadásai a templomban és az iskolában zajlottak.

A középkori vásárokban vándorszínészek vaskos komédiákat adtak elő.

A reneszánsz kori dráma

Amit ma reneszánsz drámának tekintünk, az először a spanyol és az angol színházakban jelent meg, de még jelentős hatással volt rájuk a középkori drámák világa. A korai reneszánsz drámák ezért erősen kapcsolódtak a valláshoz, a vallásos műfajokhoz. A színházi műfajok terén viszont már erőteljes az ókori dráma hatása.

Megjelentek a rémtörténetek, rémdrámák is, amelyekben a közös vonás a különös, félelmetes halálnemek. **A drámák szereplőit a szenvedély irányítja,** amely egyben meghatározza a hősök cselekvéseit is. Másik elterjedt műfaj a bohózat, de jellemzőek a szerelmi történetet megjelenítő pásztorjátékok is.

A drámát nem tekintették a lírai és epikus művekkel egyenértékűnek. A művek megjelentetésével a szerzők nem törődtek, sokkal inkább jellemző volt az alkalmi jelleg.

A **dráma** fejlődése szempontjából a legfontosabb mérföldkő a színház megújulása volt. A középkorban és a reneszánsz kor elején nem létezett még állandó színház, ezért volt nagy jelentősége az első színház megépítésének. Az állandó színház, az állandó játéklehetőség rangot adott a színháznak és a drámai műfajoknak.

A reneszánsz kori drámák általában verses formájúak voltak, a történeteket a szerzők általában öt felvonásra tagolták.

A reneszánsz dráma fénykora és az első állandó színház (Globe) is William Shakespeare nevéhez kötődik. Ő volt az, aki új irányt adott a dráma fejlődésének, bár Európában ekkor még az antikvitást mindenekfelett tisztelő francia dráma volt az uralkodó.

Shakespeare színházában még **nem voltak díszletek.** A jelenetek helyszínére a szereplők utaltak, itt is fiatal **fiúk játszották a női szerepeket.** Nem felvonások, hanem **színek voltak.** A drámák **szereplőinek jelleme sokat változik a darab során. Jellemfejlődésük a történet egyik mozgatórugója.**

A klasszicista dráma

A klasszicista drámákban nem mutattak meg mindent a színpadon, különösen olyan dolgokat nem, amelyek az előkelő közönség érzékenységét sértenék, vagyis durvák, nyersek. Fontos volt a mértéktartás. A női szerepeket ekkor már valóban nők játszották. A színház már valóban egy kőépület volt, mint ma. A közönséget a színpadtól függöny választotta el, amely a felvonások végén is leengedésre került. Díszleteket alig, de kellékeket annál inkább használtak.

Romantikus dráma

A romantikus dráma minden tekintetben szembehelyezkedett a klasszicista drámával. A modern történelem eseményeit dolgozta fel, a véres és megrázó eseményeket nem elbeszélte, hanem megmutatta, törekedett a történelmi hűségre (ruhák, díszlet, kellékek stb.), és sokkal több monológot alkalmazott, mint a klasszikus dráma.

A 20. századi dráma

A 20. század drámaírói a megelőző korok drámaszerkezeti szabályai jelentős részének felborításával s megszegésével olyan drámai formát igyekeztek kialakítani, amelyben megragadhatóvá válhatnak a saját koruk ellentmondásai és konfliktusai is. Olvasatukban a dráma valamit meg akar magyarázni, gondolkodásra akarja késztetni a nézőt, ezért egyik céljuk a nézők bevonása az előadásba. Ez abban is segíthet, hogy ne legyen annyira „mesterkélt" a színház.

Újdonságként hatott, hogy a drámában megjelentek epikus sajátosságok, vagyis elbeszélői részek. Egy német drámaíró például létrehozta a narrátor szerepét, aki nem csupán elmondja a történetet, de kommentálja és magyarázza is, ha szükséges. A modern dráma epizálását a német Bertolt Brecht valósította meg, színházát epikus színháznak is nevezzük. Hogy a nézők tudatában legyenek, valójában színházban vannak, úgynevezett elidegenítő elemeket írt a darabba. Ilyen volt a narrátor fellépése, a cselekményt megszakító *song* (szong), vagyis a dalbetét, valamint a kórusok, a táncok beiktatása, a feliratok, képek alkalmazása az előadásban. Drámáinak központi kérdései: *mit tehet az ember, hogyan élhet, és hogyan őrizheti meg emberségét egy olyan világban, amelyben csak mások kárára lehet boldogulni*.

Az 1950-es években jelent meg az *abszurd dráma* műfaja Párizsban. Víziók, látomások, groteszk és fantasztikummal teli elemek keverednek ezekben a művekben. Németországi kezdeményezéseknek köszönhetően jellegzetes szerkezete a színházban a montázstechnika is. Ezek az eszközök, mint előadás közben a jelenetek és a képek filmszerűen gyors váltakozása, a színpad szüntelen mozgatása, a többszintű játéktér, a narrátor alkalmazása, erős expresszív hatást fejtettek ki. Szintén az új irányzatok közé tartozott a *happening* (hepening), amely arra törekedett, hogy a néző és a színjátszó ne különüljön el egymástól. A nézőt aktív befogadóvá, együttalkotóvá akarták tenni. Ezeket az előadásokat nem rendezték meg előre, hanem gyakran spontán alakultak, és legtöbbször nyílt helyszíneken zajlottak, például utcán, tereken. Ma is többször találkozhatunk ilyen jellegű performansszal.

Színház és hatalom viszonya Magyarországon

A Kádár-korszak kultúrpolitikájában[5] a színház kitüntetett jelentőséggel bírt. Az állami forrásokból működtetett színházakat a központi, politikai irányítás jellemezte: vonatkozott ez a társulatok személyi összetételére, de a műsortervekre és a színpadra állítás módjára is. A repertoárokon előírás szerint kortárs magyar drámai műveknek is kellett szerepelniük, de természetesen csak az engedélyezett szerzők műveinek. A színházi bemutatók alapján nyilvánvaló, hogy a 70-es évek során az engedélyezettek köre jelentősen bővült, az évtized végére Örkény István, Csurka István és Páskándi Géza darabjai is színpadra kerültek, ami alig néhány évvel korábban még elképzelhetetlen lett volna. A kortárs drámairodalom, valamint a színház együttműködése Erdélyben volt a legvirágzóbb: a kolozsvári Állami Magyar Színházban számos fontos drámát bemutattak a korszakból.

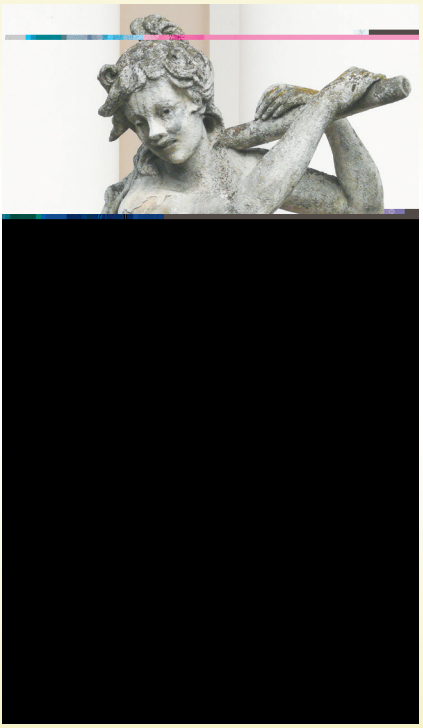

Piata Regele Ferdinand: Melpomené (görög mitológiai alak, a tragédia, a dráma és a gyászének múzsája) allegorikus alakja

A múlt század második felének magyar drámairodalmában különlegesen fontossá vált a történelmi tematika. A szigorú cenzúra szinte lehetetlenné tette, hogy a 20. század történelmi traumáiról nyíltan beszéljenek, ezért a drámaírók sokszor analóg[6] történelmi helyzetekhez folyamodtak. A drámáikban megidézett történelmi események így parabolikus[7] szerepet töltöttek be: valójában az akkori jelen vagy félmúlt elhallgatott kérdéseivel kapcsolatban foglaltak állást.

5 A kommunista kultúrpolitikát leginkább a Tiltott, Tűrt, Támogatott (a szavak sorrendje néha változó), azaz a „Három T” (TTT) kategóriákkal lehet jellemezni. A Szovjetunióban már bevált rendszert a második világháború után a befolyási övezetébe tartozó szocialista országok is átvették: hazánkban Aczél György nevéhez köthető. A nyolcvanas évekre Magyarországon ez a három kategória is szétfoszlani látszott, de gyakorlatilag a rendszerváltásig megmaradtak.

6 analóg: olyan, amely a szóban forgóval nem azonos dolognak, fogalomnak, jelenségnek vagy viszonynak bizonyos szempontból megfelel, ahhoz hasonló

7 parabola (görög–latin kifejezés): a mértanban használatos jelentésén kívül az irodalomban olyan jelképes történetet, példázatot jelent, amely erkölcsi tanítást tartalmaz. A bibliai példabeszédek majdnem mindegyike parabola.

Páskándi Géza (1933–1995) *Vendégség* (1970) című műve például Báthory Kristóf erdélyi fejedelem udvarában játszódik, s bár látszólag Dávid Ferenc püspöknek állít emléket, valójában az olasz teológus figuráján keresztül az áruló örök érvényű paraboláját alkotja meg.

Sütő András (1927–2006) két történelmi drámája [*Egy lócsiszár virágvasárnapja* (1974) és a *Csillag a máglyán* (1975)] is a reformáció időszakából meríti témáját: az előbbi Kolhaas Mihály tragikus sorsán keresztül a hatalom és a jogaiban megsértett egyén közötti ellentétet jeleníti meg, míg a *Csillag a máglyán* két főszereplője, Kálvin János és Szervét Mihály pedig a hatalomhoz való viszony kétféle módjának ábrázolása. Páskándi és Sütő az erdélyi drámairodalomhoz tartoznak, de a történelmi tematika a korszak magyarországi drámairodalmában is nagy hangsúlyt kapott. Spiró György *Az imposztor* (1982) című műve például az 1810-es évek Vilnájában (ma: Vilnius) játszódik. A cselekmény, amely egy színház belső életét viszi színre, a hatalom és a művészet konfliktusának parabolájaként is értelmezhető.

Amit a dráma műneméről tudni kell

7. évfolyamon már tanultatok a drámai szerkezetről, most felelevenítjük és kiegészítjük az eddig tanultakat.

Az epika és a líra mellett az irodalom harmadik műneme **a dráma** (görög eredetű szó, jelentése *cselekvés*). **A dráma tárgya a külvilágból merített esemény, eseménysor.** A drámai művek konfliktust, összeütközést jelenítenek meg.

A dráma eredetileg színpadra szánt alkotás, ebből következik, hogy a drámai művekből hiányzik a tárgyleírás, a táj- és környezetrajz, a külső jellemzés; mindezeket rövid, zárójeles *szerzői utasítások, a díszletek, a kellékek* és a színpadon látható *színészek* helyettesítik.

A szereplők gondolatait, jellemző tulajdonságait, egymáshoz való viszonyát az alakok cselekedeteiből, a **párbeszédekből (dialógus)** és/vagy **magánbeszédekből** (**monológ** – a dráma szereplőjének önmagához, közvetve a közönséghez intézett szövege, amelyből a néző betekintést kap a szereplő lelkiállapotába, az eseményekhez való viszonyába) ismerhetjük meg. A drámaíró tehát *nem elbeszél* egy történetet, mint az epikus, hanem megjelenít: *hőseit beszélteti* és *cselekedteti.*

A **drámai szerkezet** határozza meg a cselekmény elrendezését és a hősök jellemét. A drámai szerkezet legelterjedtebb formája az öt fő rész megkülönböztetése, amelyeket a hármas egység elve – **hely, idő, cselekmény** – foglal még szorosabban össze.

A **drámai cselekmény** egy adott, feszültséggel terhes **alapszituációból (expozíció)** bontakozik ki, amely bemutatja a szereplőket, és meghatározza magatartási lehetőségeiket: akcióra, drámai harcra késztet. Ez az a rész, amely tájékoztat az előzményekről, a szereplők kapcsolatáról, korábbi történésekről, és elhelyezi az eseményeket térben és időben is.

Bonyodalomnak nevezzük a műnek azt a részét, amelyben feltárul a szereplők közötti konfliktusrendszer, az ellentétes célokat, eszméket, értékeket képviselő hősök összeütközése, amely egyben a konfliktus/ok forrása is. A **konfliktus** a hősök összeütközése egymással és önmagukkal. Mivel minden szereplő valamiként állást foglal az összeütközésben, a dráma emberi magatartásokat szembesít kiélezett helyzetben. A drámai mű konfliktusa mozgatja a cselekményt, további konfliktusokat szül, és segít azonosítani a szereplők karaktereit, **jellemtípusait.** A konfliktus különböző érdekek, eltérő erkölcsi attitűdök, eltérő karakterek és temperamentumok ütköztetése.

A bonyodalom és a **bonyodalom kibontakoztatása** a dráma legterjedelmesebb része, a cselekmény menetét a tetőpontig viszi el. Ebben a szerkezeti egységben már kiélezetten mutatkozik meg a konfliktus, a hősöknek szembesülniük kell tetteikkel, eszméikkel. Ebben a részben kapcsolódnak össze a cselekményszálak.

A **tetőpont** a dráma azon része, amikor a katasztrófa közeledtével a hősök még egyszer megpróbálják megoldani az eddig megoldhatatlannak mutatkozó drámai helyzetet.

A dráma lezárása a katasztrófa vagy **megoldás,** azaz a konfliktus lezárása.

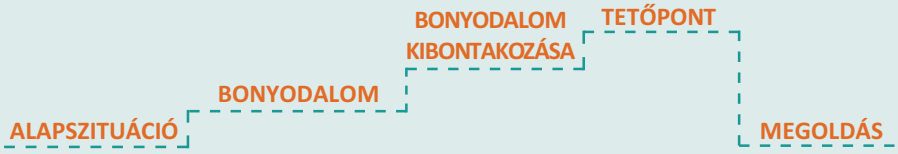

A **szereplők** a drámai művek mondanivalójának elsődleges közvetítői, az ő gondolkodásmódjukat ismerjük meg, beszédük, tetteik meghatározzák, hogyan viszonyulunk hozzájuk. A **főszereplőké** az egyik meghatározó „szólam", körülöttük alakul ki a legtöbb konfliktus, vagy az ő tetteik, gondolataik okozzák azokat. A **mellékszereplők** jelentősége kisebb, mint az epikus művekben, nem motiválják olyan erősen a főbb szereplők cselekvéseit, nincs valódi befolyásuk a cselekményre, kivéve, amikor a fordulat bekövetkeztében van szerepük. Ebben az esetben is csak pillanatnyi a jelentőségük.

A **szerepkör** az egyes szereplőknek a történetben elfoglalt helyére, jellegzetes szerepére utal. Ilyen drámai szerepkörök például a hősszerelmes, a szolga, a cselszövő vagy a segítő jó barát.

A dráma két alapműfaja a **tragédia** és a **komédia.**

Illyés Gyuláról

Illyés Gyula 1902-ben született Felsőrácegrespusztán. Az elemi iskolát a pusztai népiskolában kezdte, majd Simontornyán fejezte be. Gimnáziumi tanulmányait Dombóváron kezdte, Bonyhádon folytatta, végül Budapesten fejezte be.

1918-tól bekapcsolódott a baloldali ifjúsági mozgalmak tevékenységébe. Politikai szerepvállalásáért 1921-ben elhagyni kényszerült az országot. Előbb Bécsben élt, majd Berlinben, végül Párizsban keresett munkát. 1926-ban térhetett vissza Magyarországra. Itthon tevékenyen részt vett a magyar irodalmi életben, Babits Mihály mellett a *Nyugat* társszerkesztője lett, majd ennek megszűnte után *Magyar Csillag* néven adott ki folyóiratot. 1945 után rövid ideig politikai szerepet vállalt a Nemzeti Parasztpárt képviseletében. Ekkor lett a *Válasz* című irodalmi lap szerkesztője. A hatvanas évektől kezdődően az irodalmi élet egyik meghatározó alakja lett. A cselekvő költészet programja, a költő közéleti szerepe mellett foglalt állást. A kommunista hatalomátvétel természetesen a közéleti megszólalás lehetőségeit is átformálta. Illyésnek sikerült megőriznie erkölcsi tekintélyét, sőt a Kádár-rendszer évtizedeiben szellemi befolyása a szó szoros értelmében a nemzet költőjévé avatta. Irodalmi munkásságának s így költészetének hatása azonban – személyes szerepe ellenére – pályája második felében jóval korlátozottabbá vált.

1983-ban hunyt el Budapesten.

Illyés prózájából

Bár költőként indult, Illyés nevét a harmincas években írt, a népi mozgalomhoz kötődő prózai művei tették igazán ismertté. A *Puszták népe* mellett kiemelkedő jelentőségű *Pusztulás* című útijegyzete, a *Hunok Párisban,* amelyben a húszas években szerzett párizsi élményeit írta meg. Illyés egész pályája során vonzódott az önéletrajz különféle változataihoz, nem független ettől a *Kháron ladikján* című műve sem, amelyben az író az elmúlással néz szembe. A *Hajszálgyökerek* című kötetben több évtized terméséből összeválogatott esszék, riportok, interjúk és útirajzok kaptak helyet, amelyek témája a nemzeti érzés, a magyarság nemzeti összetartozásának tudata.

Illyés Gyula: Dupla vagy semmi

A drámaíró Illyés Gyula

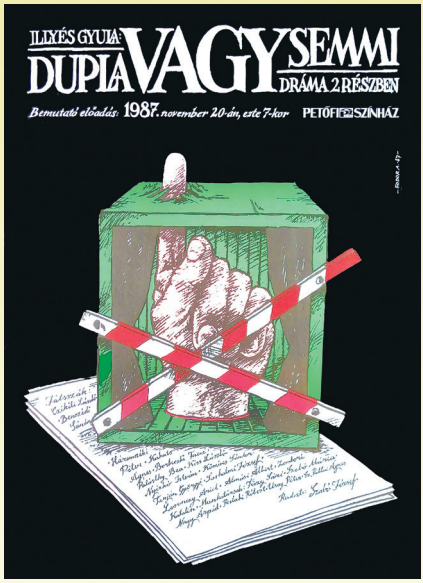

A dráma műneme már a fiatal Illyéstől sem állt távol – párizsi éveiben álnéven írt darabokkal támogatta a munkásszínjátszás ügyét –, első komolyabb drámai kísérlete mégis csak a második világháború alatt született: már elismert költőként és prózaíróként, jóval a negyvenedik évén túlhaladva írta első drámáját.

Életének második felében azonban a magyar irodalom egyik legértékesebb drámai életművét teremtette meg, hiszen a színpadot a nemzeti önismeret leginkább hatékony nyilvános fórumának tekintette. Drámáiban sorra veszi a magyar történelem sorsdöntő helyzeteit, hogy az elmulasztott lehetőségek elemzésével a magyarság jelenkori történelméhez adjon eligazító érveket. De egyetemes témái is hazánk nemzeti sorskérdéseihez kapcsolódnak.

Szemléletileg Illyés drámai életműve kivételesen gazdag: számos megoldatlan és kényes kérdést vetett fel, de tartalmilag is sokszínű: nemzeti történelmi dráma, vitadráma, kópéjáték, vásári komédia, tragédia s a legkülönfélébb változatok kerülnek ki a keze alól. A drámaíró Illyés lenyűgöző nyelvművész: szemléletességét és hitelességét a szereplőinek, a helyzeteknek és jellemeknek megfelelő nyelvhasználatával biztosítja.

Egyik legismertebb drámája, az 1953-ban bemutatott *Fáklyaláng*, akárcsak Illyés egyéb történelmi színművei, sorsdöntő helyzetben összecsapó eszmék konfliktusára épül: Kossuth Lajos és Görgey Artúr vitáját viszi színre a szabadságharc végnapjaiban. Két nagy formátumú személyiség, két teljesen különböző alkat és beszédmód áll szemben egymással, Illyés végül a konfliktust a jó és a rossz ellentétévé szűkíti.

Illyés Gyula utolsó tragédiái az egyetemes emberi kérdéseket vizsgálják, ugyanakkor e drámája is értékes és izgalmas művészi kísérletekkel egészítették ki az életművet. Illyést pályájának utolsó szakaszában komolyan foglalkoztatta a művészsors értelme.

(Előszó)

[…]
Értelmes-e, érdemes-e az emberi lét? – felelősen erre bizony csak alapos tapasztalatok birtokában, vagyis – akármiféle – pályának a vége felé van módunk felelni. Viszont a feleletben ekkor már ítélet is van. Ha nincs értelem és érdem, akkor ezért az egy életért is kár volt: ha pedig van, akkor ide legalább még egy létet, hogy a tapasztalatot méltóan hasznosíthassuk – köszönetül az eddigiekért. Innen a darab címe, hogy *Dupla vagy semmi*.
[…]

Emberiségköltemény: olyan drámai mű, amely az emberi lét legalapvetőbb kérdéseire kísérel meg választ adni.

A 18. század második felének német irodalma az egyik legnagyobb hatású korszak az irodalom történetében. Egyik legfontosabb szerzője Johann Wolfgang Goethe (1749–1832), akinek fő műve, a *Faust* című emberiségköltemény a világirodalom egyik csúcsteljesítménye. Goethe közel hatvan éven át dolgozott rajta, a teljes változat csak a költő halála után, 1832-ben jelent meg. A mű középpontjában Faustus doktor és az ördög, Mefisztó szerződése áll: ha Mefisztó szolgálja a tudóst életében, és akár egyetlen pillanatra igazán boldoggá és elégedetté tudja tenni őt, megkaparinthatja a lelkét. Faust azonban mindenütt az emberi élet fájdalmaival szembesül, s csak akkor lesz boldog, amikor rájön: az ember Isten munkájának folytatója, a cselekvő, küzdő ember nem bukhat el.

Illyés a fausti problémakört a *Dupla vagy semmi – azaz két életet vagy egyet se* (1974) című drámájában a művészi munka értelme felől vetette föl.

A történet alapvetésének egyszerűségében rejlik annak zsenialitása: erdős hegyvidéken vagyunk, valahol a nagyvilágban. A mű szereplői favágók, erdőirtással foglalkozó falusi népek. Ezt a hétköznapi helyzetet borítja fel, mikor a vidék új birtokos hatalmába kerül, aki még az is lehet, hogy maga az Ördög. Az új gazda ötlete, hogy családonként végezteti az erdei munkát, nem arat osztatlan sikert. Bár ez neki kétségtelenül előnyös, a helyiek számára viszont jobb lenne, ha a családok összefognának. Ehhez azonban erős önvizsgálatot kellene tartaniuk: le kellene küzdeniük előítéleteiket, önzésüket, kölcsönös gyanakvásaikat.

Ekkor érkezik meg a településre a Bábjátékos, akit a helyi Fogadós olyan előadásra kér, amely a közösségi erkölcs megerősítését szolgálná, s ezzel talán az új gazda gonosz tervét is meg tudnák hiúsítani. Nemsokára a Zsoldos is a fogadóba érkezik, aki maga a Halál. Amikor megtudja, mi a Bábjátékos vállalt feladata, ad neki még egy esélyt. Egyetlen éjszakát.

Illyés **allegorikus figurákat szerepeltet** a darabban: a középkori moralitások[8] világát idézi ezzel.

A dráma remek színjátékos ötlettel indul: a bábok megelevenednek. **Kettős példázattá válik** így a darab: az egyik magának a Bábjátékosnak a története, a másik pedig az, amit a Bábjátékos a bábokkal játszat el. A Bábjátékos – minden művész alteregója[9] – az emberiség megváltoztatását tekintette életfeladatának, de kudarcai után most már lemondana erről. A Fogadós kérését se akarja teljesíteni, de megjelenik a Halál, s azt állítja, hogy nem lehet a világon változtatni, kár is azt erőltetni. Alkut ajánl: ha most vele megy a Bábjátékos, akkor emelt fővel halhat meg, s minden kudarcért a Halált okolhatja, de ha elvállalja a Fogadós megbízását, s az újabb világjobbító kísérlete sem sikerül, akkor „megalázva, a kudarc szégyenével" kell távoznia. A Bábjátékos elfogadja a kihívást: egyetlen éjszakát kér még a Haláltól. A Halál nem fukarkodik: a fausti hagyományokhoz hasonló nagylelkű gesztussal ígér örök életet a Bábjátékosnak abban az esetben, ha sikerülne a kísérlete.

3

[…]

HALÁL

Nocsak. Az emberkék mégis vihették volna valamire?

BÁBJÁTÉKOS

Ha lett volna idejük. De éppen mihelyt eléggé megérett rá az eszük, mikor kellő tapasztalatot, és, igen, időt szereztek, jöttél te, féltékenyen. Most is azért jöttél, mert félsz, hogy a világ, igenis, megváltoztatható. Most már tudom, miért akarsz épp most magaddal vinni. Épp innen.

HALÁL

Mit hallok, a világ megváltoztatható? S még te is vállalnád?

BÁBJÁTÉKOS

Nem magamért.

HALÁL

Hahahaha! S nem azért, mert remeg a térded. S mi kellene hozzá?

BÁBJÁTÉKOS

Eszköz, nekem is. Meg idő.

---

8 moralitás: allegorikus szereplőket felvonultató vallásos színjáték. A középkori moralitások különösen a megszemélyesített bűnöknek és erényeknek az ember lelkéért folyó harcát mutatták be szívesen.

9 alteregó: latin eredetű kifejezés, jelentése 'másik én'. Irodalmi művekben olyan szereplő, aki a szerző megnyilvánulásait, gondolatait tükrözi.

HALÁL

Hát ez ne legyen akadály. A te észretérítésedben sem. Annak kiderítésében, hogy melyik itt az igazi út.

BÁBJÁTÉKOS

Csak ezt az éjszakát add meg erre a kísérletre.

HALÁL

Nem egy éjszakát kapsz. Örök életet: ha bevág ez a kísérleted. Elnapolom az indulást. Fölmegyek a szobádba. Egy kis kikapcsolódásra én is rászolgáltam. Tessék, máris kezdheted. De vigyázz. Ha most jössz, emelt fővel jöhetsz, azzal, hogy elragadtalak, elbánt veled „piszkosan" a Halál. De ha maradsz, azután majd megtörve jössz, megalázva a kudarc szégyenével. De jó: egyenrangúak vagyunk – hajnalig. Itt ez a hordó. Négy kancsóval iszom belőle. Mire az utolsó lemegy, a te időd is lejár. *Fölmegy a lépcsőn.*

A Bábjátékos a történtektől megviselten nézi a bábjait. Bort tölt magának, de reszkető keze rosszul teszi vissza a kancsót. A kancsó a földre fordul. A csörömpölésre a Halál hátratekint.

HALÁL

Csak annyi legyen a kár! *Új, teli kancsót varázsol az asztalra.* Jó éjszakát!

A Bábjátékos leül, fölkel, homlokát törli. Helyet csinál az asztalnál, arrébb tolja a lámpát. Az asztalra teszi a zsákot, kioldja, kiborítja a bábokat, közben földönti a lámpát: az kialszik.

BÁBJÁTÉKOS

Hé, világosságot! Világot! Kialudt a lámpa! Hé, valaki! Semmit sem látok. *Nekimegy egy széknek, földönti. Hirtelen vakító fény támad.*

HALÁL

A lépcső tetején. Máris baj van?

Mert a Bábjátékos izgalmában a földre lökdöste a bábuit.

Ne kapkodj összevissza. Vigyázz arra az ijedségtől reszkető kezedre! Ne énrám gondolj, hanem a tennivalódra! Nehogy földöntsd még egyszer azt a korsót. Vigyázz, ha mondom, azokra a drága bábukra. Még kárt csinálsz bennük, s annak is én leszek az oka. Csak nyugalom és csigavér. Kezdj bele rögtön, amiben megállapodtunk. Nem én sürgetlek. Az idő. *Nevet.* Az „élet"! Az „örök"! *Eltűnik.*

[…]

A Bábjátékos az életre keltett bábokkal akarja bemutatni, hogy az ő segítségével igenis megbékélhet az egymással farkasszemet néző közösség – tágabb értelemben véve az emberiség. A figurák azonban valóban önálló életre kelnek, s felülírják a Bábjátékos szép elgondolását: egyetlen céljuk a nagyobb haszon, ezért komikusnak ható módon igyekeznek embereket egymáshoz kényszeríteni, s akár durva eszközökkel is gátolják boldogulásukat, a normális(abbnak mondható) szép életet.

11

[…]

MÁRTA

A világ a lopóké, a csalóké. Állíthatod a szemük elé akár magukat azokat a szent magasságból hozott kőtáblákat, elszajkóztathatod velük, mint a tanító a kisiskolásokkal az egyszeregyet, milliószor is a híres parancsokat, de tétess velük csak egy komolyabb próbát a természetükből, és – nézheted, nagy messze néző – adnak-e arra, amit te minek is mondtál? „Tisztességre."

BÁBJÁTÉKOS

Adnak, igenis adnak. Főképp ha bátorító példát is kapnak.

MÁRTA

Hogyne, adnak, tapsot a riszálásért. De ők is csak azt nézik, amit a bátorítók: a hasznukat, az előrejutásukat, a krajcárnyi érdeküket, a lépésnyi érvényesülésüket. Mindenki. Mitől enyhülhetnék én meg? Vagy akárki? A szép szólásoktól? Mintha a rablógyilkost azzal akarnák megjavítani, hogy fölolvassák neki a törvénykönyvet. Mert ahogy a zsoltár mondja, a „bűnök már elkövettettek," s mindez csak folytatás. Add föl ezt a konok mozsárdurrogtatásodat a jégfelhők ellen. A világ: világ. Nem változtatod meg. Ennyit sem.

BÁBJÁTÉKOS

Még nincs vége.

MÁRTA

Dörögheted a tanácsot, a receptet. Hallgasd meg az én tanácsomat. Hagyd abba! Ne erőltesd tovább!

JÁNOS

Nem! Ne hagyd abba. Ne még. Mert ezt én nem hagyhatom!

Az áhított békesség és nyugalom helyett tehát azzal végződik történetük, hogy egymásnak esnek. Hiába figyelmezteti őket a Bábjátékos, hogy csak egyetlen életük van, s „arra nem ez volt előírva", nem hallgatnak rá, eltiporják. Így aztán a Bábjátékos önként megadja magát a Halálnak.

19

Egy sugár a lépcső tetejére vetül: ott áll a Halál, fölemeli, szájjal lefelé fordítja a korsót: a hordóra teszi. Aztán egy kis ideig nézi a küzdő gomolyagot. Hirtelen fölemeli a kezét. Karmozdulatára a bábok nyomban megmerevednek: abban a testtartásban, amilyenben az intés villámütése érte őket. A Halál gúnyos mosollyal szemléli a torz élőképet. A Bábjátékosra tekint.

HALÁL

Nos?

BÁBJÁTÉKOS

Nyertél. Mehetünk.

HALÁL

Lejön a lépcsőn, a Bábjátékos mögé kerül.

BÁBJÁTÉKOS

Búcsúzó tekintettel, bólogatva járatja szemét a változatlanul némaságba merevedett bábukon. Azok kidülledt szemében csak egy van: a csodálkozás. Ez volt az utolsó lecke. Isten veletek. *Indul, de megáll: kiadja mégis, ami a nyelvére gyűlt.* Nem vágyódom vissza közétek: hátra se nézek: eszembe se jut, mi volt itt a kísérlet, a – vállalkozás! A keserves kudarc. Mind, mind a szégyenletes bukás. Lássátok – most majd meglátjátok – mi lesz így! Megérdemlitek. Hogy falra borsó volt az okos szó. A szégyen röhögteti meg az embert, hogy mennyi szép szándék, erőfeszítés, áldozat; mennyi nyugalom és élet föláldozása pazarlódott arra, hogy csak egy kicsit is mások legyetek. Százak, ezrek, ezrek és százezrek vállaltak tébolyt, nyomort, kínpadot, hogy legalább a jajongásukkal verjenek egy jobb igét a fejetekbe. És mi is, híres „szórakoztatók", kik megríkattunk és megnevettettünk benneteket. Csak azért, hogy ránk figyeljetek. Dehogyis ránk: arra, amit üzenetül kaptunk az észretérítéstekre. Igen, tetszelegtünk, riszáltunk, bohóckodtunk, ugráltunk, erőltettük a tapsot, estünk a fenekünkre, nyeltünk, ha kellett, tüzet és kardot is: ne legyen unalmas a tananyag! Mert a könny, a nevetés, a híres taps: helyeslés, azt hittük. De ti a legjobb órában is legfeljebb mulatni akartatok. Csámcsogni a szívünket is, töltekezni a velőnkkel is. Nem okultatok – „minek"? Letiportátok magatok közt is, aki jót akart. Nos, mulassatok. Tessék. De nélkülünk. Korbács kell nektek, hogy terelődjetek: ólmos ostor, mint az ökörnek: vasvilla, mint a bivalynak: zsarnoki csizma, hóhéri kínpad! Nem láttok többet. Nem lehet – de mire lenne is jó segíteni rajtatok! Átok alatt lesztek, és én nem veszem le rólatok. Nem vehetem. *Keserűen.* Nem tehetem! Már nem tehetek semmit, és ez az én – békém! *Fölemeli kezét.* Ti akartátok. *Leejti a kezét.*

A bábuk összenyeklenek, csonttalanul hullnak a földre.

BÁBJÁTÉKOS

Isten velünk. *Kimegy.*

A Halál hosszan nézi a csoportot, egészen addig, míg mozgást nem tapasztal: csak akkor indul ki, hátra-hátranézve.

A két példázat itt egymásba ér: **a művészet emberjavító törekvésének nincs értelme,** mert az emberek nem hallgatnak a művészre. *Százak, ezrek, ezrek és százezrek vállaltak tébolyt, nyomort, kínpadot, hogy legalább a jajongásukkal verjenek egy jobb igét a fejetekbe.* S mindez hiábavalónak bizonyult.

Illyés azonban nem tud belenyugodni a totális vereségbe, s **utójátékszerű vigaszt, reménységet tesz a történethez:** az egymástól levert bábok újra éledeznek, s arról kezdenek tanakodni, hogy talán mégis a Bábjátékosra kellett volna hallgatniuk. Más szóval: a művész halála után új életre kelhetnek azok az eszméi, melyek diadalát életében nem érhette meg.

20

VIOLA
Már előbb fölemelte fejét: körülnéz, megérinti szomszédját, Mátét. Psszt.
MÁTÉ
Fölül, ocsúdva körülnéz. Elment?
Eszmél a többi is.
JÁNOS
El.
MÁRTA
Hova?
JÁNOS
Meghalni.
ESZTER
Jánoshoz. És most?
MENYHÉRT
Mi történik velünk? Ki ad most szerepet?
PÉTER
Játsszuk mi magunk tovább?
ANDRÁS
Amibe belebuktunk?
ZERGEVADÁSZ
Péterhez. Te rontottad el. *Mártához.* Meg te.
MÁRTA
S ha újrakezdenénk? Ott, ahol először leszidott bennünket.
JÁNOS
Próbáljuk csak ismét. Álljatok föl. S mondd újra onnan, ahol megállított. Miért is? Mi volt a végszavad?
PÉTER
„Csak azt kaparom magamnak, amit más énelőlem kaparna el."
JÁNOS
Hát igen. Ezt nem így kellett volna.

PÉTER

Úgy kellett volna, ahogy ő kiigazítani akarta.

MÁTÉ

Hogy „az embert nemcsak a zabálhatnékja vezeti, mint a makkoltatáson a disznót”.

JÁNOS

Nahát akkor itt kezdjük újra. Te itt állsz, te ott, te meg amott. *Péterhez*. És te majd mit felelsz?

PÉTER

Nem szívemből mondtam, hanem csak úgy indulatomban…

FOGADÓS

Bejön. Elment?

TÖBBIEK

Pszt.

PÉTER

…a buta haragomban mondtam csak, annak az új gazdának az ördögi rendelkezései miatt, amelyek titeket is, benneteket is…

A párbeszéd érthetetlenül is folytatódnék, ha nem vágná el a függöny.

A végkifejlet utáni **befejező jelenet a cím újraértelmezéseként is felfogható:** a játékosok, mikor magukhoz térnek, újra, más módon adnák elő a történetet, azaz még egy életet kérnek. Egyfajta utalás ez a kötet címére, melyben a darab megjelent: megpróbálják *megemberelni magukat.*

Kérdések, feladatok

1. Nézzetek utána, milyen emberiségköltemények léteznek a világ- és a magyar irodalomban!
2. Kinek a művét nevezte annak első olvasása után „gyenge Faust-utánzatnak” Arany János (Arany revideálta, azaz újabb mérlegelés után megváltoztatta a véleményét)?
3. Milyen szimbolikus jelentést társíthatunk az Illyés darabjában felbukkanó Bábjátékos alakjához és úgy egyáltalán a bábfigurákhoz?
4. Értelmezzétek a darab címét: *Dupla vagy semmi – azaz két életet vagy egyet se!*

Összefoglalás – Kárpát-medencei irodalmunk a 20. század második felében

Tehát nagyon nehéz eldönteni, hogy tulajdonképpen mi a kor; mert a kor nem biztos, hogy azonos azzal, amiről beszél. Illetőleg: nem teljesen azonos.

Pilinszky János

A második világháborút követően (1945 után) Magyarország mind társadalmi, mind kulturális és emberi szinten is próbált magára találni. Az élet alapvető szükségleteinek megteremtése mellett a kulturális irányvonalat is megpróbálta kijelölni a vezetés. Vagyis létrejött egyfajta „irányított irodalom".

A művészek, gondolkodók közül sokan csak az asztalfióknak írhattak, míg mások megpróbáltak a különböző lehetőségekkel élni, túlélni. Az alkotásokban egyeseknél megjelenik a számvetés, a meditáció, a harmóniakeresés. Mások lírájában a mítoszi hosszúversek válnak meghatározóvá. Az egyénre figyelő lírai én helyett a mindenségre fókuszáló írói nézőpont is teret kap.

1. Értelmezzétek az alábbi kifejezéseket!

lírai önéletrajz, népies dal, groteszk, egyperces, dráma

2. Kapcsoljatok a fenti fogalmakhoz egy-egy alkotót és egy-egy műcímet is!

3. Kiknek az írásaiból származnak az idézetek? Mi a művek címe?

S dúlt hiteknek kicsoda állít
káromkodásból katedrálist?

Üzenem az erdőnek: ne féljen,
ha csattog is a baltások hada.

Keressünk most már vidámabb látványt! Ímhol egy temetés! Fölhulló hópelyhek közt, fölcsöpögő könnyek fátyolán át végignézhetjük, amint a sírások két vastag kötélen fölbocsátják a koporsót.

mellén viseli
és hevét kibírja,

A 20. SZÁZADI TÖRTÉNELEM AZ IRODALOMBAN

„a te múltad a mi múltunk”

Trianon kapcsán már láthattátok, hogy a történelmi események milyen nagy hatást gyakorolhatnak a művészetekre, az irodalomra. A következőkben a 20. század további nagy történelmi fordulópontjainak az irodalomra gyakorolt hatására, az irodalomban témaként való megjelenésére hozunk példákat.

A 20. század önkényuralmi rendszerei és világháborúi az emberi és a közösségi értékekben végzett rombolással és a személyesen érintettek száma miatt olyan mély sebeket ejtettek az emberiség emlékezetében, amelyek hosszú távon velünk maradnak.

2011 óta augusztus 23-án tartják a totalitárius diktatúrák (önkényuralmi rendszerek) – a nácizmus, a fasizmus és a kommunizmus – áldozatainak európai emléknapját. Azért kell emlékeznünk, hogy ne merülhessenek feledésbe az ezekhez a rendszerekhez köthető szörnyű események. Miért éppen augusztus 23.? Azért, mert ehhez a naphoz egy olyan esemény köthető, amely egyszerre szimbolizálja a nácizmus és a kommunizmus hatalmi törekvéseit. Az Európai Bizottság alelnöke 2019-ben, az emléknapon így nyilatkozott: *1939-ben ezen a napon írta alá a náci Németország és a Szovjetunió a Molotov–Ribbentrop-paktumot, és ezzel egy sötét fejezet kezdődött az európai történelemben. A polgárok nem dönthettek szabadon, és nem tudtak beleszólni a politikai választásokba. Európában a szabadság és a demokrácia csupán álom volt.*

A totalitárius rezsimek alatt Európában több tízmillió áldozatot deportáltak, kínoztak és gyilkoltak meg. E kegyetlen tettek, a nem létező szabadság és az alapvető jogok semmibevétele miatt Európa egyes részein több generáció soha nem tapasztalhatta meg, hogy milyen szabadságban és demokráciában élni.

Az európai totalitárius rendszerek által elkövetett bűncselekmények emlékezetéről szóló egyik bizottsági jelentés így fogalmazott:

Az Európai Unió az alapvető jogok tiszteletén alapul, és állandó inspiráló tényező és bátorítás forrása minden olyan nemzet számára, amely nehézségekbe ütközik a múlt szenvedéseinek feldolgozása során. A múlt borzalmainak emléke mindannyiunk közös erőfeszítése kell legyen az Európai Unióban, hogy valóra váltsuk a kifejezést: „a te múltad a mi múltunk”. Ezen emlékek megőrzése mindannyiunk kötelezettsége, annak jeleként, hogy kegyelettel és tisztelettel adózzunk az áldozatoknak, akik szenvedtek és életüket adták, és hogy biztosítsuk, hogy ilyen események sohase fordulhassanak elő többé.

(Forrás: Szőts Zoltán Oszkár történész)

A II. világháború

[…] *einstand. Ez a csúf német szó azt jelenti, hogy az erős fiú hadizsákmánynak nyilvánítja a golyót, s aki ellenállni merészel, azzal szemben erőszakot fog használni. Az 'einstand' tehát hadüzenet is. Egyszersmind az ostromállapotnak, az erőszaknak, az ököljognak és a kalózuralomnak rövid, de velős kijelentése.*

Molnár Ferenc: *A Pál utcai fiúk*

Németország területi terjeszkedése és Európa leigázására irányuló törekvése 1939. szeptember 1-jén az egész európai kontinenst háborúba sodorta. A második világháború nem tett különbséget katonák és civilek között. Milliók estek áldozatul a tömeges kivégzéseknek, deportálásnak, éhínségnek, kényszermunkának, koncentrációs táboroknak és a bombázásoknak. A náci uralom módszeres társadalmi és etnikai tisztogatásai során milliókat mészároltak le. A Közép- és Kelet-Európában vívott háború a nemzetiszocializmus és a sztálinizmus összecsapása közepette különös kegyetlenséggel zajlott. A nácik az Európában élt zsidóság kétharmadát, közel 6 millió embert mészároltak le. Auschwitz, Buchenwald, Dachau… haláltáborok, amelyek örök emlékeztetői az emberi gonoszság és kegyetlenség tobzódásának. Sztálin pedig a németekkel való együttműködés címén egész népeket hurcoltatott Szibériába, ahol százezrek haltak meg közülük.

A második világégés Európában a Harmadik Birodalom (a hitleri Németország) 1945. május 8-i kapitulációjával ért véget. A csendes-óceáni fronton Japán csak szeptember 2-án, az amerikai atombomba augusztusi bevetése után tette le a fegyvert. Az antifasiszta koalíció teljes győzelmével végződő második világháború volt az első, a Föld teljes egészére kiterjedő fegyveres konfliktus.

61 állam (az akkori emberiség 80 százaléka) volt kénytelen részt venni a háborúban; a harcok 40 ország területén és az összes óceánon folytak; 110 millió katona állt fegyverben; a katonai áldozatok száma 27, a civileké 25 millióra tehető.

A hirosimai atomfelhő

Szabó Magdáról

Debrecenben született 1917-ben. 1935-ben érettségizett szülővárosában, majd a debreceni egyetemen szerzett latin–magyar szakos tanári és bölcsészdoktori diplomát.

Az irodalom szinte minden területén kipróbálta tehetségét, indulásakor verseskötetekkel jelentkezett, később regényeivel vált híressé, s színpadi művei is sikereket arattak.

1940-ben kezdett el tanítani előbb szülővárosában, majd Hódmezővásárhelyen. 1945-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium munkatársa volt 1949-ben történt elbocsátásáig.

1958-ig nem publikálhatott, az ebben az időszakban született műveit csak később adták ki.

Az 1958-as *Freskó* és az 1959-ben megjelent *Az őz* című regényei hozták meg számára a sikert. 1959-től szabadfoglalkozású íróként dolgozott.

Önéletrajzi ihletésű regényeiből *(Ókút, Régimódi történet)* megismerhetjük a korabeli Debrecen múltját és mindennapjait is.

1985-től öt éven át a Tiszántúli Református Egyházkerület főgondnoka és zsinati világi alelnöke volt. 1993-ban a Debreceni Református Teológiai Akadémia díszdoktorává, 2001-ben a Miskolci Egyetem tiszteletbeli doktorává avatták. 2003-ban elnyerte a Femina francia irodalmi díjat *Az ajtó* című regényért. Az Európai Tudományos Akadémia és a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja volt, Debrecen városának díszpolgára.

A Kossuth- és kétszeres József Attila-díjas író, költő, műfordító 2007-ben hunyt el Budapesten.

Mindannyian tudjuk, hogy az otthon nemcsak négy falat, tárgyakat jelent, az otthon menedék. Az az ember, akinek van hová – és van kihez – hazamenni, mindenkor könnyebben viseli az élet konfliktusait, csapásait. Az otthon számomra azt is jelenti, hogy valaki meghallgat, valaki megvigasztal.

(Forrás: *Ne félj!* – Beszélgetések Szabó Magdával)

A szerző az Abigél című regényéről

Az Abigél – regény és tévéfilm formájában egyaránt – azt szerette volna megmutatni, hogy nincs közösség, amelyet el nem ér a háború, és csak másodsorban egy felekezeti leányiskola Hitler-korabeli ábrázolása. Ami miatt a regény és a film íródott, színházi szaknyelven úgy hívják, spétreakció. Valaki jól mulat, nevetgél, aztán egy másik rászól, lebitangozza, egy darabig még mosolyog, időbe telik, míg eljut a tudatáig, milyen szépen megtisztelték, mosolygós arcáról eltűnik a derű, pár fázissal később, de mégiscsak felfogta: megmondták neki, mi róla a vélemény. Mindent beleírtam az Abigélbe, amit nekem kellett volna megtennem, aki tanú voltam, és kortárs, de nem lettem több egy bűntudatos szemlélőnél. Ha vádirat lett, magamat vádolom és a magamhoz hasonlókat, ha elismerés, azoknak szól, akik kicserélték az okmányokat, megmentettek számtalan Bánkit, számtalan Vitay Ginát, átprogramoztak énekmutató táblákat, átfestették a feliratokat, meggallérozták a szobrokat. Fiataloknak írtam, akik csak tananyagként ismerik ezeket az éveket, de elvállalták olvasmányuknak is, filmélménynek is az idősebbek. […] *Az Abigél országos siker lett. Egyetlen pillanatra se hittem, hogy nekem, személy szerint, részem volt benne. Magyarország egyszerűen csak szavazott, azzal, ahogy fogadta: Hitler ellen, a háború és a fasizmus ellen, s azok mellett, akik tettek is valamit, nemcsak rémülten és undorodva figyeltek, mint egy írónak még nem is nevezhető nagyon fiatal író, aki elraktározta a nyersanyagot az építkezéshez: az emlékeket. Nemcsak egyénnek, egy országnak is lehet spétreakciója.*

(Forrás: *Szabó Magda vallomása az Abigél keletkezéséről*)

Az Abigél-történet sikerei

Szabó Magda *Abigélje* 1970-ben jelent meg először. A regény hamar nagy népszerűségre tett szert itthon, és több nyelvre is lefordították. 1978-ra Zsurzs Éva rendezésében négyrészes tévéjátékot forgattak belőle, amelynek forgatókönyvét maga Szabó Magda írta. 2008-ban mutatták be a Budapesti Operettszínházban a regényből írt musicalt. A könyv népszerűségét bizonyítja, hogy a 2005-ös *A Nagy Könyv* szavazáson harmadik helyezett lett.

Az *Abigél* műfaja **lányregény,** de túlmutat azon: a főhős és környezetének ábrázolása árnyaltabb, fejlődésregény (nevelődési regény) is. Ugyanakkor cselekménybonyolítása – a fordulatok, az izgalmas pillanatok – már-már a krimi műfaját idézi (gyilkosság nélkül).

Szabó Magda: Abigél

Gina intézetbe kerül

A változás, ami életében bekövetkezett, annyi mindentől megfosztotta, mintha bomba pusztított volna az otthonában.

Elsőnek Marszell tűnt el, akit kisasszonynak szólított, mióta csak ismerte, de akire azért sosem úgy gondolt, mint egy francia lányra, aki tizenkét esztendőn át a mellette levő szobában lakott, és őt nevelte. Marszell több volt, mint egy nevelőnő, fizetett alkalmazott; jelenléte olykor még azt is el tudta feledtetni, hogy voltaképpen idegen, és nem pótolhatja igazán azt, akit a kislány még kétéves korában elveszített: az édesanyát. Marszell mindig megértette még azt is, amit Gina nem is fogalmazott meg érthetően, amire csak utalt, vagy amiről csak hebegni tudott; voltak pillanatok, amelyekben majdnem olyan közel érezte magához, mint az apját. Ha Marszellnak olykor honvágya támadt, vagy a kislány valami panaszára azzal válaszolt, hogy Gina csak örüljön, hiszen itt van mellette az édesapja, aki mindenkinél jobban szereti, bezzeg ő, Marszell, milyen régen elvesztette már a szüleit, s abból kell élnie, amit valaha tőlük tanult, az anyanyelvéből, mindig hozzátette azt is, hogy persze ha már így kellett lennie, milyen jó, hogy Gináék házában otthonra talált, s ha nem is ment férjhez, olyan neki itt Vitayéknál, mintha családja volna, legalábbis gyereke. Marszell olyan valaki volt, akihez az ember, ha távol volt hazulról, úgy visszavágyott, mint egy igazi szülőhöz, és Gina tudta, nem azért olyan jó hozzá, mert megfizetik érte, hanem mert szereti.

Most már nincs Marszell, visszament Franciaországba. Apja azt mondta, nem maradhatott tovább, és nyilván igaza volt, a tábornok nem küldte volna el, ha nem kényszerül rá, ha valaki, az apja igazán tudta, milyen kapcsolatot szakít meg, mikor elválasztja őket egymástól. Háború van – magyarázta a tábornok –, Marszell és Gina nemzete két ellentétes oldalon harcol, nem lakhatik a házukban tovább egy francia lány. Ha egyszer újra béke lesz, majd visszatér, s akkor ott folytatják az életet, ahol abbahagyták. Marszell el se vitte minden holmiját, csak ládákba csomagolta, és lehordatta a pincébe.

[…]

1. Mit jelent ebben a szövegösszefüggésben az intézet szó?
   a) Milyen lehetett ilyen körülmények közt tanulni, nevelkedni?
   b) Mi lehet benne előnyös, és mi lehet hátrányos?

2. A francia nevelőről szóló szövegrész alapján kirajzolódik a főhős családjának társadalmi helyzete. Mit tudunk meg róluk, a társadalmi státuszukról?

3. Itt hangzik el először a regény cselekményét meghatározó külső történelmi körülmény. Milyen részleteket tudunk meg itt a háborúról? Milyen reményekkel gondolnak a végkimenetelére? Miért nem tartod ezt reálisnak történelmi ismereteid birtokában? Hogyan befolyásolják e tények a regény hangulatát?

Gina, azaz Vitay Georgina életében borzalmas sorsfordulatot jelent, hogy intézetbe kerül: *A változás, ami életében bekövetkezett, annyi mindentől megfosztotta, mintha bomba pusztított volna az otthonában.* Gina eddigi életéből *el fog tűnni* Marszell, a francia nevelőnő, nagynénje, Mimó néni, és szeretett édesapja is, Vitay tábornok.

Az elbeszélő elsődlegesen Gina nézőpontjából meséli el a történetet. A párbeszédes jelenetek és a belső monológok rávilágítanak a szereplők cselekvéseire, viszonyulására, gondolataira. Az elbeszélő szinte csak mellékesen olyan „titkokat" is megoszt velünk, amelyekre maguk a szereplők is csak később jönnek rá. Mégis az az érzésünk, hogy bármennyire is beavatott olvasók vagyunk, túl keveset tudunk.

4. Voltatok már olyan helyzetben, amikor jelentősen megváltozott valami az életetekben (költözés, iskolaváltás, egy barát elvesztése stb.), és ez gyökeresen megváltoztatta a mindennapok megszokott rendjét és biztonságát? Hogyan éltétek meg ezeket a változásokat?

Matula püspök iskolája

[…]

Az egyik mellékutcában ékszerészt találtak, arany persze nem volt a kirakatban, az mindjárt eltűnt, ahogy a háború kitört, de pár ezüstlánc meg -érem ott fénylett a bársonypárnákon.

– Én mégis veszek neked valamit – mondta a tábornok. – Most már igazán veszek, ne komédiázz. Máskor nem vagy ilyen furcsa, örülsz, ha boltban járhatsz. Na gyere be.

A bolt sajátságosan világos volt, de csak az asztalkánál, amely mellett a tulajdonos egy nagyon erős lámpa fényénél órát javított. Udvarias kis ember volt, igazán mindent elkövetett, hogy találjon valamit, amit megszeretnek. Ám Gina nehéz vevő volt, nem mintha nem lett volna könnyű választania, mert a kis ékszerész szerény készlete finom és igényes ötvösmunkákból állt, csak egyszerűen nem akart most ajándékot kapni, nem akarta, hogy bármivel, a legkisebb tárggyal is, oldani próbálják benne a csalódott szomorúságot. Végül is a tábornok emelt ki egy ékszert helyette, egy finom, vékony láncon lógó komoly holdacskát, amelyet Gina minden ellenkezése ellenére azonnal megszeretett, ahogy a nyakába akasztották. Olyan szigorú kis hold volt, zárt szájú, nem közlékeny, inkább titokzatos és komolykodó, nem ope-

retthold, nem vidám. Hát mégis kapott valamit, most már a nyakában lóg, nem lehet visszatenni. De az apja azért érezze, nem változott semmi, hogy úgy fogadta el, hogy voltaképpen azért mégsem.

Körülnézett. Egy fiókban nem láncok és ékszerek csillogtak, hanem fémtárgyak, pecsétnyomók, kis figurák és hamutartók. Gina rámutatott egy hosszúkás, vésetlen hamutartóra, s előkereste a pénztárcáját. Mindig sokkal több zsebpénze volt, mint amit az apjától kapott. Mimó néni rendszeresen megpótolta.

– Én is veszek neked valamit – mondta Gina. – Emlékül. Hogy ha nem is látsz, eszedbe jussak.

Az ékszerész figyelte őket, ahogy egymás arcába pillantanak, aztán hirtelen mindketten másfelé néznek, mintha túl sokat mondtak volna el egymásnak így, némán. Nem tudta megfejteni a tekintetüket. Honnan tudta volna, hogy Gina szeme azt mondja: „Azonnal viszonzom, rögtön, nem is várok valami ünnepi alkalomig. És hamutartóval, apám, hogy érezd, az egész puszta udvariasság, konvenció, hiszen ki tudja jobban, mint én, hogy nem is dohányzol. Nem, most nem adhatsz úgy nekem ajándékot, mint régen, ezen az úton, amelyről nem tudom, hova és miért visz el tőled." „Kérlek – felelte a tábornok tekintete –, csak viszonozd, ha tetszik, mint egy idegennek. Így tanítottunk, Marszell is, én is: idegen ajándékát, ha elfogadtuk, viszonozni illik. Egyszer majd megkérlelsz e miatt a perc miatt. Isten adja, hogy megérjük mind a ketten."

[…]

A regény főszereplőjét, Ginát Szabó Magda szinte önmagáról alkotta meg, hiszen ő is hasonló nehézségekkel nézett szembe, amikor a Dóczy Gimnáziumban (Debrecen) tanult, ami az ihletet adta a Matula János Leánynevelő Intézet megjelenítéséhez is.

Gina akarata ellenére kerül az árkodi leánynevelő intézetbe. Nem tudja, csak találgatja, miért döntött így édesapja, a tábornok. A számára minden tekintetben idegen világba történő beilleszkedés egyáltalán nem sikerül neki. Ezért aztán kalandos és kockázatos kísérletet tesz a szökésre is.

Az intézetben a sok lányt a szabályok rengetege tartja markában, az összetartozásukat pedig erősíti a tilalmak megszegésének lehetősége.

A **Matula** első ránézésre egy erőd, egy börtön látszatát kelti. Gina azonban később rádöbben, hogy amit fogva tartásként élt meg eleinte, az valójában menedék a külvilág elől.

Hajda úr cukrászdájában

[…]

Azt persze nem kalkulálta bele, mikor eltervezte Gina árkodi életét, hogy nem lesz barátnője, hogy nem lesz senkije itt, hogy még a sóhajtását is cenzúrázzák, ezt egyszerűen nem lehetett előre tudni. Mindegy, valamiképpen majd rendbe jön az osztályával, előbb-utóbb csak beleszokik. Tudta, lánya választ vár, méghozzá nem is reménykedve, hanem meggyőződve arról, hogy a válasz nem lehet más, csak kedvező. Magához húzta Ginát, hogy elkerülje a tekintetét, hogy ne kelljen látnia, ahogy arca fénye kialszik a csalódástól. A vállához ölelte, úgy mondta meg neki, ne kérje, amit kér, nem viszi el, nem viheti haza egyelőre.

Kirántotta magát az öleléséből, mintha nem beszélt volna hozzá, hanem ütné. Nem szomorúság volt a szemében, amit várt, hanem dac és keménység és ellenállás.

– Akkor megszököm újra – mondta a kislány. – Addig szököm meg, míg ki nem tesznek maguktól. Jobb lesz így?

Megszökik?

Újra?

Hát már megtette?

A tábornok olyan lett, mint a mész.

[…]

„Kislányom, nem jöhetsz el innen se most, se semmikor, ameddig még tart a háború."

A hang, melyen szólt, halk volt, és olyan szomorúan tárgyilagos, amilyen akkor szokott lenni, ha Gina édesanyjáról emlékezett a tábornok. Gina most kezdett igazán félni. Apja szereti őt, jobban szereti mindenkinél; ha nem viszi haza azok után sem, hogy tudja már, kiközösített nyomorult, azok után sem, hogy hallotta, megszökött, sőt újra arra készül, akkor van valami, amit ő nem tud, amit a tábornok most meg fog neki mondani, s ami olyan lesz, mint amikor ítéletet hirdetnek, amely bizonytalan idejű börtönnel sújt egy ártatlan embert. Anélkül, hogy egy szó esett volna erről; érezte, ez a döntés végleges, nincs az a könnyzápor, ami megváltoztathatná.

– Amit most elmondok neked, attól életek függnek. Nem akartam, hogy tudd, nem mintha nem bíznám benned, de se megijeszteni nem kívántalak, sem olyan gondokat zúdítani rád, amelyek elviselésére fiatalnak hittelek. Csakhogy ha most megint magyarázat nélkül hagylak itt, és egyszerűen megparancsolom, hogy itt maradj, anélkül, hogy tudnád, miért, talán valóban megszöksz megint, vagy elkezdesz kételkedni bennem és a szeretetben, amely bennünket összeköt. Hát beszélek, de meglesz az ára. Ettől a pillanattól fogva vége a gyermekkornak, Gina. Felnőtt leszel, és soha többé nem élhetsz már úgy, mint más gyermekek. A magam életét, a sajátodat és a másokét teszem kezedbe. Mire esküszöl, hogy nem árulsz el bennünket?

A kislány hátradőlt, de nem kerülte el a pillantását. Most már sápadtak voltak mind a ketten, a tábornok érezte, hogy lesznek a gyermek ujjai egyre hidegebbek a kezében. „Esküdözni tilos – mondta Zsuzsanna szemrehányó hangja Gina fülébe –, Isten nevét hiába fel ne vedd." Most olyan messze volt a Matula és az intézet törvényei. „Mit fog felelni? – gondolta a tábornok. – Még nincs tizenöt éves. Mit fog felelni? Fog egyáltalán?"

– Az életedre – mondta Gina. – Téged szeretlek a legjobban a világon, és nincs anyám, te voltál nekem mindig az anyám is. Rád esküszöm.

Akkor hát megértette. Most már kezdett színesedni is, mint aki túlesett az első megrázkódtatáson.

– Gina, a háborút elvesztettük. A háborút voltaképpen akkor elvesztettük, amikor megkezdődött; rossz célért indult, rossz eszközökkel. Annyit vesztettünk máris, hogy Isten tudja, mikor heveri ki a nemzet, pedig még nem vagyunk a végén. Most nincs más hátra, mint hogy próbáljuk megmenteni, ami még menthető, mielőtt a németek megszállnának bennünket, az embereket a városokban, a katonákat a frontokon. Mi, akik felismertük, mi a tennivalónk, be akarjuk fejezni a háborút. Ha sikerül, mérhetetlenül több ember marad életben, és megmenekül Budapest és a városok és a hadsereg maradéka. Ha nem, akkor tovább tart a pusztulás emberben, anyagban, és talán rámegyek én, és rámennek a társaim.

Most nem látta az arcát, mert elfordította előle, az ablakot nézte, a Hajda úr nagy üvegablakát, amelyen csipkefüggöny volt, békét és boldogságot és nagy családi fagylaltozások emlékét idéző függöny. De a tábornok tudta, hogy figyel, hogy így nem figyelt még soha életében.

– Az országban van ellenállás, van katonai és van civil is. A katonai ellenállás egyik előkészítője én vagyok. Ha belebukunk, vagy én személy szerint belebukom, és téged elérnek, ember vagyok én is, aki félti az ivadékát. Ha azzal zsarolnak, hogy téged elvittek, kínoznak, talán nem lesz erőm a hallgatáshoz, csak te megszabadulj. Nem kockáztathatom, hogy esetleg eszköz légy a vállalkozásunk ellenségei kezében. Nem szabad abba a helyzetbe kerülnünk, hogy veled próbáljanak becstelenségre kényszeríteni, vagy hogy ha hallgatok, és téged megölnek, te légy az áldozata annak, hogy megálltam az eskümet.

[…]

Hónapok óta kerestem egy helyet, ami olyan zárt, mint egy börtön, míg végre megtaláltam a Matulát, ahová még csak nem is írok, és ahonnan te sem írhatsz, hogy az otthoniak ne legyenek figyelmesek erre a helynévre: Árkod.

Jelenet az 1978-as tévéjátékból (Szerencsi Éva mint Gina, Nagy Attila mint Vitay tábornok; rendező: Zsurzs Éva)

Minden szombaton más városból hívlak fel, civilben megyek be a postahivatalba, úgy kérem az intézet számát, még a nevemet se mondom, mikor jelentkezem, csak annyit, hogy Ginával szeretnék beszélni. Innen nincs kijárás őrizet nélkül, ide nem jöhet be senki, ez az egyetlen olyan hely az országban, ahol biztonságban várhatsz meg, míg a háborút befejezzük, és hazavihetlek végre. Hát innen szöktél meg a múltkor. Ha sikerült volna, és csak egy embernek panaszolod el Pesten a Matula rémes szokásait, már vissza se hozhattalak volna, mert a titok kiderült, és ha bekövetkeznék a legrosszabb, és valóban gyanakodni kezdenének rám, pár hónap múlva talán túsz lennél, akinek az élete csak az én becstelenségem árán váltható meg. Ezt akarod?

Ingatta a fejét, hogy nem. Most először hasonlított az édesanyjára, pedig minden vonását az apjától örökölte; a nézése lett olyan, mint a rég halott asszonyé.

„Megtörtént – gondolta a tábornok, és nézte a lányát –, ahogy sejtettem, megtörtént. Vége a gyerekkornak, felnőttél, szegénykém."

– Itt kívülem egy ember rendelkezhetik veled, rá még akkor rábíztalak, mikor idehoztalak év kezdetén. Ő ebben a városban a polgári ellenállás vezetője.

(– Már megint? Ezúttal hol?

– A Fájdalom szobránál.

NE ONTSÁTOK ÉRTELMETLENÜL A MAGYAR VÉRT! A HÁBORÚT ELVESZTETTÜK, ŐRIZZÉTEK MEG FIAITOKAT AZ ÉRTELMESEBB JÖVŐNEK!)

Ha ő hív, akkor mehetsz, és menj is, mert ha ő küld valahová a Matulából, azt jelenti, hogy valamiképpen a nyomodra akadtak, s ő fog tovább rejteni.

– Honnan fogom tudni, hogy ki ő? – suttogta Gina.

– Régen ismered, csak nem tudod, hogy ő az. Ha felfedi a kilétét, elcsodálkozol. Akarod még, hogy hazavigyelek?

– Nem akarom – lehelte a kislány.

– Ha esetleg nem tudok telefonálni, ne próbálj írni, ne keress. Várj. Ha lehet, úgyis felhívlak minden héten, vagy meglátogatlak, s ha mégsem, akkor valami olyan okom van arra, hogy távol maradjak tőled, ami miatt nem jöhetek. Mindenképpen maradj nyugton. Megígéred?

– Meg.

– És most búcsúzzunk. Még volna időd, de nekem vissza kell mennem Pestre. Ha nem látnál többé – a hangja meg sem bicsaklott, mint aki nagyon sokszor végiggondolta már azt, amit mond –, akkor tudni fogod, hogy szerettelek, és tudni fogod, hogy azért haltam meg, mert ki akartam szabadítani az országot egy olyan háborúból, aminek nem lesznek hősi halottai, csak áldozatai. Csókolj meg, menjünk. […]

Mindent tudsz. Engedelmes leszel, ha úgy érzed is, nem bírod tovább?

– Fogom bírni – mondta a kislány.

Most már nem csókolták meg egymást újra. Gina nem sírt, ha nem is mosolygott. „Megesküdtél!” – mondta még egyszer az apja, a kislány rábólintott a szóra, aztán a tábornok csengetett, és a pántolt kapu kitárult előttük. Gina azonnal belépett, és a portás, mintha felfogott volna valamit abból, amit a búcsúzók éreztek, nem csukta be a kaput, míg a gyermek tovalépegető alakját el nem nyelte az oldalfolyosó. Így látta még a tábornok egy darabig a lányát, ahogy megy, kezében egy-egy nagy csomaggal, és nem néz hátra, mintha ezzel is könnyebbé akarná tenni a válást. Kicsit meggörnyedve lépkedett az internátus felé, mint aki vállán cipeli a világ terheit.

Gina édesapja végre felismeri, hogy nem titkolhatja el lánya Árkodra történő átíratásának okát. Ha továbbra is hallgatna, azzal azt kockáztatná, hogy Gina megszökik e titkos és védett helyről. Így a tábornok elmondja neki, hogy az ellenségei elől szerette volna elrejteni, mivel azon dolgozik, hogy az országot kimentse egy olyan háborúból, amelyiknek nem lesznek hősi halottai, csak áldozatai. Úgy véli, ha a lánya megérti a helyzet súlyát, akkor a felelősségét is felismeri, és elfogadja a szabályokat. S ez az, ami leginkább **megkülönbözteti a gyermeki és a felnőtt magatartást: a szabályok kényszerektől mentes, belátáson alapuló elfogadása és az ebből származó felelősség vállalása.**

Apja magyarázata, hogy miért kell a Matulában lennie, **felnőtté válásra kényszeríti Ginát.** A tudás birtokában Ginában mindaz, ami eddig történt, átértékelődik: a küzdelem a csoporton belüli rangjáért jelentéktelenné zsugorodik a szemében. **Gina értékrendje és a felnőtté válás gondolata összekapcsolódik.** Amikor első napját tölti a Matulában, amikor a lányok beavatják szokásaikba, azt gondolja, hogy milyen gyerekesek. Ő, aki egy tehetős polgári családból származik, nem fog ilyen butaságokat játszani. Önmagát felnőttnek tartja, az osztálytársait pedig kisgyerekeknek. Eleinte Abigél legendáját is badarságnak gondolja, amit a fiatalabbaknak találtak ki szórakoztatásképpen. Ám amikor Abigél neki is üzen, Gina elhiszi, hogy létezik.

5. Miért titkolta a tábornok Gina intézetbe küldésének okát? Miért dönt úgy, hogy nem hallgat erről tovább?
6. A tábornok küldetésének megismerése után mi marad továbbra is titokban Gina előtt? Mi ennek az oka?
7. Miért jelenti Gina számára a titokba való beavatás egyszersmind a felnőtté válást is?
8. Gyűjtsetek ki a szövegből a jövőre vonatkozó jóslatokat, sejtetéseket, előjeleket!
9. Mikor, melyik fejezetben tör be a külvilág, a háború fenyegetése a Matula falai közé is?
10. Azonosítsátok a képen a regény szereplőit!

Jelenet a tévéjátékból

Néztük a tanár urat, aki sose büntetett, és végre felfogtuk, hogy örökké nyájas maszkja mögött van egy másik arca is, amelyet eddig nem mutatott. […] *„Rejtély! – gondoltam. – Micsoda rejtelem! Azt hittük, szivacsból van, kocsonyából. Most megmondta: nem. Vasból van, acélból, tudja, látja, mit csinálunk vele az órán, de valami mást is tud a világról, mint a többi, és tiltakozik az ellen, hogy ilyen irtózatos présben éljük ezeket az éveket, mikor nem is indokolja semmi.* […] *Ez vagy sír, vagy nevet azon, ami az intézetben folyik – gondoltam –, hogy inkvizíció kezdődik, ha leesik a padból a zsoltár. Vagy sír, vagy nevet, mint a kiürített falvak menekülői vagy a vicsorgó szájú halottak. Ha van egy franciaórai és egy titkos magánarca, ez mindenre képes lehet, jó volna kémnek vagy hősnek, akárminek. Olyan jó álarc, mint a gyávaság, amely egészen mást takar, nincs semmi kelléktárban." Ő lett Kőnig tanár úr.*

(Forrás: *Szabó Magda vallomása arról a tanáráról, akiről Kőnig tanár urat mintázta*)

Kőnig a Matula szigorú világában érdekes, kissé megfejthetetlen tanár, akiről könnyű elhinni, hogy tényleg egy gyengekezű, jóhiszemű latintanár. Ám valójában egy fortélyos összeesküvő, az „Árkodi Ellenálló", aki embereket ment meg a háború következményeitől. Olyan jól alakítja a szerepét, hogy szinte senki sem gyanítaná róla – még a kollégái sem –, hogy milyen agyafúrt.

11. Mikor és minek a hatására változik meg Gina Kőnigről alkotott véleménye?

A teljes mű értelmezése nagyon sokféle irányt vehet. Figyelmünket fordíthatjuk **a beilleszkedés, a befogadás, illetve a kívül maradás, a kirekesztés problémájára.** Kiemelt szempontunk lehet **a felnőttség kritériumainak újrafogalmazása.** Hogyan hagyja el valaki a gyermeki gondolat- és érzésvilágot, mi különbözteti meg ettől a felnőttekét? Vagy koncentrálhatunk a titokzatos Abigélre. Milyen álcázási eszközzel teszi lehetővé, hogy a jó ügyeket szolgálni tudja? E kiindulópontból **elgondolkozhatunk a hősiesség értelmezésén.** A világ hajlamos azokat csodálni, akik látványosan küzdenek a közös célok érdekében. Az igazi hős azonban mindent alárendel az értékek szolgálatának, nem bánja azt sem, ha ennek során megvetés sújtja. A hősiesség lényegéhez tartozik az értékeinkhez való ragaszkodás, a bátorság éppúgy, mint a józan számítás. Még számtalan más tanulság levonható a regényből. Kinek-kinek más és más válhat fontossá, s ebben a saját élettapasztalata befolyásolhatja. **Egy mű értelmezése sohasem lezárt.** Az újraolvasás olyan új színeket, mozzanatokat csillanthat föl, amelyeket először nem méltattunk figyelemre.

12. Milyen gondolatokkal vívódnak a szereplők, és hogyan érez Gina az alábbi szövegrészletekben? Milyen eseménymozzanathoz kötődnek ezek a gondolatok?

Áhítat alatt nyugalom volt, a nagytiszteletű úr arról beszélt, mi a keresztyén nő ékessége, miféle jellemvonások. „Miként a rózsafát az illatos virág, ékesíti a keresztyén hajadont a hosszú tűrés szép erénye, a szelídség, a felebaráti szeretet." „Világéletemben vad voltam, türelmetlen, és sose tudtam szeretni azt, aki megbántott – töprengett a kislány. – Most tanulom ezeket az erényeket…" Felnézett, ami nem is illett, nem is volt szabad, és Torma pillantásával találkozott a szeme, nézte, nézte őt Torma Piroska, aztán hirtelen elkapta a tekintetét, és csak sokkal később tudta meg, hogy Torma Piroska sajátságos módon ugyanazt gondolta most önmagáról, mint Gina, hogy őt ugyan nemigen ékesíti semmi hasonló erény, és alighanem az osztályt magát sem, és vajon hogyan fognak ők úrvacsorát venni karácsonyra, ha nem fognak sose megbocsátani ennek a Vitaynak.

[…] megvolt a döntés: egyhangú és elutasító. Nem lepte meg, nem is fájt túlságosan, és arra gondolt, míg Kis Marit hallgatta, hogy hát hiszen nem azért tette, hogy megdicsérjék érte, de nem tudta volna végignézni, hogy megint bajba kerüljenek, és éppen a hülye gombok miatt. (Légiriadó)

– Ha azt hiszed, hogy hálánkban elalélunk, mélyen tévedsz – mondta Kis Mari. – Nem alélunk el, és nem tartunk a jóságodra sem igényt: ne hidd, hogy azt játszhatod, hogy te lettél az osztály megmentője.

Hallgatott, nézett Kis Marira, még csak a szemét se sütötte le. (Légiriadó) Kis Mari hátat fordított neki, mint aki jelezni akarja, hogy erre sincs szüksége, erre a bocsánatkérésre, mert nem hatódik meg tőle, s ettől se változik meg semmi. Ám Torma szeme most már másodszor fordult Ginára elgondolkozva, és ránézett Salm is hosszan és tűnődve, és Csató, sőt maga Murai is. De nem történt semmi, a lányok beszélgetni kezdtek, Gina meg fogott egy könyvet, leült olvasni ebédig. […]

Az étkezés utáni ima befejeztével Torma Gedeon közölte az intézettel: Vitay Georgina, észrevéve, hogy mai istentiszteletük különlegesen példamutató magatartást kíván minden növendéktől, hogy a kivonulást gyorsítsa, előre összeszedte osztálytársai perselypénzét, s az ötödik osztály nevében és helyett – mintegy húszuk testvéri közösségét hangsúlyozva – maga helyezte el a harminc filléreket a perselyben. […] Testvéri közösség… most már Torma se nézett rá. Megint azt a fagyos, bura alatti, fulladásos magányt érezte, mint már annyiszor. (Légiriadó) Játék volt, de senki nem érezte annak. „Istenem, ments meg minket a haláltól" – gondolta Gina. […] Meg kellett volna köszönnöm, hogy játszanak velem, hogy tudnak valamit, amin nevetni lehet, valamit, aminek semmi köze a háborúhoz, ami nem bomba és halál és veszedelem, a terráriumot, amit adni akartak. De buta voltam, de gőgös!" „Mi lesz, ha holnap igazi bomba hull? – kérdezte magában Kis Mari. – Az apám a fronton, a bátyám is, mi meg nem akartuk megenni a Vitay süteményeit." „Nincsenek szüleim – gondolta Torma –, nem is tudom, milyen az, mikor valakinek szülei vannak. A nagybátyám folyton gyötör, de ha egyszer a Matulát igazán eltalálja valami, és ő sem él már, senkim sem lesz, és ha az épület is leég, nem lesz még otthonom se."

13. Ki rejtőzhet a Matula intézet udvarán álló, kezében korsót tartó szobor mögött, aki segíti a hozzá fordulókat? Gina töprengése szerint nem egyetlenegy Abigél van, hanem Abigél voltaképpen Abigélek sora, tehát mindig van itt valaki, aki elvállalja Abigél szerepét. Milyen jelképes jelentéseket tudnál társítani Abigélhez? Ki ő? Kik ők?

14. Figyeljétek meg, hogyan válaszolt Szabó Magda arra a kérdésre, mire akarná tanítani fiataloknak szánt regényeivel az ifjúságot! Fogalmazzátok meg mondanivalóját saját szavaitokkal!

Úgy kell élni, hogy míg a világban forgolódunk, ne súroljuk le más emberről a bőrt. Mellőzzük az egymásba könyöklést. S az sem árt, ha az ember bátor. Meg a felelősséget vállalni kell. […] *A gyermekkor nagyon súlyos életkor, akkor születik a lélek, akkor formálódik a jellem. És mégis gyönyörű kor!*

Projektfeladat: Olvassátok el, hogyan nyilatkozott Szabó Magda írói munkamódszeréről! Kövessétek az írónő módszerét, készítsétek el az egyik, általatok választott szereplő személyi lapját! Alkossatok képet az illetőről: rajzolhattok, PowerPoint-bemutatót készíthettek, vagy dolgozhattok vegyes technikával is! A szereplőt kapcsoljátok a regény egyes részeihez: mikor hol volt, mit csinált, mit gondolt, érzett az illető!

Mielőtt írni kezdenék, hónapokig hőseimmel élek. Egy külön füzetben elkészítem személyi lapjukat és életüknek a regényben ábrázolt időszak alatt történő eseményeit. Ki kit szeret, hol dolgozik, milyen problémákkal küzd. Előfordul, hogy rajzzal is kiegészítem ezt a „káderlapot". Feltérképezem a házukat, berendezem szobájukat. Ezután fogok csak a regény szerkezeti vázlatához, és mikor a beosztott forgatókönyv elkészül, már csak le kell ülnöm a géphez. A hősök maguk diktálják nekem sorsukat, gondolataikat. Alakjaim valamennyi belső monológja kivétel nélkül ilyen „tollbamondás" eredménye. […] *Amikor dolgozom, hallom, amit írok.*

Kérdések, feladatok

Nézzétek meg a Szabó Magda regényéből készült 1978-as tévésorozatot, és válaszoljatok az alábbi kérdésekre!

a) Hogyan kezdődik a regény, és milyen jelenettel indít a film? Melyik az a mozzanat, ami kimarad?

b) Mit jelez előre a film főcíme előtt elhangzó beszélgetés?

c) Honnan tudja a néző, hogy Gina a főszereplő? Figyeljétek meg az osztályban és a hálóban megrendezett jeleneteket: a kép terében hol helyezkedik el a lány? Mennyi látszik Gina arcából ezekben a jelenetekben?

d) Mi jelzi a néző számára a filmben azt, hogy a lány gondolataiban jár, Gina „belső képeit" látja?

Holokauszt

A holokauszt mintegy hatmillió zsidó ember szisztematikus, államilag megtervezett és irányított üldözése és megsemmisítése volt, melyet a náci rezsim és szövetségesei hajtottak végre. Maga a kifejezés görög eredetű, és jelentése: „egészben elégő áldozat". Az 1933 januárjában Németországban hatalomra kerülő nácik azt hirdették, hogy a németek „fajilag felsőbbrendűek", míg az „alsóbbrendű" zsidók olyan idegenek, akik fenyegetést jelentenek a német faji közösség számára. Rajtuk kívül további csoportokat is célba vettek „faji alsóbbrendűségük" miatt: a romákat (cigányokat), a fogyatékosokat, valamint bizonyos szláv népeket (például a lengyeleket, az oroszokat és másokat); de politikai, ideológiai és életmódbeli alapon is üldöztek embereket, így például a kommunistákat, a szocialistákat, Jehova tanúit és a homoszexuálisokat.

A náci uralom korai éveiben a nemzetiszocialista kormány koncentrációs táborokat hozott létre valós vagy vélt politikai és ideológiai ellenfelei elzárására, a Szovjetunió 1941-es lerohanása után pedig a német frontvonalak mögött haladó, mozgó kivégzőosztagok (Einsatzgruppen) hajtották végre a zsidók, a romák, valamint a szovjet állami tisztviselők és a kommunista párt vezetőinek tömeges lemészárlását. A német SS, illetve a rendőri és katonai alakulatok több mint egymillió zsidó és több százezer nem zsidó férfit, asszonyt és gyermeket öltek meg. 1941 és 1944 között a náci német hatóságok mind Németországból, mind a megszállt országok, valamint a németekkel szövetséges tengelyhatalmak területéről több millió zsidót hurcoltak gettókba és haláltáborokba, ahol külön erre a célra tervezett gázkamrákban ölték meg őket. Míg 1933-ban Európa zsidó lakossága több mint kilencmillió főt számlált, 1945-re a németek és szövetségeseik ennek közel kétharmadát az európai zsidóság kiirtását célzó náci politika – a „végső megoldás" – keretében elpusztították.

(Forrás: *Holokauszt Enciklopédia*)

Filmajánló

A napfény íze – Szabó István, 1999 – Egy család és egy évszázad krónikája a 20. századi történelem viszontagságai közepette.

A *Saul fia* – Nemes Jeles László, 2016, Oscar-díj – című film 1944. október elején játszódik az auschwitz-birkenaui koncentrációs táborban. A magyar zsidó, Saul Ausländer másfél napját mutatja be.

A *Mephisto* – Szabó István, 1981 – című film 1982-ben elnyerte a legjobb idegen nyelvű filmnek járó Oscar-díjat. A film az 1920-as évektől mutatja be egy feltörekvő, a hatalommal megalkuvó színész pályáját.

Pilinszky Jánosról

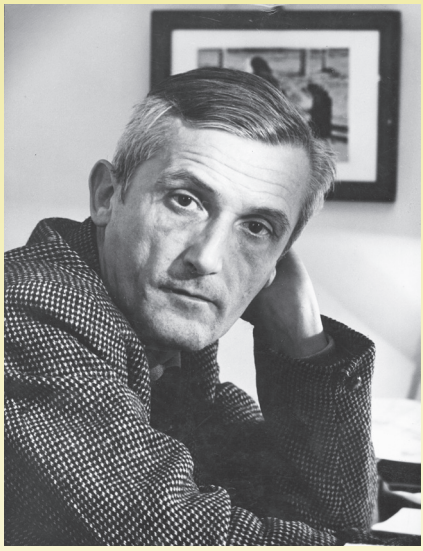

Pilinszky János 1921-ben született Budapesten.

A piarista gimnázium után egyetemi tanulmányait a pesti egyetem jogi karán kezdte, de azután a bölcsészkaron, magyar–olasz szakon fejezte be.

Költészete az 1940-es években bontakozott ki. Lírájára a nyugatos költőnemzedékek mellett József Attila költészete hatott. Műveinek visszatérő motívuma az emberi kiszolgáltatottság.

Pilinszky Jánost 1944 őszén hívták be katonának, alakulata 1945 legelején lépte át az országhatárt, a háború végét Németországban érte meg. Látta a lebombázott városokat, látott moslékért könyörgő éhezőket és vázként tántorgó, csontsovány deportáltakat. A második világháború az ő számára személyesen átélt, megdöbbentő és szívszorító élményt jelentett, és olyan erkölcsi figyelmeztetéssel terhelte meg tudatát és idegrendszerét, amelynek mementója[1]*, szó szerint, egész életében elkísérte. Személyes felelősséget és bűntudatot érzett a háborús vérontásért, világszemléletébe kitörölhetetlenül beleszövődött az emberiséget sújtó Katasztrófa figyelmeztetése.*[2]

A háború után visszatért Magyarországra. Az 1946 és 1948 között megjelenő *Újhold* című folyóirat köréhez tartozott – Örkény Istvánnal és Nemes Nagy Ágnessel együtt –, és szerkesztője is volt. Később kiadói lektorként, folyóiratok munkatársaként dolgozott.

1970-ben jelent meg gyűjteményes kötete, a *Nagyvárosi ikonok,* s ettől kezdve – ha lassan és megkésve is – a hazai irodalmi élet egyik legjelentősebb képviselőjeként kezdték számontartani. 1980-ban munkásságát Kossuth-díjjal jutalmazták. 1981-ben hunyt el Budapesten.

Életműve kiemelkedő helyet foglal el a második világháború utáni magyar irodalomban. Világlátásában a század botránya, a holokauszt bizonyult döntőnek.

…magányos volt, olyannyira, hogy pár lépésnyi szobájába beköltözött a kozmosz.

És nem volt magányos, mert éppen a szobába tévedt univerzum társalgott vele nap mint nap. Krisztus-hite megáldotta a félelem, az alázat és a szeretet nevű bűvös hármasoltárral, amely triptichont csak az irigyelt nagyon keveseknek sikerült kiszögezniük az önmagukkal szemközti falra.

(Forrás: Koppány Zsolt: *Szavak és szenvedélyek*)

1 mementó: emlékeztető jel, amely főleg egy komoly, súlyos vagy fenyegető dologra irányítja a figyelmet
2 Béládi Miklós: *A világháború mint a század botránya*

Pilinszky János: Francia fogoly

Csak azt feledném, azt a franciát, kit
hajnalfele a szállásunk előtt
a hátsó udvar sűrűjében láttam
lopódzani, hogy szinte földbe nőtt.
Körülkutatva éppen visszanézett,
s hogy végre biztos rejteket talált:
övé lehet a zsákmánya egészen!
Akármi lesz is, nem mozdul odább.

S már ette is, már falta is a répát,
mit úgy lophatott rongyai alatt.
Nyers marharépát evett, de a torkán
még alig ért le, jött is a falat;
és undorral és gyönyörrel a nyelvén
az édes étel úgy találkozott,
mint telhetetlen testi mámorukban
a boldogok és boldogtalanok!

Csak azt a testet, reszkető lapockát,
a csupa bőr és csupa csont kezet,
a tenyerét, mely úgy tapadt a szájra
és úgy adott, hogy maga is evett!
Az egymás ellen keserülő szervek
reménytelen és dühödt szégyenét,
amint a végső összetartozást is
önönmaguktól kell, hogy elvegyék!

Az állatian makogó örömről
a suta lábát ahogy lemaradt,
és semmisülten kuporgott a testnek
vad gyönyöre és gyötrelme alatt!
A pillantását, – azt feledném egyszer!
Ha fuldokolva is, de falt tovább,
és egyre még, és mindegy már akármit,
csak enni bármit, ezt-azt, önmagát!

Minek folytassam? – Őrök jöttek érte;
a szomszéd fogolytáborból szökött.
S én bolyongok, mint akkor is a kertben
az itthoni kert árnyai között.
A jegyzetembe nézek és idézem:
„Csak azt feledném, azt a franciát…"
S a fülemből, a szememből, a számból
a heves emlék forrón rámkiált:

„Éhes vagyok!" – És egyszeriben érzem
a halhatatlan éhséget, amit
a nyomorult már réges-rég nem érez,
se földi táplálék nem csillapít.
Belőlem él! És egyre éhesebben!
És egyre kevesebb vagyok neki!
Ki el lett volna bármi eleségen:
most már a szívemet követeli.

Pilinszky János *Francia fogoly* című verse a *Válasz* 1947. szeptemberi számában jelent meg – akkor még *Csak azt feledném* címen.

A *Francia fogoly* cím egyben a témát is megjelöli, egy személyt állít a középpontba, egy foglyot. A vers egészét a háború és annak szörnyűségei uralják: egy borzalmas látvány és annak visszatérő emléke. A vers egy tragikus életkép, a lírai én egy, a közelmúltban átélt tragikus élethelyzetet idéz fel, és él át újra meg újra.

A kép egy szinte mozdulatlan állapotot rögzít: a francia fogoly állati éhségét, amely a tehetetlen és életveszélyes evéshez vezet. Az irtózatos látvány leírása elénk tárja az emberi lealacsonyodást, szinte elállatiasodást, erre utal a zsákmánya szó is:

Körülkutatva éppen visszanézett,
s hogy végre biztos rejteket talált:
övé lehet a zsákmánya egészen!

A jelenet visszataszító, és amikor felismerjük, hogy az erőszak a megalázottságnak milyen mélységébe képes taszítani az embert, az mélységes döbbenetet vált ki.

S már ette is, már falta is a répát,
mit úgy lophatott rongyai alatt.
Nyers marharépát evett, de a torkán
még alig ért le, jött is a falat;

A lírai én részvéttel, de tehetetlenül szemléli a képet, amelyen elé tárul a szenvedő rab. Az egész vers dinamikus, ugyanakkor egy döbbent, kétségbeesett és feszültséggel terhelt, nagyon részletes leírás. Az utolsó versszak már egészen indulattal teli, amelyet a lírai én felkiáltásai fokoznak szinte a végletekig.

Belőlem él! És egyre éhesebben!
És egyre kevesebb vagyok neki!
Ki el lett volna bármi eleségen:
most már a szívemet követeli.

A költemény két szerkezeti egységre bontható:

1–3. versszak: középpontjában a francia fogoly áll. A látvány leírásának mozgatója az első mondat: *Csak azt feledném, azt a franciát.*

4–6. versszak: a lírai én megnyilvánulásait helyezi előtérbe, a tehetetlen részvétet, az együttérzést, amely a lelkiismeret-furdaláshoz vezet. Végül a szemlélő maga is áldozattá válik: *Belőlem él!; szívemet követeli.*

A vers a kifejezőeszközök széles skáláját vonultatja fel: ismétlés, fokozás, felkiáltás, metafora. Pilinszky János költészetének visszatérő eleme az ellentétek végletességének megjelenítése: *undorral és gyönyörrel; boldogok és boldogtalanok; vad gyönyöre és gyötrelme alatt.*

Kérdések, feladatok

1. Készítsetek a háború és a holokauszt ellen tiltakozó plakátot vagy kollázst!
2. Fogalmazzatok meg gondolatokat a háború szörnyűségeiről!
3. Keressétek meg a versben a számotokra legmegrendítőbb képi kifejezést! Választásotokat indokoljátok!
4. Keressetek példákat költői kifejezőeszközökre a versből! Hogyan segítik ezek az eszközök a képi megjelenítést?
5. Végezzetek kutatómunkát, gyűjtsetek és olvassatok olyan verseket, amelyek Pilinszky János most olvasott verséhez hasonló témákat tárnak elénk!

Roma holokauszt

A hitleri Németországban, valamint a szövetséges és megszállt országokban a cigányok számára is a munkahelyekről való eltávolítással, a nyilvános helyek látogatásának és a vegyes házasságok megtiltásával kezdődött a holokauszt. A náci Németország eleinte bizonytalan volt abban, hogy a cigányokat árjáknak vagy idegen fajúaknak nyilvánítsa-e: bár nyelvük eredetét vizsgálva kénytelenek voltak megállapítani az árja rokonságot, az 1935 szeptemberében elfogadott Birodalmi állampolgárságról szóló törvény a „német vagy fajrokon vérű állampolgárok" kategóriájából a zsidók mellett a cigányokat is kizárta.

A romák körében 1939 októberében Himmler „vándorlási tilalmat" rendelt el, majd 1942–43-ban elkezdték a cigányok tömeges Lengyelországba történő deportálását. Hasonló sors várt a romákra Ausztriában és a kelet-európai országokban is. Auschwitzban a cigányok számára külön családi tábort állítottak fel, egyes visszaemlékezések szerint azért, mert „közismert, hogy a cigányoknak nem csak közösségi, de családi érzése is milyen fokozott". A táborban mintegy húszezer férfit és nőt tartottak fogva.

A vérengzés áldozatairól 1972 óta emlékeznek meg világszerte, akkor határozott a Cigány Világszövetség arról, hogy a ***Pharrajimos,*** *azaz a roma holokauszt emlékére augusztus 2-át nemzetközi emléknappá nyilvánítja. Magyarországon először 1996-ban tartottak megemlékezést.*

(Forrás: Múlt-Kor Történelmi Magazin)

A megemlékezések az emléknapokon a másokkal való összetartásról, a mellettük való határozott és tudatos kiállásról is szólnak. Ez a **szolidaritás.**

A szolidaritás fogalmához a következő szavakat rendelhetjük: összetartás, bajtársiasság, együttérzés, önzetlenség, kölcsönös kötelesség- és segítségvállalás. Keressetek példákat ezekre a kifejezésekre olvasmányélményeitekből!

A krematórium izzó kemencéjét szimbolizáló budapesti emlékmű háromszög formája utal a cigányok kötelezően viselendő megkülönböztető jelére (fekete háromszög) a második világháborúban

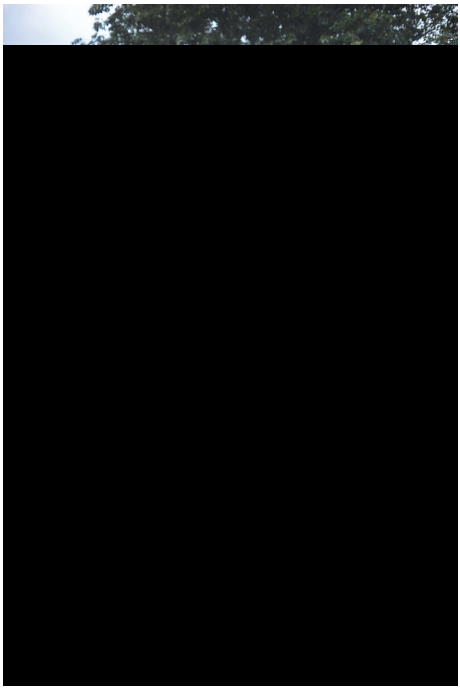

Az emlékművet Horváth Zoltán Jenő mohácsi szobrászművész készítette

A Pécsett látható alkotás oldalán domborműjelenetek láthatók, amelyek túlélők elmondásai alapján készültek. A tömb négy élét a krematóriumok kéményét jelképező téglasorok alkotják. Az előlapon az utazást jelképezve a jobb alsó szélétől elindul egy vasúti kerék, amelyből hiányzik egy darab, a cigányság tragikus sorsát, üldöztetését és haláltáborba hurcolását szimbolizálva. A következő oldalon egy fal mögé bújva nézi félve egy kisfiú a szeme elé tartott kezei közül, ahogy szüleit viszik a hamvasztóba. A harmadik oldalon egy gázkamrában, a zuhanyrózsa alatt rémülten felfelé néző női arc látható, könyörgésre emelt, rimánkodó kézzel; alatta egy meggyötört, csontsovány férfi áll kilátástalanul a sínek között. A szobor negyedik oldalán két, sorsába beletörődött női alak látható, akik tudják, nincs menekülés a pusztulásból.

Choli Daróczi Józsefről

Choli Daróczi József író, költő, műfordító, pedagógus, népművelő, újságíró, politikai szereplő, a magyarországi cigány értelmiségi réteg kiemelkedő alakja. Daróczi József néven született 1939. május 26-án Bedőn, és 2018. május 12-én Budapesten hunyt el hosszan tartó betegség után.

Choli szerint az ember önmagát csakis az ősei, a múltja tükrében ismerheti és értheti meg igazán. Az iskola jelentette számára a szocializáció egyik fontos színterét. *Egészen biztos, hogy meghatározóak voltak a tanáraink, akik kinyitottak a világ felé, olyan öntudatot adtak nekünk, hogy többre vagyunk képesek, hogy lehet belőlünk bármi*. Nagy hatással volt rá általános iskolai tanára, Sóvágó Gizella, aki nemcsak tanára volt, hanem példaképe is. Szülőfaluját tizenévesen nővérével együtt elhagyta, az útkeresés időszaka következett. Erről Choli így vallott: *Attól kezdve egy csomó véletlenen múlott az egész, hogy én most nem alkoholista utcaseprő vagyok…*

A Tatabányai Bányászati Trösztben dolgozott, amikor kitört az '56-os forradalom. Egyik bányásztársa a jobb és könnyebb élet reményét vázolta fel neki, ajánlata a disszidálás volt. Szombathely mellett kísérelték meg a szökést: társa aknára lépett, és megsebesült, Cholit is elkapták, letartóztatták. Tíz hónapos börtönbüntetést kapott. A politikai foglyok közé rakták, Antall József későbbi miniszterelnökkel került egy cellába.

Élete következő sorsfordító eseményére a Jedlik Ányos Gimnáziumban került sor, egy irodalmi röpdolgozat írásakor: amikor befejezte a dolgozat írását, elővette József Attila kötetét, és elkezdte papírra vetni élete első műfordítását. Tanára előbb a gimnázium faliújságján tette közzé a fordítást, később a *Nagyvilág* világirodalmi folyóirat közölte azt. Ezután folyamatosnak mondható Choli irodalmi tevékenysége, főként a *Nagyvilág, Világosság* című lapokban. Első önálló szerkesztésű kötete 1979-ben jelent meg *Uzhe Jilesa, Tiszta szívvel* címmel, majd 1981-ben a *Fekete korall,* amely cigány költők antológiáját tartalmazza.

1975-től tagja a Magyar Írószövetségnek és a Magyar Újságírók Országos Szövetségének, szerkesztette a *Romano Nyevipe,* az *Amaro Drom* és a *Rom Som* nevű lapokat. Számos publikációja, verse jelent meg cigány és magyar nyelven egyaránt. A *Cigány–magyar kisszótár,* a lovári nyelvkönyv – *Zhanes romanes?* – megjelenésükkor egyedülállónak számítottak. Elsőként fordította le a *Biblia Újszövetség* részét cigány nyelvre (1984).

Choli Daróczi József: Dal

Felettem az ég sosem volt kék
füst takarta mindig a napot.
Felettem nem ragyogott csillag:
apám temető mellett lakott.
Előttem nem volt taposott út:
minden lépés első, az enyém.
Előttem nem a rétek zöldek,
a rét vagyok, a gazdag televény.
Imát a varjaktól tanultam,
anyám mindig bús nótát dúdolt.
Füstkárpitból anyám bús dalával,
a világ elém így rúgtatott.
Előttem nem nyílnak virágok,
kutyatej virult az udvaron.
Önmagamat, a magam zugában,
a világhoz csak most szoktatom.
Felettem az ég sosem volt kék,
füst takarta mindig a napot.
Felettem nem ragyogott csillag,
de a temető mellől elballagok.

Choli Daróczi József: Elvitték a cigányokat

A sok cigányt mind elvitték,
nagy árkokat ásni vitték.
A nagy árok lassan mélyül
víz bugyog fel a mélyérül.
Szegény fiúk, mind mifajták,
a csendőrök űzik-hajtják,
verik őket, kapják kézre,
lemaradót puskavégre.
Az a nagy árok minek kell,
a fekete, feneketlen?
Nem tudják, honnan is tudnák,
csendőröktől meg nem tudják!
Ha tudnák, hogy minek ásnak,
hogy maguknak, hogy nem másnak,
maguknak, a többieknek,
asszonyoknak, gyerekeknek.

Az 1944-es vérengzésnek állít emléket a legtöbb roma holokausztal foglalkozó művészeti alkotás, így Choli Daróczi József *Elvitték a cigányokat* című verse is. Az áldozatok egyszerű roma emberek voltak, édesanyák, édesapák és gyermekek. Kitartásukat, a közösséghez és a családhoz való erős kötődésüket is mutatja, hogy a holokauszt áldozatai közül egyedül a romáknál nem tudták a családokat szétválasztani a gyilkosok. Ezt a kötődést emeli ki versének utolsó soraiban a költő, így fokozva a versben megénekelt tragikumot: *hogy maguknak, hogy nem másnak, / maguknak, a többieknek, / asszonyoknak, gyerekeknek.*

A vers egyszerű szóhasználata, könnyen befogadható képei megkönnyítik a megértést. A központi fogalom az árok (a *nagy,* a *mély,* a *fekete,* a *feneketlen*), melyet maguknak s szeretteiknek ásnak. A temetőket régebben árokkal vették körül (temetőárok): ide temették a társadalom kivetettjeit (a kivégzetteket, az öngyilkosokat stb.), de a 20. században sem volt ritka, hogy – elsősorban a munka-, a fogoly- és haláltáborokban – árokszerű tömegsírokba földelték az áldozatokat.

A letisztult formát erősíti a mű ritmusképlete is: a szinte végig tisztán kétütemű felező nyolcas, mely a leggyakoribb versformák egyike egész költészetünkben. A negyedik szótag után, a két ütem között a fül sormetszetet vár: *A sok cigányt || mind elvitték / nagy árkokat || ásni vitték.* A **sormetszet *(cezúra)* azt jelenti, hogy az ütemvég egyúttal szóvég is egész rövid szünettel** (Choli versében ez a 9., a 11., illetve némiképp a 15. sorban „sérül"). **A tiszta ősi nyolcas: négy szótag (egyben szóvég), sormetszet, négy szótag (szóvéggel): 4 || 4.** A költő e versében a forma az egyszerű, letisztult népdalokat idézi, a gyors, lüktető, dobpergésszerű sorformák a verssorokban megfogalmazott borzalmakat csak még jobban kihangsúlyozzák.

Kérdések, feladatok

1. Mit jelentenek a versben az alábbi kifejezések: kézre kap, puskavégre kap?
2. Hogyan köthetők a versben megjelenő képek a pécsi emlékműhöz?
3. Lakatos Menyhért *Még mindig siratunk* című verse is a fasizmus borzalmait tárja elénk. Milyen, a roma holokausztról e fejezetben tanult információkat találtok a versben?

Emléketek itt szárad közöttünk.
Névtelen hamvaitok felett
megborzad a jövő.
Százezer égő gyertyaként
égett aszott testetek,
százezrek testébe mart
a tüzes halál.

A gázkamrák echói
rekedten hörögték az elmúlást.
Jaj, sírjatok velünk emberek,
érezzétek fájdalmainkat
a fasizmus kísértetének
rémtettei felett.

4. Hogyan értelmeznétek Choli Daróczi József *Magyarország* (Ungriko them) című versének következő sorait?

Magyarország, te szent nagy békesség,
melled élettől dagad.
Van kenyered, van vized elég,
mégis éhezik sok szegény fiad.
Éhezik kenyérre,
éhezik észre,
éhezik nagyon
az emberségre.

(Weöres Sándor fordítása)

Kommunista diktatúra

Az 1947-es magyarországi választások olyan helyzetet teremtettek az országgyűlésben, hogy a Magyar Kommunista Párt határozhatta meg, mely pártokkal lép koalícióra. Legfontosabb politikai ellenfelét, a Független Kisgazdapártot szétverte. A következő lépés szovjet mintára az egypártrendszer és a kommunista diktatúra kiépítése volt. A boldog élet ígéretével próbálta megnyerni a tömegek támogatását. A hatalom megszerzésének és megtartásának egyik fontos eszköze volt a Magyarországon állomásozó szovjet Vörös Hadseregen kívül az ÁVH (Államvédelmi Hatóság) által alkalmazott terror. Valójában senki sem érezhette magát biztonságban, hiszen a valós vagy vélt ellenséget a párt még saját soraiban is kereste. Sorra indultak a koholt vádakra épülő koncepciós perek[3] a rendszer éppen aktuális ellenségeivel szemben. A meghurcoltak között találhatunk ismerősen csengő neveket is, mint Mindszenty József (katolikus pap), Faludy György (író, költő, műfordító), Göncz Árpád (író, műfordító, köztársasági elnök 1990–2000), de számtalan és felsorolhatatlan azoknak a neve, akiket a rendszer valamilyen módon akár 10–20 évig üldözött.

A kommunista diktatúrának a világon sok millió áldozata van, csak a Szovjetunióban 40 millió.

Magyarországon több mint 70 000 embert börtönöztek be, 714 embert végeztek ki, 65 000 embert küldtek munkatáborba.

Az Országgyűlés határozata értelmében minden év február 25-én tartják a **kommunizmus áldozatainak emléknapját.**

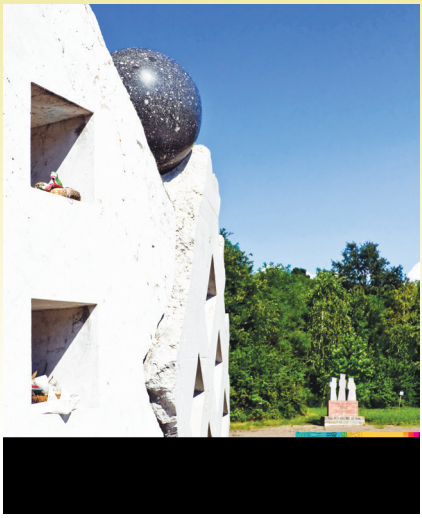

A recski kényszermunkatábor bejáratánál, a Nemzeti Emlékparkban létesített emlékmű Farkas Ádám 1991-ben készített alkotása

Filmajánló

A tanú – Bacsó Péter, 1969 – című szatirikus filmvígjáték-dráma Pelikán József dunai gátőr kalandjain keresztül mutatja be a Rákosi-rendszert.

3 koncepciós per: olyan jogellenes, törvénysértő eljárás, ahol előre kigondolt hamis vádak, bizonyítékok, kikényszerített vallomások alapján hoztak előre elkészített ítéletet

George Orwellről

George Orwell (Eric Arthur Blair) 1903-ban született Indiában, brit gyarmati tisztviselőcsaládban. Angliában tanult királyi ösztöndíjasként.

Hat évig rendőr volt az Indiai Birodalmi Rendőrségnél Burmában. 1928-ban visszatért Angliába, és íróként dolgozott. Rövid cikkek írásából és alkalmi munkákból élt.

1937-ben eleinte tudósítóként, később milicistaként részt vett a spanyol polgárháborúban, ahol megsebesült.

A második világháborúban és azt követően tudósítóként dolgozott.

Hosszas betegeskedés után, tüdőbajban hunyt el 1950-ben Londonban.

[…] *George Orwell műveiből sokat megtudhat és megérezhet a rövid és vészterhes XX. századról. S ha a mögöttünk lévő időszakot nem a technika, hanem a totalitarizmusok*[4] *századának fogják nevezni, akkor a korai totalitárius államok működésének elemzéséhez a dokumentumok mellett Orwell munkái komoly segítséget jelenthetnek.*

A brit író regényei évtizedeken keresztül csempészárunak számítottak Magyarországon. Birtoklásuk az egész szocialista blokkban komoly büntetést vont maga után. […]

A világirodalomban mindenekelőtt az Állatfarm[5] *és az Ezerkilencszáznyolcvannégy*[6] *című regényeivel van jelen.* […]

Kevesen mutatták meg a totalitarizmusok működésének természetét úgy, mint ő. Lelkiismereti kérdésként kezelte a világ eseményeinek követését és értékelését, tudott az ukrajnai éhínségről, a moszkvai perekről, nem rejtette véka alá véleményét a Hitler–Sztálin-paktumról. Soha nem tért ki semmilyen esemény, tény újragondolásának feladata elől, tudott változtatni.

Nemcsak megismerte, de föl is tárta „a félig megvalósult totalitarizmusok” – a kommunizmus és a fasizmus – igazi természetét. […]

Orwell a létező szocializmus számára már pusztán azért is életveszélyes volt, mert sokszor vont párhuzamot „az orosz kommunisták” és „a német fasiszták” között.

[…]

(*Ki volt George Orwell? – Időszaki kiállítások* – Terror Háza Múzeum)

4 totalitarizmusok: önkényuralmak
5 *Állatfarm:* 1945-ben megjelent regénye
6 Az *1984* megjelenésének éve 1949.

George Orwell: Állatfarm

Az *Állatfarm* kéziratát tizennyolc angol könyvkiadó utasította vissza. Főleg ideológiai okok miatt: a Szovjetunió akkor Nagy-Britannia szövetségese volt a náci Németország elleni harcban. A fasizmus bukása után jelent meg a regény, amely országos, majd világsiker lett.

Az *Állatfarm* politikai regény, amely az utópiák sorába tartozik (utópia = egy tökéletes jövő leírása): ilyen értelemben negatív utópia. **Az utópia negatív változata a disztópia, a jelenleginél rosszabb világ/társadalom víziója.**

Ábrázolásmódja nem reális, fellelhető benne a szatirikus, groteszk és abszurd látásmód egyaránt. A kommunizmus szörnyűségeit karikaturisztikusan ábrázolja.

A valós történelmi tényeken (pl. sztálinizmus módszerei) alapuló mű a téma komolysága ellenére is mulatságos.

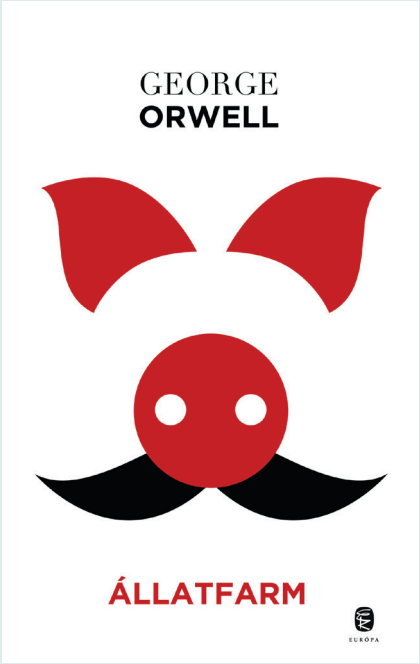

George Orwell klasszikusából 1954-ben Halász János és Joy Batchelor lenyűgöző, egyben rendkívüli rajzfilmet készített.

[…]

Nos, elvtársak, milyen a mi életünk? Nézzünk szembe vele: a mi életünk nyomorúságos, fáradságos és rövid. Megszületünk, éppen csak annyit kapunk enni, hogy ki ne leheljük páránkat, de aki képes rá, azt ereje végső fogytáig dolgozni kényszerítik; s abban a pillanatban, amikor már nem tudják hasznunkat venni, förtelmes kegyetlenséggel lemészárolnak bennünket. Egyéves kora után Angliában egyetlen állat sem tudja, mi a boldogság és mi a pihenés, Angliában nincs szabad állat. Az állatok élete nyomorúság és szolgaság: ez a meztelen igazság.

Vajon ez volna a természet rendje? Azért volna így, mert földünk olyan szegény, hogy nem tud tisztességes életet biztosítani lakóinak? Nem, elvtársak, ezerszer nem! Anglia földje termékeny, éghajlata jó, sokkal több állatot tudna bőségesen eltartani, mint amennyi most rajta él. Ez a mi gazdaságunk egyedül eltartana egy tucat lovat, húsz tehenet, száz meg száz juhot – s mindnyájan olyan kényelemben és méltóságban élhetnénk, amilyet most el sem tudunk képzelni. Akkor hát miért élünk ilyen nyomorúságosan? Mert a munkánk szinte minden gyümölcsét ellopják tőlünk az

emberek. Ez a válasz, elvtársak, minden problémánkra. Ezt a választ egyetlen szóban összegezhetjük: Ember. Az Ember az egyetlen igazi ellenségünk. Tüntessük el az Embert a színpadról, és az éhség és az agyondolgoztatás legfőbb okát egyszer s mindenkorra megszüntettük.

Az Ember az egyetlen élőlény, aki fogyaszt, anélkül, hogy termelne. Nem tud tejet adni, nem tud tojást tojni, gyönge ahhoz, hogy húzza az ekét, és nem elég gyors ahhoz, hogy meg tudja fogni a nyulat. Mégis ő az állatok ura. Dolgoztatja őket, de csak a puszta minimumot adja vissza nekik, nehogy éhen haljanak, a többit megtartja magának. A mi munkánk műveli meg a földet, a mi trágyánk teszi termékennyé, még sincs közülünk senkinek semmije a puszta bőrén kívül. Ti, tehenek, akik itt álltok előttem, vajon hány ezer liter tejet adtatok tavaly? És mi történt ezzel a tejjel, amelynek a ti erős borjaitokat kellett volna táplálnia? Minden cseppje az ellenségeink torkán ment le. És ti, tyúkok, ugyan hány tojást tojtatok tavaly? És ezek közül a tojások közül hányból lett csirke? A többi mind a piacra került, és Jones meg az emberei pénzeltek belőle. És te, Rózsi, hol az a négy csikó, akiket megszültél, hogy öreg napjaid támaszai legyenek, és örömöd teljék bennük? Eladták őket egyéves korukban – soha egyiket sem fogod viszontlátni. És a négy ellésedért és a sok mezei munkádért mit kaptál, a sovány takarmányon meg az istállón kívül?

De még azt sem engedik, hogy ezt a nyomorúságos életet a természetes határáig éljük. Jómagam nem panaszkodhatom, mert én a szerencsések közé tartozom. Tizenkét éves vagyok, és több mint négyszáz malacom volt. Ez a disznóélet természetes rendje. De a végén egyetlen állat sem kerüli el a kegyetlen kést. Ti, fiatal süldők, akik itt ültök előttem, mind a tőkén fogjátok végezni egy éven belül. Ez a szörnyű vég vár mindnyájunkra: tehenekre, disznókra, tyúkokra, juhokra, mindenkire. Még a lovakra és a kutyákra sem vár különb sors. Téged, Bandi, aznap, amikor hatalmas izmaid elvesztik erejüket, Jones el fog adni a sintér-mészárosnak, aki letaglóz, és megfőz kutyaeledelnek. Ami meg a kutyákat illeti, ha öregek és fogatlanok lesznek, Jones téglát köt majd a nyakukra, és bedobja őket a legközelebbi tóba.

Nem kristálytiszta hát, elvtársak, hogy életünk minden baja az Ember zsarnokságából fakad? Csak az Embertől kell megszabadulnunk, és miénk lesz, amit a munkánk hoz. Egyik napról a másikra gazdagok és szabadok lehetünk. Mit kell hát tennünk? Nos, éjjel-nappal, testünkkel-lelkünkkel az emberi faj megdöntésén kell dolgoznunk! Ez az én üzenetem hozzátok, elvtársak: Forradalom! Nem tudom, mikor jön el ez a Forradalom – talán egy hét múlva, talán csak száz év múlva, de azt tudom, olyan bizonyosan, ahogy ezt a szalmát itt érzem a csülköm alatt, hogy előbb-utóbb győz az igazság. Ezt tartsátok szemetek előtt, elvtársak, egész hátralévő rövid életetek során! És ezt mindenekelőtt: adjátok át az üzenetemet azoknak, akik utánatok jönnek, hogy az eljövendő nemzedékek folytathassák a harcot, egészen a végső győzelemig.

És ne felejtsétek el, elvtársak, hogy elszántságotoknak sohasem szabad meginognia. Semmiféle érvvel ne hagyjátok magatokat félrevezetni. Soha ne higgyétek el, ha azt mondják nektek, hogy az Embernek meg az állatoknak közös érdekeik vannak, és az egyiknek a boldogulása a másik boldogulását hozza. Ez hazugság. Az Ember semmi más élőlény érdekeivel nem törődik a saját érdekein kívül. Köztünk, állatok közt, legyen hát tökéletes egység, tökéletes bajtársiasság ebben a küzdelemben. Minden ember ellenségünk. Minden állat bajtársunk.

Ebben a pillanatban iszonyú felfordulás tört ki. Az Őrnagy szónoklata közben négy nagy patkány mászott elő a lyukából, és a hátsójukra ülve figyelmesen hallgatták. Amikor a kutyák megpillantották őket, a patkányok csak úgy tudták megmenteni az irhájukat, hogy gyorsan a lyukaik felé iramodtak. Az Őrnagy felemelte patáját, hogy csendet teremtsen.

– Elvtársak – mondta –, itt valamiben meg kell állapodnunk. Barátaink vagy ellenségeink-e a vadállatok, például a patkányok és a nyulak? Bocsássuk szavazásra a kérdést: Elvtársak-e a patkányok?

A szavazást mindjárt meg is ejtették, s a túlnyomó többség döntése szerint a patkányok elvtársak. Csak négy ellenszavazat volt: a három kutyáé meg a macskáé, akiről azonban utóbb kiderült, hogy mindkét álláspont mellett leszavazott. Az Őrnagy folytatta beszédét:

– Már nem sok mondanivalóm maradt. Megismétlem, hogy mindig emlékezzetek rá: kötelességetek szembeszállni az Emberrel és céljaival. Aki két lábon jár: ellenség. Aki négy lábon jár, vagy szárnyai vannak: barát. És jusson eszetekbe az is, hogy az Ember ellen folytatott küzdelmünkben nem szabad hasonlóvá lennünk hozzá. Ha legyőztük, akkor sem szabad átvennünk bűnös szokásait. Soha egyetlen állatnak sem szabad házban laknia, ágyban aludnia, ruhát viselnie, alkoholt innia, dohányoznia, pénzhez nyúlnia, kereskednie. Az Embernek minden szokása gonosz. És, mindenekfölött, egyetlen állatnak sem szabad soha a saját fajtája fölött zsarnokoskodnia. Gyengék és erősek, okosak és együgyűek – mindnyájan testvérek vagyunk. Soha állatnak nem szabad megölnie egy másik állatot. Minden állat egyenlő.

[…]

Az állatok egyhangúlag elhatározták, hogy katonai kitüntetést alapítanak. Az „Állatok Hőse” érdemérmet tüstént ki is osztották Hógolyónak és Bandinak. Sárgaréz medália volt (tulajdonképpen régi lószerszámdísz, amelyet a szerszámkamrában találtak), és vasár- és ünnepnapokon lehetett viselni. Az „Állatok Hőse” kitüntetés második fokozatát az elesett juh kapta.

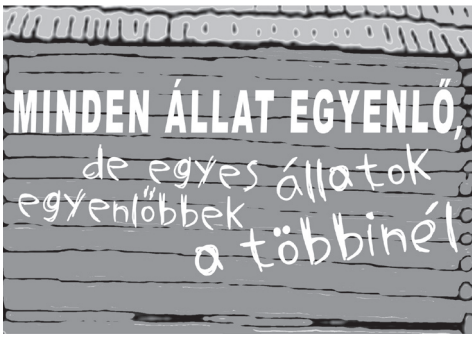

A történet egy angliai majorban játszódik. Az állatok köztársaságot alapítanak az Őrnagy (egy öreg disznó) kampánybeszédén fellelkesülve – elűzik a gazdát, Jonest. Azt vallják, hogy soha nem szabad az emberhez hasonlóvá válni. Kezdetét veszi egy boldog időszak, amikor maguknak termelnek, és sikeres kereskedelmi tevékenységet folytatnak. Kétszer is visszaverik az emberek támadását, és megvédik a farmot.

De mint minden boldog időszaknak, ennek is vége szakad egyszer. Kibontakozik két riválisdisznó konfliktusa, amely végül úgy oldódik meg, hogy Napóleon elűzi Hógolyót, innentől ő lesz az egyetlen vezér. A disznók már az elejétől kezdve kiváltságosok, nem dolgoznak, nagyobb a fejadagjuk. Miközben Napóleon személyi kultusza egyre nagyobb méreteket ölt, elkezdődik a múlt meghamisítása, az árulók felkutatása és kivégzése. A disznók egyre inkább hasonlítani kezdenek az emberre: ágyban alszanak, alkoholt isznak, két lábra állnak, majd vendégségbe hívják az embert is.

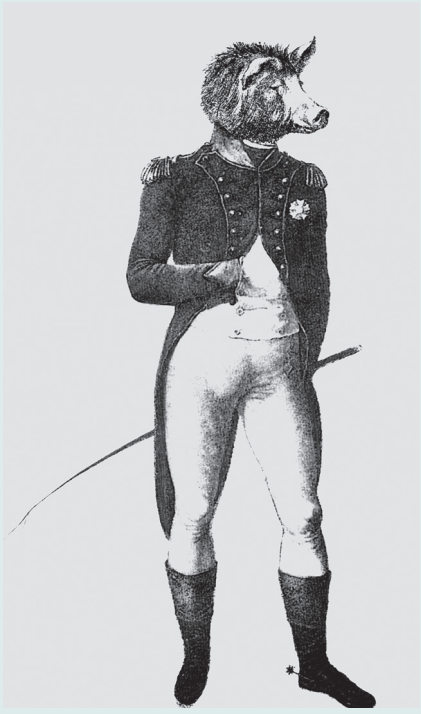

A mű egy olyan időszakban íródott, amikor az emberek már túl vannak az első világháborún és egy világméretű gazdasági válságon. Mindez a nyugat-európai országok gazdaságpolitikáját szociális irányba tolta el, míg Európa keleti felében szélsőséges ideológiákat képviselő pártokat juttatott hatalomra, vagyis totalitárius jellegű diktatúrák jöttek létre. Ezeknek a fasiszta és a kommunista rendszereknek az agresszív működése vezetett a második világháborúhoz.

Az *Állatfarm* egy diktatórikus rendszer megbuktatását, majd újjászerveződését tárja elénk egy fiktív, jelképes történeten keresztül, amelyben a szerepeket háziállatokra osztja. A mű felfogható olyan allegóriaként, amely egy beteges gondolkodás- és viselkedésmintát mutat be, ami hatalomra jut a fennálló társadalmi viszonyok között. Az események sokban azonosíthatók a 20. századi totalitárius rendszerek létrejöttével és működésével. Utalásokat találunk a *Kommunista Kiáltványra,* az orosz polgárháborúra, a kiépülő egypártrendszer pártvezetőinek viselkedésére vagy a beszolgáltatásokat kísérő parasztmegmozdulásokra. Központi szerepet kap a totalitárius rendszerekre jellemző propaganda. A propaganda tipikus részei a vezérkultusz kialakítása és annak fenntartása, az ellenfél, illetve az ellenzék besározása, koholt vádakkal történő lejáratása.

A regény tehát a sztálini diktatúra szatírájaként is értelmezhető, hiszen minden olyan elemet tartalmaz, ami a totális kommunista diktatúra összetevője volt.

A diktátor erőszakkal űzi el vetélytársát: Napóleon koholt váddal – a szélmalom lerombolása – állítja félre Hógolyót. Katonai hatalmat tart fenn: a kutyák a karhatalom és a testőrség. Jelen van a **manipuláció – a valóság elfedése, a félrevezetés, a megtévesztés –,** gondoljunk csak Süvi beszédeire. Megjelenik a pártideológia: a HÉTPARANCSOLAT-ban, amelyet aztán a vezetők a saját kényükre változtatnak: *7 / Minden állat egyenlő.* Változtatás után: *7. MINDEN ÁLLAT EGYENLŐ, DE EGYES ÁLLATOK EGYENLŐBBEK A TÖBBINÉL.*

Ugyanígy változik a közös szabályrendszer és a múlt minden eleme is, például a propagandista Hópehely meghamisítja a múltat, úgy, hogy az a regnáló hatalmat tüntesse fel jobb színben. Ha pedig valakinek egy kis emlékfoszlánya van a múltról, mielőtt még megszólalna, és közölné ezt a többiekkel, jönnek a birkák, akik bár gondolkodni nem tudnak, egyszerű, a hatalom által betanított jelmondatokat kiabálnak.

Benjámin, a szófukar szamár, aki megtanult olvasni, és emlékszik mindenre, a beletörődést képviseli a regényben. Tudja, hogy nem hozhat változást a Forradalom, hiszen csak a gazdák cserélődnek ki. Látja, hogy mi lesz a hatalommal szembeszállók sorsa, hiszen a disznók hol belső, hol külső ellenséget gyártanak az állatok félelemben tartásához.

[…]

A tanyaház felől óriási ricsaj hallatszott. Visszarohantak, és újra benéztek az ablakon. Igen: odabenn heves veszekedés tört ki. Ordítoztak, verték az asztalt, éles, gyanakvó pillantásokat vetettek egymásra, és dühödten meghazudtolták egymást. A bajt a jelek szerint az okozta, hogy Napóleon és Mr. Pilkington egyszerre játszott ki egy-egy pikk ászt.

Tizenkét hang üvöltözött dühösen, és a hangok mind teljesen egyformák voltak. Most már nem volt kérdéses, hogy mi történt a disznók arcával. Az állatok a disznókról az Emberekre, az Emberekről a disznókra, aztán a disznókról megint az Emberekre néztek, és már nem tudták megmondani, melyik az Ember, és melyik a disznó.

Kérdések, feladatok

1. A mű mely állatait lehet kapcsolatba hozni az alábbi fogalmakkal?

sztahanovista munkás; személyi kultusz; beszolgáltatás; kivégzés

2. Vitassátok meg, hogy vajon érvényét vesztette-e a mű a kommunizmus bukásával!

3. Játsszatok el néhány jelenetet az *Állatfarmból!*

1956

1956 októberében Magyarországon békés tüntetéssel kezdődő, fegyveres felkeléssel folytatódó forradalom bontakozott ki a Rákosi Mátyás nevével összefonódó kommunista diktatúra és a szovjet megszállás ellen. A forradalom jelképe a lyukas zászló lett, amelyen a lyuk a kivágott szovjet mintájú címer helyén keletkezett.

Kádár János a forradalom első napjaiban még Nagy Imre mellett állt, és kormányának is tagja volt. Október 28-a után azonban, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a kommunista párt elveszítheti kizárólagos hatalmát, Moszkvába utazott, ahol az a döntés született, hogy a Szovjetunió katonai erővel leveri a forradalmat, és Kádár János vezetésével új kormányt hoznak létre.

Az 1956. november 4-én Magyarország ellen támadó szovjet csapatok november közepére mindenütt felszámolták a fegyveres ellenállást. A helyi forradalmi szervek, a munkástanácsok és a nemzeti bizottságok azonban továbbra is léteztek, és nem ismerték el Kádár János kormányát. Több helyen tüntetéseken tiltakoztak a szovjet beavatkozás, a törvénytelen Kádár-kormány és a forradalomban résztvevők megkezdődő letartóztatása ellen. A hatalom azonban erőszakkal, fegyverrel válaszolt: gyilkos sortűz zúdult a fegyvertelen tüntetőkre. A sortüzeknek az volt a céljuk, hogy megfélemlítsék az embereket. A kormány kegyetlen fellépése egyértelművé tette, hogy a szovjetek által hatalomra segített rendszer akár vérontás árán is a helyén marad. 1957 első hónapjaiban megteltek a börtönök és az internálótáborok[7] is.

A Központi Statisztikai Hivatal 1957. januári jelentése szerint az október 23. és január 16. közötti emberveszteség országosan 2652 halott (Budapesten 2045) volt, 19 226-an (Budapesten 16 700-an) sebesültek meg, az országot mintegy 200 ezren hagyták el.

Budapesti utcakép 1956-ból (a Honvéd utca a Szent István körútról a Balaton utca felé nézve)

7 internálótábor: általában diktatórikus rendszerekben a politikailag megbízhatatlan személyeket gyűjtik ezekbe a táborokba. Embertelen körülmények között tartják a rabokat, akiknek nincs sok esélyük a túlélésre

Egy forradalom Nemzeti dala…

1956 októberének végén, nem sokkal a forradalom leverése előtt egy rendezvényen az *Irodalmi Újság* szerkesztője kért verset Illyés Gyulától a hetilap reprezentatívnak szánt számába. E szám 1956 talán legfontosabb irodalmi publikációja, megjelenése a sajtószabadság jelképes eseménye volt, az *Egy mondat a zsarnokságról* szimbólummá, a 20. századi magyar irodalom egyik jelentős alkotásává vált.

Az *Irodalmi Újságnak* hosszú ideig ez volt az utolsó, Magyarországon megjelent száma (a lapot később Bécsben, Londonban, majd Párizsban adták ki emigráns írók), és – nyomtatott formában – Illyés verse is csaknem három évtizeddel később jutott el újra a hazai olvasóközönséghez. Kéz- és gépiratban ugyanakkor széles körben ismert maradt, sőt a külföldi megjelenések és fordítások révén a leghíresebb magyar versek közé emelkedett.

Illyés Gyula: Egy mondat a zsarnokságról

Hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van,
nemcsak a puskacsőben,
nemcsak a börtönökben,

nemcsak a vallatószobákban,
nemcsak az éjszakában
kiáltó őr szavában,
ott zsarnokság van

nemcsak a füst-sötéten
lobogó vádbeszédben,
beismerésben,
rabok fal morse-jében,

nemcsak a bíró hűvös
ítéletében: bűnös!
ott zsarnokság van
nemcsak a katonásan
pattogtatott „vigyázz!”-ban,
„tűz!”-ben, a dobolásban,
s abban, ahogy a hullát
gödörbe húzzák,

nemcsak a titkon
félignyílt ajtón
ijedten
besuttogott hirekben,

a száj elé hulltan
pisszt jelző ujjban,
ott zsarnokság van
nemcsak a rács-szilárdan

fölrakott arcvonásban
s e rácsban már szótlan
vergődő jajsikolyban,
a csöndet

növelő néma könnyek
zuhatagában,
kimeredt szembogárban,

ott zsarnokság van
nemcsak a talpraálltan
harsogott éljenekben,
hurráhkban, énekekben,

hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van
nemcsak az ernyedetlen
tapsoló tenyerekben,

kürtben, az operában,
éppoly hazug-harsányan
zengő szoborkövekben,
színekben, képteremben,

külön minden keretben,
már az ecsetben;
nemcsak az éjben halkan
sikló gépkocsizajban

s abban,
megállt a kapualjban;

hol zsarnokság van, ott van
jelenvalóan
mindenekben,
ahogy rég istened sem;

ott zsarnokság van
az óvodákban,
az apai tanácsban,
az anya mosolyában,

abban, ahogy a gyermek
idegennek felelget;

nemcsak a szögesdrótban,
nemcsak a könyvsorokban
szögesdrótnál jobban
butító szólamokban;

az ott van
a búcsúcsókban,
ahogy így szól a hitves:
mikor jössz haza, kedves;

az utcán oly szokottan
ismételt hogy-vagy-okban,
a hirtelen puhábban
szorított kézfogásban,

ahogy egyszercsak
szerelmed arca megfagy,
mert ott van
a légyottban,

nemcsak a vallatásban,
ott van a vallomásban,
az édes szó-mámorban,
mint légy a borban,

mert álmaidban
sem vagy magadban,
ott van a nászi ágyban,
előtte már a vágyban,

mert szépnek csak azt véled,
mi egyszer már övé lett;
vele hevertél,
ha azt hitted, szerettél,

tányérban és pohárban,
az van az orrban, szájban,
hidegben és homályban,
szabadban és szobádban,

mintha nyitva az ablak,
s bedől a dögszag,
mintha a házban
valahol gázfolyás van,

ha magadban beszélgetsz,
ő, a zsarnokság kérdez,
képzeletedben
se vagy független,

fönt a Tejút is már más:
határsáv, hol fény pásztáz,
aknamező; a csillag:
kémlelő ablak,

a nyüzsgő égi sátor:
egyetlen munkatábor;
mert zsarnokság szól
lázból, harangozásból,

a papból, kinek gyónol,
a prédikációból,
templom, parlament, kínpad:
megannyi színpad;

húnyod-nyitod a pillád,
mind az tekint rád;
mint a betegség,
veled megy, mint az emlék;

vonat kereke, hallod,
rab vagy, rab, erre kattog;
hegyen és tenger mellett
be ezt lehelled;

cikáz a villám, az van
minden váratlan
zörejben, fényben,
a szív-hökkenésben;

a nyugalomban,
e bilincs-unalomban,
a zápor zuhogásban,
ez égig érő rácsban,

a cellafal-fehéren
bezáró hóesésben;
az néz rád
kutyád szemén át,

s mert minden célban ott van,
ott van a holnapodban,
gondolatodban,
minden mozdulatodban;

mint víz a medret,
követed és teremted;
kémlelődsz ki e körből?
ő néz rád a tükörből,

ő les, hiába futnál,
fogoly vagy, s egyben foglár;
dohányod zamatába,
ruháid anyagába,

beivódik, evődik
velődig;
eszmélnél, de eszme
csak övé jut eszedbe,

néznél, de csak azt látod,
mit ő eléd varázsolt,
s már körbe lángol
erdőtűz gyufaszálból,

mert amikor ledobtad,
el nem tiportad;
s így rád is ő vigyáz már,
gyárban, mezőn, a háznál,

s nem érzed már, mi élni,
hús és kenyér mi,
mi szeretni, kívánni,
karod kitárni,

bilincseit a szolga
maga így gyártja s hordja;
ha eszel, őt növeszted,
gyermeked neki nemzed,

hol zsarnokság van,
mindenki szem a láncban;
belőled bűzlik, árad,
magad is zsarnokság vagy;

vakondként napsütésben,
így járunk vaksötétben,
s feszengünk kamarában,
akár a Szaharában;

mert ahol zsarnokság van,
minden hiában,
a dal is, az ilyen hű,
akármilyen mű,

mert ott áll
eleve sírodnál,
ő mondja meg, ki voltál,
porod is neki szolgál.

Felvonulás Budapesten 1952-ben

A vers keletkezéstörténete lehetővé tette, hogy első olvasói – belföldön és külföldön egyaránt – a szovjet típusú kommunizmus mindennapjaira ismerjenek benne. Az *Egy mondat a zsarnokságról* szövege azonban nem tartalmaz például neveket, időpontokat, helyszíneket, amelyek egy konkrét zsarnoki rendszerre utalhatnának.

Vitathatatlan történelmi szerepe miatt Illyés műve a köztudatban máig összekapcsolódik a **Rákosi-korszakkal** és a forradalommal. **Megszólaltatja a 20. századi ember tapasztalatait, a totalitárius diktatúrák élményvilágát.**

A vers **szállóigévé vált felütése** – *Hol zsarnokság van, / ott zsarnokság van* – felvillantja a modern diktatúráknak azon törekvését, hogy **a teljes életre kiterjedjenek, hassanak.** A kezdősorok teljes vagy csonka formában *(ott zsarnokság van; az ott van; az van)* a későbbiekben is vissza-visszatérnek, így tagolják a szöveget, és refrénszerű elemekké válnak.

A költemény a diktatórikus erőszak képsoraival indul, amely egy koncepciós per jeleneteit juttatja eszünkbe:

a vallató szobákban,
gomolygó vádbeszédben, / beismerésben,

A zsarnokság egyre újabb oldalait bemutatva előbb a legelemibb, legbensőségesebb emberi kapcsolatokat veszi számba:

az ott van / a búcsúcsókban,
ott van a nászi ágyban, / előtte már a vágyban,

Később a lélek világába is betör:

ha magadban beszélgetsz,
ő, a zsarnokság kérdez,
képzeletedben
se vagy független

A vers ezek után jut el a teljes reménytelenségbe, amely csak a halállal érhet véget. De a totális zsarnokság (a szabadság teljes hiányának) megszüntetése a halálban sem lehetséges:

mert ott áll
eleve sírodnál,
ő mondja meg, ki voltál,
porod is neki szolgál.

A művészet az elsők között szerepel a felsorolásban: *tapsoló tenyerekben, // kürtben / az operában,* de végül az utolsó előtti versszakra eljut a drámai csúcspontig, amikor még a költemény (a művészet) létjogosultságát is megkérdőjelezi:

mert ahol zsarnokság van,
minden hiában,
a dal is, az ilyen hű,
akármilyen mű,

Az *Egy mondat a zsarnokságról* című vers a nyitányban megismert **börtönvilágot az egész érzékelhető valóságra kiterjeszti.** A bezártság hangulatát erősítik a szóképek:

a zápor zuhogásban,
az égig érő rácsban,

a cellafal-fehéren
bezáró hóesésben;

A megszólított, az olvasó sem maradhat kívülálló; az egyes szám második személyű igealakok őt is a zsarnokság részesévé teszik.

A téma gazdag költői hagyományával szemben Illyés verse nem buzdít, és nem kelti a kiút illúzióját, csupán **indulatosan és zaklatottan szembesít és számot vet** – kijelöli az egyén helyét a zsarnokság világában.

A forma ugyan alapvetően a lehető legegyszerűbb (a magyar népköltészetben kedvelt négysoros, páros rímű versszakok jambikus lejtéssel), de a változó szótagszámú sorok, a csonkán maradt strófák, **a ritmus szabálytalanságai épp ezért különös erővel fejezik ki a lírai én lelkiállapotát.**

Illyés Gyula számára, akit egész életében vonzottak a magyar irodalomban különösen gazdag hagyománnyal bíró, társadalmi és erkölcsi érdeklődésű költői szerepek, kulcsfontosságú kérdés volt, hogy **van-e lehetőség az ellenállásra, a hitelességre – a valódi, bizonyított tények megmutatására –, a hiteles költői megszólalásra** egy **totalitárius diktatúrában.**

Kérdések, feladatok

1. Foglaljátok össze egy mondatban a vers legfontosabb gondolatát!
2. Mit tudtok az 1950-es évek magyarországi történelméről? Mi a véleményetek, csak abban a korszakban lehetett érvényes a vers jelentése? Nektek mit üzen?
3. Miben különböztek a 20. század totalitárius diktatúrái a zsarnokság korábbi formáitól?
4. Tagoljátok a költeményt a zsarnokság színterei (állami, közéleti, magánéleti) szerint!
5. Mi a funkciója a költemény számos verstani szabálytalanságának?
6. Lackfi János gyakran „játszik” nagy elődök alkotásaival: így tett Illyés Gyula e versével is. Keressetek rá az interneten Lackfi 2014-ben született *Egy mondat* című átiratára, s próbáljátok értelmezni a költeményben az irodalommal kapcsolatban megfogalmazott gondolatokat! (Például *Hol irodalom van, ott irodalom van / a szállj dalomban és a szólj dalomban, / papíremberek papírszívébe bökve / papírhandzsár, s mi jajgatunk örökre.*)

Filmajánló: 1956

A *Törvénysértés nélkül* – Gulyás Gyula, Gulyás János, 1987 – filmszociográfia az 1950–53 között hortobágyi munkatáborokba minden törvényesség nélkül elhurcolt családokról.

A *Vérrel és kötéllel* – Erdélyi János, Zsigmond Dezső, 1989 – című dokumentumfilm az 1956. október 26-i mosonmagyaróvári eseményeket eleveníti fel: békésen tüntető, himnuszt éneklő tömegbe lövő katonák, percekig tartó eszetlen lövöldözés, száz halálos áldozat.

Az *Éjfélkor* – Révész György, 1957 – az első magyar film 1956-ról, amely máig hatóan feszegeti a menni vagy maradni az országban kérdését. Ugyanezt a témát filmesítette meg Sándor Pál a *Szerencsés Dániel* című 1983-as filmjében.

A *Szamárköhögés* – Gárdos Péter, 1986 – című film egy gyermek szemén keresztül mutatja be az 1956-os eseményeket.

A *Megáll az idő* – Gothár Péter, Bereményi Géza, 1982 – című filmdráma a forradalmat követően mutat be emberi sorsokat.

A *Szabadság, szerelem* – Goda Krisztina, 2006 – című film az 1956-os forradalom eseményeit mutatja be az ugyanebben az időben zajló melbourne-i olimpián versenyző magyar vízilabda-válogatott sorsán keresztül.

Összefoglalás – A 20. századi történelem az irodalomban

Az irodalom alapvető társadalmi funkciót tölt be, amelyre minden emberi közösségnek szüksége van, bár a társadalom működtetésében konkrét szerepe nincs. Viszont fontos eszköze lehet a társadalmat érintő, a mindennapokat jelentősen meghatározó események megértésének, az emberi és közösségi értékben végzett rombolással és pusztítással okozott mély sebek begyógyításának.

A történelmi eseményeket feldolgozó vagy az azokhoz kötődő szépirodalmi alkotások segíthetnek a körülöttünk lévő világ megértésében, a múlt feltárásában, az emlékezésben. Ez építheti a múltból a jelenbe vezető utat: összekötjük a múltat a jelennel, és megpróbáljuk kiolvasni belőle a mának szóló „üzenetet". A 20. század önkényuralmi rendszerei és világháborúi időbeli közelségük miatt talán ijesztőbben hatnak a régmúlt eseményeinél – megismerésükben és megértésükben, az okozott traumák feldolgozásában segíthetnek a szépírók alkotásai.

A 20. század önkényuralmi rendszerei és világháborúi az emberi és a közösségi értékekben végzett rombolással és a személyesen érintettek száma miatt olyan mély sebeket ejtettek az emberiség emlékezetében, amelyek hosszú távon velünk maradnak.

Magyarország háromszor élte meg a totalitárius berendezkedést. Először 1919. március 21-től augusztus 1-jéig a kommunista ideológiát követő Tanácsköztársaság idején; másodszor 1944–45-ben a Szálasi Ferenc vezette nemzetiszocialista államban; s harmadszor, 1949-től 1989-ig ismét egy kommunista (először a Rákosi Mátyás, majd 1956 után a Kádár János vezette) totalitárius rendszerben. Aligha van hazánkban olyan család, amelyik ne szenvedte volna meg a 20. század viharait.

1. Soroljátok fel azokat a történelmi eseményeket, amelyek máig hatással vannak az emberiség nagy részére!

2. Kössetek egy-egy művet a felsorolt eseményekhez, kifejezésekhez!

1956 *holokauszt* *kommunista diktatúra*

3. Értelmezzétek az alábbi idézetet!

a te múltad a mi múltunk

SZÓRAKOZTATÓ IRODALOM

Szórakoztató – népszerű – ponyvairodalom

Az irodalom átfogóan magában foglalja a szépirodalom mellett az irodalom határterületeihez tartozó alkotásokat is.

A **szépirodalomhoz** tartozó művek közös vonása, hogy esztétikai igénnyel megírt, értékközvetítő szerepű, összetett szövegek. Olyan alkotások, amelyek révén a befogadó képes értelmezni önmagát és az őt körülvevő világot, sőt, a befogadás során katarzist él meg.

A **népszerű irodalom** ezzel szemben nem kívánja formálni az olvasót. Szándéka a szórakoztatás. Szövegvilágára éppen ezért az egyszerűbb nyelvi megformáltság jellemző, üzeneteinek befogadása így lényegesen könnyebb feladatot ró az olvasóra, mint a szépirodalmi művek esetében. A népszerű és a szépirodalom közötti határvonal nagyon keskeny: egyes műfajok és művek megítélése, besorolhatósága kultúrtörténeti koronként változik. A népszerű vagy szórakoztató irodalom jellegzetes műfajai:

Krimi: bűnügyi történet (novella, regény). Az angol crime szóból származik az elnevezés, mely *bűnt* jelent. A szórakoztató irodalom egyik műfaja, a cselekmény középpontjában egy **bűntény** áll, illetve egy **detektív** (nyomozó), aki kinyomozza a bűntény elkövetőjét s a bűnelkövetés módját. Ilyen regény például Sir Arthur Conan Doyle egyik leghíresebb Sherlock Holmes-története: *A sátán kutyája.* A krimi vagy **detektívregény** napjaink filmművészetének is az egyik legsikeresebb műfaja.

Horror: latin eredetű angol szó, jelentése: *borzalom, iszonyat, rémület.* A szórakoztató irodalom egyik műfaja, a cselekmény középpontjában valamely ismeretlen, többnyire természetfeletti eredetű lény, cselekvés áll, mely az olvasóban félelmet, leírhatatlan csodálatot kelt. Ilyen novella például Edgar Allan Poe: *Az Usher-ház vége.* A horror a filmművészetben is jelentős műfaj.

Sci-fi: angol eredetű szókapcsolat, a science fiction kifejezés rövidítése, amely tudományos-fantasztikus irodalmat jelent. Olyan irodalmi mű, mely többnyire egy fejlett, komoly technikai-tudományos eredményeket elért társadalomban játszódik, az események bemutatásában a narrátor a valós vagy vélt tudományos eredményeket és nyelvet a szépirodalom eszközeivel egybeépíti. Ilyen mű például Jules Verne *Utazás a Holdba* című regénye. A sci-fi a filmművészet műfaja is.

Agatha Christie-ről

A krimi koronázatlan királynője Agatha Mary Clarissa Millerként született 1890. szeptember 15-én egy délnyugat-angliai tengerparti városkában.

Az akkori kor szokásainak megfelelően szülei otthon taníttatták. Imádott olvasni. Nagyon szerette Defoe, Dickens, Verne műveit. Már gyermekkorában különböző történeteket talált ki, de nem tartotta magát tehetségesnek. 1901-ben, édesapja halála után egy évig egy helyi leányiskolába járt, később tanult Párizsban is.

Archibald Christie-vel 1912-ben egy bálon ismerkedett meg. A roppant jóképű fiatal tüzér igen hamar eljegyezte Agathát. 1914. december 24-én titokban összeházasodtak.

Agatha később a kórház gyógyszertári részlegében mindent megtanult a különféle gyógyszerekről és mérgekről. Ekkoriban kezdte írni első regényét, amelyben a férj fondorlatos módon megmérgezi a feleségét. Talán sosem derült volna ki a gyilkos személye, ha a nyomozást nem Hercule Poirot, a zseniális belga detektív vezeti, aki ha beindítja szürke agytekervényeit, minden bűntényt felderít. A kiadók érdektelensége miatt a regény azonban csak 1920-ban jelent meg. Közben 1919-ben megszületett a pár egyetlen gyermeke: Rosalind.

1926 fordulópont lett az írónő életében: meghalt imádott édesanyja, a férje pedig nem tudta kezelni a megváltozott lelkiállapotát, és bejelentette, hogy elválik tőle. Agatha tizenegy napra eltűnt a világ szeme elől, teljes kétségbeesésbe kergetve rajongóit. 1928-ban hivatalosan is elváltak a férjével.

Agatha nyakába vette a világot, hogy felejtsen és feltöltődjön. Az ősi Ur városában ismerkedett meg a tizennégy évvel fiatalabb régészasszisztenssel, Max Mallowannel, akivel 1930 szeptemberében össze is házasodtak. Ekkor jelent meg az első Miss Marple-regény, a *Gyilkosság a paplakban*. A főszereplő idős vénkisasszonynak semmi sem kerüli el a figyelmét. A lelkek ismerőjeként minden bűnesetre fényt derít, a tettes pedig megkapja méltó büntetését.

1971-ben írói munkásságáért lovaggá ütötték, a férjét a régészeti munkásságáért három évvel korábban. A világhírű írónő egészsége évről évre romlott. 1976. január 12-én örök álomra hajtotta fejét.

Agatha Christie: A karácsonyi puding esete

A mű keletkezési ideje: *A karácsonyi puding* című novelláskötet 1960-ban jelent meg. Egy szerkesztett válogatás, mert a benne szereplő hat novella korábban már megjelent folyóiratokban, így A karácsonyi puding esete is, amely a modernizálódó ötvenes évek végén a régi karácsonyokat idézi. A kötet előszavába ezt írta Agatha Christie: *Nekem A karácsonyi puding esete a legkedvesebb, mert roppant kellemesen idézi föl gyermekkorom karácsonyait. Édesapám halála után a karácsonyokat mindig a sógoromék családjánál, Észak-Angliában töltöttük édesanyámmal – és micsoda emlékezetes karácsonyok voltak azok egy gyereknek! … Én vézna, látszólag törékeny kislány voltam, de valójában kicsattantam az egészségtől, és folyton enni akartam. Az Abney Hall-i fiúk meg én azon versenyeztünk, hogy melyikünk tud többet enni a karácsonyi ételekből.*

1. Segítségként olvassátok el a kriminovella neveinek kiejtését!

Angol nevek kiejtése

Személynevek

I.: M. Hercule Poirot – möszjő erkül poáró; Mr. Jesmond – miszter dzsezmond

II.: Mrs. Lacey – miszisz lészi; Bridget – bridzsit; David Welwyn – dévid velvin; Edwina Morecombe – edvina mórkámb; Horace – horesz; Sarah – szárá; Tibbitt – tibit; Mrs. Ross – miszisz rossz; Michael – májköl; Hodgkins – hodzskinsz

IV.: Emmeline – emölin; Annie – eni

V.: Bates – bécc

Egyéb nevek

Kings Lacey – kingz lészi; Cambridge – kémbridzs; Bond Street – bond sztrít; Cartier – kártyié; Bond Street – bond sztrít; Cadillac – kedilek; Claridge – kleridzs; Chelsea – cselszi; Market Ledbury – márkit ledböri; Scarborough – szkárboró; Desmond Lee-Wortley – dezmond lí vortli; Hope – hóp; Colin – kolin; Peverell – peverel; Diana Middleton – dájáná midlton

I.

– Rendkívül sajnálom… – mondta M. Hercule Poirot. Félbeszakították. Nem gorombán, letorkolva, hanem nyájasan, ügyesen, meggyőzően.

– Kérem, ne utasítsa vissza kapásból, M. Poirot. Komoly államügyekről van szó. Együttműködését a legmagasabb körökben méltányolják majd.

– Nagyon kedves – tett elhárító mozdulatot Hercule Poirot –, de igazán nem teljesíthetem a kérését. Az évnek ebben az időszakában…

Mr. Jesmond ismét félbeszakította.

– Karácsony – mondta rábeszélőn. – Hamisítatlan régimódi karácsony egy vidéki angol házban.

Hercule Poirot megborzongott. Egyáltalán nem vonzotta egy vidéki karácsony gondolata.

– Egy régimódi szép karácsony! – hangsúlyozta Mr. Jesmond.

– Én… nem vagyok angol – válaszolta Hercule Poirot. – Az én hazámban a karácsony a gyermekeké. Mi felnőttek az újévet ünnepeljük.

– Ah – mondta Mr. Jesmond. – De Angliában a karácsony nagyszerű szokás, és biztosíthatom, hogy Kings Laceyben a lehető legnagyszerűbb lesz. Tudja, csodálatos régi udvarház. Az egyik szárnyát még a XIV. században építették.

Poirot ismét megborzongott. Balsejtelem fogta el, amikor a XIV. századbeli angol udvarházra gondolt. Túl sokat szenvedett már ódon angol kastélyokban. Elégedetten nézett körül saját lakásában, ahol fűtőtestek ontották a meleget, és a modern technika remekei tökéletesen elejét vették bárminemű huzatnak.

– Télen nem hagyom el Londont – jelentette ki határozottan.

– M. Poirot, nem hiszem, hogy tisztában lenne vele, milyen komoly ez az ügy. – Mr. Jesmond a társára, majd ismét Poirot-ra pillantott.

Poirot másik látogatója eddig csupán egy udvarias, szertartásos „Hogy van”-nal köszönt. Csak ült, fényesre tisztított cipőjét bámulta, kávébarna arcán mélységes szomorúság. Fiatal ember volt, nem lehetett több huszonhárom évesnél; szemlátomást nagyon el volt keseredve.

– Igen, igen, értem – mondta Hercule Poirot. – Az ügy természetesen súlyos. Minden rokonszenvem őfenségéé.

– Az ügy rendkívül kényes – mondta Mr. Jesmond.

Poirot tekintete a fiatalemberről idősebb társára vándorolt. Ha valaki egyetlen szóval akarná Mr. Jesmondot jellemezni, a szó az lenne: diszkrét. Jól szabott, de nem hivalkodó öltözékével, kellemes, kulturált hangjával, amelyet szinte soha nem emelt fel, halántékán alig ritkuló világosbarna hajával, sápadt, komor arcával Mr. Jesmond maga volt a megtestesült diszkréció.

Poirot-nak úgy tűnt, hogy pályafutása során nem egy, hanem tucatnyi Mr. Jesmonddal találkozott, s ezek előbb vagy utóbb kimondták ugyanazt a mondatot: „Az ügy rendkívül kényes."

– Meggyőződésem – mondta Hercule Poirot –, hogy a rendőrség is nagyon tapintatos lenne.

Mr. Jesmond határozott nemet intett.

– Szó sem lehet a rendőrségről. Hogy visszaszerezzük azt a… ööö… amit vissza akarunk szerezni, a bírósági eljárás elkerülhetetlen lenne, és ahhoz nagyon keveset tudunk. Gyanakszunk, de nem tudjuk.

– Együttérzek önökkel – ismételte meg Poirot.

Tévedett, amikor azt hitte, hogy együttérzése hatni fog a két látogatóra. Nem együttérzést, hanem gyakorlati segítséget akartak tőle. Mr. Jesmond ismét az angol karácsony gyönyörűségeit kezdte ecsetelni.

– A valódi, régimódi karácsonyi ünnepségek kihalófélben vannak. Manapság az emberek szállodában töltik. De az angol karácsony, ahol az egész család összegyűlik, ott vannak a gyerekek, az apróbb ajándékokat rejtő harisnyák, a karácsonyfa, a pulyka, a szilvapuding, a pukkantó bonbon. Az ablak alatt hóember…

Poirot a pontosság kedvéért közbeszólt.

– A hóember építéséhez hóra van szükség – jegyezte meg szigorúan. – És rendelésre még az angol karácsony kedvéért sem esik a hó.

– Ma beszéltem egy barátommal a meteorológiai intézetből – mondta Mr. Jesmond –, azt mondja, nagy a valószínűsége, hogy idén fehér karácsony lesz.

Hiba volt ezt mondania. Hercule Poirot az eddiginél is erősebben megborzongott.

– Havazás vidéken! Így még rémesebb lesz. Tágas, jéghideg kőház!

– Szó sincs róla – biztosította Mr. Jesmond. – Az utóbbi tíz évben sokat változtak a dolgok. Olajtüzelésű központi fűtés.

– Kings Laceyben olajtüzelésű központi fűtés van? – kérdezte Poirot. Most először mintha kissé megingott volna.

Mr. Jesmond megragadta az alkalmat.

– Igen, bizony – mondta –, és nagyszerű a melegvíz-ellátás. Minden hálószobában van radiátor. Biztosíthatom, kedves M. Poirot, hogy télidőn Kings Lacey maga a kényelem. Még az is lehet, hogy túl melegnek tartja majd a házat.

– Igen valószínűtlen – mondta Hercule Poirot.

1. Olvassátok fel szerepenként a novella előkészítésében zajló párbeszédet! Vajon miért nem szólalt meg a harmadik szereplő?

2. Következtessetek Poirot otthona alapján, milyen tapasztalata volt a 14. században épült angol udvarházakról!

3. Értelmezzétek a diszkrét szót! Olvassátok fel, milyen külső jegyekkel érzékelteti Mr. Jesmond diszkrécióját az írónő!

4. Soroljátok fel, mivel igyekszik meggyőzni Mr. Jesmond Poirot-t, hogy Kings Laceyben töltse a karácsonyt!

Mr. Jesmond gyakorlott ügyességgel témát változtatott.

– Bizonyára érti, hogy milyen rettenetes dilemmában vagyunk – mondta bizalmasan.

Hercule Poirot bólintott. Az ügy tényleg kényes volt. Néhány héttel ezelőtt Londonba érkezett egy jelentős, gazdag gyarmati ország uralkodójának egyetlen fia, a trón örököse. Országában egy ideje nyugtalanság és elégedetlenség honolt. A nép lojális volt az apához, aki makacsul ragaszkodott a keleti hagyományokhoz, de gyanakodva figyelte fia ügyeit. Nyugati szokásokat vett fel, és ezt a közvélemény határozottan helytelenítette.

Nemrég azonban bejelentették, hogy eljegyezte magát. Jövendőbelije saját családjából származik, az unokatestvére. A fiatal hölgy, noha Cambridge-ben tanult, óvakodott attól, hogy odahaza észrevegyék rajta a Nyugat befolyását. Kitűzték az esküvő napját, és a fiatal herceg Angliába utazott; magával hozott néhány híres családi ékszert, amiket Cartier-nál akart modern foglalatba rakatni. Szerepelt köztük egy nagyon híres rubin, amelyet kiszedtek az ormótlan régi nyakláncból, hogy a neves ékszerész új foglalatba tegye. Eddig minden rendben is lett volna, de itt jött a baj. Elképzelhetetlen volt, hogy egy ennyire gazdag és ilyen fiatal ember ne kövessen el néhány, a kellemesebb fajtába tartozó ostobaságot. Ezt nem is vehették rossz néven tőle. Fiatal hercegeknél elfogadott, hogy ily módon szórakoznak. Az, hogy pillanatnyi barátnőjével elsétál a Bond Streetre, és ott smaragd karkötővel vagy gyémánt brosstűvel hálálja meg a kellemes perceket, teljesen természetes és megfelelő gesztus; végtére apja is Cadillac kocsikkal ajándékozza meg mindenkori kedvenc táncosnőit.

De a herceg ennél sokkal könnyelműbb volt. Hízelgőnek találta a hölgy érdeklődését, és megmutatta neki az új foglalatba tett híres rubint. Végül oly ostoba volt, hogy engedett a kérésének: hadd viselje csupán egyetlen estén!

A történet gyorsan és lesújtó módon végződött. A hölgy vacsoránál felkelt és kiment, hogy bepúderezze az orrát. Telt-múlt az idő, a hölgy nem tért vissza. Egy hátsó kijáraton távozott, és azóta nyoma veszett. Nem elhanyagolható és roppant szomorú a tény, hogy vele együtt eltűnt az új foglalatba helyezett rubin is.

Végzetes következményekkel járhat, ha mindez nyilvánosságra kerül. A rubin nem egyszerű drágakő volt, hanem igen jelentős történelmi ereklye, és eltűnésének körülményei annyira kínosak, hogy a körülötte támadó nemkívánatos hírverés komoly politikai gondokat okozhat.

Mr. Jesmond nem az a fajta volt, aki egyszerű szavakkal ecseteli a helyzetet, hanem körülményes szóáradatba burkolva adta elő. Hercule Poirot nem tudta, hogy pontosan kicsoda is Mr. Jesmond. Pályafutása során számos Mr. Jesmonddal futott már össze. Hogy a belügyhöz tartozik-e, vagy a külügyhöz, vagy egyéb titkos közszolgálati ágazathoz, nem lehetett tudni. A Nemzetközösség érdekeit képviselte. A rubint vissza kell szerezni.

– És M. Poirot – makacskodott finoman Mr. Jesmond – az az ember, aki vissza tudja szerezni.

[…]

– Én – mondta Hercule Poirot, aki hirtelen nagyon külföldi lett – minden eshetőséget felderítek, csakúgy, mint a politikusok.

Mr. Jesmond kétkedve nézett rá. Aztán összeszedte magát, és így szólt:

– Nos, olybá vehetem, hogy megállapodtunk: elmegy Kings Laceybe?

– És mivel magyarázom ottlétemet? – kérdezte Hercule Poirot.

Mr. Jesmond magabiztosan mosolygott.

– Azt hiszem, ezt igen könnyen elintézhetjük. Biztosíthatom, hogy ottlétét teljesen természetesnek veszik majd. Meglátja, milyen kellemes a Lacey család. Elbűvölő emberek.

– És nem akar félrevezetni ezzel az olajtüzelésű központi fűtéssel?

– Nem, valóban nem – húzta fel az orrát Mr. Jesmond. – Biztosíthatom, hogy meglesz minden kényelme.

– Tout comfort moderne[1] – mormolta magában Poirot. – Eh bien[2] – mondta. – Vállalom.

5. Fogalmazzátok meg, mi a novella bonyodalma!

6. Mi a véleményetek a fiatal trónörökös megbeszélésen tanúsított magatartásáról és a londoni viselkedéséről?

7. Milyen feladatot vállalt el Poirot?

8. Próbáljátok meg kikövetkeztetni, miért Kings Laceyben kell töltenie a detektívnek a karácsonyt!

II.

Kellemes, 20 fokos meleg volt Kings Lacey téglalap alakú szalonjában. Hercule Poirot a magas, osztott ablak mellett Mrs. Laceyvel beszélgetett. A hölgy varrogatott. Nem gobelint, sem tűhímzéses virágokat selyemre, hanem nagyon is prózai munkát végzett: konyharuhákat szegett be. Varrás közben lágy, mélázó hangon beszélt, amit Poirot elbűvölőnek talált.

1 Tout comfort moderne: Minden modern kényelem (francia)

2 Eh bien: Hát igen (francia)

– M. Poirot, remélem, élvezni fogja a mi karácsonyesténket. Szűk családi körben tartjuk. Itt lesz a lányunokám, a fiúunokám meg egy barátja, másod-unokahúgom, Bridget, unokatestvérem, Diana, meg egy nagyon régi barátunk, David Welwyn. Szűk családi összejövetel. De Edwina Morecombe azt állította, hogy maga épp ilyenre vágyik. Egy régimódi karácsonyra. Nálunk aztán senki sem régimódibb! A férjem teljességgel a múltban él. Szereti, ha minden pont olyan, mint amikor tizenkét éves kisfiú volt, és hazajött az ünnepekre. – Elmosolyodott. – Ugyanazok a régi dolgok, a karácsonyfa, a kandallóra akasztott, apró ajándékokkal teli harisnyák, a pulyka – azaz két pulyka, az egyik főtt, a másik sült – meg a karácsonyi puding, benne a gyűrűvel, az agglegénygombbal és minden egyébbel. Hatpennyst már nem lehet manapság belerejteni, mert már nem színezüstből készül. És a régimódi édességek: aszalt szilva, mandula, mazsola meg cukrozott gyümölcs és gyömbér. Úristen, úgy hangzik, mint egy áruházi katalógus!

– Madame, összefut a nyál a számban.

[…]

– Edwina azt mondta, úgy gondolja, talán maga segíthetne rajtunk… Nem tudom pontosan, hogyan, de Edwina azt állítja, hogy igencsak segített a barátainak egy, a miénkhez hasonló helyzetben. Én… nos, talán nem is tudja, hogy miről beszélek.

Poirot bátorítóan nézett rá. Mrs. Lacey közel volt a hetvenhez – nádszálegyenes, haja hófehér, orcája rózsás, szeme kék, orra apró, álla határozott.

– Boldogan megteszem, amit csak tudok – mondta Poirot. – Ha jól értem, egy fiatal lány meglehetősen szerencsétlenül belehabarodott valakibe.

Mrs. Lacey bólintott.

– Igen. Furcsának tűnik, hogy… magával akarok erről beszélni. Végül is, maga teljesen idegen…

– És külföldi – mondta megértően Poirot.

– Igen, de ez talán bizonyos szempontból megkönnyíti a dolgot. Akárhogy is, Edwina úgy hiszi, hogy maga talán tud valamit – hogy is mondjam –, valami használhatót erről a fiatal Desmond Lee-Wortleyről.

Poirot pillanatnyi szünetet tartott; magában megcsodálta Mr. Jesmond találékonyságát s azt a könnyedséget, ahogy Lady Morecombe-ot felhasználta a céljaira.

– Ha jól értem, ez a fiatalember nem örvend valami jó hírnévnek? – kérdezte óvatosan.

– Nem, egyáltalán nem! Igen rossz hírben áll! De ez Sarah esetében mit sem segít. Haszontalan dolog elmondani egy fiatal lánynak, hogy a férfi rossz hírben áll, nem igaz? Ez csak olaj a tűzre.

– Milyen igaz – mondta Poirot.

– Az én ifjúkoromban – folytatta Mrs. Lacey –, ó, istenem, milyen rég volt!, óvtak minket bizonyos fiatalemberektől, és ez természetesen csak növelte az érdeklődésün-

ket, s ha sikerült egyszer táncolni vele, vagy magunkra maradni a sötét üvegházban… – nevetett. – Ezért nem hagytam, hogy Horace azt tegye, amit akart.

– Árulja el, kérem: pontosan mi az, ami aggasztja?

– Fiunk elesett a háborúban. Menyem belehalt a szülésbe, úgyhogy Sarah mindig velünk volt, mi neveltük fel. Lehet, hogy nem elég bölcsen neveltük. Nem tudom. De azt gondoltuk, hogy a lehető legnagyobb szabadságot kell biztosítanunk neki.

– Okos gondolat. Nem lehet ár ellen úszni.

– Nem – értett egyet Mrs. Lacey –, pontosan így éreztem én is. És mostanság persze a fiatal lányok mind ilyenformán élnek.

Poirot kérdő tekintetet vetett rá.

– Azt hiszem, úgy lehet a legjobban megfogalmazni, hogy Sarah csatlakozott az úgynevezett „modern társasághoz". Nem jár táncos teadélutánokra, nem mutatkozik be, ahogy illik, a jobb társaságban – semmi ilyesmit nem tesz. Ehelyett két csúf kis szobában lakik Chelsea-ben a folyó mentén, ezeket a most divatos fura ruhákat hordja, fekete vagy világoszöld harisnyával. Nagyon vastag harisnyák… mennyire szúrhat, gondolom én. És nem mos hajat, és nem fésülködik.

– Ca, c'est tout á fait naturelle[3] – mondta Poirot. – Ez a mostani divat. Majd kinövik.

– Igen, tudom. Ez nem is izgat engem. De tudja, összeakadt ezzel a Desmond Lee-Wortleyvel, aki valóban nagyon kétes hírben áll. Többnyire jómódú lányok nyakán él, akiket teljesen magába bolondít. Majdnem feleségül vette a Hope lányt, de a szülők gyámság alá helyezték, vagy valami ilyesmi. És Horace természetesen ugyanezt akarja tenni. Szerinte ez a módja, hogy Sarah-t megóvjuk. De én nem tartom jónak az ötletet. Félek, hogy egyszerűen elszöknek, Skóciába vagy Írországba vagy Argentínába vagy tudja az isten, hová, és vagy összeházasodnak, vagy házasság nélkül élnek együtt. És noha lehet, hogy törvénysértést követnek el, végül is semmi sincs megoldva, nem igaz? Különösen, ha útban van a bébi. Akkor az ember beadja a derekát, és hagyja, hogy összeházasodjanak. Az az érzésem, hogy egy ilyen házasság egy-két év múlva szinte mindig váláshoz vezet. És akkor a lány hazajön, és általában egy vagy két év múltán hozzámegy valamilyen kedves, unalmas férfihoz, és megnyugszik. Különösen akkor szomorú ez, ha már megvan a gyerek, mert bármilyen kedves is az új apa, mégiscsak mostoha.

[…]

– Tudom, unalmas, nemdebár? Nem szeretném untatni. Akárhogy is, nem akarom, hogy Sarah, aki alapjában véve édes kislány, férjhez menjen Desmond Lee-Wortleyhez. Ő meg David Welwyn, aki szintén itt van, mindig olyan jó, meghitt barátok voltak, és Horace meg én nagyon reméltük, hogy felnőttkorukban összeházasodnak. De most természetesen unalmasnak tartja a fiút, Desmondot meg elbűvölőnek.

3 Ca, c'est tout á fait naturelle: Ez természetes (francia)

– Nem egészen értem, Madame. Ez a Desmond Lee-Wortley most itt van, ebben a házban?

– Én akartam így – válaszolt Mrs. Lacey. – Horace még azt is megtiltotta volna, hogy láthassák egymást. Persze az ő idejében az apa vagy a gyám lovaglókorbáccsal kereste volna fel a lakásán az ifjú embert. Horace nem akarta, hogy meghívjuk, és meg akarta tiltani, hogy találkozzék a lánnyal. Megmagyaráztam neki, hogy milyen helytelen a hozzáállása. „Nem – mondtam –, hívjuk meg. Legyen itt a karácsonyi családi ünnepségen." A férjem azt állította, hogy megbolondultam. De én nem hagytam magam: „Drágám, mindenesetre próbáljuk meg. Hadd lássa Sarah, hogy viselkedik az itteni légkörben, a mi házunkban, mi meg legyünk nagyon kedvesek és nagyon udvariasak hozzá, akkor talán elhalványul iránta Sarah érdeklődése."

– Ahogy mondani szokás: van benne valami. Azt hiszem, Madame, az ön álláspontja bölcs. Bölcsebb, mint a férjéé.

– Hát, remélem – mondta kétkedve Mrs. Lacey. – Eddig nem nagyon vált be. Igaz, a fiú alig pár napja van itt. – Hirtelen elmosolyodott. – Bevallok valamit, M. Poirot. Nem tehetek róla, de én is kedvelem. Nem úgy értem, hogy valóban, az eszemmel kedvelem, de nem tudom kivonni magam a varázsa alól. Hát igen, megértem, miért bolondul érte Sarah. De én elég idős és elég nagy tapasztalattal rendelkező nő vagyok ahhoz, hogy tudjam: a velejéig romlott. Annak ellenére, hogy élvezem a társaságát. Tagadhatatlan azonban – fűzte hozzá elgondolkodva –, hogy akadnak jó tulajdonságai is. Tudja, megkérdezte, hogy elhozhatja-e ide a lánytestvérét. Műtéten esett át, és kórházban fekszik. Desmond azt mondta, milyen szomorú lenne, ha kórházban kellene töltenie a karácsonyt, és megkérdezte: nem okozna-e túl sok gondot, ha idehozná magával. Ő majd felviszi neki az ételt, és egyébként is gondoskodik róla. Nem gondolja, M. Poirot, hogy ez nagyon rendes tőle?

– Olyan figyelmességre vall, ami alig vág össze a jellemével – töprengett Poirot.

– Ó, nem is tudom. Lehet, hogy képes gyöngéd családi érzelmeket táplálni, s ugyanakkor egy gazdag fiatal leányt becserkészni. Tudja, Sarah nagyon gazdag lesz, nemcsak attól, amit tőlünk örököl – az nem nagyon sok, mert a pénzünk nagy része az udvarházzal együtt unokámra, Colinra száll. De Sarah anyja dúsgazdag nő volt, és minden vagyonát Sarah örökli, amikor betölti a huszonegyedik évét. Most húszéves.

9. Bizonyítsátok be, hogy Mrs. Lacey és Poirot beszélgetése valójában nyomozás indítása a nyomozásban!

10. Alkossatok véleményt Desmond Lee-Wortleyről az olvasottak alapján!

11. Gyűjtsetek két-két érvet a nagymama és a nagyapa elképzelése mellett, hogyan kellene eltávolítani Sarah mellől a nemkívánatos udvarlót!

[…]

– De egy ilyen nagy ház sok alkalmazottat igényel.

– Nem olyan nehéz megoldani, mint gondolná. Persze ez sem olyan, mint régen. Az alkalmazottak a faluból járnak be. Két asszony reggel, másik kettő, aki ebédet főz és elmosogat, és megint mások estelente. Sokan vannak, akik szívesen vállalják a napi néhány órát. Karácsonykor meg igencsak szerencsések vagyunk: a drága Mrs. Ross eljön minden karácsonykor. Nagyszerű szakácsnő, valóban elsőrendű. Úgy tíz éve nyugdíjba vonult, de szükség esetén mindig lehet rá számítani. Meg aztán itt van a kedves Peverell.

– Az inasuk?

– Igen. Ő is nyugdíjas, és a kapusfülke melletti kis házban lakik, de annyira hűséges, hogy ragaszkodik hozzá, hogy ő tálalja a karácsonyi vacsorát.

[…]

A hölgy Poirot-ra mosolygott.

– Szóval láthatja, boldog karácsony áll előttünk. Méghozzá fehér karácsony – tette hozzá, amint kinézett az ablakon. – Látja? Esik a hó. Ah, itt jönnek a gyerekek. Ismerkedjen meg velük, M. Poirot.

Illő módon bemutatták. Először Colinnak és Michaelnak, a fiúunokának és barátjának. Mindkettő kedves, jól nevelt tizenöt éves iskolás, az egyik sötét hajú, a másik szőke. Majd unokatestvérüknek, Bridgetnek, a körülbelül ugyanolyan korú, rendkívül élénk, fekete hajú kislánynak.

– És ez itt Sarah unokám – mondta Mrs. Lacey.

Poirot érdeklődve nézte Sarah-t, a vonzó, dús vörös hajú lányt; idegesnek és kissé dacosnak tűnt, de látszott, valódi szeretetet érez nagyanyja iránt.

– Ez meg Mr. Lee-Wortley.

Mr. Lee-Wortley vastag pulóverben és szűk fekete farmerban volt; haja meglehetősen hosszú, és nem valószínű, hogy ma reggel megborotválkozott volna. Homlokegyenest ellentéte volt a David Welwyn nevű fiatalembernek, aki komoly és csendes volt, kellemes mosollyal, és szemmel láthatóan szappan- és vízrajongó. A társasághoz tartozott még egy csinos, érdekes arcú lány, akit Diana Middletonként mutattak be.

12. Készítsetek egy külön lapra fürtábrát, amelynek központi alakja Mrs. Lacey! Ábrázoljátok a viszonyát az előbbi részben szereplő személyekhez!

13. Soroljátok fel, milyen újabban megismert tulajdonságokkal bővült Desmond Lee-Wortley jelleme!

[…]

– Isteni ötletem támadt – mondta Colin –, rendezzünk neki [Poirot-nak] egy komédiát.

– Hogy érted azt, hogy komédiát? – kérdezte Bridget.

– Nos, tálalunk neki egy gyilkosságot.

– Káprázatos ötlet! – lelkesedett Bridget. – Úgy érted, holttesttel a hóban? Vagy ilyesmit?

– Igen. Otthonosan érezné magát, nem igaz?

Bridget kuncogott.

– Nem lenne túlzás?

– Ha havazni fog, a helyszín tökéletes lesz – mondta Colin. – Hulla és lábnyomok – alaposan ki kell dolgozni, elcsórni egy tőrt nagyapa gyűjteményéből, és valami véreset produkálni.

Ügyet sem vetve a mind sűrűbb havazásra, megtorpantak, és heves vitába kezdtek.

– A régi tanulószobában van festékesdoboz. Ott kikeverhetünk valami karmazsinvöröset.

– Szerintem a karmazsin egy kicsit túl rózsaszínes – vélte Bridget. – Barnásabbnak kell lennie.

– És ki legyen a hulla? – kérdezte Michael.

– Én – mondta gyorsan Bridget.

– Na, figyelj csak, az én ötletem volt – ellenkezett Colin.

– Nem, nem, nem – vitatkozott Bridget –, én leszek az. Muszáj lánynak lennie. Az sokkal izgibb. Gyönyörű lány fekszik élettelenül a hóban.

– Gyönyörű lány! Haha! – nevetett gúnyosan Michael.

– Ráadásul a hajam is fekete – mondta Bridget.

– És ennek mi köze hozzá?

– Hát, olyan jól mutat a havon, és a piros pizsamámat veszem fel.

– Ha piros pizsamát viselsz, azon nem látszanak meg a vérfoltok – vetette közbe gyakorlatiasan Michael.

– De olyan jól mutat a havon – mondta Bridget –, és a gallérja fehér, azon lehet a vér. Pompás lesz, nem? Gondoljátok, hogy tényleg bedől neki?

– Ha jól megcsináljuk, igen – mondta Michael. – A te lábnyomod lesz a havon, és természetesen egy férfi lábnyoma, először menet, aztán jövet. M. Poirot nem akarja majd eltaposni a lábnyomokat, úgyhogy nem is veszi észre, hogy nem vagy igazi halott. Nem gondoljátok – állt meg Michael, akinek hirtelen ötlete támadt –, hogy dühös lesz miatta?

– Ó, egyáltalán nem – mondta könnyed derűlátással Bridget.

– Bizonyára megérti, hogy a szórakoztatására eszeltük ki. Karácsonyi meglepetés.

Colin töprengett.

– Azt hiszem, nem az első napon kéne csinálni. Nagyapa nem venné jó néven.

– Akkor karácsony másodnapján – mondta Bridget.

Michael is helyeselt.

– És több időnk is lesz a felkészülésre – folytatta Bridget –, végül is nagyon sok mindent kell elrendezni. Menjünk be, keressünk kellékeket.

Besiettek a házba.

14. Játsszátok el a színlelt bűneset kitervéléséről szóló jelenetet!

III.

[…]

– Már megy is aludni, M. Poirot? Jó éjszakát. Szép álmokat.

– És ön, Madame? Nem fekszik még le?

– Még nem. Meg kell töltenem a harisnyákat. Ó, tudom, hogy az ifjak lényegében már felnőttek, de akkor is szeretik a harisnyákat. Mindenféle vicces holmit lehet beléjük tömködni, apró kis butaságokat, amiken jót mulatnak.

– Madame nagyon keményen dolgozik azon, hogy boldog otthont nyújtson itt karácsonykor. Minden tiszteletem az öné – mondta Poirot.

Ünnepélyesen kezet csókolt.

– Hm – morgott Lacey ezredes, amikor Poirot távozott. – Túlzottan udvarias a pasas. Ezzel együtt – téged nagyra becsül.

Mrs. Lacey rámosolygott.

– Horace, nem vetted észre, hogy a fagyöngykoszorú alatt állok? – kérdezte olyan negédesen, mintha tizenkilenc éves lenne.

Hercule Poirot bement a hálószobájába. Tágas, fűtőtestekkel bővelkedő szoba volt. A baldachinos ágy felé közeledve észrevette a párnáján fekvő borítékot. Kinyitotta, s egy papírdarabkát vett ki belőle. Reszkető kézzel, nagybetűkkel írt üzenet állt rajta.

NE EGYEN A PUDINGBÓL. EGY JÓAKARÓJA.

Hercule Poirot rámeredt. Felvonta szemöldökét.

– Titokzatos – mormolta –, és nagyon váratlan.

15. Ti milyen vicces holmit, apró kis butaságokat tennétek ajándékként – angol szokás szerint – a barátotok karácsonyi harisnyájába, zoknijába?

16. Nézzetek utána az interneten, mit jelent, ha valaki karácsonykor fagyöngykoszorú alatt áll!

17. Fogalmazzatok meg előfeltevéseket, mire vonatkozhat a Poirot-nak küldött titokzatos üzenet!

IV.

A karácsonyi ebéd két órakor vette kezdetét, és valódi lakoma volt. A tágas kandallóban hatalmas fahasábok ropogtak vidáman, pattogásukat túlszárnyalta az élénk társalgás bábeli hangzavara. Elfogyott az osztrigaleves, a két hatalmas pulykának csupán a csontváza maradt. És elérkezett a fénypont, a karácsonyi puding ünnepélyes tálalása. A nyolcvan év súlyától remegő kezű és lábú öreg Peverell maga hozta be, ezt a feladatot senki másnak nem engedte volna át. Mrs. Lacey idegességében összeszorított kézzel várakozott. Biztos volt benne, hogy egyszer karácsonykor Peverell holtan esik majd össze. Kockáztatni kellett: engedje, hogy holtan essen össze, vagy megbántsa olyannyira, hogy jobban szeretne halott lenni, mint élő. Mrs. Lacey az első alternatívát választotta. A puding diadalmasan ült a hatalmas ezüsttálon. Óriási puding volt, közepén zászlóként lebegett a piros bogyós magyalágacska, körötte kék és piros lángocskák lobogtak. Felharsant az éljenzés.

Mrs. Laceynek okos gondolata támadt: utasította Peverellt, hogy az ő terítéke elé helyezze a pudingot, ne kínálja körbe. Megkönnyebbült sóhajjal vette tudomásul, hogy a puding biztonságosan „landolt" előtte. Gyorsan adogatták a tányérokat, a pudingszeleteket még mindig körülnyaldosták a lángok.

– M. Poirot, kívánjon valamit, mielőtt a láng kialudna! – kiáltotta Bridget. – Gyorsan, drága nagyi, gyorsan.

Mrs. Lacey elégedett sóhajjal dőlt hátra. A Puding Hadművelet sikerrel zárult. Mindenki előtt ott volt a lángoló szelet. Pillanatnyi csend támadt; mindenki kívánságot mormolt magában.

Senki nem vette észre Poirot furcsa arckifejezését, ahogy a tányérján fekvő szeletet nézegette. „Ne egyen a pudingból." Mi a csudát jelenthetett ez a baljóslatú figyelmeztetés? Az ő adagja semmiben nem különbözik másokétól. Sóhajtva vallotta be magának, hogy zavarba jött – és Hercule Poirot nem szívesen ismerte be, hogy bármitől zavarba jönne. Kanala és villája után nyúlt.

– Öntetet kér, M. Poirot?

Poirot bőségesen megöntözte a pudingját.

– Már megint a legjobb konyakomat csórtad el, ugye, Em? – kérdezte az asztal túlsó végéről derűsen az ezredes. Mrs. Lacey rákacsintott.

– Mrs. Ross ragaszkodik a legjobb konyakhoz. Azt állítja, hogy csak így lesz tökéletes.

– Hát – vont vállat Lacey ezredes –, egyszer egy évben van karácsony, és Mrs. Ross remek asszony. Remek asszony és remek szakácsnő.

– Valóban az – mondta Colin. – Csuda finom ez a puding. Mmm – tömte tele a száját.

Hercule Poirot gyengéden, majdnem óvatosan látott neki. Evett egy villányit. Nagyon ízletes! Újabb villa. Valami halkan megcsörrent a tányérján. A villájával megvizsgálta. A balján ülő Bridget sietett segítségére.

– Talált valamit, M. Poirot – mondta –, vajon mi lehet az?

Poirot megszabadította a kis ezüsttárgyat a rátapadt mazsoláktól.

– Óóó, az agglegénygomb! M. Poirot kapta az agglegénygombot!

Hercule Poirot a tányérja mellett álló kézmosótálkába ejtette a kis ezüstgombot, lemosta róla a morzsákat.

– Nagyon csinos – jegyezte meg.

– Ez azt jelenti, hogy jövőre is agglegény marad – magyarázta segítőkészen Colin.

– Várható – válaszolta Poirot komoran. – Hosszú évek óta agglegény vagyok, és nem valószínű, hogy valaha változtatnék rajta.

– Ne adja fel a reményt – mondta Michael. – A napokban láttam az újságban, hogy egy kilencvenöt éves férfi egy huszonkét éves lányt vett el.

– Milyen biztató – mondta Hercule Poirot.

Lacey ezredes hirtelen felkiáltott. Arca bíborvörös lett, kezét a szája elé kapta.

– A fene egye meg – bömbölte –, mi a csudának hagytad, Emmeline, hogy a szakácsnő üveget tegyen a pudingba?

– Üveget?! – Mrs. Lacey elképedt.

Lacey ezredes kiszedte a szájából a bűnös anyagot.

– Kitörhette volna a fogam – morogta –, vagy lenyelem ezt az átkozott dolgot, és vakbélgyulladást kapok.

Az üvegdarabkát a kézmosótálkába dobta, leöblítette és felmutatta.

– Szavamra, egy piros üvegdarab, biztos valamelyik harisnyába szúrt brosstűből esett ki. – Magasra emelte.

– Megengedi?

Poirot ügyesen átnyúlt a szomszédja előtt, kiszedte Lacey ezredes ujjai közül a tárgyat, és gondosan megvizsgálta. Amint a földesúr mondta: óriási, rubinszínű piros kő volt. Ahogy forgatgatta, csiszolt lapjain fény villant. Valamelyik asztaltárs keményen hátralökte, majd ismét visszahúzta a székét.

– Hűha! – kiáltott Michael. – Milyen klassz volna, ha valódi lenne!

– Talán valódi – reménykedett Bridget.

– Bridget, ne légy ostoba. Hiszen egy ekkora rubin ezer meg ezer meg ezer fontot érne. Nem igaz, M. Poirot?

– De még mennyire – válaszolta Poirot.

– Sehogy sem értem – mondta Mrs. Lacey –, hogy hogyan kerülhetett a pudingba.

Colin figyelme az utolsó falatnál másfelé terelődött.

– Ó, én kaptam a malacot. Ez nem fair.

Bridget azonnal kántálni kezdett:

– Colin kapta a malacot! Colin kapta a malacot! Colin a mohó, habzsoló malac!

– Én kaptam a gyűrűt – közölte emelt, tiszta hangon Diana.

– Jó neked. Te mész először férjhez.

– Nekem a gyűszű jutott – jajveszékelt Bridget.

– Bridget vénlány lesz – csúfolódott a két fiú. – Eegen, Bridget vénlány lesz.

– A pénzérme kinek jutott? – kérdezte David. – Ebben a pudingban egy valódi arany tízshillinges érme van. Tudom. Mrs. Ross elárulta.

– Azt hiszem, én vagyok az a szerencsés – mondta Desmond Lee-Wortley.

– Csak szeretnél – hallotta morogni két asztalszomszédja Lacey ezredest.

– Én is gyűrűt kaptam – mondta David. Dianára nézett. – Micsoda véletlen!

A vigalom folytatódott. Senki sem vette észre, hogy Poirot mintegy véletlenül, mintha egészen máson járna az esze, zsebébe csúsztatja a piros követ.

Hasé és karácsonyi édességek következtek. A társaság idősebb tagjai visszavonultak, hogy a délutáni gyertyagyújtás előtt pihenjenek egyet. Hercule Poirot azonban nem tért pihenőre. Ehelyett lement az óriási, régimódi konyhába.

– Megengednék, kérem – nézett körül sugárzó mosollyal –, hogy gratuláljak a szakácsnőnek ehhez a pompás ebédhez, amit az imént fejeztem be?

Pillanatnyi csend volt, majd lassan előlépett a szakácsnő, Mrs. Ross. Terjedelmes, de jó alakú nő volt, olyan méltóságteljes, mint egy színpadi hercegnő. Két sovány, ősz hajú asszony mosogatott a mosogatófülkében, és egy kesehajú lány járkált a konyha és a mosogatófülke között. De ők nyilvánvalóan puszta kisegítők voltak. A konyha királynője: Mrs. Ross.

– Örülök, hogy ízlett, uram – mondta kedvesen.

– Hogy ízlett-e! – kiáltotta Hercule Poirot. Túlzó, külföldies mozdulattal ajkához emelte az ujjait, megcsókolta, és a mennyezetre dobta a csókot. – Ön valóban zseniális, Mrs. Ross! Zseniális. Ilyen jót soha életemben nem ettem. Az az osztrigaleves – cuppantott – és az a töltelék! A gesztenyével töltött pulyka tapasztalataim szerint egyedülálló volt.

– Érdekes, hogy felfigyelt rá, uram – mondta bájosan Mrs. Ross. – Az a töltelék egy egészen különleges recept szerint készül. Osztrák főszakácstól tanultam, sok évvel ezelőtt dolgoztam mellette. De a többi, az mind egyszerű, jó angol konyha.

– És van-e jobb annál? – kérdezte Hercule Poirot.

– Milyen kedves, hogy ezt mondja. Minthogy ön külföldi úriember, úgy gondoltam, hogy előnyben részesíti a kontinentális ételeket. Nem mintha nem tudnék olyat is készíteni.

[…]

– És minden pudingot túlszárnyal a karácsonyi puding – folytatta belemelegedve Poirot –, az olyan, amilyet ma ettünk, ugyebár ez idehaza készült? Nem üzletből hozatták?

– Igen, bizony, uram. Magam készítettem, saját receptem alapján, úgy, mint sok-sok éven át. Most, amikor idejöttem, Mrs. Lacey közölte, hogy Londonból rendelt pudingot, mert meg akart kímélni a fáradságtól. Nem, asszonyom, mondtam, nagyon kedves, hogy erre gondolt, de nincs az a készen vett puding, ami felérne egy idehaza készítettel. Igaz, hogy túl hamar került asztalra – merült bele kedvenc témájába Mrs. Ross. – Az igazán jó karácsonyi pudingnak több héttel az ünnep előtt kell elkészülnie. Minél tovább szárad, persze észszerű határokon belül, annál jobb lesz. Emlékszem, gyerekkoromban minden vasárnap templomba jártunk, és december elején mindig felhangzott egy rövid ima, amit jeladásnak vettünk: azon a héten nekiláttunk a karácsonyi pudingnak. Itt is így kellett volna lennie idén. Azonban az történt, hogy csak három nappal ezelőtt, az ön érkezése előtti napon készült el. Egy régi szokást viszont betartottam. Minden itt tartózkodónak le kellett jönnie a konyhába, megkeverni és kívánni valamit. Régi szokás, uram, s én mindig ragaszkodtam hozzá.

– Nagyon érdekes – mondta Hercule Poirot. – Rendkívül érdekes. Tehát mindenki lejött a konyhába?

– Igen, uram. A fiatalurak, Miss Bridget, a londoni úriember, aki most itt van, és a húga, és Mr. David és Miss Diana – vagyis Mrs. Middleton – mind-mind megkavarták.

– Hány puding készült? Csak ez az egy?

– Nem, uram, négy. Két nagy és két kisebb. A másik nagy pudingot újév napján akartam felszolgálni, a kisebbek az ezredes úr és Mrs. Lacey számára készültek; akkor fogyasztják majd el, mikor a többiek már mind elmentek.

– Értem, értem – bólogatott Poirot.

– Ami azt illeti, uram – folytatta Mrs. Ross –, nem a mai napra szánt puding került az asztalra.

– Hát ez hogy létezik? – ráncolta a homlokát Poirot.

– Úgy, hogy van egy nagy karácsonyi öntőformánk, a tetején magyal és fagyöngy mintával, és a karácsonyi pudingot mindig abban szoktuk készíteni. De ma reggel baleset történt: amikor Annie levette az éléskamrában a polcról, megcsúszott, elejtette, és a forma összetört. Természetesen azt már nem tálalhattam fel, hiszen szilánkok lehettek benne. Úgyhogy a másikat kellett elővennünk, az újévit, ami egy sima kerek tál, jól mutat, de nem olyan dekoratív, mint a karácsonyi. Fogalmam sincs, honnan szerzünk majd ugyanolyan formát. Ekkorát manapság nem is gyártanak.

[…]

– Ha jól tudom, Mr. Lee-Wortley és a testvére most első ízben látogatott ide?

– Igen, uram. – Mrs. Ross hangjába némi tartózkodás lopódzott. – Nagyon kedves úriember, de véleményünk szerint furcsa, hogy Miss Sarah ilyen barátra akadt. De hát Londonban más a módi! Szomorú, hogy a húga ilyen rossz állapotban van. Tudja, megműtötték. Ittléte első napján egészségesnek tűnt, de ugyanazon a napon,

a pudingkeverés után megint rosszul lett, és azóta is ágyban fekvő. Gondolom, a műtét után túl hamar kelt fel. Ah, ezek a mai orvosok, alighogy talpra álltál, máris kilöknek a kórházból.
[…]

18. Gyűjtsétek össze, mi az egyes, karácsonyi pudingba rejtett és megtalált, apró tárgyak jelentése!
19. Mondjátok el a szöveg alapján, hogyan készül az angol karácsonyi puding!
20. Meséljétek el, mit tudtatok meg a Mrs. Ross által készített pudingok sorsáról!
21. Mikor lett rosszul Mr. Lee-Wortley húga?

V.

[…]

Bizonyos előkészületek után Poirot lefeküdt, de nem azért, hogy aludjon.

Türelmes várakozását mintegy két óra múltán siker koronázta. Valaki nagyon halkan kinyitotta hálószobája ajtaját. Poirot elmosolyodott magában. Úgy történt, ahogy várta. Agyában egy pillanatra felmerült a csésze kávé gondolata, amit Desmond Lee-Wortley olyan udvariasan nyújtott át neki. Kicsit később, amikor Desmond hátat fordított, pár pillanatra letette egy asztalkára a csészét. (Utána feltűnően felemelte, és megszerezte Desmondnak azt az örömöt (ha öröm volt), hogy az utolsó cseppig kiitta a kávét. Poirot bajszát megemelintette egy kis mosoly, amikor arra gondolt, hogy nem ő, hanem másvalaki alszik jó nagyot ma éjjel. – Ez a kedves fiatal David – mondta magában Poirot – gondterhelt és boldogtalan. Nem árt neki, ha ma éjjel jól kialussza magát. És most lássuk, mi történik?

Egész csöndesen feküdt, egyenletesen lélegzett, időnként halk, alig hallható hortyogást imitált. Valaki az ágyhoz lépett, és föléje hajolt. Meggyőződve, hogy Poirot alszik, ez a valaki megfordult, és a komódhoz ment. A látogató ujjnyi vastag elemlámpa fényénél vizsgálgatta a komód tetején szép rendbe rakott holmikat, ujjai átkutatták a levéltárcát, halkan kinyitották a komód fiókjait, majd a kutatást kiterjesztették Poirot ruhájának zsebeire. A látogató végül ismét az ágyhoz lépett, és rendkívül óvatosan a párna alá nyúlt. Kezét visszahúzta, egy-két percig csak álldogált, mintha azon töprengene, mi legyen a következő lépés. Körbejárta a szobát, a nippek, vázák belsejében keresgélt, bement a fürdőszobába, majd halk, kiábrándult sóhajt hallatva távozott.

– Ah – mormolta Poirot a bajusza alatt –, csalódtál, mi? Igen, igen nagyot csalódtál. Bah! Hogy képzelted, hogy Hercule Poirot olyan helyre dug el valamit, ahol megtalálhatod? – A másik oldalára fordult, és békésen elaludt.

22. Beszéljétek meg, hogy szerintetek ki és mit keresett Hercule Poirot szobájában!

Másnap reggel sürgető, halk kopogásra ébredt.

– Qui est là?[4] Szabad!

Nyílt az ajtó. Zihálva, kipirult arccal Colin állt a küszöbön. Mögötte Michael.

– Monsieur Poirot, Monsieur Poirot!

– Igen? – ült fel Poirot. – A hajnali tea? Nem lehet. Te vagy az, Colin? Mi történt?

Colinnak egy pillanatra elállt a szava; mintha erős érzelmi megrázkódtatás hatása alatt állna. Valójában Hercule Poirot hálósipkájának látványa szegte a szavát. Majd erőt vett magán, és megszólalt.

– Azt hiszem… M. Poirot, segítene nekünk? Rémes dolog történt.

– Rémes dolog? Micsoda?

– Bridget… odakint fekszik a hóban. Azt hiszem… nem mozdul, és nem szólal meg, és ó, jöjjön és nézze meg. Rettenetesen félek… lehet, hogy meghalt.

– Micsoda? – Poirot lelökte a takaróját. – Mademoiselle Bridget… halott?!

– Azt hiszem… azt hiszem, megölte valaki. Véres, és… jöjjön már!

– Természetesen. Azonnal jövök.

Cipőbe bújt, pizsamájára prémes nagykabátot húzott.

– Jövök már. Felvertétek a házat?

– Nem. Nem, eddig nem szóltunk senkinek, csak magának. Gondoltam, így lesz a legjobb. Nagyapa és nagyi még nem keltek fel. Odalent már terítenek a reggelihez, de Peverellnek sem szóltam. Bridget a ház másik oldalán fekszik, a terasz és a könyvtárszoba ablakának a közelében.

– Értem. Mutasd az utat. Követlek.

Colin elfordult, hogy elrejtse vigyorgását, és lefelé indult a lépcsőn. Az oldalbejáraton mentek ki. Világos reggel volt, még nem járt magasan a nap. Pillanatnyilag nem havazott, de éjszaka sok hó esett, és körös-körül vastag, szűz hótakaró borított mindent. A világ nagyon tiszta, fehér és szépséges volt.

– Ott – mondta Colin lihegve. – Ott van! – mutatott drámai gesztussal.

A színhely valóban drámai volt. Néhány méterrel arrébb Bridget feküdt a hóban. Élénkpiros pizsamát viselt, válla körül fehér gyapjústóla. A stólán bíbor foltok virítottak. Oldalra billent fejét szétterült fekete hajsátor borította. Egyik karja a teste alatt, a másik kinyújtva, keze ökölbe szorítva. A bíborvörös folt közepéből egy nagy görbe kurd kés nyele állt ki – Lacey ezredes a kést előző este mutogatta vendégeinek.

– Mon Dieu![5] – kiáltott fel M. Poirot. – Mintha színpadi jelenetet látnék!

Michael fulladozott a nevetéstől. Colin gyorsan közbeszólt.

– Tudom – mondta. – Valahogy… nem látszik valódinak. Észrevette a lábnyomokat? Azt hiszem, nem volna szabad széttaposni őket.

– Ah, igen, a lábnyomok. Nem, nagyon óvatosnak kell lenni, nem szabad széttaposni.

4 Qui est là?: Ki az? (francia)

5 Mon Dieu!: Úristen! (francia)

– Én is erre gondoltam – mondta Colin. – Azért nem engedtem eddig senkit a közelébe. Gondoltam, hogy maga tudja, mit kell tenni.

– Ennek ellenére – mondta élénken Poirot – először meg kell győződnünk arról, hogy még életben van-e, nem igaz?

– Hát… igen… persze – mondta kissé határozatlanul Michael –, de tudja, arra gondoltunk… úgy értem, nem akartuk…

– Ah, milyen előrelátóak. Sok detektívregényt olvastak. A legfontosabb, hogy ne nyúljunk semmihez, és a holttestet hagyjuk ott, ahol van. De nem lehetünk biztosak benne, hogy valóban meghalt, nem igaz? Végül is, jóllehet az elővigyázatosság nagyon fontos, az emberség előbbre való. Először orvosra kell gondolnunk, és csak azután a rendőrségre, ugyebár.

– Igen, hát persze – mondta kissé meghökkenve Colin.

– Mi csak azt gondoltuk… úgy értem… azt gondoltuk, hogy mielőtt bármit tennénk, először magát hívjuk ide – hadarta Michael.

– Akkor ti ketten maradjatok itt – szólt Poirot –, én a másik oldalról közelítem meg, hogy ne tapossam össze a lábnyomokat. Micsoda kiváló lábnyomok, milyen tiszták! Egy fiú meg egy lány lábnyomai, együtt mentek oda, ahol a lány fekszik. És utána a férfi lábnyomai visszafelé haladnak… de a lányé nem.

– Valószínűleg a gyilkos lábnyomai – mondta visszafojtott lélegzettel Colin.

– Pontosan – vágta rá Poirot. – A gyilkos lábnyomai. Hosszú, keskeny láb, különleges cipőt visel. Nagyon érdekes. Igen, ezek a lábnyomok nagyon fontosak lesznek.

E pillanatban jött ki a házból Desmond Lee-Wortley és Sarah.

– Mi a csudát csinálnak idekint? – kérdezte affektálva Desmond. – Láttam magukat a hálószobám ablakából. Mi zajlik itt? Úristen, mi ez? Úgy néz ki, mintha…

– Pontosan – mondta Hercule Poirot. – Úgy néz ki, mintha gyilkosság történt volna, nemdebár?

Sarah-nak elakadt a lélegzete, majd gyors, gyanakvó pillantást vetett a két fiúra.

– Úgy érti, valaki megölte ezt a… hogy is hívják… Bridgetet? – kérdezte Desmond. – Ki a fene akarta volna megölni? Hihetetlen!

– Sok hihetetlen dolog van – mondta Poirot. – Különösen reggeli előtt, nem igaz? Hogy is áll a maguk klasszikusában, az Alice Csodaországban című könyvben: „Hat hihetetlen dolog reggeli előtt.” – Poirot hozzátette: – Kérem, maradjanak itt valamennyien.

Nagy kört tett, megközelítette Bridgetet, és egy pillanatra a teste fölé hajolt. Colint és Michaelt csak úgy rázta az elfojtott nevetés. Sarah odasúgta nekik:

– Mit műveltetek ti ketten?

– A jó öreg Bridget – súgta vissza Colin. – Hát nem fantasztikus? Meg se rezzen!

– Sose láttam még, hogy valaki ennyire halott legyen – súgta Michael.

Hercule Poirot felegyenesedett.

– Ez szörnyű – mondta felindultan, megváltozott hangon.

Michael és Colin már nem bírta legyűrni a jókedvét. Michael fulladozó hangon kérdezte:

– Mit… mit kell most tennünk?

– Egyetlen dolgot lehet csak tenni – mondta Poirot. – Ki kell hívni a rendőrséget. Ti telefonáltok, vagy akarjátok, hogy én beszéljek velük?

– Azt hiszem – kezdte Colin –, azt hiszem… mit szólsz hozzá, Michael?

– Azt hiszem, vége a komédiának – válaszolta Michael. Előrelépett. Most először kissé bizonytalannak tűnt. – Rettenetesen sajnálom. Remélem, nem bántottuk meg. Ez… izé… egy olyan karácsonyi mókaféle akart lenni. Gondoltuk, hogy rendezünk magának egy gyilkosságot.

– Úgy gondoltátok, hogy rendeztek nekem egy gyilkosságot? Akkor ez… akkor ez…

– Csak színjáték – magyarázta Colin –, azért, hogy otthonosan érezze magát.

– Aha – mondta Hercule Poirot –, értem. Szóval a bolondját járattátok velem? De ma nem április elseje van, hanem december huszonhatodika.

– Azt hiszem, hogy nem kellett volna megcsinálni – restelkedett Colin –, de… de… ugye nem sértődött meg? Gyerünk, Bridget – szólt oda –, állj fel. Már biztos halálra fagytál.

A hóban fekvő alak azonban nem moccant.

– Különös – mondta Hercule Poirot –, mintha nem hallana téged. – Töprengve nézte a fiúkat. – Azt mondjátok, tréfa volt csupán? Biztosak vagytok benne?

– Hát, igen – feszengett Colin. – Mi… nem akartunk semmi rosszat.

– De akkor Mademoiselle Bridget miért nem áll fel?

– Fogalmam sincs – mondta Colin.

– Gyerünk, Bridget – türelmetlenkedett Sarah –, most már ne játszd meg magad.

– M. Poirot, igazán nagyon sajnáljuk – mondta aggódva Colin. – Őszintén bocsánatot kérünk.

– Nincs miért bocsánatot kérni – mondta furcsa hangsúllyal Poirot.

– Ezt meg hogy érti? – meredt rá Colin. Ismét megfordult. – Bridget! Bridget! Mi baj van? Miért nem kel fel? Miért fekszik továbbra is mozdulatlanul?

Poirot intett Desmondnak.

– Mr. Lee-Wortley, jöjjön ide.

Desmond odament.

– Fogja meg a pulzusát.

Desmond Lee-Wortley lehajolt. Megérintette a lány karját, kitapintotta a pulzusát.

– Nincs pulzusa – bámult Poirot-ra. – A karja merev. Úristen, valóban meghalt!

Poirot bólintott.

– Igen, meghalt. Valaki tragédiát csinált a komédiából.

– Valaki… de kicsoda?

– Két sor lábnyom van, jövet és menet. A nyomok erősen hasonlítanak azokhoz, amit maga csinált most.

Desmond megperdült.

– Mi a nyavalya… Engem gyanúsít? ENGEM? Maga megbolondult! Mi a csudának akartam volna megölni a lányt?

– Ah, igen, minek? Én is ezen töprengek… hadd lássuk…

Lehajolt, és nagyon gyengéden kifeszítette a lány ökölbe szorított kezét.

Desmond lélegzete elakadt. Hitetlenkedve meredt a látványra. A halott lány tenyerében nagy, rubinnak látszó kő ragyogott.

– Az az átkozott kő, ami a pudingban volt! – kiáltotta.

– Biztos benne, hogy ez az? – kérdezte Poirot.

– Hát persze hogy ez.

Gyors mozdulattal lehajolt, és kikapta Bridget kezéből a piros követ.

– Ne tegyen ilyet – mondta Poirot feddőn. – Semmihez nem szabad hozzányúlni.

– De hiszen nem nyúltam a testhez. Ez a kő esetleg… esetleg elvész, és akkor oda a bizonyíték. A legfontosabb, hogy minél hamarabb kihívjuk a rendőrséget. Sietek telefonálni. – Sarkon fordult, és a ház felé rohant. Sarah gyorsan Poirot oldalán termett.

– Nem értem – suttogta vászonfehér arccal. – Nem értem. – Megragadta Poirot karját. – Hogy értette azt, amit a lábnyomokról mondott?

– Győződjön meg róla a saját szemével, Mademoiselle. A holttesthez vezető és onnan távolodó lábnyomok ugyanolyanok voltak, mint amilyen nyomokat most hagyott a hóban Desmond.

– Úgy érti… Desmond volt az? Képtelenség!

Motorzúgás hasított a tiszta levegőbe. Mind megfordultak. Tisztán látták a nyaktörő sebességgel elhúzó kocsit. Sarah felismerte.

– Desmond kocsija – mondta. – Valószínűleg nem telefonál, hanem személyesen megy el a rendőrökért.

23. Hogyan változott meg Colin és Michael viselkedése a bűntett felfedezése közben?
24. Mit tartotok gyanúsnak Lee-Wortley magatartásában?

[…]

Mikor már mindnyájuk előtt ott volt a kávéscsésze, és belekortyoltak, Poirot megszólalt.

– Egy kis történetet szeretnék elmesélni. Nem minden részletét, csak a fő vonalait. Idelátogatott egy fiatal trónörökös. Híres ékszert hozott magával, amit új fog-

lalatba akart tétetni leendő menyasszonya részére, de szerencsétlenségére összefutott egy nagyon csinos fiatal hölggyel. Ezt a csinos fiatal hölgyet a férfi nem nagyon érdekelte, annál inkább az ékszer – olyannyira, hogy egy szép napon eltűnt evvel a történelmi ereklyével, amely nemzedékeken át a férfi családjának birtokában volt. Így ez a szegény fiatal fickó kínos helyzetbe került. Mindenekelőtt: kerülnie kell a botrányt. Nem fordulhat a rendőrséghez. Ennélfogva hozzám, Hercule Poirot-hoz jön.

„Szerezze vissza nekem ezt a történelmi jelentőségű rubint." Eh bien, ennek a fiatal hölgynek van egy barátja, és ez a barát már több igen kétes tranzakcióban vett részt. Gyanúsítják zsarolással, ékszerek külföldi eladásával. Mindig nagyon okosan viselkedik. Igaz, hogy gyanús, de semmit nem tudnak rábizonyítani. Tudomásomra jut, hogy ez a nagyon okos úriember itt, ebben a házban tölti a karácsonyt. Fontos, hogy a csinos fiatal hölgyet – amint megszerzi a követ – egy időre kivonják a forgalomból, hogy ne lehessen rá nyomást gyakorolni, ne lehessen kikérdezni. Ezért úgy intézik, hogy ő is idejön Kings Laceybe, azzal az ürüggyel, hogy ő az okos úriember beteg húga…

Sarah levegő után kapkodott.

– Ó, nem! Ó, nem ide! Ahol én is itt vagyok.

– Pedig így igaz – mondta Poirot. – És némi ügyeskedéssel én is itt vendégeskedem. Ez a fiatal hölgy állítólag egyenesen kórházból jött. Érkezésekor sokkal jobban van. De azután hírét veszi, hogy én, a híres nyomozó is idejöttem. Az értesülés felizgatja. Az első keze ügyébe eső helyen elrejti a rubint, majd nagyon gyorsan visszaesik, és ismét ágyba bújik. Nem akarja, hogy meglássam, mert nem kétli, hogy nálam van a fényképe, amiről felismerem. Nagyon unatkozik, de a szobájában kell maradnia, és a fivére viszi fel neki tálcán az ennivalót.

– És a rubin? – kérdezte Michael.

– Azt hiszem – mondta Poirot –, hogy érkezésem akkor jött szóba, amikor a fiatal hölgy a konyhában volt, a többiekkel együtt nevetgélt, társalgott, és keverte a karácsonyi pudingot. A pudingot formákba öntik, és a fiatal hölgy az egyik formába nyomja a követ. Nem abba, amelyről tudja, hogy karácsony este lesz elfogyasztva. Ó, nem, arról tudja, hogy különleges öntőformában készül. A másikba rejti, az újév napjára szánt pudingba. Addigra már távozásra készen áll, és nem kétséges, hogy távozásakor magával viszi a pudingot. De a sors közbeszól. Karácsony reggelén baleset történik: az öntőforma a kőpadlóra esik, és darabokra törik. Mit lehet tenni? A drága Mrs. Ross az új év első napjára szánt pudingot tálaltatja.

– Szent ég! – mondta Colin. – Úgy érti, hogy karácsonykor nagyapa a valódi rubinra harapott rá?

– Pontosan. És el tudják képzelni, hogy Mr. Desmond Lee-Wortley mit érzett, amikor ezt meglátta. Eh bien, mi következik ezután? Körbeadják a követ. Megvizsgálom, és észrevétlenül a zsebembe csúsztatom. Olyan gondtalanul, mintha nem ér-

dekelne. De egy személy észreveszi, hogy mit tettem. Amikor lefekszem, ez a személy átkutatja a szobámat. A párnám alá nyúl. A rubint nem találja. Miért nem?

– Azért, mert maga odaadta Bridgetnek – mondta izgatottan Michael. – Ugye, erre gondolt? És ezért van az, hogy… de nem egészen értem… azt hiszem… mondja, mi történt valójában?

Poirot rámosolygott.

– Jöjjenek a könyvtárba, nézzenek ki az ablakon. Mutatok valamit, ami fellebbenti a fátylat a titokról.

Ő ment elöl, a többiek követték.

– Tekintsék meg ismét a bűntett helyét.

Kimutatott az ablakon. Mindenki levegő után kapkodott. Holttest sehol, a tragédiának semmi nyoma, csupán az összetaposott hó.

[…]

– Ah, voilà, Mademoiselle Bridget. Remélem, nem sínylette meg a fekvést a hóban? Sose bocsátanám meg magamnak, ha megfázott volna.

Bridget vastag szoknyát és gyapjúpulóvert viselt. Szívből nevetett.

– Gyógyteát küldettem a szobájába. Remélem, megitta? – kérdezte szigorúan Poirot.

– Elég volt egyetlen korty! – válaszolta Bridget. – Semmi bajom. Jól csináltam, M. Poirot? Az érszorítótól még most is fáj a karom.

– Nagyszerű voltál, gyermekem – mondta Poirot. – Nagyszerű. De látod, a többiek még mindig sötétben tapogatóznak. Tegnap este felmentem Mademoiselle Bridgethez. Elmondtam neki, hogy tudok a ti kis összeesküvésetekről, és megkérdeztem, hajlandó-e segíteni nekem. Nagyon ügyesen járt el. Ő csinálta a lábnyomokat Mr. Lee-Wortley cipőjével.

Sarah nyers hangon közbevágott.

– De mi értelme az egésznek, M. Poirot? Mi értelme rendőrért küldeni Desmondot? Nagyon mérgesek lesznek, ha rájönnek, hogy az egész csak tréfa volt.

Poirot a fejét ingatta.

– Egy pillanatig sem gondolom, Mademoiselle, hogy Mr. Lee-Wortley rendőrért ment. A gyilkosság nem olyan dolog, amibe bele akarna keveredni. Beijedt. Csak azt látta, hogy esélye nyílt megszerezni a rubint. Felkapta, úgy tett, mintha a telefon nem működne, és elszáguldott a kocsiján, azzal az ürüggyel, hogy értesíti a rendőrséget. Meggyőződésem, hogy jó ideig nem fogja látni. Tudomásom szerint megvan a módja, hogy kijusson Angliából. Saját repülője van, nem igaz, Mademoiselle?

[…]

Platinaszőke lány állt a küszöbön. Szőrmebundában volt, és savanyú arcot vágott. Látszott, hogy nagyon dühös.

– Nyavalyát a húga! – nevetett gúnyosan. – Az a disznó nem a bátyám! Szóval ellógott, mi, és hagyja, hogy én vigyem el a balhét? Ő eszelte ki az egészet! Engem felültetett! Azt mondta: semmiért jutok nagy dohányhoz. Nem ítélhetnek el, mert félnek a botránytól, elvégre mondhatom azt is, hogy Ali ajándékba adta nekem a rubint. Desmond meg én Párizsban osztoztunk volna a szajrén – és most ez a disznó cserben hagyott! Legszívesebben megölném! – Hirtelen hangot váltott. – Jobb, ha most lelépek… telefonálna valaki taxiért?

[…]

De Poirot nem szabadulhatott olyan könnyen. Amikor visszatért az ebédlőbe azután, hogy az ál-Lee-Wortley kisasszonyt kikísérte a várakozó kocsihoz, Colin kérdőre vonta. Kisfiús arca szigorú volt.

– Ide figyeljen, M. Poirot. Mi van a rubinnal? Hagyta, hogy Desmond elvigye?

Poirot arca megnyúlt. Bajszát pödörte. Látszott, kínosan érzi magát.

– Majd visszaszerzem – mondta elhaló hangon. – Más módok is vannak. Én még mindig…

– Ha meggondolom, hogy hagyta azt a disznót meglógni a rubinnal! – dühöngött Michael.

Bridget éleszűbb volt.

– Már megint átejt minket – kiáltotta –, ugye így van, M. Poirot?

– Hajtsunk végre egy utolsó bűvészmutatványt, Mademoiselle? Nyúljon be a bal zsebembe.

Bridget belenyúlt. Győztes kiáltással húzta vissza a kezét, és felmutatta a bíbor ragyogású, hatalmas rubint.

Poirot megmagyarázta.

– Amit a markodban tartottál, hamisítvány volt. Londonból hoztam, felkészülve arra az esetre, hogy ki lehet cserélni. Érted? Nem akartunk botrányt. Monsieur Desmond megpróbálja azt a követ Párizsban vagy Belgiumban vagy bárhol, ahol kapcsolatai vannak, értékesíteni, és akkor kiderül, hogy a kő nem valódi. Hát lehet ennél nagyszerűbb eredmény? Minden jól végződik. Nincs botrány, az én hercegem visszakapja a rubint, hazatér, tisztességes és reméljük, boldog házasságot köt. Mindenki boldog.

[…]

– De figyeljen csak, M. Poirot – ráncolta a homlokát Colin. – Honnan tudta, hogy milyen színjátékot tervezünk magának?

– Nos, tegnap a könyvtárszoba ablakánál üldögéltem, a délutáni tea után pihentem. Elszundítottam, és mikor felébredtem, ti az ablak alatt vitattátok meg a tervet, és az ablak felső része nyitva volt.

– Ez minden? – kiáltotta csalódottan Colin. – Milyen egyszerű!

– Hát nem az? – mosolygott Hercule Poirot. – Na látjátok! Valóban kiábrándultatok.

– Hát legalább most már mindent tudunk – szólt Michael.

– Igazán? – mormolta magában Hercule Poirot. – Én nem. Én, akinek az a dolga, hogy mindent tudjon.

Agatha Christie krimijeire jellemző, hogy a detektív Hercule Poirot vagy a vidéki vénkisasszony, Miss Marple a mű végén összehívja a gyanúsítottakat és/vagy az érintetteket. Részletesen elmondja nekik, mikor mire hogyan jött rá, és leleplezi a bűnöst. Nincs ez másképpen ebben a novellájában sem.

25. A novella elején egy nagyon fontos információ titokban maradt, de most fény derült rá. Miért éppen Kings Laceybe ment nyomozni Hercule Poirot?
26. Hogyan használta ki Lee-Wortley Sarah iránta érzett szerelmét?
27. Miért nem volt Bridgetnek pulzusa a „gyilkosság áldozataként”?
28. Mit gondoltok, mi az a dolog, ami még nem tisztázódott Poirot számára?

Fejét csóválva sétált ki a hallba. Legalább huszadszor vette ki zsebéből a maszatos papírdarabkát. „NE EGYEN A PUDINGBÓL. EGY JÓAKARÓJA.”

Hercule Poirot elgondolkozva rázta a fejét. Ő, aki mindenre talál magyarázatot, ezt nem tudja megmagyarázni! Milyen megalázó! Ki írhatta? És miért írta? Pillanatnyi nyugta sem lesz, amíg ezt ki nem találja. Álmodozásából különös, ziháló hang riasztotta fel. Lenézett. Kesehajú, virágos kezeslábast viselő teremtés söprögette a padlószőnyeget. Tágra nyílt szemmel bámulta Poirot kezében a papírt.

– Ó, uram – mondta. – Kérem, uram.

– Kicsoda vagy te, mon enfant?[6] – kérdezte Poirot barátságosan.

– Annie Bates, uram. Mrs. Rossnak jöttem segíteni. Nem akartam rosszat tenni. Jót akartam, uram. A maga javát akartam.

Poirot azonnal kapcsolt. Felmutatta a maszatos papírdarabkát.

– Te írtad ezt, Annie?

– Nem akartam rosszat, uram. Igazán nem.

– Hát persze hogy nem – mosolygott rá Poirot. – De mondd csak, miért írtad?

– Az a kettő miatt, uram. Mr. Lee-Wortley meg a húga miatt. Nem mintha valóban a húga lett volna. Egyikünk se hitte el! És egyáltalán nem volt beteg. Abban biztosak voltunk. Azt gondoltuk – valamennyien azt gondoltuk –, hogy valami furcsa dolog történik itt. Megmondom önnek egyenesen, uram. A nő fürdőszobájában voltam, tiszta törülközőt raktam be, és az ajtónál hallgatóztam. Az úr a szobájában volt, és beszélgettek. Minden szót hallottam. „Ez a detektív – mondta az úr –, ez a Poirot idejön. Tennünk kell valamit. A lehető leghamarabb el kell távolítani az

6 mon enfant: gyermekem (francia)

útból." És aztán olyan csúf, fenyegető suttogással folytatta: „Hová tetted?" És a nő azt válaszolta: „A pudingba." Ó, uram, a szívverésem is elállt! Azt hittem, mérget tettek a pudingba. Nem tudtam, mit tegyek! Mrs. Ross nem hallgat a magamfajtára. És akkor támadt az ötletem, hogy írásban figyelmeztetem. És megírtam, és a párnájára tettem, ahol megtalálja, ha aludni megy. – Kifulladt lélegzettel hallgatott el.

Poirot néhány percig elgondolkozva nézte a lányt.

– Azt hiszem, Annie, túl sok krimit láttál a moziban vagy a televízióban – mondta végül. – De a lényeg az, hogy jószívű és találékony vagy. Ha visszatérek Londonba, küldök neked ajándékot.

[…]

– Ó, köszönöm, uram. Nagyon szépen köszönöm. – Annie elragadtatva távozott. Poirot utánanézett, elégedetten bólintott.

Ah – mondta magában –, és most én is megyek. Itt már semmi tennivalóm.

Váratlanul leánykezek karolták át.

– Nem állna a fagyöngykoszorú alá? – kérdezte Bridget.

Hercule Poirot örömmel engedelmeskedett. Magában megállapította, hogy ez a karácsony igen jól sikerült.

29. Hasonlítsátok össze a 18. kérdésben megfogalmazott előfeltevéseteket a valós helyzettel!

30. Nézzétek meg a novella filmfeldolgozását, amelynek címe *A királyi rubin elrablása!* Hasonlítsátok össze az olvasottakat és a látottakat! Soroljátok fel, milyen változtatásokat fedeztetek fel a filmben!

31. A kérdésekre adott válaszaitok alapján készítsetek elemzést a novelláról!

Fogalomtár

aforizma: a közmondásokkal és a szállóigékkel rokon fogalom, amely életbölcsességet, igazságot kifejező, tömör, szellemes mondás a közmondáshoz hasonlóan, viszont az aforizmának ismerjük a szerzőjét. Felhasználásukkal szemléletesebbé tehetjük nyelvhasználatunkat.

anafora (gör. anaphora – visszautalás): egy korábbi szövegrészre, információra való visszautalást jelent. Egy gondolatalakzat; egy vagy több szó ismétlődése két vagy több egymást követő tagmondat, mondat, illetőleg verssor vagy versszak elején.

békediktátum: az első világháborút lezáró Párizs környéki békeszerződések rendszerének részeként, a Trianon-kastélyban 1920. június 4-én írták alá a trianoni békediktátumot, amely a háborúban vesztes Magyarország (az Osztrák–Magyar Monarchia egyik utódállama) és a háborúban győztes antant szövetség hatalmai között létrejött rendelkezés volt

detektívregény: több változata alakult ki (pl. lélektani krimi), s igen gyorsan elterjedt. Fő vonása, hogy a jellemábrázolás, a környezet leírása, a dialógusok alárendelődnek a szövevényes cselekménynek, a minél érdekfeszítőbb, izgalmasabb bűnügynek.

dialógus: párbeszéd

diktatúra: politikai önkényuralom

dráma: az epika és a líra mellett az irodalom harmadik műneme

egyperces: irodalmi műfaj, amely általában feltűnően rövid, mert kevés szóval szeretne sokat mondani. Az egyik oldalon az író részéről a közlés minimuma, az olvasó részéről pedig a képzelet maximuma áll, így az ember a fantáziája révén aktív szereplővé válik.

elbeszélés: általában egyetlen cselekménysorozatra épül, a novellánál ráérősebb, részletezőbb, többszöri a helyzetváltoztatás benne, viszonylag sok a szereplő (akiket részletesebben jellemez), több fordulat viszi előre a cselekményt. (A 20. századtól a novella és az elbeszélés sokszor nem elkülöníthető.)

elcsatolás: egy-egy ország bizonyos területeinek más ország fennhatósága alá rendelése

emigráció: olyan cselekvés, amely során valaki politikai okokból hosszabb időre elhagyja az országot, de később haza kíván térni

emigráns irodalom: hazájukat politikai okokból elhagyó írók és költők által létrehozott alkotások

fejlődésregény (más szóval: nevelődési regény): olyan nagyepikai mű, amelynek központi témája a rendszerint fiatal hős fejlődésének útja, a személyiség formálódása, kialakulása. Általában önéletrajzi jellegű, s ezért gyakori az én-forma.

forradalom: a fennálló társadalmi rendet, rendszert erőszakosan megdöntő, a társadalmat gyökeresen és tartósan átalakító társadalmi mozgalom

groteszk (elnevezése az olasz grotta, 'barlang' szóból ered): összetett ábrázolásmód: a félelmetes, torz és fenséges vonások ötvöződése a kedves, néha kicsinyes, komikus elemekkel, a rémület és nevetés együttes hatását váltva ki. Lényege az ellentétes esztétikai minőségek együttes jelenléte.

hitelesség: egy irodalmi műben megjelenő helyzet, állapot valódisága, amit bizonyítékok, tapasztalatok igazolnak

holokausztirodalom: a deportálások, haláltáborok világát megjelenítő alkotások összefoglaló megnevezése

humor: derűs kedélyállapotból származó szellemesség, olykor komoly mondandót leplező kedélyes, szellemes tréfálkozás

iskolaregény: irodalmi műfaj, amely a századfordulón vált népszerűvé, és a 20. században elterjedtté. Az iskolaregény mint műfaj kiválóan alkalmas a társadalom bemutatására, hiszen az iskola mindig kicsinyített mása annak.

jellemfejlődés: epikus vagy drámai művek szereplőinek a mű értékrendje szerint pozitív irányú változása

jellemtípus: egy jellemző tulajdonságot hordozó emberi karakter

kisepika: az epikus művek között a legkisebb terjedelműek, például novella, elbeszélés, anekdota

komédia: olyan drámai alkotás, mely a világot komikusan ábrázolja, a végkifejlet szerencsés

koncentrációs tábor: olyan létesítmény, ahol az embereket bizonyos csoporthoz való tartozásuk miatt tartják fogva, egyfajta börtön

krimi vagy más néven bűnügyi regény (elnevezése a latin *crimen,* 'bűn' szóból származik): az epika egy népszerű tematikus műfaja, amely a bűntények felderítésével, elkövetésük bemutatásával, illetve lélektani indítóokaik vizsgálatával, valamint a bűnözők, nyomozók és bűnügyi rendőrök világával foglalkozik

lírai önéletrajz: költemények ciklusba rendezésével kialakított, a szerzői életrajz állomásait bemutató irodalmi mű

mágikus realizmus: 20. századi művészeti irányzat, amely a valóságot úgy mutatja be, hogy világszemléletében a természetfeletti-mitikus elemek is annak szerves részeként jelennek meg

manipuláció: a valóság elfedése; az igazság megmásított bemutatása rejtett, megtévesztő szándékkal, hogy a társadalmat, közösséget vagy az adott személyt félrevezessék, megtévesszék

metonímia (névcsere): két fogalom, dolog térbeli, időbeli, anyagbeli vagy ok-okozati érintkezésén alapuló szókép (pl. alszik a város)

monológ: magánbeszéd

nacionalizmus: a saját nemzeti érdekek mindenek fölé helyezése

novella: rendszerint egyetlen, rövidre fogott, érdekes eseményt mond el. Hősét csak egy-két vonással jellemzi a szerző, a történet középpontjában pedig egy fordulat (sorsfordulat) áll. A novellát egyenes vonalú szövegszerkezet jellemzi.

paródia (gör. paródeo 'dalt gúnyosan, eltorzítva előadni'): valamely jól ismert mű, műfaj vagy stílus gunyoros, komikus hatású utánzása; célja a komikus hatás kiváltása, a nevettetés. Szerzője valamely mű formai jegyeit utánozza, annak tartalmától elválasztva.

patriotizmus: hazafiság, a szülőföld önzetlen áldozatokat is vállaló szeretete

szimbólum: a látható és láthatatlan, természetes és természetfölötti valóság összefogása gondolkodásban, művészetben

szinesztézia: olyan szókép, amelyben két különböző érzékterületből származó érzet kapcsolódik össze

tragédia: olyan drámai alkotás, melynek középpontjában valamilyen értékveszteség áll. Cselekménye tragikus végkimenetelű konfliktust hordoz.

Tartalomjegyzék

Előszó ... 3
Kor, korstílus, stílusirányzat ... 4

KÁRPÁT-MEDENCEI IRODALMUNK A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN ... 7
Líra a 20. század első felében ... 8
A líra (műnem) ... 8
A Nyugat ... 9
Ady Endréről ... 10
A szimbolizmus ... 11
Ady Endre: Góg és Magóg fia vagyok én… ... 12
Ady Endre: Őrizem a szemed ... 14
Ady Endre: Üzenet egykori iskolámba ... 16
Babits Mihályról ... 18
Babits Mihály: Ádáz kutyám ... 19
Az impresszionizmus ... 21
Kosztolányi Dezsőről ... 22
Kosztolányi Dezső: Mostan színes tintákról álmodom ... 23
Kosztolányi Dezső: Akarsz-e játszani? ... 25
Juhász Gyuláról ... 26
Juhász Gyula: Milyen volt… ... 27
Modernizmus – az avantgárd ... 29
József Attiláról ... 30
József Attila: Rejtelmek ... 31
József Attila: Kertész leszek ... 33
József Attila: Születésnapomra ... 34
Szabó Lőrincről ... 36
Szabó Lőrinc: Tücsökzene ... 37
Kulturális élet a 20. század első felében ... 42
Radnóti Miklósról ... 44
Radnóti Miklós: Nem tudhatom… ... 45
A kultúra nemzetmegtartó erő ... 47
Az Erdélyben megjelent folyóiratok ... 48
Dsida Jenőről ... 49
Dsida Jenő: Hálaadás ... 50
Áprily Lajosról ... 52
Áprily Lajos: Március ... 53
Reményik Sándorról ... 55
Reményik Sándor: Templom és iskola ... 56
„Vérző Magyarország” – Trianon ... 58
Reményik Sándor: Mi a magyar? ... 63
Részösszefoglalás ... 65

Epika a 20. század első felében ... 66
Az epika (műnem) ... 66
Az Új Idők című folyóirat ... 67
Herczeg Ferencről ... 68
Herczeg Ferenc: Pro Libertate! ... 69
Kós Károlyról ... 75
A varjúvári építész ... 76
Kós Károly: Az országépítő ... 77
Szent István király alakja a popkultúrában ... 86
Tamási Áronról ... 87
Tamási Áron: Ábel a rengetegben ... 88
A regény a filmvásznon ... 95
Székelyföld és a régi, zárt faluközösség írója ... 95
Tamási Áron: Bölcső és Bagoly ... 96
Nyirő Józsefről ... 103
Nyirő József: Uz Bence ... 104
Nyirő művei a filmvásznon ... 111
Karinthy Frigyesről ... 112
Így írtok ti – az irodalmi paródia ... 112
Karinthy Frigyes: Tanár úr kérem ... 113
Új téma, régi érték egy humorista tollából ... 113
Karinthy Frigyes: Röhög az egész osztály ... 114
Film- és színházi adaptáció ... 116
Karinthy Frigyes: A jó tanuló felel ... 117
Karinthy Frigyes: A rossz tanuló felel ... 119
A realizmus ... 122
A naturalizmus ... 122
Móricz Zsigmondról ... 123
Móricz Zsigmond: Hét krajcár ... 124
Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig ... 129
Regény, színház, film ... 138
Összefoglalás – Kárpát-medencei irodalmunk a 20. század első felében ... 139

KÁRPÁT-MEDENCEI IRODALMUNK A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN ... 141
Líra a 20. század második felében ... 142
Nagy Lászlóról ... 142
Nagy László: Ki viszi át a Szerelmet ... 143
Weöres Sándorról ... 145
A nagy szerelem ... 145
Weöres Sándor: A társ ... 146
Metonímia ... 147
Kányádi Sándorról ... 148
Kányádi Sándor: Két nyárfa ... 149
Kányádi Sándor: Nyergestető ... 151

Kányádi Sándor: Öreg iskola ünnepére ... 152
Wass Albertről ... 154
Wass Albert: Üzenet haza ... 156
Mit jelent a székelyek két jelképe, a félhold és a csillag? ... 159
Epika a 20. század második felében ... 160
Sütő Andrásról ... 160
Sütő András: Anyám könnyű álmot ígér ... 161
Örkény Istvánról ... 169
Örkény István: Egyperces novellák ... 170
Dráma a 20. század második felében ... 175
A dráma (műnem) történeti áttekintése ... 175
Amit a dráma műneméről tudni kell ... 179
Illyés Gyuláról ... 181
Illyés prózájából ... 181
Illyés Gyula: Dupla vagy semmi ... 182
A drámaíró Illyés Gyula ... 182
Összefoglalás – Kárpát-medencei irodalmunk a 20. század második felében ... 190

A 20. SZÁZADI TÖRTÉNELEM AZ IRODALOMBAN ... 191
„a te múltad a mi múltunk” ... 192
A II. világháború ... 193
Szabó Magdáról ... 194
A szerző az Abigél című regényéről ... 195
Az Abigél-történet sikerei ... 195
Szabó Magda: Abigél ... 196
Holokauszt ... 206
Filmajánló ... 206
Pilinszky Jánosról ... 207
Pilinszky János: Francia fogoly ... 208
Roma holokauszt ... 210
Choli Daróczi Józsefről ... 212
Choli Daróczi József: Dal ... 213
Choli Daróczi József: Elvitték a cigányokat ... 213
Kommunista diktatúra ... 215
Filmajánló ... 215
George Orwellről ... 216
George Orwell: Állatfarm ... 217
1956 ... 222
Egy forradalom Nemzeti dala ... 223
Illyés Gyula: Egy mondat a zsarnokságról ... 223
Filmajánló: 1956 ... 229
Összefoglalás – A 20. századi történelem az irodalomban ... 230

» SZÓRAKOZTATÓ IRODALOM 231
Szórakoztató – népszerű – ponyvairodalom 232
Agatha Christie-ről 233
Agatha Christie: A karácsonyi puding esete 234
Fogalomtár 260
Tartalomjegyzék 262
Irodalmi forrásjegyzék 266
Képek forrásjegyzéke 270

Irodalmi forrásjegyzék

3. o. Kölcsey Ferenc: *Himnusz*. In: *Kölcsey Ferenc összes versei*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1990 (ISBN: 9631543048)

Líra a 20. század első felében

11. o. *Nyugat* 1909. 10–11. szám. Elektronikus Periodika Archívum – Országos Széchényi Könyvtár

12. o. Ady Endre: *Góg és Magóg fia vagyok én…;* 14. o. Ady Endre: *Őrizem a szemed;* 16. o. Ady Endre: *Üzenet egykori iskolámba*. In: *Ady Endre összes versei*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006 (ISBN 9631543048)

12–13. o. Ady Endre: *75. Bilek;* 16–17. o. Ady Endre: *107. Itthon vagyok*. In: *Ady Endre összes prózai művei*. Magyar Elektronikus Könyvtár

19. o. Babits Mihály: *Ádáz kutyám*. In: *Babits Mihály összegyűjtött versei*. Osiris Kiadó, Budapest, 1997 (ISBN 9633792851)

20. o. Rába György: *Irodalom és művészetek birodalma*. https://csicsada-irodalom-birodalom.blogspot.com/2019/10/babits-mihaly-adaz-kutyam.html

21. o. Tóth Árpád: *Körúti hajnal*. In: *Tóth Árpád összegyűjtött versei és versfordításai*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006 (ISBN 9633799325)

23. o. Kosztolányi Dezső: *Mostan színes tintákról álmodom;* 25. o. Kosztolányi Dezső: *Akarsz-e játszani*. In: *Kosztolányi Dezső összes versei*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005 (ISBN 9633897513)

26. o. *Nyugat* 1937. 5. szám. Elektronikus Periodika Archívum – Országos Széchényi Könyvtár

27. o. Juhász Gyula: *Milyen volt…;* 28. o. Juhász Gyula: *Anna örök*. In: *Juhász Gyula összes költeményei*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006 (ISBN 963389641x)

29. o. Kassák Lajos: *A ló meghal a madarak kirepülnek*. In: Kassák Lajos: *Vagyonom és fegyvertáram* (Válogatott versek). Magyar Elektronikus Könyvtár

31. o. József Attila: *Rejtelmek;* 33. o. József Attila: *Kertész leszek;* 33. o. József Attila: *Thomas Mann üdvözlése;* 34. o. József Attila: *Születésnapomra*. In: *József Attila összes versei*. Magvető Kiadó, Budapest, 2016 (ISBN 9789631434323)

32. o. *Repülj, madár, repülj*. Magyar Elektronikus Könyvtár

36. o. Szabó Lőrinc: *Lóci óriás lesz*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1976 (ISBN 9631102009)

37. o. Szabó Lőrinc: *Vers és valóság I–II*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990. II. 193. 1.

38–41. o. Szabó Lőrinc: *61 Elemi; 74 Az ígéret városa; 75 Debrecenben; 78 Hatodnap; 243 Babits*. In: Szabó Lőrinc: *Tücsökzene*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000 (ISBN 9633798310)

38., 40. o. *Az olvasás kalandja: Irodalom, filozófia, képregény – Koós István – Tücsökzene – Az olvasás kalandja*. https://azolvasaskalandja.blog.hu/2020/04/07/tucsokzene_705

43. o. Kosztolányi Dezső: *Budapest, a kávéváros*. In: *Budapesti Negyed* 12-13. 1996/2-3. Elektronikus Periodika Archívum – Országos Széchenyi Könyvtár

45. o. Radnóti Miklós: *Nem tudhatom…* In: *Radnóti Miklós összes versei és versfordításai*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987 (ISBN 9631533832)

47. o. *Reményik Sándor gondolatai. Végvári, alias Reményik Sándor erdélyi költő*. In: *Szózat – keresztény, konzervatív irodalmi és társadalomkritikai folyóirat*. http://www.szozat.org/index.php/ertekeink/tartalommutato/15381-vegvari-alias-remenyik-sandor-erdelyi-kolto

50. o. Dsida Jenő: *Hálaadás*. In: *Dsida Jenő összegyűjtött versei*. Magyar Elektronikus Könyvtár

53. o. Április Lajos: *Március*. In: *Április Lajos összes költeményei*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006 (ISBN 9633898854)
56. o. Reményik Sándor: *Templom és iskola;* 63. o. Reményik Sándor: *Mi a magyar?* In: *Reményik Sándor összes versei*. Magyar Elektronikus Könyvtár
57. o. *Erdélyi Toll* 7. évf. 3. (25) sz. (2015) 3. sz., 30. o.
58. és 75. o. Kós Károly: *Kiáltó szó*. In: *Szózat – keresztény, konzervatív irodalmi és társadalomkritikai folyóirat*. http://www.szozat.org/index.php/emlekezet/tartalommutato/5169-kos-karoly-kialto-szo
59. és 61. o. Szénási Zoltán: *Veszteség, nagyság, egység*. Elektronikus Periodika Archívum – Országos Széchényi Könyvtár
60. o. Kosztolányi Dezső: *Levelek – naplók*. (Kelevéz Ágnes és Réz Pál 437.) Osiris Kiadó, Budapest, 1998 (ISBN 9633791537)
60. o. *Magyar írók Magyarországért*. In: *Budapesti Hírlap,* 1920. jún. 3.
60–62. o. *Vérző Magyarország – Magyar írók Magyarország területéért*. Helios Kiadó, Budapest, 1928
63–64. o. Csontos Márta: *Ellenpólusok Reményik Sándor versbeszédében*. 175. In: *Agria,* 2018/III., 168–178.

Epika a 20. század első felében

67. o. *Új Idők*. In: Arcanum Digitális Tudománytár. https://adt.arcanum.com/hu/collection/UjIdok/
69–74. o. Herczeg Ferenc: *Pro libertate!* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984 (ISBN 9631525708)
71. o. Pintér Jenő: *Herczeg Ferenc, az elbeszélő*. In: *Pintér Jenő irodalomtörténete* (8. kötet). Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó r. t., Budapest, 1941
72. o. Földesdy Gabriella: *A Rákóczi szabadságharc Herczeg Ferenc „Pro libertate!" című regényének tükrében*. http://klarisujsag.hu/index.php?oldal=7007
77–85. o. Kós Károly: *Az országépítő*. Lazi Kiadó, Szeged, 2013 (ISBN 9789632672090)
85. o. Schöpflin Aladár: *Az országépítő*. In: *Nyugat*, 1934. 10-11. szám. Elektronikus Periodika Archívum – Országos Széchényi Könyvtár
86. o. *Fél órán át tapsolt a közönség az István, a király bemutatóján*. In: *Múlt-kor Történelmi Magazin*. Jezsuita Kiadó, Budapest, 2016. https://mult-kor.hu/fel-oran-at-tapsolt-a-kozonseg-az-istvan-a-kiraly-bemutatoja-utan-20160818
87. o. *A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája (1924–1944)*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980
88–93. o. Tamási Áron: *Ábel a rengetegben*. Helikon Kiadó Kft., Budapest, 2021 (ISBN 9789634793557)
95–96. és 99–100. o. Z. Szalai Sándor: *A sors és a történelem üzenete*. Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 2001 (ISBN 963928047X)
96–101. o. Tamási Áron: *Bölcső és Bagoly*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976 (ISBN 9631506673)
104. o. Április Lajos: *Nyirő Józsefről a Jézusfaragó ember méltatásában*
104–110. o. Nyirő József: *Uz Bence*. Kairosz Könyvkiadó Kft., Budapest, 2007 (ISBN 9789639568792)
113. o. Tóth Árpád: *Karinthy Frigyes: Tanár úr kérem*. Elektronikus Periodika Archívum – Országos Széchényi Könyvtár
114–120. o. Karinthy Frigyes: *Röhög az egész osztály*. In: Karinthy Frigyes: *Tanár úr kérem*. Móra Könyvkiadó, Budapest, 2018 (EAN 9789634159384)
122. o. Komlós Aladár: *A líra fordulóján*. Elektronikus Periodika Archívum – Országos Széchényi Könyvtár

124–127. o. Móricz Zsigmond: *Hét krajcár*. In: *Nyugat*, 1908. 20. szám. Elektronikus Periodika Archívum – Országos Széchényi Könyvtár
128. o. Nagy Lajos: *A farkas*. In: *Képtelen természetrajz és más karcolatok*. Magyar Elektronikus Könyvtár
129–138. o. Móricz Zsigmond: *Légy jó mindhalálig*. Móra Könyvkiadó, Budapest, 2017 (ISBN 9789634157960)

Líra a 20. század második felében
140. o. Nagy László: *Az én szívem;* 143. o. Nagy László: *Ki viszi át a Szerelmet*. In: *Nagy László összegyűjtött versei*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988 (ISBN 963141370-5)
145. o. *5 dolog, amit érdemes tudni Weöres Sándor és Károlyi Amy szerelméről*. https://elle.hu/kultura/5-dolog-amit-erdemes-tudni-weores-sandor-es-karolyi-amy-szerelmerol-3915
146. o. Weöres Sándor: *A társ*. In: Weöres Sándor: *Egybegyűjtött költemények I-III*. Helikon Kiadó Kft., Budapest, 2009 (ISBN 9789632271514)
148. o. Irodalmi kitekintő: *Kányádi Sándor.* http://szjptk.iif.hu/toronyor/VIIII_(IX)_evf_2/kanyadi.htm
149. o. Kányádi Sándor: *Két nyárfa*. In: *Kányádi Sándor (Erdélyi és csángó költészet)*. Magyar Elektronikus Könyvtár
149. o. Székely János: *Természetes költő*. In: Székely János: *Egy rögeszme genezise*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978
151. o. Kányádi Sándor: *Nyergestető;* 152. o. Kányádi Sándor: *Öreg iskola ünnepére*. In: *Kányádi Sándor egyberostált versei*. Magyar Elektronikus Könyvtár
153. o. *A magyar költészet Ruhr-vidéke*. Kányádi Sándorral beszélget Pécsi Györgyi. In: *Forrás,* 1997/2. 8. o.
153. o. Ködöböcz Gábor: *Erdélyi élmény – erdélyi gondolat*. Esszék, tanulmányok, kritikák, interjúk. (Pandora Könyvek 23. kötet) Líceum Kiadó, Eger, 2011
155. o. Wass Albert: *Hontalanság hitvallása*. In: *Novellák, esszék, történetek*. Magyar Elektronikus Könyvtár
156–157. o. Wass Albert: *Üzenet haza*. In: *Wass Albert (Erdélyi és csángó költészet)*. Magyar Elektronikus Könyvtár

Epika a 20. század második felében
162–168. o. Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981 (ISBN 9631519449)
170–174. o. Örkény István: *Egyperces novellák*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1991 (ISBN 9631543331)

Dráma a 20. század második felében
183–189. o. Illyés Gyula: *Dupla vagy semmi – azaz két életet vagy egyet se*. In: Illyés Gyula: *Embereljük meg magunk*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977 (ISBN 9631509168)

A 20. századi történelem az irodalomban

192. o. *A totalitárius diktatúrák áldozatainak európai emléknapjára*. https://wmn.hu/kult/53417-a-te-multad-a-mi-multunk---a-totalitarius-diktaturak-aldozatainak-europai-emleknapjara

194. o. *Ne félj! Beszélgetések Szabó Magdával*. Csokonai Könyvkiadó, Debrecen, 1997 (ISBN 9632601084)

195. o. *Szabó Magda vallomása az Abigél keletkezéséről*. 198. o. *Szabó Magda vallomása arról a tanáráról, akiről Kőnig tanár urat mintázta*. In: Szabó Magda: *Kívül a körön*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980. https://konyvtar.dia.hu/xhtml/szabo_magda/Szabo_Magda-Kivul_a_koron.xhtml

196–202. és 204–205. o. Szabó Magda: *Abigél*. Móra Könyvkiadó, Budapest, 2018 (ISBN 9789634158493)

206. o. *Holokauszt Enciklopédia*. https://encyclopedia.ushmm.org/content/hu/article/holocaust-abridged-article

207. o. Béládi Miklós: *A világháború mint a század botránya*. Magyar Elektronikus Könyvtár

207. o. Koppányi Zsolt: *„Egy szenvedély margójára" – Emlékek, barátok, beszélgetések – Pilinszky János*. In: Koppányi Zsolt: *Szavak és szenvedélyek – Beszélgetések és esszénovellák,* 1991. Magyar Elektronikus Könyvtár

208. o. Pilinszky János: *Francia fogoly*. In: *Pilinszky János összes versei*. Osiris Kiadó, Budapest, 1997 (ISBN 963379319X)

210. o. *A roma holokauszt emléke*. In: *Múlt-kor Történelmi Magazin*. Jezsuita Kiadó, Budapest, 2011 https://mult-kor.hu/20110802_a_roma_holokauszt_emleke

213. o. Choli Daróczi József: *Dal*. In: *Fiatalság*. Csillagszálló kulturális utcalap.13. évfolyam / 2. szám, Oltalom Karitatív Egyesület, Budapest, 2018

213. o. Choli Daróczi József: *Elvitték a cigányokat*. In: *Romane poetongi antológia*. Ariadne Könyvek. Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 1995 (ISBN 1111012250594)

214. o. Lakatos Menyhért: *Még mindig siratunk*. In: Lakatos Menyhért: *Tenyérből mondtál jövendőt*. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1999 (ISBN 2399997884082)

216. o. *Ki volt George Orwell?* – Időszaki kiállítások – Terror Háza Múzeum. https://gondola.hu/cikkek/25412-Ki_volt_George_Orwell__-_idoszaki_kiallitas_a_Terror_Hazaban.html

217–219. és 221. o. George Orwell: *Állatfarm*. Fordította: Szíjgyártó László. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989 (ISBN 9630749467)

223–226. o. Illyés Gyula: *Egy mondat a zsarnokságról*. Digitális Irodalmi Akadémia

Szórakoztató irodalom

234–268. o. Agatha Christie: *A karácsonyi puding esete*. Fordította: Sarlós Zsuzsa. In: Agatha Christie: *A karácsonyi puding*. Magyar Könyvklub, Budapest, 1995 (ISBN 9635480849)

Képek forrásjegyzéke

5. Peter Paul Rubens: Phaeton bukása (National Gallery of Art, Washington D. C.)
6. Munkácsy Mihály: Köpülő asszony (Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest)
7. Az Új Idők címlapja (Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)
8. Antonio Canova: Erátó, a lírai költészet múzsája (Cleveland Museum of Art, Cleveland)
9. A Nyugat című folyóirat címlapja (Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)
10. Ady Endre portréja, Székely Aladár felvétele (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
10. Nagyvárad, EMKE kávéház © CULTiRiS / Kocsis András Sándor
11. Csontváry Kosztka Tivadar: Magányos cédrus (Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, Budapest)
12. Ady Endre: Góg és Magóg fia vagyok én… kézirata (Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)
14. Ady Endre és Csinszka 1915-ben, Székely Aladár felvétele (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
15. Rippl-Rónai József: Csinszka (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
17. A zilahi Református Wesselényi Kollégium (OSA Archívum, Budapest)
18. Babits Mihály portréja (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
19. Babits Mihály könyvtárszobájában kutyájával (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
20. Babits Mihály Emlékház, Esztergom (wikimedia / Andrew69.)
21., 140. Claude Monet: Impresszió, a felkelő nap © CULTiRiS / AKG-Images / Erich Lessing
21. Csók István: Festő és modellje (Kieselbach Galéria és Aukciósház, Budapest)
22. Kosztolányi Dezső 1908-ban (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
22. A Kosztolányi család (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
26. Juhász Gyula portréja (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
29. A Ma folyóirat címlapja (Kieselbach Galéria és Aukciósház, Budapest)
30. József Attila egy korabeli grafikán © CULTiRiS / magánarchívum
35. József Attila Földeákon (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
36. Szabó Lőrinc portréja (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
41. Borisz Szmirnov-Rusetszkij: Határtalanul © CULTiRiS / Bridgeman Art Library
42. A Centrál Kávéház (wikimedia / Illustratedjc)
42. A Japán Kávéház (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
42. A Hadik Kávéház (Fotó: Edőcs Katalin)
44. Radnóti Miklós portréja (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
48. Az Erdélyi Szemle címlapja (antikvarbudan.hu)
48. A Pásztortűz folyóirat címlapja (Arcanum Digitális Tudománytár)
48. Az Erdélyi Helikon címlapja (Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)
49. Dsida Jenő portréja (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
52. Áprily Lajos portréja (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
55. Reményik Sándor portréja (Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, Kolozsvár)
56. A kolozsvári Református Kollégium udvara © Fortepan / Ebner
58. A magyar küldöttség békeszerződés aláírása után (Bibliothèque nationale de France, Párizs)
60. A Vérző Magyarország címlapja (Darabanth Aukciósház, Budapest)
67. Az Új Idők első számának címlapja (Arcanum Digitális Tudománytár)
68. Herczeg Ferenc portréja (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
69. Mányoki Ádám: II. Rákóczi Ferenc portréja (Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, Budapest)
75. Kós Károly portréja © MTI Fotó: Haár Ferenc
76. Az állatkerti Madárház (Budapest Főváros Levéltára, Budapest)
76. A sztánai Varjúvár © MTVA/Bizományosi: Oláh Tibor
77. Kós Károly: Az országépítő borítója (lira.hu)
86. A „királydombi" István, a király-előadás © MTI Fotó: E. Várkonyi Péter
87. Tamási Áron portréja (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
90. Ábel a rengetegben, filmkocka, rendezte: Mihályfy Sándor, 1993 (Nemzeti Filmintézet – Filmarchívum, Budapest)
92. Ábel a rengetegben, filmkocka, rendezte: Mihályfy Sándor, 1993 (Nemzeti Filmintézet – Filmarchívum, Budapest)
93. Ábel a rengetegben, filmkocka, rendezte: Mihályfy Sándor, 1993 (Nemzeti Filmintézet – Filmarchívum, Budapest)
103. Nyirő József portréja (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)

104. Nyirő József: Uz Bence borítója (libri.hu)
111. Uz Bence, filmkockák, rendezte: Csepreghy Jenő, 1938 (Nemzeti Filmintézet – Filmarchívum, Budapest)
112. Karinthy Frigyes portréja (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
114. Karinthy Frigyes: Tanár úr kérem borítója (regikonyvek.hu)
122., 140. Mednyánszky László: Ágról szakadt (Kecskeméti Katona József Múzeum, Kecskemét)
122. Mészöly Géza: Tanya (Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, Budapest)
123. Móricz Zsigmond portréja (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
123. Móricz Zsigmond és Csibe (Magyar Fotográfiai Múzeum, Budapest)
129. Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig borítója (lira.hu)
130. Légy jó mindhalálig, filmkocka, rendezte: Ranódy László, 1960 (Nemzeti Filmintézet – Filmarchívum, Budapest)
134. A líciumfa (evfaja.hu)
138. Légy jó mindhalálig, filmkocka, rendezte: Ranódy László, 1960 (Nemzeti Filmintézet – Filmarchívum, Budapest)
138. Légy jó mindhalálig, filmkocka, rendezte: Ranódy László, 1960 (Nemzeti Filmintézet – Filmarchívum, Budapest)
138. Pillangó, filmkocka, rendezte: Esztergályos Károly, 1970 © MTVA
140. Szobotka Imre: Matróz (Janus Pannonius Múzeum, Pécs)
141. Székely hősök emlékhelye Nyergestetőn (Wikimedia / Csanády)
142. Nagy László portréja (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
145. Weöres Sándor portréja (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
146. Weöres Sándor és Károlyi Amy (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)
148. Kányádi Sándor portréja © CULTiRiS / Kocsis András Sándor
149. Claude Monet: Nyárfák (Philadelphia Museum of Art, Philadelphia)
154. Wass Albert portréja (szekelyhon.ro)
155. Wass Albert szülőháza (Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)
156. Erdély ház © CULTiRiS / Wild Wonders of Europe / Döerr / naturepl.com
157. Szénagyűjtés © CULTiRiS / Bob Gibbons / Science Photo Library
157. Erdélyi pásztor nyájával © CULTiRiS / Bob Gibbons / Science Photo Library
159. Zabolai székelykapu (erdely-szep.hu)
160. Sütő András portréja © MTI Fotó: Ilovszky Béla
161. Sütő András: Anyám könnyű álmot ígér borítója (Berzsenyi Dániel Könyvtár, Szombathely)
169. Örkény István portréja © CULTiRiS / Vahl Ottó
170. Örkény: Egyperces novellák borítója (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
178. Piata Regele Ferdinand: Melpomené © CULTiRiS / Képessy Bence
181. Illyés Gyula portréja © Fortepan / Szalay Zoltán
182. Illyés Gyula: Dupla vagy semmi előadás plakátja (postermuseum.com)
193. A hirosimai atomfelhő © CULTiRiS / US NATIONAL ARCHIVES AND RECORDS ADMINISTRATION / SCIENCE PHOTO LIBRARY
194. Szabó Magda portréja © MTI Fotó: Urbán Nándor
200. Abigél, filmkocka, rendezte: Zsurzs Éva, 1978 © MTVA
202. Abigél, filmkocka, rendezte: Zsurzs Éva, 1978 © MTVA
203. Abigél, filmkocka, rendezte: Zsurzs Éva, 1978 © MTVA
207. Pilinszky János portréja (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)
210. A roma Holokauszt emlékműve Budapesten © MTVA/Bizományosi: Róka László
211. A roma holokauszt emlékműve Pécsen © MTI Fotó: Kovács Tamás
211. A roma holokauszt emlékműve Pécsen © MTI Fotó: Kovács Tamás
212. Choli Daróczi József portréja © MTI Fotó: Szigetváry Zsolt
215. A recski emlékhely © CULTiRiS / Nemes Zoltán
216. George Orwell portréja (wikimedia / Cassowary Colorization)
217. George Orwell: Állatfarm borítója (Európa Könyvkiadó, Budapest)
219. Állatfarm illusztráció (Grafika: Pattantyús Márton Flórián)
220. George Orwell: Állatfarm borítója (regikonyvek.hu)
221. Budapesti utcakép 1956-ból © Fortepan / Juricza Tibor
226. Felvonulás Budapesten 1952-ben © Fortepan / Szent-Tamási Mihály
229. Megáll az idő, filmkocka, rendezte: Beremányi Géza, 1982 Hungart © 2023
229. Szabadság, szerelem, filmkocka, rendezte: Goda Krisztina, 2006 (Nemzeti Filmintézet – Filmarchívum, Budapest)
233. Agatha Christie portréja © CULTiRiS / Bridgeman Art Library

© Shutterstock Képügynökség: 39., 156.
© Shutterstock szerkesztői képek (/Shutterstock.com):
26. o. buhai_adeus; 84. o. vidalgo; 95. o. PhotoNXT; 191. o. tichr; 231. o. Jelena990

Gyártás: Könyvtárellátó Nonprofit Kft.
Nyomta és kötötte:
Felelős vezető:
A nyomdai megrendelés törzsszáma:

magyar
nyomdatermék
NYOMDA- ÉS PAPÍRIPARI SZÖVETSÉG